دينې څېړنې

د ځوانانو د پوښتنو ځوابونه

ژباړه: محمدرحيم درانی

د خپرندویې خبرې

له کله چې انسان پیدا دے پوښتنه هم ورسره تړلې ده همدې پوښتنې په خپلو شنو وزرو پرښتې کښېنولې، په زېړو پاڼو یې شیطان ریږولې او د انسان اصلي مقام یې روښانه کړے دے.

د وینا امیر څه ښکلې ویلې:

«من احسن السؤال علم» و «من علم احسن السؤال»

هم سوال له علمه زیږي هم ځواب
لکه وي چې ګل ازغے له خاک وآب

د فقې د لوړو زده کړو د څېړنيزې څانګې د دیني شبهو د ځواب برخې چې له مونږ سره یې د دیني پوښتونو او ځوابونو د دغه ټولګې په برابرولو کې لاس کړے دے، خپله دنده ګڼو چې د دغو ټولو ښاغلیو په تیره بیا د فلسفې او کلام د علمي ډلې او د اسلامي کلام د علمي ټولنې له غړیو مننه او قدرونه وکړو. له لوے باداره یې د توفیقاتو د زیاتیدو لپاره لاس په دعا یوو.

غواړو چې د خداي تعالی په مهربانۍ او د حضرت ولي عصر (عج) په عنایت سره تدریجا دد غه ټولګې دوام تاسو خوبانو ته وړاندې کړو. ستاسو رغنده وړاندیزونو او نیوکو ته سترګې په لاره یوو چې دا ټولګه ورځ تر بلې ښه شي.

و من الله التوفیق

د فقې د لوړو زده کړو د ټولنې څېړنيزه څانګه

فهرست

د خپرندويي خبرې ۲
فهرست ۳
دين ته د مفسر او متولي ضرورت ۹
له فکري انديښنو د ځوانانو د ژغوريدو لارې چارې ۱۴
۱. د ځوانانو او زلمکيانو ۱۲
۲. تفکر ۱۷
۳. ايمان ۱۷
۴.عمل ۱۷
په دين کې د ډير تر ډيره او لږ تر لږه نظر ۱۹
۱. د دين له داخله د دې پوښتنې ځواب: ۱۹
۲. د لږ ترلږه او ډير تر ډيره تفسير (له دينه په بهر ليدتوګې سره) ۲۲
په اسلام کې د عقيدې ازادي او د مرتد والي حکم ۲۷
په انسانانو کې د اختلاف علت ۳۵
۱. د قران له نظره د انسانانو اختلاف ۳۶
۲. د انساني اختلافاتو نور عوامل ۳۹
د انسان په راتلونکي د خداي علم او د اختيار مسئله ۴۳
د جبر او اختيار د مسئلې په هکله مختلف نظرونه ۴۵

په دغه استدلال نیوکه ۴۸

له قضا او قدر او برخلیک (تقدیر) سره د انسان رابطه ۵۲

۱. د قضا او قدر د مسلې اهمیت ۵۳

الف) په مسلمانانو کې د قضا او قدر د مسلې د اهمیت مخینه ۵۳

ب) قضا او قدر په لغت کې ۵۵

ج) قضا په اصطلاح کې ۵۵

۲. د مسئلې د مبهم والي علت ۵۶

۳. دماده پالو جبري پالنه ۵۷

د دغه نظریې پایلې ۵۸

۴. د ځینو الهیونو د جبري والي دلایل ۵۸

د دغه نظریې نیمګړتیا ۵۹

۵. تفویض او انسان ته د هر څه پرېښودل ۵۹

د دې نظریې پایله ۶۰

۶. دریمه لاره: نه جبر او نه تفویض بلکه (الامر بین الامرین) ۶۱

د انسان اختیار او جنیټک اثر ۶۷

۱. د جبر او اختیار مفهوم ۶۹

۲. چاپېریال او وراثت: ۷۰

۱. د مصلحانو او پیغمبرانو کوشش ۷۲

۲. په ځینو کارونو کې د وراثت او چاپېریال اثر ۷۳

۳. چاپېریال او وراثت نیمګړے علت ۷۴

د قدر شپه او د انسان اختیار ۷۶

۱. د جبر او اختیار په هکله مختلف نظرونه ۷۷

۲. ځانګړي ځواب ۸۰

د حضرت آدم علیه السلام عصیان او له جنته د هغه د زوزات وتل ۸۳

د پیغمبر عصمت او د توبې سورې ۴۳ ایت ۸۸

ایا د کهف سورې ۱۱۰ ایت د پیغمبر له مطلق عصمت سره سمون خوري؟ ۹۲

۱. د عصمت او عدالت فرق ۹۳
۲. عصمت له انسانوالي سره منافات او تضاد نه لري ۹۴
۳. د عصمت ډولونه ۹۶
۴. د عصمت پړاوونه ۹۶
الف) له ګناه عصمت ۹۶
ب) د وحي په اخستلو پوهیدلو او رسولو یا تبلیغ کې عصمت ۹۷
ج) د شریعت په تطبیق او د ژوند په ورځنیو چارو کې له خطا معصوموالي: ۹۷
۵. د انبیاوو د عصمت دلیلونه ۹۸
الف) عقلي دلیل ۹۸
ب) نقلي دلیل ۹۹
۶. د انا بشر مثلکم د ایت مفاد ۱۰۲
شفاعت د قرآن له نظره ۱۰۶
۱. د شفاعت معنی ۱۰۷
۲. د شفاعت ډولونه ۱۰۷
۳. په قران کښې شفاعت ۱۰۸
د اسلام د ځینې عالمانو نظر ۱۱۱
ایا شفاعت د خدای وحدانیت سره ټکر لري ۱۱۴
۱. د شفاعت مطلقا نفي کول ۱۱۵
۲. د یهودیانو په نظر کښې شفاعت نفي کول ۱۱۶
۳. له کافرانو د شفاعت نفي کول ۱۱۶
۴. له بتانو شفیع په جوړونکو باندې نیوکه ۱۱۶
۵. له خدای سره خاص شفاعت ۱۱۷
۶. د خدای په حکم شفاعت ۱۱۷
۷. د شفاعت کوونکیو خصوصیات ۱۱۷
۸. واقعي او غیر واقعي شفاعت ۱۱۹
۹. له وحدانیت سره د شفاعت د غوښتلو رابطه ۱۲۰

۱۰. شفاعت عین وحدانیت ۱۲۱
د توحید ډولونه ۱۲۱
د خدای له نه بدلیدونکو سنتونو سره د شفاعت رابطه ۱۲۴
معراج او نوي علمونه ۱۲۸
۱. د معراج مطلب ۱۲۸
۲. د معراج کیسه ۱۲۹
۳. معراج بدني که روحاني؟ ۱۳۳
۴. د جسماني معراج دلیلونه ۱۳۶
د معراج د آسمان مطلب ۱۴۴
۱. د اسمان مطلب ۱۴۵
۲. اووه اسمانونه ۱۴۷
په نبیانو باندې د معصومو امامانو(ع) لوړاوي ۱۵۳
۱. د امامانو په لوړاوي باندې قراني دلیلونه ۱۵۴
الف) د ابراهیم(ع) د امامت ایت ۱۵۴
ب) د مباهله ایت ۱۵۶
د دلیل سبب ۱۵۶
۲. روایي دلیلونه ۱۵۷
الف) لومړۍ برخه په خلکو باندې د امام علي علیه السلام د لوړاوي دلیلونه ۱۵۷
ب) دویمه برخه: په خلکو باندې د نورو امامانو(ع) د لوړاوي دلیلونه ۱۶۰
۳. په نبیانو باندې د امامانو د لوړاوي په هکله د عالمانو لیدتوګې ۱۶۲
الف) د علامه حلي نظر ۱۶۲
ب) د نراقي لیدتوګه ۱۶۳
ج) په احتجاج کتاب کښې د احمد طبرسي لیدتوګه ۱۶۳
د) په بحار کښې د علامه مجلسي لیدتوګه ۱۶۴
هـ) په شواهد التنزیل کښې د حسکاني لیدتوګه ۱۶۴
د امام علي علیه السلام عصمت او په خطا باندې د اعتراف مسله ۱۶۷

۱. خطا او د گناه مرتبې ۱۲۸
۲. د محبت په مقام کښې گناه ۱۲۹
د پیغمبر(ص) له خوا د ځای ناستي په توگه د علی(ع) ټاکل ۱۷۳
۱. د یو وړتیا لرونکي او غوره کس په توگه د امام علی(ع) معرفي کول ۱۷۴
الف) امام علی تر ټولو ښه انسان ۱۷۴
ب) امام علي(ع) تر ټولو عالم کس ۱۷۵
ج) حق له علی(ع) سره ۱۷۵
د) قرآن له علي (ع) سره ۱۷۵
هـ) د علی(ع) مینه د پیژندگلو معیار او تله ۱۷۶
و) علي(ع) په علم کښې ۱۷۶
ز) علی د فضیلتونو لرونکے ۱۷۷
ح) د حضرت علی(ع) بې شمیره صفتونه ۱۷۷
۲. د ځای ناستي په توگه د امام علی(ع) ټاکل ۱۷۷
الف) علي(ع) وارث او ځای ناستې ۱۷۷
ب) په مدینه کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې ۱۷۸
ج) په غدیر کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې ۱۷۹
د لمر راگرځول او د امام علی(ع) فضیلت ۱۸۳
۱. د تکامل د قانون مقتضی او غوښته ۱۸۶
۲. د حکمت غوښتنه (اقتضاء) ۱۸۷
۳. د لومړیتوب غوښتنه ۱۸۷
۴. د آیتونو او روایتونو غوښتنه ۱۸۷
الف) د حضرت یوسف(ع) د پلار په نظر راوستلو کښې تصرف ۱۸۸
ب) د حضرت عیسی تصرف: ۱۸۸
ج) د سپوږمۍ د دوه ټوټې کولو معجزه: ۱۸۸
نړیوال عدالت د امام مهدی (عج) په انتظار ۱۹۳
۱. ټولنیز چمتوالے ۱۹۵

۲. فکري او کلتوري چمتووالے: ۱۹۶
۳. صنعتي او علمي چمتووالي: ۱۹۷
۴. د علم او پوهې پراختیا ۱۹۸
۵. د عقلونو بشپړتیا: ۱۹۹
۶. اخلاقي او معنوي بشپړتیا: ۲۰۰
د اروا پیژندنې له نظره په ژوند کښې د انتظار رول ۲۰۳
۱. د برې هیله ۲۰۳
۲. د استکبار د هیبت او شان ماتیدل ۲۰۴
۳. د منتظرانو درناوې او د مستکبرانو سپکاوې ۲۰۷
۴. د ټولنیزو بې لاریو په وړاندې ولاړتیا ۲۰۸
۵. د هیلې او نهیلۍ تله ۲۰۹
د صحیح انتظار ضرورتونه ۲۱۱
۱. د حرکت عامل ۲۱۱
۲. اصلاح غوښتل او له ظلم سره مقابله ۲۱۳
۳. د ایمان ټوکیدار ۲۱۴
۴. د شیعه و د باقي پاتې کیدو او ولاړتیا سبب ۲۱۵
۵. عدالت سره پسلیدل ۲۱۶
د انتظار ښنه ۲۱۷
۱. د نفس اصلاح ۲۱۷
۲. د ټولنې اصلاح ۲۱۸
۳. دعا او راز و نیاز ۲۱۹
۴. د حضرت ولي عصر(عج) سره د منسوبو ځایونو درناوے ۲۲۱

دين ته د مفسر او متولي ضرورت[1]

پوښتنه: ولې دين سپړونکي (مفسر) او متولي ته اړتيا لري.

د پوښتنې وضاحت: ځينې نظريه ورکوونکي دا نظر لري چې دين او ديني معارف او ښوونې رسما ديني مفسر ته اړتيا نه لري بلکه هر کس کولی شي دين او تعليمات يې تفسير کړي او خپل اخستون ترې ولري. او پر اساس يې خپلې ديني دندې او فرايض ترسره کړي. ددغه نظر خاوندانو اصلي مقصد دا دے چې دوي د دين تفسير او ديندارۍ يوه شخصي او ذاتي چاره ګڼي او او دهغه په اساس هر ډول چې يې خوښه وي د ديني اوامرو او احکامو تفسير وکړي او د عمل په مقام کې يې لاس پرانستے وي او که دخپلې خوښې کارونه کوي نو ووايي چې دين داسې ويلې دي

ځواب:

ددغه نظريې چې دين مفسر ته اړمن نه ګڼي په ځواب کې بايد ووايو چې :

لومړے،د دغه نظريې له وړاندې کولو دهغوي مقصد غير مقدس او د ديني احکامو له قيد او بنده د خلاصيدو په غرض دے. دوهمه دا چې د دوي دا نظريه ډير اعتراضات او اشکالات لري چې لاندې ورته اشاره کوو:

---

۱. محسن غرويان، پرسش هاي فکري و دني جوانان، قم موسسه يمن خپرندويه ټولنه،دريم، ۱۳۸۰، حميد رضا شاکرين او د (نشر معارف) په پوهنتون کې د ولي فقيه د استازندويه دفتر، او د محصلينو انتخاب شوې پوښتنې او ځوابونه يې، او د يو شمير محققانو په ملګرتيا.

۱. دا ادعا چې دین او دیني معارف مفسر او عالم ته چې په دین کې تخصص ولري، اړمن نه دے په دیني احکامو او معارفو کې له نسبیت سره برابر دے ځکه چې په دې بڼه کې هر کس کولے شي له دینه د خپلې خوښې تفسیر او مطلب واخلي او عقیده ولري چې دا د ده لپاره حجیت هم لري. او بل کس هم خپل تفسیر حجت وګڼي د دې نظریې نتیجه دا کیږي چې په دین او دیني احکامو کې کوم ثابت او محکم څیز وجود ونه لرے او هر یو کس چې له دیني احکامو څنګه اخستون وکړي دهغه لپاره دین حسابیږي.په دین او دیني احکامو کې دا ډول نسبیت مردود دے ځکه چې اخري نتیجه یې تناقض ته وځي.ځکه چې که د هر کس برداشت او اخستون سم وګڼو نو کیدے شي یو کس د ځینو خاصو فرضیو له مخې یو شان تفسیر وړاندې کړے وي او بل بلکل دهغه اپوټه تفسیر ولري نو د دې پایله دا ده چې له یوه دین او حکمه دوه له یو بل سره بیخي اپوټه او متضاد تفسیرونه ولرو او زمونږ د فرضیې مطابق دواړه هم د خپلو خاوندانو لپاره حجت او دلیل دي په عین حال کې هر یو یې بل ردوي.

۲. د انسان عقل حکم کوي چې لکه څرنګه چې په نورو علمونو او تخصصونو لکه طب، فیزیک، تاریخ او نورو په زرګونو علمي څانګو کې ځانته مفسر او بیانوونکے ضروري دے دین هم چې د الهي احکامو او دیني تعلیماتو ټولګه ده یو عالم او مفسر او متخصص ته اړتیا لري چې په دغه احکامو کې یې تخصص کړے وي.

۳. دیني معارف درې سویې لري.یو: ساده دیني معارف، دوه :متوسط دیني معارف او دریم هم پیچلې او سخت دیني معارف،که فرضا ووایو چې عام خلک په ساده او اساني دیني تعلیماتو پوهیږي خو کوم معارف چې د متوسطې سویې یا د سختې او پیچلې سویې دي د عامو خلکو له پوهې بهر او لوړ دي او دلته ده چې د هغو د بیان لپاره یو مفسر او متخصص ته ضرورت دے. په دې خبره زمونږ شاهد او دلیل دا دے چې د قران او دیني معارفو په تفسیر کې له معصومو

امامانو په زرګونو حدیثونه نقل شوي دي.[1]

۴. د قران ځینې ایتونه په دې دلالت کوي چې دیني تعلیمات د خاصو مفسرانو له خوا تفسیر او بیان ته اړتیا لري. په دغو کې یو ایت دا دے :[2] اے پیغمبره ! مونږ قران پر تا نازل کړ چې خلکو ته یې بیان او تفسیر کړې.

په د غه ایت کې په خپله رسول الله مبارک ته خطاب شوے دے او د هغه یوه دنده د قراني معارفو تفسیر او سپړنه بیان شوې ده.

که وویل شي چې د خدا ے رسول (ص) له دې امله چې معصوم دے د مفسرۍ شان لري خو له پیغمبره او امامانو پرته نور کسان له دې امله چې عصمت نه لري نو د دین مفسران نه شي کیدلے. د دې پوښتنې ځواب دا دے چې نو دا خبره چې د ین یو خاص مفسر ته اړتیا لري تاسو منئ او په دې ایت سره ثابتیږي خو دا چې د غیبت په زمانه کې د دیني معارفو د تفسیر او بیان دنده د عالمانو او فقیهانو په غاړه اچول سوې ده یو بل دلیل غواړي. چې مونږ یې لرو. زمونږ ادعا دا ده چې له رسول الله مبارک او معصومو امامانو د ډیرو روایتونو په اساس د امام زمان علیه السلام د غیبت په زمانه کې د دین تفسیر او بیان او د الهي احکامو اجرا د دین د عالمانو او فقیهانو په غاړه ده. لکه دا روایت چې فرمایي:«من کان منکم قد روي حدیثنا و نظر في حلالنا و حرامنا و عرف احکامنا فاني قد کعلته علیکم حاکما»[3] په تاسو کې هر یو چې زمونږ د حدیثونو راوي او د حلالو او حرامو په شان په شرعي احکامو بلد او عالم وي داسې کس زما له خوا د دین واکمن حسابیږي او د حاکمیت لازمه دا ده چې دیني احکام اجرا کړي. هم ځکه باید داسې عارف او عالم کس د دین د احکامو مفسر وي.

دوهم ایت: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِی إِلَیهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ[4] دا چې د اهل ذکر مصداق څوک دے په دې کې ډیرې خبرې شته دي

---

۱. محسن غرویان، هماغه ماخذ.
۲. نحل ۴۴ ایت.
۳. حر عاملي وسائل الشیعه ایت ۴۳.
۴. نحل ایت ۴۳.

ددغو بحثونو نتيجه دا ده چې د معصومو امامانو په شتون کې اهل ذکر په خپله هغوي دي او د غيبت په زمانه کې دا دنده د دين په عالمانو او فقيهانو اچول شوې ده. لکه څرنګه چې په يوه روايت کې راغلي دي چې امام زمان (عج) د اسحاق کندي د دې پوښتنې په ځواب کې چې خلک وايي د غيبت په زمانه کې په نويو پيښو او موضوعاتو کې چاته مراجعه وکړو چې احکام ترې واخلو، وفرمايل: و اما الحوادث الواقع فارجعوا فيها ال رواة حديثنا فانهم حجتي عليکم و انا حجت الله عليهم.»[1] په نويو موضوعاتو او پيښو کې زمونږ د روايتونو عالمانو او راويانو ته مراجعه وکړئ ځکه چې دوي پر تاسو زما حجت دي او زه پر دي د خداي حجت يم.

يقينا عام خلک چې په عربۍ نه پوهيږي او د اصولو، فقې تفسير او داسې نورو علمونو پوهه نه لري د اهل ذکر مصداق نه شي ګرځيدلے، دا خبره روښانه ده چې دغه کسان د ديني متونو د تفسير او بيان توان نه لري.

نکته:

دلته کيدے شي ځينې کسان دا پوښتنه وکړي چې د غيبت په زمانه کې ممکنه ده ددين عالمان د د ين د مفسر په توګه غلطي وکړي او ديني احکام اپوټه او غلط خلکو ته ورسوي او خلک بې لارې کړي او دا په خپله د دې دليل دے چې دين او ديني احکام مفسر ته ضرورت نه لري.

ځواب، لومړے خو دا چې که عام خلک له دينه کوم اختون کوي يقينا د هغوي غلطۍ دعالمانو او فقيهانو په پرتله څو چنده زياتې وي نو عاقلانه نه ده چې په دې پلمه چې د دين يو متخصص او مفسر ښايي غلطي وکړي مونږ ټولې ديني چارې عامو خلکو ته وسپارو. دوهمه دا چې: په ټولو علومو او فنونو کې ممکنه ده چې يو کس او متخصص يې غلطي وکړي ايا ډاکټران په علاج کې غلطي نه شي کولے، نو که يو ډاکټر غلطي وکړي انسان بايه هيڅ ډاکټر ته ورنه شي؟ دا عاقلانه خبره نه ده.

---

١. الصدوق کمال الدين و تمام النعمه ٢ ټوک ۴٨۴ مخ.

دریمه دا چې: ډېر اهل سنت او شیعه عالمان په دې خبره ټینګار لري چې که یو فقیه د دیني احکامو د تفسیر او استنباط لپاره ضروري پوهه او علم ولري او د دین د احکامو د دسمې اجرا او تفسیر په لاره کې خپل ټول توان وکاروي خو په عین حال کې بیا هم ددیني احکامو په استنباط کې په خطا اخته شي داسې فقیه معذور دے. لکه څرنګه چې علامه سید شرف الدین په الفصول المهمه کتاب کې د اسلام د ځینو عالمانو له قوله نقلوي: «هر مجتهد چې په دیني چارو کې اجتهاد وکړي او په خپله عقیده دهغه حقانیت ته رسیدلے وي دغه شان مجتهد ته په هر حال اجر ورکول کیږي که اجتهاد یې صحیح وي دوه ثوابه لري او که خطا وي یو ثواب» [1]

د لا ډیرې مطالعې لپاره

محسن غرویان، پرسش هاي فکري و دیني جوانان، قم موسسه یمن خپرندویه ټولنه،دریم، ۱۳۸۰ ، حمید رضا شاکرین او د (نشر معارف) په پوهنتون کې د ولي فیقه د استازندویه دفتر، او د محصلینو انتخاب شوې پوښتنې او ځوابونه یې، او د یو شمیر محققانو په ملګرتیا. دوهم ځل چاپ ۱۳۸۴

وروستے حدیث

امام علي فرمایي: کله چې بلا نازله شي نو مالونه مو د ځان ډال وګرځوئ او که کومه پیښه درپیښه شي ځانونه په دین قربان کړئ او پوه شئ چې هغه کس تباه دے چې دین یې تابه شوے وي او تالان شوے هغه کس دے چې دین یې تالان شوے وي. [2]

---

۱. الفصول المهمه في تالیف الامه ۱۵۵ مخ بیروت اوم چاپ.

۲. محمد ري شهري، منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا شیخي قم، دار الحدیث ۳۲۵ ۲۱۱ مخ.

له فکري اندیښنو د ځوانانو د ژغوریدو لارې چارې

پوښتنه: ولې کله کله مومن ځوانان د دیني لارښوونکو په خبرو شک کوي؟

ځواب:

تر ځوابه مخکې لازمه ده چې د ځوانۍ د پړاو د پیل په هکله یو څه ووایو. د جسمي ودې تر څنګ، یو لړ اندیښنې، د تجسس او تلوسې احساس، دکارونو او اعتقاداتو، کردارونو او ژوند ته د نظر په هکله تفکر او تدبر هغه بدلونونه دي چې د یو زلمي شوي انسان په باور او عقل کې پیدا کیږي. د هلکوانۍ یا ځوانۍ پړاو ډیر حساس او هیجاني دے او په څنګ کې یې نوې بدني او فکري بدلونونه او تجربې پیل کیږي. دا له نورو د لیرې کیدو او استقلال غوښتنې او شناخت مننې پړاو دے د هغو کسانو لپاره چې غواړي ځان وپیژني او خپل باورونه د تقلید له حالته په پخو او ریشه دارو باورونو بدل کړي شک کول وسوسه او انتقاد کول او د ژوند په حساسو مسایلو کې پوښتنه او تلوسه لرل کومه غیر فطري او حیرانوونکې خبره نه ده.

د ځوانۍ د پړاوونو په هکله په روزنیزو چارو کې ضروري ده چې لاندینیو مسلو ته پام وشي چې ځوانان خپل اصلي هویت او شناخت ومومي:

۱. اروا پیژاندي د ځوانۍ د مرحلې په هکله وایي: د ځوانۍ او هلکوانۍ پړ او د دوه دورو یعنې د لوے والي او ماشوموالي په مینځ کې یو پړاو دے په دې ډول چې نه دغه کس پرونے ماشوم وي چې هر څه له لویو ومني او نه پوره لوے

شوے وي. په دغه عمر کې ځوان هر يو شے په خپل او د خپلو معلوماتو او عقلي تحليلونو په وسيله لاسته راوړل غواړي.

۲. د اروا پېژاندو په وينا تازه ځوان شوے کس له شناختي نظره کولے شي ځينې انتزاعي مسايل لکه مذهب، اخلاق او د ژوند مختلفې رودې وجاجوي په منظمه توګه يې تحليل کړي. دغه په ذهن کې يو منظم استدلال جوړيږي چې د مختلفو حل لارو د پرتله کولو او د ښه ځواب د ترلاسه کولو امکان برابروي. په دې کار سره د فکر محتوا ژورتيا او پراختيا پيدا کوي[1] خو له ټولو فکري پرمختګ او د تحليل او قضاوت سره سره ځوان لا د فکري قدرت او ثبات له اړخه د ماشوموالي له پړاوه د لوے والي پړاو ته د تيريدو په حال کې وي دغه د درک او قضاوت طاقت دومره پراختيا او ژورتيا نه مومي چې انعطاف منونکے، هر اړخيز، او له نويو لارو چارو سره غږمله وي. په بله ژبه يو ځوان پوخوالي ته نه رسيږي مګر دا چې خپلو استدلالونو ته شخصي او اختصاصي اړخ ورکړي او د مبهمو او پيچلو مسايلو د حل لپاره له شخصي تجربو او له خپل ټول اروا پېژندونکي سسټمه (منطق، ارښتونه، محرکونه او ټولنيز کلتوري او تاريخي معلوماتو) مرسته واخلي. نو د ژوند په ځينو اصولو کې شک کول د لا ډير او ژورې شناخت او پوهې سريزه ده او داند يښنې خبره نه ده.

۳. نوجواني او زلمکتوب يا پيغلتوب د هويت منلو او دځان د پېژندلو پړاو دے. د ځوانۍ پيل له دې اړخه ډير اهميت لري. همدا وخت وي چې دانسان په ذهن کې د خپل هويت په هکله لومړۍ پوښتنه پيدا کيږي (زه څوک يم) او بايد ځواب يې معلوم کړي. په دغه پړاو کې انسان بايد معنا داره شناخت پيدا کړي چې له تير وخت سره د ارتباط تر څنګ د راتلونکي لپاره دريځ نيونه هم ولري اريکسن په دې هکله وايي: «د يو کس د هويت جوړيدل او منل کيدل ډيره سخته او اضطراب پيدا کوونکې مرحله ده چې په دې کې بايد ځوان تر ټولو د مناسب رول او ايډيالوجۍ د معلومولو لپاره مختلف رولونه او ايډيالوجې تجربه کړي او

---

۱. حسين لطف آبادي، د لوييدو اروا پېژاندي، (۲) ځواني هلکواني او لوي والي ۲۲ مخ.

وي ازمايي. کوم کسان چې له دغه پړاوه د هويت د پيژندلو له يوه قوي احساس سره راوځي دې ته چمتو وي چې په ځان د باور او اعتماد په يوه قوي احساس سره له لوي والي سره مخامخ شي په دې پړاو کې ټولنيزې ډلې چې انسان ځان د هغو په شان جوړوي، ډېراغيز لري دا ډلې بايد د انسان د هويت په ښه رشد او ودې اغيزه وکړي.[١]

په دې اساس د ديني دوست او يا ديني بيلګو يا غير ديني بيلګو او دوستانو غوره کول په انسان په لاشعوري ډول ډير اغيز لري او د هغه کردار او کړه تر تاثير لاندې راولي.

۴. نوي زلمي او پيغلې ته چې څنګه د ودې او ترقۍ زمينې برابرې وي او د ځان پيژندنې او خداي پيژندنې په لاره کې روانيږي، د ژوند پوړۍ ښه په کراره اسانه او د ځوانۍ په انرجۍ سره وهي د زړه سواندو، مهربانه او پوهو کسانو له مشورې استفادې ته اړتيا لري چې د لارې په وهلو کې له انحراف سره مخامخ نه شي.

له فکري بندونه د وتلو لارې چارې.

د دې لپاره چې ځوانان د ځان او حقيقت پيژندلو په سمه لاره کې راشي او دهغه په وجود کې اساسي عقيدې پخې شي او له روزنيز نظره سم انسان وبلل شي بايد په لاندې ډول عمل وکړي:

١. د ځوانانو او زلمکيانو

اصلي دنده د علم حاصلول دي د علم او پوهې زياتول تر ټولو ارزښتناک ګوهر دے چې يو انسان يې حاصلولے او دوژند په لاره کې کارولے شي. په دې اساس د ديني کتابونو لوستل د عقيدو په لاره کې د علم د زياتولو يوه لاره ده. ناپوهه انسان خپلې الهي دندې نه شي پيژندلے او په سمه توګه په هغو عمل نه شي کولے او په نتيجه کې د ژوند په معنا نه شي پوهيدلے.

---

١. دوان شولتر، د شخصيت نظريې، ژباړه: يوسف کريمي او ملګري يې، ٢٢٢ مخ.

۲. تفکر

د علم حاصلول د نورو له فکره استفاده کول دي چې د کتابونو په مخونو کې د ليکونو په توګه وي. خو دا د دوژند په مختلفو موقعيتونو کې تفکر دے چې انسان ته حل لارې وړاندې کولے ششي. او په بله ژبه دا علم دے چې د انسان د فکر قدرت زياتوي او هغه په اسانۍ سره ستونزې تحليلولے او ورسره مقابله کولے شي.

۳. ايمان

له ايمانه مطلب د نړۍ په پنځونکي له زړه ايمان او د خداي په وړاندې له تسيلم سره يو ځاي دهغه په اوامرو باور ساتل دي. هر څومره چې ايمان پياوړے وي د انسان په مختلفو اړخونو کې يې څرګنديدل زيات وي.[1] په دې اساس څوک چې د خپل ژوند په چارو کې خداي په نظر کې ونيسي په خپل ځان يې باور لوړيږي او يو داسې ځواک پيدا کوي چې هميشه ورسره وي.

۴.عمل

د مثبت عمل کول تل د انسان د دريځ د پياوړتيا او اسانتيا سبب کيږي په دې ډول چې په قران کې نيک عملونه د مومنانو د پټمو وړتياو د غوړيدو او تکامل سبب بلل شوے دے : وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا[2] خو مومنانو چې کله د کفارو لښکر او طاقت په سترګو وليده نو وې ويل دا هماغه جنګ دے چې خداے او رسول يې رښتيا وويل او بې له ايمان او اطاعته يې پرهغوي بل څه زيات نه کړل.

البته د اسلام د تعليم په اساس عمل په علم او ايمان کې ډيره اغيزه لري. ايمان سبب کيږي چې انسان زياتره انتخاب او عمل ته مخه کړي. همداراز صالح

---

۱. کرباسي، منيزه، او کليان منوچهر، مسايل جوانان و نوجوانان ۱۷۲ مخ.
۲. ايه ۲۲ احزاب.

عمل په انسان کې علم او ایمان زیاتوي او د اړمنو د مناسبې او معقولې ارضا لپاره زمینه برابروي. پر دې اساس تر ټولو غوره عمل دا دے چې دیني دندې ترسره کړو او نور خلک هم ښه عمل ته وهڅوو. او له بدو کارونو ډډه وکړو او نور هم ترې منعې کړو په الهي فرایضو عمل د دې په ترڅ کې چې په انسان کې د ترقۍ محرک پیاوړے کوي او په ژوند کې د خداي د وجود احساس تجربه کیږي په خپله ایمان او دیني ژمنه او تفکر هم زیاتیږي. او همداراز د انسان بصیرت هم زیاتوي او سبب کیږي چې انسان د ژوند په سختو شیبو کې سمه لاره انتخاب کړي او خپلو موخو ته ورسیږي.

په ټول کې نیتجه اخلو چې که څه هم د ځوانۍ دوران د افکارو او سوچونو د راخوټیدو دوران دے ځکه چې لا یې اساسي بنیادونه نه وي مزبوت شوې او بې شمیره اعتراضان په انسان یرغل کوي او که ځوان د علم زیاتولو، فکر کولو او نیکو کارونو ته مخه کړي او په خپلو کارونو کې تل خداي یاد وساتي د دیني، عقلاني، اخلاقي، ټولنیزو او نورو پرمختګونو لاره په کامیابۍ سره وهلے او خپلو موخو ته رسیدلے شي.

د لا ډیرې مطالعې سرچینه.

۱. روان شناسي نوجوانان، دکتر اسماعیلي بیابانگرد.

۲. روان شناسي رشد (۲) نوجواني، جواني و بزرگ سالي، دکتر حسین لطف آبادي.

وروستے حدیث

امام علي وفرمایل: «څوک چې خپل باطن سم کړي خداي یې ظاهر ښکلے کوي. او څوک چې د خپل دین په چارو لګیا شي خداي یې د دنیا کارونه سموي او څوک چې د ځان او خداي په مینځ کې چارې سمې کړي خداي د هغه او د خلکو ترمینځ معاملې سموي.»[1]

---

۱. نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدي، کلمه ۴۲۳. ۴۳۷ مخ «من اصلح سریرته الح الله علانیته و من عمل لدینه کفاه الله امر دنیاه و من احسن فیما بینه و بین الله کفاره الله ما بینه و بین الناس».

۳

په دین کې د ډېر تر ډېره او لږ تر لږه نظر

پوښتنه: په دین کې د لږ تر لږه او ډېر تر ډېره نظریې مطلب څه دے یا په بله ژبه د لږ تر لږه دین او ډېر تر ډېره دین معنا څه ده؟[1]

دا پوښتنه په دوو شکلونو سپړل کیدے شي:

۱. له دینه بهر تفسیر

۲. په دین کې دننه تفسیر

۱. د دین له داخله د دې پوښتنې ځواب:

د دین دننه د نظر، مطلب دا دے چې باید د یوه دین مثلا د اسلام په تعلیماتو کې دننه ښه فکر وشي چې د انسان د ژوند په هکله څه سپارښتنې لري ایا دا اوامر او احکام د انسان د ژوند ټولو اړخونو ته شاملیږي یا یوازې دځینو واردو لپاره دي مثلا ایا دیني تعلیمات د یو انسان د ټولو وګړنیزو، ټولنیزو، اعتقادي، اخلاقي او عملي احکامو لپاره دستور العمل او کړنلاره لري؟ او که په

۱. رک: الف: محسن غرویان، برسشهاي فکري و دیني جوانان قم، موسسه فرهنگي یمین، چاب سوم، ۱۳۸۰.

ب: محمد امین احمدي، انتظارات بشر از دین، قم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامي (وابسته به دفتر تبلیغات اسلامي، اول ۱۳۸۴).

ج: محمد تقي جعفري، فلسفه دین، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامي دریم چاپ ۱۳۸۲.

د: محمد تقي مصباح یزدي مجموعه اثار (مشکاة) پرسش و پاسخها، ۱تر ۵ټوک، قم، موسسه آموزشي و پژوهشي امام خمیني، لومړي چاپ ۱۳۸۵.

ځینو خاصو اړخونو لکه اخلاقو او احکامو او په شخصي او وګړنیزو ډګرونو کې احکام او دستور العمل لري.

د لېترلږه د اعتراض اندیالو، دین ته له دننه په کتنې سره د اسلام په هکله خپل اعتراضونه په دوو ډولونو مطرح کړې دي:

۱. هغوي په سیاسي او حکومتي چارو کې د دین د لاسلرو په هکله وایي چې اسلام په دې موضوع کې د لږ ترلږه قایل دے او ادعا یې کړې ده چې دین او دیني تعلیمات یوازې فردي او شخصي اړخ لري. په بله ژبه هغوي له سیاسته د دین د جدایۍ د نظریې قایل دي.

د لومړي نظر مطابق د اعتراض ځواب:

زیاتره پوهان او د نظر خاوندان په دې خبره یوه خوله دي چې د اسلام ګران پیغمبر(ص) له هغو الهي پیغمبرانو دے چې په مدینې کې یې د داسې سیاسي واکمنۍ چې الهي مشروعیت یې درلود بنیاد کېښوده. په دې خبره چې پیغمبر او اسلام سیاسي او حاکمیتي اړخ لري د شیعه او اهلسنتو زیاتره اسلامي اندیال په دې متفق دي. او یوازې یو جزیي اعتراض ځینو اسلامي روڼ اندو کړے دے او د رسول الله مبارک په سیاسي شان کې یې شک ښکاره کړے دے دوي له سیاسته د دین د جدایۍ او د سیکولارستي نظریو تر اغیز لاندې قائل شوي دي چې د اسلام پیغمبر سیاسي او حکومتي شان نه درلود او په دې باور دي چې که فرضا په مدینه کې یې د حاکمیت او واکمنۍ د جوړولو اقدام کړے دے دا یوه ټولنیزه دنده وه؛ نه دا چې په دې مسله کې یې دخداي له لورې دنده لرلې وي.[1]

خو د دغه نظریې په کره کتنه کې ویلے شو چې : يا أَيهَا الَّذينَ آمَنُوا أَطيعُوا اللهَ وَأَطيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىء فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيومِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا[2]

اوله دا چې اکثرو اسلامي عالمانو دا خبره منلې ده چې پیغمبر امامت او

---

۱. په دې بحث د ښه پوهیدلو لپاره د نظریه هاي دولت در فقه شیعن کتاب ته مراجع وکړئ چې محسن کدیور لیکلي دي او همدا راز کتاب الاسلام او اصول الحکم ته چې علي عبد الرزاق لیکلي دي.
۲. نساء ۵۹ ایت.

سیاسي حاکمیت درلود او په دې ډول یوه خوله دي. د قران نصوص هم په دې خبره صفا دلالت کوي لکه دا ایت چې فرمایي: او همداراز دا ایت شریف چې: لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ[۱]

دوهمه دا چې تاریخي شواهد هم دا خبره تاییدوي چې د اسلام پیغمبر په مدینه کې د سیاسي واکمنۍ بنیاد کېښود چې دهغه په اساس یې حکومتي اوامر لرلي دي. لکه دا چې دوي به مختلفو سیمو ته والیان استول او له هغوی به یې غوښتل چې خپلې ټولنیزې دندې چې ورسپارل شوې سمې ترسره کړي خو په دې خبره کې چې د پیغمبر(ص) سیاسي حاکمیت د دین له متنه اخستل شوې وې باید ووایو چې د اسلام د دین بشپړتیا او جامعیت سبب شوې دې چې اسلام ځینې چارې او دندې ولري چې بې دسیاسي حاکمیته یې د اجرا کولو امکان نیشته. لکه د حدودو او احکامو اجرا او دنورو دیني چارو اجرا. لکه د خمس او زکات اخستل او دغنایمو او ولجو ویش چې بې د دیني حکومت له لرلو دا څیزونه د اجرا وړ نه دي.

دریم دا چې دقران ځینې ایتونه هم په دې ټکي دلالت کوي چې کوم حاکمیت چې رسول الله مبارک په خلکو کې ټینګ کړې و هغه الهي سرچینه لرله. هلته چې فرمایي: النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا[۲]

۲: په دین کې له داخلي نظره د لږ تر لږه، د نظریې ځینو پلویانو له دې امله چې د دین جامعیت ته یې پام لرلې او د اسلامي احکامو په پراختیا یې چې د انسان د ژوند د ټولو اړخونو په هکله احکام لري اعتراض نه شو کولې نو خپل اعتراض یې په یوه بل ډول مطرح کړ دوي وایي چې: د اسلامي ټولنې اړتیاوو ته د ځواب لپاره د دین تعلیمات او احکام په یوه خاص وخت کې وړاندې شوې دي او

---

۱. حدید ۲۵ ایت.
۲. احزاب ۶ ایت

دا احکام د مسلمانانو د لومړیو ټولنو لپاره چې پیچلې زماني او ټولنیز شرایط یې نه لرل مناسب وو خو د دین اکثره احکام د نن سبا د زماني په پیچلو او پرمختللو زماني، مکاني او ټولنیزو حالاتو کې ځواب نه شي ویلے او د ټولنې اړتیاوې نه شي پوره کولے.

ځواب:د دې شبهې او اعتراض څو ځوابونه ورکولے شو:

۱. د اسلام د پیغمبر او دهغه د شریعت خاتمیت او اخري والے چې د اسلام له ضروري احکامو ګڼل کیږي او ټولې اسلامي فرقې اومذهبونه او عالمان پرې یوه خوله دي، ددین د احکامو له دغه تفسیر سره په ټکر کې دے. په بله ژبه، هغه پیاوړې او محکم دلیلونه چې د پیغمبر د خاتمیت او په دې هکله موجود دي چې اسلام یو همیشنے دین دے دا اشکال او شبهه باطلوي ځکه چې د خاتمیت د دلیلونو له مخې اسلام یو تل پاتې دین دے چې احکام او شرایط یې په هره زمانه او ځاي کې د اجرا وړتیا لري او په کوم خاص وخت، ځاي یا قوم پورې محدود نه دي.

۲. د اسلام له پیغمبره ډیر روایتونه راغلي دي چې اسلامي احکام له زماني اړخه تل پاتې دي او د قیامت تر ورځې اعتبار لري.«حلال محمد حلال الي یوم القیامه و حرام محمد حرام الي یوم القیامه»[۱] او په یقین سره ویلے شو چې هغه احکام د قیامت تر ورځې معتبر کیدلے شي چې د مختلفو زمانو او ځایونو لپاره کارندوالے ولري.

۲. د لږ ترلږه او ډیر تر ډیره تفسیر (له دینه په بهر لید توګې سره)

له دینه بهر د لږترلږه او ډیر تر ډیره د موضوع مطلب دا دے چې له دې ورتیر چې په یوه خاص دین کې د انسان د ژوند په هکله څه سپارښتنې موجود دې، دا پوښتنه مطرح ده چې اساسا په کومو مسایلو کې باید له دینه د لارښوونې او تفسیر او تبیین تمه ولرو؟ په بله ژبه له دینه د انسان تمه په کوم حد کې ده ایا دین د انسان ټولو ضرورتونو ته ځواب ویلے شي یا نه دین یوازې د انسان د ژوند په

۱. رک: اصول کافي ۱ ټوک ۵۷ مخ، بحار الانوار ۲ ټوک ۲۲۰ مخ وسائل الشیعه ۱۸ ټوک ۱۲۴ مخ.

ځینو خاصو مسایلو کې ځواب ویلے شي؟
ځواب:
دې پوښتنې ته درې ډوله ځواب ورکړل شوے دے:
۱. یوه ځواب افراطي دے،
۲. دوهم ځواب تفریطي دے،
۳. دریم ځواب چې زمونږ له نظره اعتدالي ځواب دے.[۱]
۱. افراطي نظر: دغه کسان وایي چې انسان د ژوند په ټولو ډګرونو کې حتی د خوراک څښاک، جامې اغوندلو، کور جوړولو، په لاره تګ څملاستلو، معاشرت، او همدارازد حکومت، د واکمنانو د دندې د ترسره کولو، او په هر ډول علمي مسلو حتی د ژوند په ټولو چارو کې دیني احکامو او اوامرو ته اړتیا لري. په بله ژبه،دا د انسان حق دے چې بې له تحقیق او د مطالعې او سختۍ له لیدلو ،دین ورته په بیلا بیلو ډ ګرونو کې کامیابي ورکړي.دا تفکر چې وایي دین باید په ټولو چارو کې د انسان ضرورتونه پوره کړي او هغه کامیاب کړي دې ته د دین په هکله « د ډیر تر ډیره نظر» ویل کیږي.
د دغه نظر جاج او څیړنه
یو اساسي اعتراض چې په دې نظر کیږي دا دے چې د دغه نظر په اساس دین د انسان د ټولو ضرورتونو او تمو ځوابګوے دے نو د دغه نظر مطابق انسانان د خپلو عقلونو او خداي ورکړو وړتیاوو غوړولو او ترقي ورکولو ته اړتیا نه لري. په داسې حال کې چې له دینه دغه تفکر او اخستون په غلط ډول د انسان د عقل او تکفر د ختمولو او تعطیلولو په معنا او له حقیقته لیرې دے ځکه چې یو هم داسې حق دین نیشته چې انسان ته ووایي چې له عقل او فکره کار مه اخله او دین په یوازې سره دانسان ټولې اړتیاوې پوره کړے شي.
۲. د لږ تر لږه نظر: په ژوند کې د دین د ډیر تر ډیره رول د نظر له ردولو او د دین د حدودو په سر د لویدیځ د سیاستمدارانو او د کلیسا د خاوندانو تر مینځ له

---

۱. رک: محمد تقي مصباح یزدي، مجموعه اثار(مشکات) پرسش و پاسخ ها، ۱ ټوک تر پینځم،قم، موسسه آموزشي و پژوهشي امام خمیني، لومړي چاپ.

کلونو کلونو کشمکشه وروسته اخر یو نظر پیدا شو چې هغه ته یې «سیکولرزم» وایه،دد غه نظر اصلي ځانګړتیا او بنیاد په دې خبره د ے چې د ین له سیاسته او ټولنیزو چارو جدا د ے. د دغه نظر په بیان کې به ووایو چې دو ے وایي د انسان ژوند دوه برخې د ے یوه دنیا او بل اخرت، او دا دوه برخې له یوه بله بلکل جدا دي. د دوي په نظر په دې دنیا کې د انسان کړه او کارونه د هغه له اخرت سره هیڅ اړه نه لري نو انسان د اخرت په چارو او د ځان او دخداي په مینځ کې په معاملو کې له دینه استفاده کولے شي خو په دنیایي چارو کې انسان ازاد د ے چې هر څنګه یې زړه غواړي عمل وکړي او په دنیاوي چارو کې لازمه نه ده چې د دین او دخداي د اوامرو تابع وي.

د لږ تر لږه په لید توګې کره کتنه

دا نظر هم له ډیرو اعتراضونو او نیمګړتیاوو سره مخ د ے، تر ټولو لو ے اعتراض دا د ے چې په دې نظر سره د انسان د دنیا او اخرت ژوند له یوه بله جدا کیږي ځکه چې که څه هم د انسان ژوند په دوو برخو یعنې په دنیا او اخرت ویشل کیږي چې د دنیا حصه یې د انسان له زوکړې پیل او په مرګ ختمیږي او د اخرت ژوند یې په مرګ پیل کیږي او تر بې نهایته دوام لري او هر یو یې ځانته خپله ځانګړتیا لري خو د دې تقسیم معنا دا ده چې د انسان دنیایي ژوند او په دنیا کې د هغه کړه او عملونه هم په دوو برخو یعنې دنیایي او اخرت ویشل کیږي او باید د دغو دوو په مینځ کې هیڅ ډول ارتباط نه وي. په نتیجه کې د انسان دنیایي عملونه هم د هغه د اخرت په ژوند هیڅ ډول اغیزه نه لري. د دغه نظر مطابق د دین او دنیاوي تعلیماتو کار په فردي او ډله ایزو لمنځونو او دعاګانو پورې محدودیږي چې په کلیسا ګانو او جوماتونو کې ترسره کیږي. همداراز دیني تعلیمات له خداي سره د انسان په رابطې پورې محدودیږي او د هغه له ټولنیز ژوند سره هیڅ اړه نه لري. اول خو دا چې دین ته دا ډول نظر یوه بې دلیله ادعا ده او کوم سم او معتبر دلیل نه لري، دوهم دا چې دا نظر د الهي دینونو له محتوا او تعلیماتو سره سمون نه خوري. تاسو ته پته ده چې هر حق دین ادعا کوي چې انسان باید خپل ټول وګړنیز او ټولنیز اعمال ددین د اوامرو په اساس ترسره کړي او

انسان په خپل سر او په خپله مخه په دنیا کې هر څه نه شي کولی. او داسې نه ده چې دهغه کړنې دهغه په اخرت هیڅ اغیزه او ارتباط ونه لري. که د اسماني دینونو په تیره بیا د ا سلام تعلیماتو ته وګورو نو په دې خبره ښه پوهیدلی شو.

۳. اعتدالي نظر

دا چې دانسان ژوند په دوو برخو یعنې دنیایي او د اخرت په ژوند ویشل کیږي دا خبره د منلو ده خو د انسان د ژوند د دغو دوو برخو ارتباط له دوهم نظر سره متفاوت دی. ځکه چې د دغه نظر له مخې د انسان د اخرت ژوند دقیقا په دې دنیا کې د انسان د کړو وړو پایله ده یعنې دلته یې چې څه کرلې وي هلته به یې ریبي په بله ژبه، د انسان د دې دنیا عمل دهغه په هغه دنیا نیغ په نیغه تاثیر لري له دې امله انسان په دې دنیا کې خپل ژوند داسې تیرولی شي چې د اخرت په ګټه یې وي او داسې یې هم تیرولی شي چې د اخرت په تاوان یې وي.

انسان یو اختیار لرونکی مخلوق دی چې په خپله باید د خپل اخرت برخلیک وټاکي که غواړي ابدي نیکمرغي لاسته راوړي باید په خپلو کارونو او کړو کې د دین احکام پلي کړي او خیال یې وساتي نو د اخرت ژوند یې نیکمرغه کیږي. دا نظر له سوچه اسلامي تفکر سره موافق دی ځکه چې زمونږ له نظره یو اعتدالي نظر دی چې نه دافراطي نظر اعتراضونه لری او نه د افراطي نظرونو اعتراضونه او اشکالات.

د دغه نظر له مخې اول دا چې دین د انسان د دنیا او اخرت د ژوند د نیکمرغۍ لپاره جامع او بشپړ پروګرام لري او د انسان د وګړنیز، ټولنیز، اقتصادي، سیاسیي او و اکمنۍ په ټولو اړخونو کې یې کلي اصول وړاندې کړې دي.

دوهم دا چې د دغه نظر مطابق له دینه زمونږ تمه دا نه ده چې د انسان په ټولو جزیي چارو حتی په ورځنیو چارو کې دې هم دستور **العمل** او پروګرام ولري. که څه هم دغه جزیي امور له کلي اصولو راوځي.

د دغه نظر مطابق هر هغه کار چې د انسان په نیکمرغۍ نیغ په نیغه اثر لري په یقین سره یې کلي اصول په دین او دیني تعلیماتو کې بیان شوې دي. البته

ځینې نور عملونه هم شته دي چې دین ورسره تعلق نه لري او د هغه د کولو په هکله فیصله د انسان عقل او فکر ته پرېښودل شوې ده. په دې اساس د اسلام سپېڅلی دین په عین حال کې چې د انسان د کړو او افکارو لپاره جامع پروګرام لري او حتی خاص حکم ورپاره بیان شوی دی.او دا کره د اسلام د منسجمو ارزښتونو په لړ کې سنجول کیږي خو اسلام هیڅکله د عقل او تفکر د ځراغ په مړ کولو پسې نه دی بلکه په بیلا بیلو ډولو نو او بیانونو سره یې انسان د علم زده کړې او د خپل فکر او عقل زیاتولو او دنورو له علمه استفاده کولو ته بللی دی. لکه هلته چې فرمایي:« اطلبوا العلم من المهد الي اللهد»[1] یا په یوه بل حدیث کې فرمایي:«طلب العلم فریصة علي کل مسلم و مسلمة»[2]

د لاډیرې مطالعې لپاره دغو منابعو ته مراجعه وکړئ:

۱. محمد تقي مصباح یزدي، مجموعه اثار (مشکات) پرسش و پاسخها، ۱ تر ۵ ټوک.

۲. محسن غرویان، پرسشهاي فکري و دیني جوانان،

۳. محمد امین احمدي، انتظار بشر از دین.

وروستی حدیث:

امام صادق علیه السلام فرمایي: څوک چې خپل دین د خداي د کتاب له لارې وپیژني که غرونه له خپل ځایه وخوځیږي هغه به په دین کې لړزانه نه شي او څوک چې همداسې او بې له مطالعې یوه عقیده ومني همداسې په ناپوهۍ به یې پرې هم ږدي.[3]

---

۱. مجلسي، بهار الانوار، ۱ ټوک ۱۸۰ مخ.

۲. صحیح بخاري اول ټوک ۱۲ مخ.

۳. بحارالانوار ۲۳ ټوک ۱۰۳ مخ.

په اسلام کې د عقیدې ازادي او د مرتد والي حکم

پوښتنه:

په اسلام کې د عقیدې د ازادۍ او مرتدوالي حکم څرنګه له یو بل سره جمع کیدے شي.

ځواب:

د دغه ځواب لپاره اول باید د عقیدې د ازادۍ او مرتدوالي په معنا او شرایطو ځان پوه کړو.

د عقیدې ازادي په دې معنا ده چې انسان وکولے شي بې له څه بهرني دباو او په خپله خوښه یوه لیدتوګه او فکر ومني دهغه په هکله بحث او خبرې وکړي او تبلیغ یې وکاندي.[1]

د ارتداد او مرتدوالي مطلب دا دے چې انسان د یوه دین له منلو وروسته چې دلته ترې زمونږ مطلب اسلام دے، له هغه وګرځي او د هغه عقیدې د سموالي انکاروکړي[2]

اسلام د عقیدې ازادي په خاصو شرایطوسره مني. دا چې د عقیدې ازادي یو ښه او منل شوے کار دے په دې هیڅ شک نیشته ځکه چې د الهي پیغمبرانو د بلنې منل په ازادۍ ولاړ دي که انسانان د خپلې عقیدې په منلو کې ازاد نه وئ

---

۱. رک مصباح یزدي، محمد تقي، نظریه حقوقي اسلام ۱۷۸ مخ.

۲. رک جواد املي عبدالله، ارتداد و آزادي، پاسدار اسلام، ۲۲ کال، ۲۲۵ شمیره ۷ مخ.

هیچا به له خپلو تیرو عقیدو لاس نه شو اخستلے او د پیغمبرانو بلنې ته به یې مثبت ځواب نه شو ورکولے. د پیغمبرانو د بلنې حجیت یوازې د عقیدې د ازادۍ په منلو سره منطقي توجیه مومي.[1]

پر دې سربیره په لږ شان دقت او ځیرتیا سره معلومیږي چې اساسا عقیده چې یو باطني او قلبي مسله ده یوه تکویني چاره ده چې هیڅ جبر او زور پکې نیشته. د «لا اکراه في الدين» ایت د عقیدې د همدغه تکویني اړخ بیانونه کوي.[2] نو هیڅوک په ګواښ یا لالچ سره نه شو مجبورولے چې په یو څیز ایمان راوړي داسې کس کیدے شي په ظاهره په دغه خبره اقرار وکړي خو هغه وخت په دې خبره قلبي ایمان پیدا کوي چې هغه صحیح وګڼي او له زړه او د اختیار له مخې یې و مني.

باید پام ولرو چې في الجمله ازادي که د عقیدې په مسله کې وي او که په نورو مسلو کې که څه هم ښه او مطلوب څیز دے خو مطلقه ازادي نه ممکنه ده او نه مطلوبه، ځکه چې په ټولنه کې د ظلم، ازادۍ ګډوډۍ او ګمراهۍ سبب کیږي نو هیڅ یو عاقل کس د مطلقې او بې قید او شرطه ازادۍ دفاع نه کوي. اسلام هم د ازادۍ لپاره پولې ټاکي چې اسلامي ټولنه له عقیدتي ګډوډیو او د دښمنانو له سازشونو په امن کې پاتې شي.

دلویدیځ په تفکر[3] او اسلامي تفکر کې د ازادۍ فرق په دې کې دے چې

---

۱. رک: جعفر سبحاني، آزادي و مردم سالاري، ۹۱ مخ.

۲. رک: مصباح یزدي هماغه ۳۸۱ مخ.

۳. البته هغه څه چې د لویدیځ له خوا د ازادۍ په نامه تبلیغیږي او د اسلام د کلتور په خلاف د یوې حربې په خلاف ترې د لویدیځ مخالفان استفاده کوي یوازې یو شعار دی او نن سبا د تبلیغاتي او نورو دوکو په وسیله د دغو ازادیو په غیر مستقیمې خلاف ورزۍ سربیره د هغوي په اقداماتو کې د دغه ادعا ښکاره خلاف ورزۍ هم لیدلي شو. له مسلمانو جینکو او محصلاتو سره د لویدیځ توکم پاله سلوک یې چې له تعلیمه د هغوي د محرومۍ سبب کیږي یوازې یوه بیلګه ده.د فرانسې لوي مورخ او فیلسوف روژې ګارودي د خپل کتاب د لیکلو به وجه چې پکې یې د تحقیقاتو په اساس په نړیوال جنګ کې د میلیونونو یهودیانو عامله وژله (هولوکاسټ) دروغ بللې ده محاکمه او په درنومالي سزاګانو محکوم شو.دهغه د کتاب په خپریدو بندیز ولګیده او هغه خپرندویه ټولنه چې دهغه کتاب یې چاب کړي و بنده کړي شوه. دا په داسې حال کې دي چې د سلمان رشدي لخوا د شیطاني ایتونو کتاب د لویدیځو ټولنو او دولتونو په مرسته په لسګونو ژبو وژباړل شو او د انګلستان دولت هره ورځ ددغه لیکوال د سر د ساتلو لپاره ډیرې پیسې لګوي او د سلمان رشدي

لویدیځه ازادي په خپلو ټولو حدودو او حوزو کې په دې مقیده ده چې د ټولنې دنورو وګړیو ازادي خرابه نه شي او د دولت له سیاستونو سره مخالفه نه وي.خو اسلامي ازادي د دیني شرایطو او حددودو په رعایتولو مقیده ده. [1] په اسلام کې د عقیدې دبیان ازادي تر دې حده ده چې د ټولنې د کسانو د ګمراهۍ او نیکمرغۍ ته د خطر د پیدا کیدو سبب نه شي.. هر کس کولے شي په یوه عقیده – که غلطه هم وي – باور ولري او تر هغه وخته چې څرګنده یې نه کړي له فقهي او حقوقي نظره کوم حکم نه لري. که څه ممکنه ده یو کس په دغه غلط باور او عقیدې حقیقي کمال ته له رسیدلو پاتې شي یا د اخرت د عذاب مستحق شي. [2] د دیني عقایدو په هکله تحقیق او پوښتنه نه یوازې بده خبره نه ده بلکه په اسلام کې مطلوبه هم ده.د اسلام مقدس دین د حق غوا ړي بحث او څیړنې هرکلے کوي او هغه خپله تبلیغي روده ګڼي: ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ [3]

خلک په حکمت او ښه پند سره د خپل پالونکي لارې ته وبله! او له هغوي سره په ډیره ښه طریقه بحث وکړه بې له شکه چې ستا پالونکے له هغه چا چې د هغه له لارې بې لارې شوې دے او په هغو کسانو چې هدایت یې موندلے دے له ټولو خبر دے.

قران مجید د ړانده تقلید غندنه کوي او فرمايي: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ. [4]

«او کله چې هغوي ته وویل شي: د هغه څه چې خداي نازل کړې دي پیروي

لپاره د سزا د حکم ختمولو له اسلامي هیوادونو سره د اړیکو د ښه کولو لپاره د ورامخکې شرط په توګه ټاکلي دي. په دې اساس هغه څه چې د لویدیځو ټولنو له خوا په اسلامي هیوادونو کې د د بیان د ازادۍ د فاع په توګه تبلیغیږي یو علمي بحث نه دي بلکه هغوي له دغو شعارونو په خپلو موخو پسې دي.

١. رک، هماغه ۳۷۵، او جعفري سبحاني آزادي و مردم سالاري ۸۹.
٢. رک مصباح یزدي، هماغه ۳۸۱ مخ.
۳. نحل ۱۲۵ ایت.
۴. بقره ۱۷۰ ایت.

وکړئ، وايي:نه، مونږ دهغه څه چې خپل پلاران اونیکونه مو پرې موندلې دي پیروي کوو، ایا که دهغوي پلاران په څه نه پوهیدل او هدایت یې نه واي موندلي؟! بیا به یې هم دوي پیروي کوله!

خداي تعالی په خپل پیغمبر ټینګار کوي چې په خپله هم اګاه وي او پیروانو ته هم اګاهانه بلنه ورکړي هلته چې فرمايي: قُلْ هَـٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ[1]

او ووایه دا زما لاره ده زه او پیروان مې په پوره بصیرت سره، خلک د خداي لور ته بلي، پاک دے خداي پاک او زه له مشرکانو نه یم.

د هغو شبهاتو په هکله بحث او خبرې چې کله کله د انسان په افکارو یرغل کوي حتی که د دین د ښکاره او جوتو احکامو او معارفو په خلاف هم وي بیا هم باک نه لري او یوه عادي خبره ده څوک چې د حقیقت په لټه کې وي خپلې پوښتنه او شکونه حقیقت ته د رسیدلو او تحقیق سریزه ګرځوي. داسې کس مرتد نه ګڼل کیږي.[2]

یوازې په هغه ښه کې په یو کس د مرتد نوم لاګو کیږي چې دځینو شرایطو لکه، بلوغ، عقل او اختیار پر لرلو سربیره لاندیني شرایط هم ولري[3].

۱. ښه په اګاه اوخبره توګه د دین د یو ضروري او بدیهي چارې انکار وکړي.

د دین ضروریات هغو چارو ته وایي چې دهغو په دیني والي کې هیڅ شک نیشته. لکه دلمانځه روژې او حج واجبوالي یا په توحید، قیامت، دوزخ او جنت او داسې نورې عقیدې.[4]

۲. په دې خبره هم پوه وي چې که ددین د ضروریاتو انکار وکړي نو دې دمطلب دا دے چې د پیغمبر د نبوت او د دین د اساس انکار یې کړے دے.

که یو کس په دغو شرایطو سره د دین د ضروریاتو انکار وکړي که د علمي

---

۱. یوسف ۱۰۸ ایت.
۲. الانصاري، محمد علي، الموسوعه الفقهیه، المیسره۲ ټوک ۱۹ مخ.
۳. رک: صراحي، سیف الله، احکام مرتد از دیدګاه اسلام و حقوق بشر ۳۳۴.
۴. الانصاري، محمد علي هماغه ماخذ، ۲ ټوک ۱۲ مخ.

بحثونو له لارې هغه ته رسيدلے وي او که دنياوي هدف ته د رسيدلو لپاره يې دغه عقيده ښکاره کړې وي په حقيقت کې له اسلامه وتلے دے او د مرتد حکم په هغو لاګو کيږي.[1]

البته که يو کس بې له بد نيتۍ او يوازې د علمي شبهاتو په نتيجه کې د دين انکار وکړي د خداي په نزد معذور دے او د اخرت په عذاب نه اخته کيږي. په دې اساس که يو کس له ناپوهۍ د دين ديوې مسلې انکار وکړي يا د يوې غير ضروري او بديهي چارې انکار وکاندي يا د خپلو خبرو په لوازماتو يعنې دا چې د ده دغه خبره د قران او د معصومينو دخبرې[2] د تکذيب سبب کيږي نه وي خبر. داسي کس مرتد نه ګڼل کيږي.روښانه خبره ده چې دوو شرطونو يعنې، «پوهې» او «دخپلې کفري خبرې التزام» دا حکم هغه کس ته نه شامليږي چې د خپلو ديني عقيدو په هکله په شک او ترديد اخته شوے وي نو يوازې هغه کسان مرتد شميرل کيږي چې په جدي او قطعي ډول د دين انکار وکړي.

دارتداد په بحث کې ډير ظرافتونه موجود دي چې بايد توجه ورته وشي. يو دا چې بايد پوه شو چې دا حکم د اسلام د ختمولو او کمزورې کولو دسازشونو او توطئو په وړاندې يو دفاعي تدبير دے. نه دا چې د اسلامي عقيدو د جاج او کره کتنې د مخ نيوي لپاره وي.[3] حقيقت دا دے چې اسلام تر بل هر دينه زيات په اګاهانه ايمان او عقل او فکر کولو ټينګار لري او له ړانده تقليده خلک منعې کوي او له خرافاتي او چټې عقيدو سره مبارزه کوي. په دې اساس د هغه کس لپاره چې له اسلامي معارفو سره لږه شان اشنايي هم لري دا وهم او شک نه پيدا کيږي چې ګوندې اسلام د ارتداد په حکم سره غواړي د علم او ازاد فکرۍ مخه ونيسے ځکه چې د اسلام يو لوے وياړ دا دے چې د علم او پوهې په ترلاسه کولو او تحقيق ټينګار کوي. قران کريم د ځينو اهل کتابو د د توطئې په ښکاره کولو سره د ارتداد د حکم فلسفه او حکمت ښه په ډاګه بيان کړے دے او فرمايي:

---

۱. هماغه ۱۵ مخ.
۲. رک جواد املي، هماغه، ۲۲۵ ګڼه ۷ مخ.
۳. رک سبحاني جعفر، هماغه ماخذ ۱۰۹ او ۱۱۷ مخونه.

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ[1]

ځينو اهل کتابو وويل: سهار په هغه څه چې په مومنانو نازل شوې ايمان راوړئ او ماښام له اسلامه لاس واخلئ؛ ښايي مسلمانان له خپل ايمانه ستانه شي.

دغو کسانو غوښتل په ايمان راوړلو او بيا کافريدلو سره په خلکو کې د اسلام د عقايدو په هکله شکونه پيدا کړي. ارواښاد علامه طباطبايي د دغه ايت په تفسير کې فرمايي: هغوي په مومنانو کې د شک پيدا کولو او د خپل کار د توجيه لپاره ويل: مونږ فکر کاوه چې اسلام په خپل حقانيت او سموالي دليلونه لري خو کله چې مسلمان شو وموليدله چې داسې نه ده او د دغه دين د باطلوالي شواهد مونږ ته ښکاره شول له همدې امله مو له اسلامه لاس واخسته.[2]

په هغو شرايطو کې په ځيرنې سره چې اسلام د ارتداد د ثابتولو لپاره ټاکلې دي دا ټکے ښه تاييديږي. يعنې د مرتد لپاره د سختې سزا له ټاکلو د اسلام مقصد دا وه چې د فتنې او په اسلامي عقيدو د لوبو کولو مخه ونيول شي او د خداي او انسان د ډيرو لويو ارزښتونو يعنې صحيح اسلامي عقيدو او ايمان ساتنه وشي. او په دې اساس په تحقيقي، نه تقليدي ايمان په ضرورت په ټينګار سره د دښمنانو د توطئو او د اسلامي عقيدو د کمزورې کولو لاره بنده شي.

لکه څرنګه چې اشاره وشوه، که د يو مسلمان ارتداد يوازې دهغه په باطني عقيدو پورې رالنډيږي که څه هم هغه د خپل ښه اخروي کماله پاتې کيږي خو دهغه په حق کې د مرتد سزا او نور فقهي احکام نه اجرا کيږي. خو که دغه عقيده ښکاره کړے شي او دغه کس خپل ارتدادي افکار ټولنې ته وغځوي. نو له دې امله چې دا يو بهرنے عمل دے حقوقي او فقهي پايلې هم لري په دې بنه کې که دهغې ښکاره کول په دې ډول وي چې په اسلامي ټولنه کې دغلطو افکارو د خپريدو سبب شي، اسلامي دولت او ټولنه د نهي عن المنکر له مخې او د ګمراهوونکو عقيدو د خپريدو د مخ نيوي لپاره له هغې سره مخالفت کوي او دا ډول ازادي

۱. آل عمران ۷۲ ايت.

۲. رک: طباطبايي محم حسين، الميزان في تفسير القران، قم ۲۵۷مخ.

محدودوي.دا یوه بالکل منطقي او معقوله خبره ده.[1]

په دې اساس لکه څرنګه چې دولتونه او خلک د یوې خطرناکې ناروغۍ د مخنیوي لپاره مخنیوونکې او احتیاطي تابیاوې کوي باید د معنوي او روحي ناروغیو دمخنیوي لپاره هم چاره وکړي ځکه چې د انسان د دې او هغې دنیا نیکمرغي په صحیح عقیدو پورې تړلې ده. نو لکه څرنګه چې یو کس د غل او یا د نشه ایزو توکو دخرڅوونکي په سزا کولو کې شک نه کوي همداراز د صحیح عقیدو د غلا کوونکي او دغلطو عقیدو د نشه ایزو توکو او هلاکوونکو او ګمراهو نظریود خپروونکي په سزا کې هم باید شک ونه شي. په دې وجه اسلام چې تر ټولو لوی ارزښت صحیح ایمان او عقیده ګڼي په ډېر حساسیت سره د الهي او صحیح عقیدو د سلامتیا په فکر کې دی. له همدې امله د عقیدې ازادي او ښکاره کول او د هغې تبلیغ په هغه بڼه کې صحیح ګڼي چې د ټولنې د وګړو د دنیا او اخرت سلامتیا ونه ګواښي.

یو ځل بیا یادونه کوو چې که څه هم عقیده لرو چې د اسلام اساسات د نړۍ له حقایقو سره برابر دي او هر کس په صحیح او منطقي رودې سره په هغه کې تحقیق کولی شي او که دا کار وکړي نو د اسلام په صحیح والي په ایمان راوړي خو که څوک د علمي شبهو او په وجه د دین د ضروریاتو انکار وکړي او په نتیجه کې د دین د اصل دسموالي منکر شي نو مرتد ګڼل کیږي. که څه هم معذور وي او داخرت عذاب ونه لري.

په دې اساس په اسلامي کلتور کې د تحقیق او پوښتنې لپاره لاره خلاصه ده خو که څوک د ناسالمو او د اسلام د مخالفو افکارو تبلیغ غواړي په ټولنه کې هغه ته دتوطئې او ورانکارۍ اجازه نه ورکول کیږي.

د لا ډیرې مطالعې لپاره لاندینیو سرچینو ته مراجعه وکړئ:

۱. عبدالله جوادي آملي، ارتداد و آزادي، پاسداري اسلام، ۲۲ کال، **۲۲۵** شمیره **۷** مخ

---

۱. د لاډیرو معلوماتو لپآره مراجعه وکړئ. حقیقت، سید صادق و میر موسیوي، سید علي، مباني حقوق بشر از دیدګاه اسلام و دیګر مکاتب، تهران، ۲۲۱ مخ.

۲. سيف الله صرامي، احکام مرتد از ديدگاه اسلام و حقوق بشر، **۳۳۴**مخ.
۲. محمد تقي مصباح يزدي، نظريه حقوق اسلام. **۳۷۵** مخ.

وروستے حديث

امام علي (ع) فرمايي: اي خدايه! مونږ تاته پناه دروړو له دې چې ستا له اوامرو ووځو، يا ستا له دينه بهر شو. يا نفساني غوښتنې پر مونږ پرله پسې يرغلونه وکړي چې ستا له خوا له راغلې هدايته وغړيږو.[1]

---

۱. نهج البلاغه خطبه **۲۱۵**.

په انسانانو کې د اختلاف علت

پوښتنه:

په انسانانو کې د اختلاف علت څه دے او کومه نظریه د منلو وړ ده؟

سریزه:

په انسانانو کې یو موجود حقیقت په هغوي کې د قومي، پرګنیزو، توکمیزو، ژبنیزو، جنسي او عقیدتي او د اسې نورو اختلافاتو شتون دے. د دغه اختلافونو اصلي سرچینه څه ده؟ ایا دا مادي دلایل لري[1] یا د خلقت نظام داسې دے؟ که علت یې مادي عوامل وي، ولې تر اوسه په دې لړ کې چا څه کړې نه دي؟ او که علت د خلقت نظام وي نو په دغو اختلافاتو کې څه حکمت پټ دے چې بشر یې له معلومولو عاجز دے. او د انسان په ژوند کې د دغو اختلافاتو فایده څه ده؟

د دغو پوښتنو ځواب به درته په دې څېړنه کې وړاندې کړو. باید ووایو چې د پوښتنو له ظاهره داسې معلومیږي چې د پوښتنه کوونکي مقصد ظاهري اختلافونه دي هغه اختلافونه چې د قومي، ژبني یا توکمیزو شکلونو کې موجو

---

۱. لکه جغرافیایي اختلافات چې د اعتباري پولو د کښلو له امله پیدا کیږي په داسې حال کې چې د نړۍ پنځګر یو دی او ټول انسانان د هغه مخلوق دي او خداي تعالي په قران یا په نورو کتابونو کې نه دي ویلي چې پلانکي خلک یا د پلانکي ځاي خلک د ژوند کولو حق لري او نور یې نه لري خو د دغو پولو او سرحدونو جوړوونکي د خپلو کسانو لپاره د ځینو حقوقو قایل دي او نورو ته هغه حقوق نه ورکوي او دد غه پولو د ختمولو لپاره هم څه کار نه کیږي.

دي او کله کله سبب کيږي چې ځينې کسان پر ځينو نورو ځان لوړ وګڼي.په دې اساس هغه څه چې په دې لړ کې مونږ ته لاره پرانستلې شي قران کريم ته مراجعه ده.

۱. د قران له نظره د انسانانو اختلاف

تر ټولو ښکاره ايت چې د اختلافونو د پيدا کيدو علتونه بيانوي او دا کار د خداي تعالی کار ګڼي دا مبارک ايت دي چې فرمايي: يا أَيهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.[۱]

[اي خلکو مونږ تاسو له يوه سړي او ښځې وپنځولئ او تاسو مو ډلې ډلې او قبيلې قبيلې کړئ چې يو بل وپيژنئ)دا د امتياز او لوړاوي سبب نه دي(په تاسو کې په خداي تر ټول ګران او نزدې کس هغه دے چې تر نورو زيات متقي وي. او خداي تعالی پوه او خبر دے]

د دغه ايت په تفسير کې راغلې دے چې شعوب د شعب جمع ده چې د شين په زبر سره دے. او له قبيلې اعم او لوے دے (اعم من القبيله و قبائل جمع قبيله، فلاالنسب و لا الشعب و القبيله موجبة لرفع الانسان وکرامته)[۲] او قبايل د قبيلې جمع ده چې په عربو کې د تمايز او لوړاوي معيار ټولنيز طبقاتي نظام و. او البته، نسب، شعب او قبيله، د انسان د لوړاوي او لوے والي سبب نه ده. په مفردات راغب کې راغلي دي: هغه قبيله چې له يوې لويې طايفې او واحده جدا کيږي جمع يې «شعوب» ده. دا کلمه د وادی په معنا هم کارول کيږي چې مطلب يې د دوو غرونو په مينځ کې فاصله او دره ده چې يوې خوا ته يې لوړ غرونه او بل لورې ته يې خواره واره او ټيټ غرونه وي نو کله چې له هغې خوا چې غرونه ټيټ دي نظر وشي نو ګمان کيږي چې يو غر دے خو خور وور، او کله چې له مقابل لورې وکتل شي نو داسې ښکاري چې دوه غرونه يو ځاے شوې دي [۳]

۱.حجرات ۱۳ ايت

۲. سيد محمد حسيني شيرازي، تبيين القرآن، دارالعلوم بيروت لبنان، دوهم چاپ ۱۴۲۳ هـ ق، ۵۳۰ مخ.

۳. حسين بن محمد راغب اصفهاني، المفردات في غريب القرآن، دارالعلم الدار الشامية. دمشق،

دا استعمال د خاص مقصد لپاره شوے دے چې د ایت په ذیل کې ورته اشاره شوې ده. پخوا په عربو کې دغه تقسیمونه موجود وو، او د عربو ځینې مشهور طبقات او پرګنې دا وې: شعب، قبیله، عماره، بطن، فخذ او فصیله، د عربو شعوب بیا په دې ډول وو: ربیعه ومضر، ځینو مفسرانو لیکلې دي چې شعب بیا په مختلفو قبایلو تقسیمیږي لکه له ربیعه بکر، له مضر تمیم، قبیله بیا په عمایر، عماره بیا په بطون، او بطن په افخاذ او فخذ په فضایلو تقسیمیږي.[1]

د دغه ایت د دلالت تر ټولو مشهور مورد د انسان د خلقت د پیل او د خلقت بیان دے. دا ایت په حقیقت کې د داروین په شان د ځینو مادي پالو د نظریې رد دے چې باوري و انسان په جوړښت کې د بدلون له امله هویت بدل کړے او د بیزو په شان له یوه مخلوقه یې اوسني شکل ته تکامل موندلے دے. د دغه ایت له نظره انسان د بل مخلوق بشپړ شوے شکل نه دے بلکه یو مستقل نوع دے چې خداي تعالی بې له څه بیلګې د ځمکې له موادو پیدا کړے دے.[2]

هغه اختلافات چې د انسان په ذات یا د ټولنې په ظاهر کې په پام کې نیول شوې د خاصو موخو لپاره دي. د دین د مخکښانو او نظر خاوندانو په اند «په انسانانو کې د ژوند د ځانګړتیاوو په لاسته راوړلو کې د سلیقې او استعدادونو اختلاف هغه څیز دے چې طبیعي اوتکویني جرړو ته ورګرځي. داسې څه نه دي چې بدلون پکې راوستل شي یا د ژوند په مختلفو درجو کې د دغه اختلاف مخه ونیول شي. تر کومه چې تاریخ ښیي بشري ټولنو تر ننه چې مونږ ژوند کوو دغه اختلافونه لرلې دي»[3] نو دغه ډول اختلافونه د انسانانو په ارزښت څه نه ورزیاتوي او د لوړاوي او ویاړ سبب نه ګرځي. حال دا چې مفسرانو ویلې دي چې ایت شریف غواړي د نسبي ویاړونو جرړه وچه کړي په دې اساس د ›من ذکر و

بیروت لومړي چاپ ۱۴۱۲ ه ق، ۴۵۵مخ.

۱. سید امیر ابوالفتوح حسیني جرجاني، آیات الاحکام،(الجرجاني) انتشارات نوید ،تهران، لومړي چاپ،۱۴۰۴، هق، ۲ټوک ۳۷۲ مخونه.

۲. سید محمد حسین طباطبایي، المیزان في التفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوي همداني، قم د اسلامي انتشاراتو دفتر. ۵ چاپ ۱۳۷۴.

۳. هماغه ۴ټوک ۵۳۷ مخ.

انثي« د جملې مطلب به آدم او حوا وي او ددغه ايت معنا به داسې شي چې مونږ تاسو له يوه پلار او موره پيدا کړئ تاسو ټول له دغو دوو تنو زيات او خپاره شوې يئ که سپين يئ او که تور که عرب يئ او که عجم..[1]

يو بل مفسر ددغه ايت په لمنه کې ليکلې دي: دلته خداي تعالی انسانان په نسبونو سره له وياړ کولو منع کړې دي. عکرمه له ابن عباسه نقل کړې ده چې د خداي رسول وفرمايل:تاسو له يوه سړي او ښځې زيږول شوې يئ.....، هيڅ يو پر بل لوړاوی نه لري مګر په تقوا سره... ويلی شو چې په دغه ايت کې ټولې انساني ټولنې ته خطاب دی او تر ټولو مهم اصل چې د نظم او کراري ضامن دی بيانوي. او د دروغو ارزښتونوپه وړاندې د انسان اصلي ارزښتونه په ګوته کوي.[2]

اوس دا پوښتنه کولی شو چې په انسانانو کې د اختلاف د لحاظ او خيال ساتلو علت څه دی؟ په ځواب کې بايد ووايو: له نيکه مرغه په خپله قران مجيد دغه پوښتنې ته ځواب وايي او د دې چارې سبب يې ښه صفا بيان کړی دی. قران مجيد فرمايي [لتعارفوا] يعنې ما تاسو داسې وګرځولئ چې يو بل وپيژنئ او خپل نسب او قوم قبيله و او پلار نيکونه له يوه بله وپيژنئ. لوی مفسر علامه طبرسي په مجمع البيان کې وايي: که داسې نه وای معاملې او راکړې ورکړې به فاسدې شوې وې او دنيا به خرابه شوې وه او د حديثونو نقلول به ممکن نه وو »[3]

نور پوهان هم له دغه ايته په همدې علت پوه شوې دي ا و په ډاګه يې ليکلې دي چې:

« که فرض کړو چې خلک ټول يو شان او د يو شکل وي نو يو بل به نه پيژني د ټولنی لړۍ به وشليږي او انسانيت به ختم شي نو له دغه ايته چې خلک يې څانګې څانګې او قبيله قبيله کړي مقصد دا دی نه دا چې په يو بل وياړ او فخر وکړي په نسبونو او په پلرونو او ميندو وياړ.[4]

---

۱. هماغه ۱۸ ټوک ۴۸۸ مخ.
۲. تفسير نمونه ۲۲ وک ۱۹۲ مخ.
۳. ترجمه مجمع البيان في تفسير القرآن ۲۳ ټوک ۲۲۳ مخ.
۴. ترجمه الميزان، ۱۸ ټوک ۴۸۸ مخ.

د دغو توپيرونو شتون نه يوازې مشکل نه جوړوي بلکه رښتيني ارزښتونه يې مطرح کړې دي او دروغ ارزښتونه ورځيني ليرې کوي په دې علت چې بې له شکه هر انسان د دې غوښتونکے دے چې ارزښتناک او وياړمن وي له همدې امله په خپل ټول وجود او طاقت سره هڅه کوي چې ارزښت او مقام لاسته راوړي خو د ارزښت د معيار پيژندل د کلتورونو له تفاوت سره بشپړ توپير لري او کله کله داسې کيږي چې دروغجن ارزښتونه د درښتينو ارزښتونو ځاے نيسي.[1]

۲. د انساني اختلافاتو نور عوامل

ځينې کسان هڅه کوي ثابته کړي چې د انسانانو د اختلافاتو اصلي علتونه جنيټک د وراثت، ژواک چاپيريال او د اسې نور مسايل دي. د ميکرولوجی په څانګه کې لومړے کس چې دا نظريه يې وړاندې کړه فرانسوي ډاکټر سزار لومبرزو و. هغه د انسان په کوپړۍ ډيرې څيړنې وکړې او د مجرمو کسانو د کوپړيو له څيړنې يې د خپل نظريې بنسټ کيښوده هغه دا نظريه وړاندې کړه چې ځينې کسان فطرتا مجرمان وي او وې ويل چې انسان جرم او جنايت په ميراث وړي.نو مجرمان هغه کسان دي چې په اتاويزم اخته کيږي او قهقرايي يا شاته تګ پيلوي. هغه باوري و چې دغه ژن له پيشو انسان ته منتقل شوي دے. اول يې داخبره کلي وکړه او بيا دتجزيې قايل شو. زمونږ ټول جسمي صفتونه له دغو ژنونو متاثره دي لکه ونه، مخ، پوزه او داسې نور او دا نظر منل شوے هم و خو خبره دا ده چې ايا زمونږ اکتسابي او اخلاقي ځانګړتياوې جنټيک[2] جرړه او سرچينه لرلے شي؟ تر اوسه دا خبره چا نه ده کړې او يوازې د اوريدلو په حد کې ده.

ځکه چې د دغه نظريې د منلو لازمه دا ده چې د انسان اختيار تر پوښتنې لاندې راشي که د ژن يا وراثت عامل د جرمونو يا د انسانانو په کړنو کې د اختلافتونو سبب شي نو بيا به د انسان د اختيار د مسئلې څه کيږي؟ که انسان د کوم خاص ژن له امله جرم کوي يا اخلاقي بدۍ کوي نو بيا يې محاکمه او ورته

---

۱. تفسير نمونه ۲۲ ټوک ۱۹۸ مخ.
۲. ژان بنايي، جرم شناسي ترجمه رضا علومي.

سزا ورکول منطقي توجیه نه لري ځکه چې انسان مجبور دی او مجبوره انسان معذرو دی. نو دا دومره محکمې او قضایي ادارې بیا د څه لپاره دي ؟ په دې اساس د ژن یا وراثت عامل د انسانانو د اختلافاتو اصلي دلیل نه دی او د لومبرزو نظریه نن سبا یوه متروکه نظر یه ده[1]. له بلې خوا آب وهوا او ژواک چاپیریال د انسان په خلقیاتو اغیزه لري. د انسان ښه ظاهر په ښې آب وهوا کې د اوسیدو له امله دی ښه خواړه او صفایي او روغتیا هم په دې چاره کې دخیل دي او د انسان روحیات تاند او پیاوړې کوي. لکه څرنګه چې له خپلو خپلوانو سره نژدې روحي ارتباطات هم د انسان د کړو په ښه کولو کې رول لري. خو دا ټول په انسان کې هغه اختلافونه چې مونږ پرې بحث کوو نه پیدا کوي او نه شو ویلی چې ژواک چاپیریال سبب کیږي چې انسانان له یو بل سره ژور او اوږده اختلافونه ولري.

پایله:

که څه هم په انساني ټولنو کې موجود اختلافات یوه طبیعي چاره ده خو دا تفاوتونه د طبیعي عواملو په وجه نه دي د انسانانو د اختلافونو او فرقونو اصلي لاملونه اعتقادي، علمي او د مختلفو ګټو او سلیقو ټکر دی خو په دوي کې هیڅ یو اختلاف موجه دلیل نه لري نو په دې برخه کې صحیح خبره نه شو موندلی. خو هغه څه چې لوی خداي په قران کې راوړې دي یوه ډیره منطقي او دمنلو وړ خبره ده.

نو خداي تعالی د دغه ظاهري اختلافونو پیدا کوونکی او اصلي علت دی. د ځینو خاصو انګیزو او محرکاتو لپاره د دغو اختلافاتو شتون ضروري و هغه محرکات چې په قران کې ورته اشاره شوې ده؛ یعنې حقیقي هدف دا دی چې انسانان له یو بله وپیژندل شي چې انساني اړیکي په منظم ډول ترسره شي او د ژوند په چارو کې کومه ستونزه پیدا نه شي ځکه چې د انسان جوړښت او خلقت په دې ډول دی چې وجودي استقلال نه لري او په ټولو چارو کې انسانان یو بل ته

---

[1] . مهدي کي نیا، روان شناسي جنایي، انتشارات رشد، تهران، پینځم چاپ ۱۳۸۳ لومړي ټوک ۴۷ مخ.

محتاج دي که مونږ يو بل ته د انسان اړتياوې د هغه له مطلقې يو رنګۍ سره يو ځاے په نظر کې ونيسو نو ډېرو لويو ستونزو ته به متوجې شو چې حتی د انسان د ژوند په نظام کې د ګډ وډۍ سبب کيږي. له دغو ستونزو سره د نه مخامخيدو لپاره په انساني ټولنو کې دغه ډول مصلحت په نظر کې نيول شوے دے چې د انسانانو اړيکې اسانه شي

د لاډيرې مطالعې لپاره مراجعه وکړئ:

۱. سيد محمد حسيني شيرازي، تبيين القرآن، دار العلوم بيروت لبنان، دوهم چاپ ۱۴۲۳ ه ق،

۲. سيد امير الفتوح حسيني جرجاني، آيات الاحکام (الجرجاني) ه ق، انتشارات نويد ، تهران، لومړي چاپ، ۱۴۰۴ دوهم ټوک.

۳. سيد محمد حسين طباطبايي، سيد محمد باقر، ترجمه موسوي همداني، الميزان في التفسير القرآن، دفتر انتشارات اسلامي قم، پينځم چاپ، ۱۳۷۴ ، دوهم ټوک.

۴. مترجمان، ترجمه مجمع البيان في تفسير القرآن، انتشارات فراهاني، تهران لومړي چاپ، ۱۳۶۰ ، هـ لمريز کال ۲۳ ټوک.

۵. ناصر مکارم شيرازي تفسير نمونه، دارالکتب الاسلاميه تهران، لومړے چاپ، ۱۳۷۴ کال ۲۲ ټوک.

۶. مهدي کي نيا ، روان شناسي جنايي، انتشارات رشد ، تهران، پينځم ټوک، ۱۳۸۴ کال ۱ ټوک.

وروستے حديث:

امام علي عليه السلام فرمايي: په خلکو کې د تفاوتونو او فرقونو علت د هغوي د برخليک ډول ډول والے دے، ځکه چې انسانان په پيل کې د تروې، خوږې، سختې او نرمې خټې ترکيب و ، نو بيا د خټې د نزدې والي په اندازه يو بل ته نزدې او د خټې د ليرې والي په اندازې له يوه بله ليرې د ي. يو ښکلے او کم عقله، بل لوړ قده خو کم همته، يو بدرنګ خو نيک او بل لنډے، ښه فکري دے، يو د پاکې خټې خاوند خو بد اخلاقه دے او بل د ښه زړه خاوند دے خو عقل يې

ګډه وډه دے او بل هم سترګور او د خبر زړه وینا وال دے.[1]

---

1. نهج البلاغه ۲۳۴ خطبه.

د انسان په راتلونکي د خداي علم او د اختيار مسئله

پوښتنه:

ايا زمونږ په راتلونکې او مستقبل د خداي د علم معنا دا ده چې مونږ خپل اختيار نه لرو او زمونږ برخليک له هماغه اوله ليکل شوے دے؟

سپړنه:

دا پوښتنه د جبر او اختيار د بحثونو له ټولګې څخه ده. مسلمانو متکلمانو د جبر شبهې ته دځواب په ترڅ کې دې شبهې ته هم ځواب ويلے دے. هغه څه چې د دغه شبهې د مطرح کيدو سبب کيږي ځينې قراني آيتونه او روايتونه دي چې په هغوي کې خداي تعالی داسې خالق معرفي شوے چې د انسان له هر څه، تير، حال راتلونکي او او دا نسان له ډيرو وړو وړو حالاتو او جزيياتو خبر دے. دا خبريدل او علم هم ازلي دے په دې معنا چې تر دې ډير مخکې چې حتی د زمان او وخت مفهوم پيدا شي او نړۍ جوړه شي دا علم موجود و. له هغو ډيرو ايتونو چې په دې معنا دلالت کوي لاندينيو ايتونو ته اشاره کولے شو:

۱. جَعَلَ اللّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيتَ الْحَرَامَ قِيامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْى وَالْقَلاَئِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللّهَ يعْلَمُ مَا فِى السَّمَاوَاتِ وَمَا فِى الْأَرْضِ وَأَنَّ اللّهَ بِكُلِّ شَىءٍ عَلِيمٌ[1]

«خداي تعالی له هغه څه چې په اسمانونو کې دي او هغه څه چې په ځمکه کې دي خبر دے او خداي په هر څه پوه دے»

---

۱. مائده ۹۷ آيت.

۲. وَهُوَ اللهُ فِی السَّمَاوَاتِ وَفِی الْأَرْضِ یعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَیعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ[۱]

«هغه په اسمانونو او ځمکه کې خداي دے ستاسو له ښکاره و او پټو خبر دے او په دې هم خبر دے چې څه کار کوئ»

۳.أَلَا یعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ[۲]

«ایا هغه ذات چې مخلوق یې پیدا کړے دے د خپل مخلوق له برخلیکه خبر نه دے.په داسې حال کې چې لطیف او پوه دے»

له بل پلوه اسلام انسان داسې مخلوق پیدا کړے دے چې په خپله انتخاب کولے شي او خپله اراده او اختیار لري او خپل برخلیک باید په خپله وټاکي هغه ا یتونه چې د انسان د اختیار ښودنه کوي ځینې یې دا دي:

۱.إِنَّا هَدَینَاهُ السَّبِیلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا[۳]

«مونږ انسان ته لاره وښودله اوس دهغه خپل کار دے چې د خداي د شکر لاره خپلوي او که د کفران»

۲.وَهَدَینَاهُ النَّجْدَینِ[۴]

«مونږ انسان ته دوه لارې وښودلې د نیکمرغۍ او بدمرغۍ لاره»

اصولا که یو کس ته اختیار ورنه کړے شي په هغه تکلیف او ذمه واري اچول بې معنا دے دا چې اسلام مونږ ته یو لړ فرایض راکړې دي د دې ښودنه کوي چې خداي انسان د اختیار او ارادې خاوند ګڼي.ځکه چې که داسې نه وه نو بیا خو له انسانه د یو کار غوښتل او دغه عمل بې فایدې کیږي اوخداي تعالی چې ځان حکیم ګڼلے دے حکیم کس بې فایدې او لغوه کار نه کوي.

که دا دوه مطلبه د یوه بل په څنګ کې کیږدو ظاهرا تناقض او ټکر پکې ښکاري چې مونږ یې د یوې داسې قضیې په شکل چې دوه اړخونه لري بیانولے شو: که لومړے خبره صحیح وي یعنې خداي تعالی له هر څه خبر وي او حتی د

---

۱. انعام دریم ایت.
۲. ملک ۱۴ آیت.
۳. انسان دریم ایت.
۴. بلد ۱۰ ایت.

انسانانو له برخليکه هم له ازله خبر وي نو بايد دوهمه خبره غلطه وي يعنې دا چې انسان د خپل راتلونکې جوړوونکی او مختار نه دی. خو که دا دوهمه خبره صحيح وي نو بيا به لومړۍ خبره غلطه وي. ځکه چې که خداي له هر څه خبر وي نو قطعا په دې به هم خبر وي چې مونږ به په راتلونکې کې څه عملونه کوو او زمونږ انجام به دوزخ وي که جنت، که دا قضيه سمه وي معنا يې دا ده چې په ژوند کې زماهڅې او کوشش بې فايدې دی ځکه چې له هماغه ورځې معلومه ده چې زه به څه کوم او زه ددغه تقدير د بدلولو وس نه لرم ځکه چې که خپل تقدير بدل کړی شم نو دخداي علم به تر پوښتنې او شک لاندې شاري او مونږ خو دخداي علم نه شو بدلولی. عمر خيام دغه مطلب ته په يو شعر کې اشاره کړې ده:

من مي خورم و هر که چو من اهل بود مي خوردن من به نزد او سهل بود.

مي خوردن من حق از ازل مي دانست گر مي نخورم علم خدا جهل بود

د دې بيان منطقي نتيجه جبر دی او په خپله د جبر مفهم هغه څه دی چې د اسلام په مکتب کې رد ګڼل شوی دی.

ځواب:

په دغه ژورې فلسفي پوښتنې[1] د لا زيات پوهيدو لپاره لازمه ده چې يوه سريزه وړاندې کړو:

د جبر او اختيار د مسئلې په هکله مختلف نظرونه

د اسلامي کلام په تاريخ کې دا پوښتنه د جبر او اختيار يا د قضا او قدر د مشهورې پوښتنې يوه برخه ده. د دې پوښتنې په وړاندې ځينو کلامي مکتبونو لکه اشاعره د تفريط لاره خپله کړې ده او ورته تسليم شوې دي. او د انسان دا ختيار انکار يې کړی دی او ځينو نورو بيا لکه معتزله و، د تفريط لاره خپله کړې ده او د دې لپاره چې د انسان اختيار ثابت کړي د انسان په کارونو کې يې د الهي قضا او قدر انکار کړی دی. ځينو نورو بيا لکه د اشاعره متکلمانو، بيا د مينځ لاره غوره کړې ده چې د کسب په نظريې مشهوره ده خو شيعه مکتب د اهل

---

1. مرتضي مطهري، مجموعه آثار ۱ ټوک ۳۲۷مخ.

بیتو د علم په رڼا کې د الامر بین الامرین نظریه وړاندې کړې ده یعنې نه پوره جبر او نه پوره اختیار بلکه یوه متوسطه او مینځ لاره چې سمه لاره هم ده. که دا مسئله حل کړو نو زمونږ دا پوښتنه هم خپل په خپله حل کیږي او د خبرې خپریدو ته اړتیا نیشته.[1]

دې پوښتنې ته د ځواب لپاره دوه اصلي لارې وړاندې شوې دي چې په لنډه توګه یې بیانوو:

لومړۍ حل لاره: د علت او معلول له نظام سره د خداي تعلق

دا حل لاره د شهید مطهري په شان ځینو نورو فلسفیانو وړاندې کړې ده او د روښانیدو لپاره یوې سریزې ته اړتیا لري:

الف: فیلسوفان په دې باور دي چې د علیت اصل یو داسې اصل دے چې په هرې نړۍ که وو که په دې دنیا کې او که په اخرت کې، که په مادي عالم کې او که په مجرداتو کې. او په هر حالت کې چې وو له دغه علمه بهر عمل نه شو کولے. او هر کار باید یو سبب ولري.

ب: د علیت اصل یو طولي اصل دے په دې معنا چې معلول د وجودي مرتبې له نظره تر علته وروسته دے.

ج: خداي تعالی یا د فلسفې د اصطلاح مطابق واجب الوجود د دغه لړۍ په سر کې دے او ټول علتونه په اخره کې د خداي حق ته رسیږي.

خداي تعالی ټاکلې ده چې انسان یو مختار او اختیار لرونکے مخلوق وي یعنې علم ولري اراده ولري، او هغه ته مختلف انتخابونه مخې ته شي او هغه د خپل عقل او علم په اساس دغه انتخابونه وجاجوي او کوم یې چې په ګټه وي هغه وکړي او څه یې چې په تاوان وي هغه پریږدي.

دغه سریزې ته په پام سره دغه پوښتنې ته د فلسفیانو ځواب په دې ډول دے چې خداي تعالی یوازې په ځان او په خپل کار علم لري د هغه د علم مطلب دے د

---

۱. رک، شیخ الصدوق التوحید، باب الجبر و التفویض علي رباني ګلپایګاني، الکلام المقارن، پینځم څپرکي، هري اوستریس و السین، فلسفه علم کلام، ترجمه احمد آرام، د جبر او اختیار بحث.

علیت او معلولیت نظام؛ هغه نظام چې د انسان په هکله یې تقاضا دا ده چې د هغه کارونه په خپل اختیار او انتخاب سره وشي. په دې اساس خداي تعالی د انسان په کړو او ټاکنو نیغ په نیغه علم نه لري بلکه په هغه نظام علم لري چې پیدا کړې یې دی. هغه نظام چې یو جوړوونکې جز یې د انسان اختیار دی. له دې امله انسان په خپله د خپل برخلیک جوړوونکی دی. او خداي هم د انسان په برخلیک همداسې علم لري چې هغه په خپل اختیار خپل راتلونکې جوړ کړي. او هیڅ داسې برخلیک چې له مخکې ټاکل شوی وي او خداي ته پرې علم وي موجود نه دی؛ ځکه چې د خداي علم په معدومو شیزونو نه وي. او کوم کارونه چې انسان یې د خپل راتلونکي لپاره انتخابوي په ازل کې معدوم دي؛ ځکه چې د علت وروستی جز یې چې د انسان انتخاب دی معدوم دی.

شهید مطهري د دغه نظریې په وضاحت کې فرمایي:

په بله ژبه د خداي ازلي علم په نظام علم دی؛ یعنې له خاصو علتونو د معلولاتو په صادریدو علم. په عیني خارجي نظام کې علتونه او فاعلونه له یو بل سره فرق کوي. ځینې طبیعي دي او ځینې شعوري. ځینې مختار او ځینې مجبور، په علمي نظام کې هم خبره داسې ده. یعنې هر فاعل لکه څرنګه چې په عیني عالم کې دی په علمي عالم او نړۍ کې هم دی. بلکه باید ووایو لکه څرنګه چې په علمي عالم کې دی په عیني عالم کې دی. هغه څه چې دخداي د علم اقتضا ده دا ده چې د مختار فاعل فعل له مختار فاعله او د مجبور فاعل فعل له مجبور فاعله ترسره شي نه دا چې دخداي د علم تقاضا وي چې یو مختار فاعل مجبور شي او یا مجبور فاعل مختار شي. نو هغه ازلي علم چې د انسانانو په اعمالو او کړو موجود دی په دې معنا دی چې خداي له ازله پوهیږي چې څوک به په خپل اختیار او ازادۍ سره اطاعت کوي یا ګناه او سرکښي، دا د هغو کسانو د خبرې مطلب دی چې ویلې یې دي «انسان یو بالاجبار مختار دی» نو ازلي علم د هغه د هغه ازادۍ او اختیار په ختمولو کې دخالت نه لري چې په علمي او عیني نظام کې

ورته مقرر شوے دے چې هغه به ازاد او مختار وي.[۱]

په دغه استدلال نيوکه

خو دا ځواب په پوره توګه د دغه پوښتنې ابهام نه شي ليرې کولے ځکه چې په نهايت کې دې ځاى ته رسيږي چې د خداى تعالى علم دانسان د افعالو په جزئياتو نه دے بلکه په نظام دے او دا نظام د انسان په معامله کې په دې ډول دے چې انسان دخپلو کارونو جزئيات په خپله ټاکي د دے بيان مطلب دا کيږي چې مونږ دخدا ے علم محدود کړو علامه مجلسي د حکماوو د بيان له دغه لازمې خبر و او له همدې امله فرمايي چې:

«پوه شه چې دا زمونږ د مذهب له ضرورياتو او بديهياتو دے چې خداى تعالى ابدا او ازلا له ټولو ځيزونو خبر دے که هغه جزئيات وي که کليات بې له دې چې په علم کې يې کوم بدلون راشي او له دې مسئلې سره ټولو فلسفيانو مخالفت کړے دے نو ځکه يې په جزئياتو دخداى علم نفي کړے دے[۲] له همدې امله بايد دوهم ځواب ورکړل شي.

دوهمه حل لاره

د ذات په مقام او د فعل په مقام کې د علم تفکيک (جدا والے)

ځينو فيلسوفانو او عارفانو ويلې دي چې خداى تعالى دوه ډوله علم لري. يو د ذات په مقام کې علم دے او بل د فعل په مقام کې. د ذات په مقام کې دهغه علم ايجابي علم دے خو د فعل په مقام کې د هغه علم تبعي دے. تصور وکړئ چې خداى تعالى مخکې له دې چې مخلوق او کائنات وپنځوي ديو انجنير په توګه (لکه څرنګه چې په روايتونو کې راغلې دي)[۳] د نړۍ کلي نقشه يې په خپل ازلي او

---

۱. شهيد مطهري، مجموعه اثار، ۲ ټوک ۴۳۵ مخ (همدا نظريه ښاغلي ايت الله جعفر سبحاني هم منلې ده. رک، جعفر سبحاني، فرهنګ عقائد و مذاهب اسلامي ۱ ټوک ۲۲۳ مخ جعفر سبحاني، الالهيات علي هدي الکتاب و السنة ۱ ټوک ۱۱۳ مخ).

۲. علامه باقر مجلسي بحار الانوار ۴ ټوک ۸۷ مخ.

۳. مثلا د نج البلاغې په ۱۹۱ خطبې کې حضرت علي فرماييية«متبدع الخلق بعلمه» يعنې مخلوق يې دخپل علم په اساس وپنځاوه، يا په يو بل رواي کې له امام صادق عليه السلام راغلې دي چې « د

ابدي علم کې لرله. دا علم هماغه په احسن نظام علم دے. یعنې هغه ته له ازله معلومه وه چې د نړۍ د خلقت لپاره په مختلفو انتخابونو کې دا ډول خلقت تر ټولو غوره دے او تر ټولو ښه کمال به ولري. د خداي دا علم ایجابي دي؛ یعنې د دې په اساس مخلوق وپنځول شو. د موجودو مخلوقاتو ټولې ځانګړنې او خصوصیات دخداي په علم کې ټاکل شوې او معلوم دي او همدا ځانګړنې دي چې په ګوته کوي چې کوم څیز د کوم کار لپاره پیدا کړے شي. په دې مینځ کې همدا علم دے چې ټاکي چې انسان باید یو مختار مخلوق وي چې په خپل عقل ارادې او خبرتیا سره حرکت وکړي او خپل راتلونکے جوړ کړي.

له دې امله چې په هر څیز علم حاصلول د هغو په لوازماتو هم د علم حاصلیدل دے خداي تعالی په ازل کې د خپلو مخلوقاتو په ټولو آثارو او لوازماتو چې لا یې نه دي پیدا کړي هم علم لري ›خو د فعل په مقام کې نه د ذات په مقام کې؛ ځکه چې د خداي فعل هم ازلي دے‹ نو هغه د فعل په مقام کې خبر دے چې پلانکے انسان به په خپل اختیار او اراده پلانکے کار کوي او خپل برخلیک به په دغه ډول ټاکي. خو دا علم که څه هم تبعي دے او ماهیت ته له نظره په وروسته مرحلې کې پروت دے او یا د عارفانو په وینا په عین څیزونو مقرر دے نو هیڅکله انفعالي نه دے په دې ډول چې مثلا تر څو هغه کار ونه شي او معلوم نه شي خداي پرې نه وي خبر.[1] په دې اساس خداي تعالی زمونږ د کارونو په ټولو جزئیاتو علم لري او له همدې امله حتی په جنت او دوزخ کې د انسانانو له انجامه خبر دے خو دا علم جبر له ځان سره نه لري ځکه چې د انسان خصوصیاتو ته په نظر سره هغه ذات ته معلوم دے.

تاسو تصور وکړئ چې که مثلا د یو انسان جنتیکي نقشه په کامل ډول او بې

خداي علم تل و او دهغه علم د هغه عین ذات دي هغه و په داسې حال کې چې هیڅ معلنوم علم نه، اوریدل دهغه عین ذات دي په داسې حال کې جې هیڅ مسموع او اوریدل کیدونکي څیز موجود نه او کله چې څیزونه خلق شول او معلوم شول د خداي علم په دغو معلوماتو تعلق وموند.›اصول کافي ۱ټوک ۱۰۷ مخ، ح۱.

۱. د ذاتي، فعلي، انفعالي او تبعي علم په مینځ کې په فرق د پوهیدلو لپاره مراجعه وکړئ: سید کمال حیدري، التوحید ۱ټوک ۲۱۴ مخ.

له کمي او زياتي ساينس پوهانو او ډاکټرانو ته ورکړل شي او هغوي د يوه انسان د جنونو په مطالعې سره له هماغه اوله وواييي چې دا ماشوم يا انسان به په راتلونکي کې دژوند، نفسياتو او حتی فکر له اړخه څه خصوصيات لري. نو په دغو خصوصياتو د ډاکټرانو او پوهانو علم د دغه خصوصياتو په وجود کې څه دخالت نه لري. اوس که له دغو يو خصوصيت دا وي چې دا کس به په خپله اراده په پلانکي وخت کې پلانکے کار کوي دا علم د دې سبب نه کيږي چې له انسانه اراده او اختيار واخستل شي. همدا خبره د انسان د افعالو او کارونو په جزئياتو دخداي په علم هم صادقه راځي. خداي تعالی زمونږ د کارونو په ټولو جزئياتو خبر دے او په حقيقت کې په يوه ډول صحيح هم ده چې زمونږ برخليک له اوله خداي ته معلوم وي او مونږ به اخر هماغه انجام ته رسيږو. خو کومه لاره چې مونږ وهو زمونږ په خپل اختيار ده.مونږ د دغه لارې په وهلو کې له خپل اختيار او ارادې کار اخلو او ددغه برخليک د بدلولو لپاره هيڅ کار نه کوو. نه دا چې مونږ ته د دې کار امکانات نه دي راکړل شوي. د دې خبرې تر ټولو ښه دليل ضمير او وجدان ته مراجعه کول دي. که مونږ په يو داسې دوه لاره کې ګير شو چې يو طرف ته د ګناه کول او بل طرف ته يې پريښودل وي نو خپل ضمير ته مراجعه کوو او دغلته وينو چې مونږ د دغه ګناه د نه کولو طاقت هم لرو. خو خداي ته له ازله معلومه ده چې بلاخره مونږ به د دغه ګناه کول يا نه کول انتخابوو. له همدې امله خداي تعالی زمونږ پر برخليک له ازله خبر دے بې له دې چې له مونږ اختيار واخستل شي.

د لا ډيرې څيړنې لپاره وګورئ:

۱. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، ۱ ټوک ۳۲۸مخ.

۲. جعفر سبحاني، فرهنګ عقايد و مذاهب اسلامي، ۱ ټوک ۲۲۳ مخ.

وروستے حديث:

امام باقر عليه السلام فرمايي: خداي تعالی په هغه څه چې خلق کوي يې هميشه خبر و، نو د څيزونو او مخلوقاتو له پيدا کيدو مخکې پر هغو د خداي

علم هماغه شان دے لکه څرنګه چې پرې له پیدا کیدو روسته علم لري.[1]

---

۱. منتخب ري شهري، منتخب میزان الحکمه، پیشین، ۳۲۹ مخ.

له قضا او قدر او برخلیک (تقدیر) سره د انسان رابطه

پوښتنه:

د انسان آزادي څرنګه د هغه له قضا او قدر یا د برخلیک له مسلې سره سمون خوري؟ او که تقدیر لیکل شوے وي نو د انسان د ازادۍ مطلب څه دے؟

ځواب:

یوه مسله چې دانسان پام یې ځانته اړولے او په په الهي دینونو منجمله اسلام کې د خداي پیژندنې په زمینه کې مطرح ده او فلسفیانو او متکلمانو د الهیاتو په بحث کې هغه څیړلې دا ده چې ایا د نړۍ نظام او چارې د یو مخکې جوړ شوې پروګرام په اساس جوړې شوې چې نه بدلیدونکے دي او یو پټ په عین حال کې بې نهایت او ځواکمن قدرت چې برخلیک یا تقدیر او قضا و قدر ورته وایي د نړۍ په ټولو چارو واکمني کوي او هغه څه چې په حال او راتلونکې کې کیږي پخوا ټاکل شوي او قطعي شوې دي منجمله دا چې انسان به کله دنیا ته راځي او کله به ځي او کوم کارونه چې کوي د هغو په کولو مجبوره دے؟ ایا واقعا دا خبره شته؟ او یا د نړۍ کارونه منجمله د انسان کردار مخکې له مخکې او په مخکینې پروګرام سره ترسره کیږي.

په انسان او نړۍ کې هیڅ ډول زور او جبر واکمن نه دے او نسان پوره پوره ازاد دے او په خپل تقدیر او چارو پوره واک لري. دریم فرض هم شته دے او هغه دا چې قضا او قدر په ډیر قدرت سره په درسته نړۍ او دهغې په پیښو واکمن دے

خو په عین حال کې دا نه بدلیدونکې نفوذ د انسان ازادۍ ته هیڅ تاوان نه رسوي له دې همدې ځایه ده چې:

۱. ځینو کسانو د انسان په اختیارې کارونو کې د خدای د قضا و قدر عنصر منلې دې خو د انسان حقیقي اختیار یې نفي کړې دې.

۲. ځینو کسانو ویلې دي چې د قضا و قدر دایره یوازې د انسان په غیر اختیاري چارو پورې محدوده ده او د انسان اختیاري کارونه د قضا او قدر له دایرې بهر دي.

۳. دریمه ډله بیا راغلې ده او هڅه یې کړې چې د انسان په اختیاري افعالو کې قضا او قدر ثابت کړي خو په عین حال کې د انسان اختیار او انتخاب هم ثابت کړي او ووایي چې انسان د خپل برخلیک د ټاکلو اختیار لري.

۱. د قضا او قدر د مسلې اهمیت

د قضا او قدر او جبر او اختیار مسله هم یوه کلامي او فلسفي مسله ده هم علمي او ټولنیزه او هم د هغو بحثونو په لیکه کې راځي چې مخالفانو ورته بدې ویلې دي. له دې امله ددې بحث څېړل ډیر ضروري دي او باید روښانه شي چې صحیح نظریه چې د ایتونو او روایتونو او د عقل له نظره سمه ده روښانه شي.

الف) په مسلمانانو کې د قضا او قدر د مسلې د اهمیت مخینه

تاریخ وایي چې کلاسیک بحثونه د لومړۍ هجري پیړۍ له لومړۍ نیمې پیل شول. داسې ښکاري چې په کلامي بحثونو کې تر ټولو زړه مسله د انسان د جبر او اختیار مسله ده. په دې اساس د اسلام د لومړیو وختونو په مسلمانانو کې د دې مسلې مطرحیدل یوه طبیعي چاره ده؛ ځکه چې دا مسله د انسان له برخلیک سره اړه لري. نو هر کس غواړي چې دا مسله وڅېړي.[۱]

ښایي داسې کوم انسان ونه موندل شي چې لږ شان علمي او فلسفي فکر

---

۱. جعفر سبحاني، القضاء والقدر في العلم و الفلسفة الاسلامیهة،مترجم محمد هادي الیوسفي، ۲۲ مخ.

ولري خو دا مسله ورته مطرح نه شي او داسې ټولنه نه پيدا کيږي چې د فکر يوې مرحلې ته داخل شوې وي او دا مسله ورته نه وي پيدا شوې. اسلامي ټولنه هم له دغه کلي قانونه مستثني نه ده. په قران او د پيغمبر په ويناوو کې د برخليک او قضا و قدر په هکله پرله پسې او په ښکاره ډول مطرح شوې ده ډير داسې روايتونه او ايتونه شته چې د انسان د ازادۍ او اختيار خبره پکې راغلې ده. خو کوم نه جبرانيدونکې تاوان چې ځينو فلسفي مکتبونو د قضا او قدر او د انسان د برخليک مسلې ته رسولې دې ډير د پام وړ دې. ځينو لويديځو ليکوالانو چې له دينه په تيره بيا له اسلامه نه دي خبر ويلې دي چې دينونو د قضا او قدر مسله د خپل اساسي پروګرام برخه ګرځولې ده په دې اساس دينونه انسانان له هر ډول کوشش او فعاليته منعې کوي او د وګړيو او ټولنو د پيښو نيکې او بدې پيښې يې د قضا او قدر يعنې تقدير په غاړه اچولې دي. له دې امله دينونه په ځاې د دې چې د انسانانو د تحرک او خوځندوالي سبب شي د جمود او رکود سبب يې ګڼلې دې. ختيځوال هم په دې معامله کې له خپلو لويديځوالو ورونو شاته نه دي پاتې او همدا پوچ تصور او ګمان يې په مغزو کې پاللې چې دينونه حتی د اسلام دين چې د بشريت تر ټولو نوې دين دې په قضا او قدر عقيده لري او د وګړي او ټولنې د اصلاح په لاره کې د فعاليت مخه نيسي.

د دې عقيدې علت په دې کې دې چې لويديځوال له اسماني دينونو په تيره بيا د اسلام له متين دينه سمه اطلاع نه لري په داسې حال کې چې په ختيځوالو کې د دې خبرې علت پر بې خبرۍ سربيره د هغوي په ټولنو خورې بې وزلۍ او بدبختۍ ته هم ورګرځي.دا خبره له تاريخي اړخه تقريبا ثابته شوې ده چې هغه قامونه چې نه دي توانيدلي يا يې نه دي غوښتې چې خپلو مادي او معنوي ارمانونو او ايډيالونو ته ورسيږي خپل ځان ته د قضا او قدر تقدير برخليک چانس قسمت او داسې نورو شيزونو سره دلاسه ورکوي همدا خبره رسول الله مبارک (ص) داسې فرمايلې ده:

"سيکون في آخرهذ الامة قوم يعملون بالمعاصي ثم يقولون هي من الله قضاء و قدر افإذا لقيتموها فأعلموهم اني بريءمنهم".

په دې امت به داسې وخت راشي چې ګناهانې او تباهۍ به کوي او د د غه تباهۍ او ځوړتیا د توجیه لپاره به وایي چې دا خو د خداي تقدیر او خوښه داسې وه. که داسې کسان مو ولیدل هغوي ته ووایئ چې زه له هغوي بیزاره یم.[1]

نو هغه څه چې له تاریخي روایتونو او ایتونو استفاده کیږي دا دي چې د قضا او قدر بحث هماغه د اسلام په لومړیو وختونو کې هم مطرح و. په دې اساس ضرورت نیشته چې مونږ د دې مسئلې لپاره نور دلایل او سرچینه ولټوو. که څه هم یو شمیر مستشرقانو د دې لپاره چې د اسلامي معارفو ا صل نفي کړي هڅه کړې په هر ډول چې وي د هغو ټولو علومو لپاره چې په مسلمانانو کې موجود دي له اسلامي نړۍ بهر جرړه ولټوي. په تیره بیا په مسیحیت کې ورته جرړه ولټوي.

ب) قضا او قدر په لغت کې

۱. د قضا مطلب د ے فیصله ورکول، که هغه فعلي وي او که قولي، که خداي ته یې نسبت ورکړل شے او که غیر خدا ته. د قدر معنا ده اندازه کول، یعنې یو څیز په اندازې او مقدار سره او په هغه مخصوص ډول چې د خداي حکمت یې اقتضا کوي وټاکې.[2]

۲. د قضا معنا ده حکم کول او فیصله کول. قاضي ته له دې امله قاضي وایي چې د خلکو په شخړو کې فیصلې کوي او د هغوي کار فیصله کوي. د قدر معنا ده اندازه کول او ټاکل او وړل.[3]

ج) قضا په اصطلاح کې

«قضا د نړۍ او هستۍ قانونمندیدل دي چې د خداي په قدرت پیدا شوې دي او دا قضا د انسان له اختیاري کارونو سره هیڅ اړه نه لري که څه هم نیتجې یې په یوې غړملیه ټولګې کې انعکاس مومي»

---

۱. علي بیاضي، صراې المستقیم کتابخانه حیدریه، نجف ۱۳۸۷ لومړي ټوک ۲۲ مخ.
۲. راغب اصفهاي المفردات في غریب القرآن کتاب فروشي مرتضوي، ۱۳۲۲ دوهم چاپ ۲۲۳ او ۳۰۲ مخونه.
۳. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، انتشارات دیارلسم چاپ، ۱۳۸۵ صدرا، ۱ ټوک ۲۸۱ مخ.

د قدر مطلب دے د هستۍ او کائناتو قانونمن اړخ. په دې[1] اساس له قدر سره د قضا نسبت داسې دے لکه د کار او نتیجې نسبت چې وي؛ یعنې د خداي فعل قضا و د کائناتو او هستۍ د جریان شکل قدر دے؛ ځکه چې قضا د خداي خالقیت دے، یعنې دخداي قضا دې ته اشاره ده چې خداي تعالی د یوې قانونمنې او منظمې نړۍ او کائناتو پیدا کوونکے دے او قدر دهغه د خالقیت نتیجه ده. چې په ټولو مخلوقاتو او موجوداتو پلې شوې ده. او همدا د دغه ایت معنا ده چې فرمایي: [و کل شئ عنده] یعنې هر یو څیې د هغه په نزد په انداز او مقدار سره دے.: اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ[2]

۲. د مسئلې د مبهم والي علت

د مسئلې د ابهام او پیچلوالي علت د ادے چې انسان له یوې خوا په خپله د جبر نښېویني او له بلې خوا په ځان کې اختیار او خپلواکې هم احساسوي. په دې ډول چې له یوې خوا هغه ویني چې هیڅکله په خپل اختیار دې دنیا ته نه دے راغلے بلکه په زوره راغلے دے او په ناغوښتې توګه په یو خاص نظام کې لوے شوے دے. او د وراثت، کلتور چاپیریال او ټولنې په شان عواملو د هغه په روح او نفسیاتو اثر پریښے دے او هغه تر یوه حده تر دغو عواملو لاندې هم له پیدا کیدو مخکې یا وروسته او هم تر مرګه پورې دیو مجبور او لاس تړلې مخلوق په شکل کې راغلے دے چې په یوې خاصې لارې او بهیر کې حرکت کوي او که ازاد واے اوا ختیار یې لرلے باید له بهره پر ې دا عوامل نه وې اغیزمن شوې، او هغه یې باید په یوې خاصې لارې کې نه واے بوتللے. له بل پلوه، هغه له بلوغ او لوییدو وروسته په ځان کې یو ډول اختیار او ازادي محسوسوي او ویني چې په کارونو کې مجبوره نه دے که څه هم په خپل اختیار دې دنیا ته نه دے راغلے او په

---

۱. محمد تقي جعفري جبر و اختیار موسسه تدوین و نشر اثار علامه جعفري دریم چاپ، ۱۳۸۵، ۲۷۳ مخ.

۲. رعد ۸ ایت.

دي خاص نظام کې لوی شوی دی خو اوس يې هر څه په خپل لاس کې دي او د ژوند له خنډونو او مشکلاتو سره مبارزه کولی شي. او هر کار چې او فيصله چې په ژوند کې کوي څوک يې نه شي مجبورولی.

انسان چې کله په خپل ژوند کې دغه پيچلتيا ويني نو ځينې انسانان مجبورا د جبر قايل شي او د انسان په ژوند کې په اختيار او ازادۍ سترګې پټې کړي. ځينې نور بيا د پوره اختيا ر قايل شوې دي او د هغوي عقيده د تفويض ده چې ګوندې انسان په هر کار کې ازاد دی. په نتيجه کې د فلسفې او کلام په ډګر کې دوه متضاد قطبونه پيدا شوې دي. دا په داسې حال کې دي چې يوه بله ډله هم شته چې دريمه لاره يې خپله کړې ده او د دغو دواړو لورو نزاع يې ختمه کړې ده. دا دريمه لاره هماغه د جبر او تفويض د مينځ لاره ده چې په قران او سنتو کې پرې تصريح شوی دی او عقلي او فلسفي برهان هم تاييد کړې ده.

اوس غواړو چې دغه درې لارې درته وڅيړو او په لاملونو او او پايلو يې هم وغږيږو.

۳. دماده پالو جبري پالنه

دماده پالو لخوا که هغه اعتقادي وي او که اخلاقي ماده پال جبر ته د ګروهنې سببونه دوه ډيزونه دي.

۱. يوه انګيزه او لامل فلسفي دی چې هماغه د عليت او معلوليت قانون دی؛ يعنې هره مادي چاره ځانته علت لري. د انسان کار هم يوه مادي چاره ده چې د انسان په ژوند کې رامينځته کيږي او علت ته ضرورت لري او د دې نهايي علت هماغه د انسان خپل اختيار او اراده ده. دا غوښتنه او اراده د يو لړ نورو پټو او ښکاره عواملو معلول ده او هغه عوامل د انسان احساسات، غرايز، وراثت، تربيت، ټولنه، اوبه، هوا، خاوره او داسې نور داخلي او خارجي عوامل دي چې د انسان په ختمه کې اراده او غوښتنه پيدا کوي او انسان په غوښتې يا ناغوښتې ډول يو عمل او کار ته کښ کول کيږي او په خپله اراده دغه کار کوي.[1]

---

۱. جعفر سبحاني منشور جاويد ۴ ټوک ۳۴۴مخ.

۲. بله انګیزه او محرک یو نفسیاتي محرک دے، په دې معنا چې په ازادۍ عقیده په انسان کې مسئولیت او د دندې او فرض احساس پیدا کوي خو کوم کسان چې د اخلاقو او کړچار له اړخه ماده پال دي د هر ډول وګړنیز او ټولنیز مسئولیت د لیرې کولو او د خپلو غریزو او جذباتو د سړولو په غرض د لا زیاتې آزادۍ د لاسته راوړلو لپاره د جبر او بې اختیارۍ مسئله مطرح کړې او هغه یې دخپلو غلطو کړو لپاره یو قانوني ډال ګرځولے او د جبر لاره یې خپله کړې ده.

د دغه نظریې پایلې

۱. دا نظریه له انسانه اراده سلب کوي او انسان د نورو حیواناتو په لیکه کې راولي چې ټول کارونه یې د غریزې او احساساتو له کبله دي او په خپله هیڅ اختیار نه لري.

۲. که انسان په خپلې ارادې او اختیار کې د یو لړ بهرنیو مادي عواملو تر اغیز لاندې راشي چې په حقیقت کې همدغه بهرني عوامل د انسان برخلیک ټاکي، نو بیا خو د یو وګړي او ټولنې د اصلاح لپاره کوشش او اخلاقي او رغنده ارزښتونو ته د هغوي بلل بې فایدې دے ځکه چې تربیت، بدلون او سمې لارې ته راړول خو په هغه مخلوق کې معنا لرے چې هغه خپله اراده او اختیار خو ولري نه دا چې یو مجبور او بې اختیاره مخلوق وي. نو نتیجه دا کیږي چې په جبر عقیده دوه پایلې لري: یو دا چې انسان په خپل ژوند کې هیڅ ډول دنده او مسوولیت نه لرے او له هر ډول ژمنې او تعهده برے دے. ځکه چې اختیار نه لري او دوهمه دا چې جبر د هر ډول بدو کارونو او بدماشۍ توجیهونکے کیدلے شي ځکه چې انسان هر بد کار وکړي وایے به چې دا خو تقدیر هم داسې و.

۴. د ځینو الهیونو د جبري والي دلایل

هغه څه چې د ځینو الهي انسانانو په عقیدې کې د جبري توب د عقیدې سبب شوي دوه خبره دې دي: لومړے په خالقیت کې توحید دے چې ایجابوي مونږ تر یوه موثره (اغیزشیندونکي) په زیاتو موثرو عقیده ولرو او ووایو چې ټول اثرونه او موثرونه مستند دے خداي تعالی یعنې د ټولو شیزونو خالق ته.

دوهم: په دې معنا تقدير او برخليک چې ټول اسماني شريعتونه په يوه نظر دي چې دهر کس د ژوند لاره له مخکې تاکل شوې ده، ځينې شاعرانو، په ژوند کې ناکامه کسانو او په فساد کې ډوبو کسانو هڅه کړې ده چې خپلې ټولنيزې ماتې او ککړتياوې له دې لارې توجيه کړي او داسې وبرېښوي چې قران مجيد فرمايي: قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ[1] وو ايه خداي تعالى د ټولو څيزونو پيدا کوونکے دے يوازينے او غالب دے او همداراز انعام سورې د ۱۰۲، ۱۰۱ ايتونو او د زمر سورې ۲۲ ايتونو او د غافر سورې ۴۳ ايتونو مضمون همدا معنا لري؛ يعنې که په خالقيت کې د توحيد اصلي يو ثابت او نه بدليدونکے اصل وي او خداي تعالى د ټولو څيزونو پيدا کوونکے دے، نو د انسان کارونه هم د خداي يو څيز او يو کار دے او د دغه کار پيدا کوونکے هم خداي دے او انسان يې په کولو کې مجبوره دے.

د دغه نظريې نيمګړتيا

پر تيرو دوو مفسدو سربيره، لومړے دا چې د انسان د آزادۍ او اختيار انکار د ټولو ارزښتونو د ختميدو سبب کيږي. په نتيجه کې به په نيکو او بدو کسانو کې هيڅ فرق نه وي؛ ځکه چې هيڅ يو په ښه او بد عمل کې مختار او ازاد نه و بلکه يو ډول مرموزو او ليدونکو يا ناليدلو عواملو انسان ښو يا بدو عملونو ته کاږلے دے.

دوهمه دا چې ګناهکار انسان له يوې مودې وروسته له خپل کاره پښيمانه کيږي او که انسان ازاد نه وي نو بيا خو پښيماني معنا نه لري. [2]

۵. تفويض او انسان ته د هر څه پرېښودل

د تفويض د عقيدې لرونکې ډله د انسان د ازادۍ په مسله کې د« الهي عدالت» د ساتلو لپآره تر دې حده مخکې تللې ده چې خداي ته د انسان د فعل او

---

۱. رعد ۱۲ ايت.

۲. جعفر سبحاني منشور جاويد، چاپ ۱۳۶۴، ۳۲۹ مخ.

د ټولو موثرونو د اثر د رسيدو يې انکار کړے دے بلکه انسانان يې د مخلوقاتو په خلق او په ايجاب او تاثير کې مستقل ګڼلے دے. ابن سينا او علامه حلي وايي: دوي له دې نه ويريږي چې ووايي که فرضا خداي نه وي هم نړۍ خپل کار جاري ساتلے شي؛ ځکه چې نړۍ او مخلوقاتو په پيدا کيدو کې خداي ته ضرورت درلود او کله چې دا پيدا ايښت راغي نو اوس دغه اړتيا ليرې شوه او کاينات په بقا او فعاليت کې خداي ته اړتيا نه لري. دې ډلې د کايناتو په نسبت د خداي پوزيشن داسې ګڼلے دے لکه د يوې ودانۍ په نسبت چې د جوړوونکي موقعيت وي يعنې لکه څرنګه چې ودانۍ په جوړيدو کې او اصل هستۍ کې جوړيدونکي ته اړتيا لري او په بقا کې ورته نه ده محتاج بلکه په دوانۍ کې موجودې طبيعي قواوې د هغې په بقا کې کافي دے. همداراز نړۍ او انسان هم دي چې يوازې په پيدا کيدو کې خداي ته محتاج وو او په بقا او فعاليت کې ورته احتياج نه لري.[1]

د دې نظريې پايله

الف) «د خداي لپاره د شريک جوړول» په دې معنا چې که انسان طبيعي علتونو ته د اصالت ورکولو لپاره تر دې حده پر مخ لاړ شي چې ووايي انسان او جهان په بقا او هستۍ کې له هر علته بې نيازه دے او د کارونو په تاثير او د کار په کولو کې په پوره ډول خپلواکه او اصيل وي د دې مطلب شرک دے ځکه چې د دې خبرې لازمه دا ده چې نظام د خداي له خوا له جوړيدو وروسته په خپله د خداي په شان او واجب الوجود کيږي او د خداي په شان په مبدې له تکيې پرته خپل کارونه کوي.

ب) «د خداي د قدرت او وجود تحديد» په دې معنا چې که د انسان افعال په خپله په هغه پورې اړوند وي او په دې کې د خداي قدرت رول ونه لري مجبورا د خداي له ارادې او مشيته بهر وځي په دې بڼه کې د خداي د قدرت د عموميت او پراختيا انکار کيږي بلکه د خداي ذات هم محدوديږي.

---

۱. ابن سينا شرح اشارات تاريخ، نشر البلاغه ۱۳۷۵ شميره، دريم ټوک، ۲۸مخ، حسن حلي کشف المراد، بحث مکان ۲۹، ۴۴مسلې، په ۷۷ او ۱۱۷مخونو.

ج) «بدې تربيتي پايلې لري» څکه چې انسان به ځان له خدايه بې نيازه ګڼي، او د خداي قوانينو او اوامرو ته له پامه پرته به يوازې د خپلو غوښتنو او خوندونو په پوره کولو پسې وي. كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيطْغَى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى کله چې انسان د غنا او بې نيازۍ احساس وکړي سرکښي کوي[1] خو که انسان ځان د خداي د لايزال قدرت محتاج وويني نو بيا هر څه له خدايه ګڼي او د هغه د رضا او په اوامرو د عمل کولو هڅه کوي. يا أَيهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللهِ وَاللهُ هُوَ الْغَنِی الْحَمِيدُ[2]

اے خلکو !تاسو خداي ته اړمن يئ او خداي بې نيازه او ستايلے دے.

۲. دريمه لاره: نه جبر او نه تفويض بلکه (الامر بين الامرين)

دا لاره د امامانو له نوښتونو ده او د دغه ډلې حکيمانو او متکلمانو هميشه هڅه کړې ده چې دا لاره پخه کړي او دا لاره د کلام د علم په تاريخ کې د امامانو تر ټولو لوے نوښت ګڼي. په دې نظريې کې انسان د نباتاتو او حيواناتو په اړوته چې د حيواني غريزې او طبيعي قواوو په منګولو کې ښخ دي او دهغه نظر په خلاف چې انسان خپلې مخې ته پرېښودے ګڼي او د هغه کارونه د خداي د قدرت او ارادې او علمه بهر ګڼي، باور لري چې انسان کولے شي له خپلو ټولو داخلي، بهرنيو او غرايزو په معقولانه ډول کار واخلي. او کار او زيار وکاندي او په عين حال کې له خپل خدايه چې ټول وجود يې بلکه د نړۍ ټول وجود په هغه پورې تړلے دے غافله نه شي.

د دې نظريې د سپړنې لپاره بايد دڅو ټکيو يادونه وکړو:

لومړے دا چې: علت ته د معلول اړتيا يوازې په حدوث او تحقق يعنې د جوړېدو په حد پورې محدوده نه ده څکه چې د نړۍ نظام په تيره بيا انسان يو امکاني نظام دے او امکاني نظام بالذات هيڅه نه لري په دې اساس په ټول عمر کې علت ته محتاج دے. نه دا چې يوازې په پيدا کېدو کې محتاج وي بلکه په بقا کې هم محتاج دے د مثال په توګه: يوه تياره کوټه د بلب د لګېدلو له امله رڼا

---

۱. علق ۶ او ۷ ايت.
۲. فاطر ۱۵ آيت.

کيږي. اوس دغه بلب د هغه برېښنا له امله روښانه دے چې په تارونو کې موجوده ده او دغه برېښنا له مرکزه اخلي. دا اړتيا يوه آني او د يوه مختصر وخت اړتيا نه ده بلکه يوه مستمره او هميشنۍ اړتيا ده او که يوه شيبه هم د برېښنا ارتباط غوڅ شي کوټه به بيا تياره وي خداي تعالی ته د انسان او د دې نظام او نړۍ اړتيا هم همداسې ده.

دوهمه دا چې په داسې حال کې چې نړۍ او انسان يو امکاني نظام دے چې له هر اړخه په لايزالي مبدا پورې تړلے دے او په خپل ذات کې هيڅ استقلال او خپلواکي نه لري. خو په عين حال کې د دغه نظام په وجود کې ځينې مرتبې او درجې دي چې ځينې يې د ځينو نورو علتونه دي او ځينې يې معلولونه. او بيا دا ټول نظام په يوه علت پورې تړلے دے چې علت العلل ورته وايي او نظام د اسبابو او مسبباتو نظام دے او داسې نه ده چې هر يو شے دې د خداي د فعل نيغ په نيغه اثر وي او د ټولو اسبابو او علتونو جانشين وي.[1]

لکه څرنګه چې امام صادق عليه السلام فرمايي: «ابي الله ان يجري الاشياء الاّ باسباب فجعل لكل شيء سببا»،

يعنې د خداي ارادې په دې پورې تعلق پيدا کړے دے چې هر کار د خپل سبب په وسيله وشي او هغه کارونه د خپلو اسبابو په وسيله کېږي دي له دې امله يې هر يو څيز ته خپل سبب ټاکلے دے.[2]

دريمه دا چې انسان يوه فيصله کوونکے او د ارادې او اختيار خاوند مخلوق پنځول شوے دے چې د خپلو غوښتنو د تحقق لپاره د تشخيص او تميز له ځواکه استفاده کوي په ډېر اختيار او پوهې او بصيرت سره يو شے انتخابوي يعنې دا مخلوق په عين حال کې چې په يو لوړ ذات پورې تړلے دے په خپله هم عالم او قادر او حسابګر او فيصله کوونکے دے. بې له دې چې په دغو مراحلو کې کوم داخلي يا بهرني عوامل هغه تر فشار لاندې راولي. يا يې د يوه کار کولو ته مجبوره کړي.

---

۱. منشور جاويد ۴ ټوک ۳۷۳ مخ.
۲. اصول کافي، دارالکتب الاسلاميه تهران، ۱۳۶۵، لومړي ټوک ۱۸۱ مخ.

نو دغه چارو ته په پام سره د «الامر بین الامرین» حقیقت روښانه کېږي په دې ډول چې په لومړي حکم کې خدا ے ته د انسان اړتیا یوه پرله پسې اړتیا ده چې په دې چارې سره په خالقیت کې توحید تحقق مومي ځکه چې په یوه کار کې د هر ممکن فاعل تاثیر او اغیز شیندنه په خپله دخدا ے د قدرت یوه جلوه ده. او یو ممکن موجود او مخلوق د خپل وجود په دوام او تاثیر اچولو کې لومړ ے مبدا او لو ے خدا ے ته محتاجه د ے. دوهمه چاره، امکاني نظام د علت او معلول یو نظام معرفي کوي یعنې دا چې هر علت د یوې چارې په کولو او تحقق کې خپل رول لري او دا خبره سمه نه ده چې مونږ د هر کار مستقیم او نیغ په نیغه اثر په خدا ے پورې وتړو. بلکه خدا ے اصلي او خپلواکه علت د ے چې د ټولو قدرتونو سرچینه ده او د نورو عواملو خلاقیت د خداي د خلاقیت په دوام کې راځي. خو د دې خبرې هم انکار نه شي کېد ے چې هر یو طبیعي شے په خپل ځا ے تاثیر او اغیزه لري، مثلا د اور له تاثیر او سوزولو هیڅوک انکار نه کوي. او دریمه خبره هم د انسان حساب له نورو فاعلونو جدا کوي؛ ځکه چې په نورو فاعلونو کې یوازې انتساب د ے، مثلا دا چې اور سوزول کوي خو له دې امله چې اور خپل اختیار نه لري نو هغه د خپل کار مسوول نه شو ګڼلے خو انسان له دې امله چې اختیار لري، ازادي لري او حساب کتاب کولے شي له دې امله د خپلو کارونو مسوول د ے او د اخلاقو او ټولنې په چوکاټ کې دهغه هر کار د هغه په خپله ذمه اچول کېږي په دې طریقې سره دخدا ے د عدالت مسله هم رعایت کېږي.

خو له فلسفي نظره:

دا فعل دوه نسبته لري، یو نسبت یې خدا ے ته د ے ځکه چې هغه د نړۍ او انسان پنځګر او د ټولو ځواکونو لو ے ځواک د ے او بل نسبت مخلوق ته لري، ځکه چې دا انسان د ے چې په خپل اختیار او حساب او ازادۍ سره یو کار کوي او خپل مقصد پوره کوي سره له دې چې دا فعل او کار دواړو ته منسوب د ے په عمل کې په خپلو شرایطو او مقتضیاتو سره دوه ډوله نسبته لري یو نسبت هغه د ے چې د دغه کار او د هغه د تامه علت په مینځ کې موجود د ے یعنې له هغو ټولو څیزونو سره چې د دغه شي یا کار په پیدا کیدو کې اغیز من دي له هغو سره

نسبت لري. لکه اراده او د کولو ضروري سامان او وسایل او هغه غړي چې دا عمل کوي او هغه مادي موجود چې د دغه کار د کولو قابلیت ولري. او همدارازد زمان او مکان دشرایطو برابرے او د خنډونو لیرې والے، کله چې دا ټول عوامل سره یو ځاے شي نو د عمل ثبوت او کیدل ضروري او واجب کیږي. دې نسبت ته د وجوب نسبت وایي: او یو بل هغه نسبت دے چې د علت هر یو جز یې له عمل سره لري. چې دې ته د امکان نسبت وایي ځکه چې د علت د یوه جز په راتللو سره هغه عمل او معلول تحقق نه مومي، مثلا یوازې د ارادې په کولو سره یو کار نه کیږي بلکه دغه کار به تر هغې ممکن الوجود وي تر څو یې نور علتونه نه وي پوره شوې. نو کله چې علت تامه محقق شي یو عمل د خپل تام علت په نسبت ضرورت او وجوب پیدا کوي. په عین حال کې د علت له اجزاوو سره هم نسبت لري. مثلا د انسان اراده چې دا یو امکاني نسبت دے. او وجوبیه نسبت چې د عمل او علت تام په مینځ کې موجود دے امکانیه نسبت چې د انسان د ارادې او عمل په مینځ کې موجود دے نه خرابوي او نه یې باطلوي. او هغه له امکانه وجوب ته نه بدلوي. بلکه تل د انسان د عمل په نسبت امکان موجود دے. یعنې د عمل دواړه لورې یعنې د کار کول یانه کول د انسان لپاره برابر دي.

د دغه دواړو لورو د برابرۍ نتیجه داده چې هر کار که څه هم د تامه علت له وجوده چې هغه واجبوي خالي نه دے خو په عین حال کې د انسان لپاره اختیاري دے او الهي قضا او قدر هغه د انسان له اختیاره نه وباسي. ځکه چې دخداي حتمي قضا د خداي له فعلیه صفاتو ده چې د خداي د فعل له مقامه اخستل کیږي او دخداي فعل هماغه د نظام او هستۍ لپاره د یو لړ علتونو سلسله ده.. مثلا: که دخداي علم په دې خبرې پورې متعلق شي چې پلانکے سړے د خپل اختیاري کفر په وجه بد بخته شي، نو دا کار د هغه انسان د شقاوت او بدبختۍ سبب کیږي خو هغه بدبختي چې د یوه خاص کفر په وجه وي چې دغه انسان په خپل اختیار او ازادۍ سره خپل کړے وي نه مطلقه بدبختي او شقاوت. په دې اساس د انسان په یوه علم د خداي علم له انسانه دهغه اختیار نه اخلي او هیڅ جبر نه رامینځته

کوي.[1]

له حضرت امام رضا روایت لرو چې د جبر او تفویض په هکله له هغوي پوښتنه وشوه دوي وفرمایل: که غواړئ په دې مسلې کې به درته کلي اصل بیان کړم چې په ټولو مواردو کې به ورته مراجعه کوئ چې نه به پکې په خپله اختلاف کوئ او نه به دهغه په سر له تاسو سره څوک مخاصمه او شخړه کوي او که څوک هر څومره ځواکمن وي په دغه قاعدې سره به یې ځواک ختم شي.

وې ویل: هو ووایه، هغه حضرت وفرمایل:

که انسان دخداي اطاعت وکړي نو په زوره یې اطاعت نه کیږي « یعنې هر مطیع په خپل اختیار سره د هغه اطاعت کوي» او که دهغه گناه او عصیان وکړي نو نه مغلوب کیږي « یعنې د هغه څه په اړوند چې تفویضیانو ویلې دي د دغه کار اصل د خداي له قدرته وتلے نه دے» او خداي خپل بندگان په خپل ملکیت کې خوشې نه دي پریښې چې انسان هر څه وغواړي په خپل سر یې وکړے شي، بلکه خداي چې هر څه بندگانو ته ورکړي دي په خپله یې هم په ولکه کې دي په دې اساس که بندگان یې اطاعت وکړي او امر یې ومني هغه یې د اطاعت مخه نه نیسي او د اطاعت لاره پرې نه بندوي او که څوک یې نافرماني وکړي نو که نافرماني یې وکړي او که ویې نه کړي په هره بڼه کې خداي انسانان نافرمانۍ ته نه دي مجبوره کړې. بیا یې وفرمایل: «څوک چې د دغه قاعدې حدود وساتي په خپلې غوسې غلبه کوي»[2]

د لا ډیرې مطالعې لپاره:

۱. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، قم، انتشارات صدرا، چاپ ۱۳۸۵، ۱۳ لومړي ټوک

۲. محمد مهدي گرجیان، قضا و قدر، جبر و اختیار، انتشارات اسلامي جامعه مدرسین سره تړلې، ۱۳۷۴

وروستے حدیث:

۱. سید محمد باقر موسوي همداني ترجمه المیزان جامعه مدرسین، ۱۳۷۴، ۱۱ټوک ۲۵مخ.
۲. عیون اخبار الرضا، ۱ ټوک ۱۲۹ مخ توحید صدوق، ۳۲۲، ح ۷.

رسول الله مبارک (ص) وفرمایل:

خداي تعالی فرمایي څوک چې زما په قضا خوشاله نه دي او زما په تقدیر ایمان نه لري نو (لاړ دې شي او) بل معبود دې ځانته ولټوي.[1]

---

۱. ری شهري، منتخب میزان الحکمه **۴۲۸** مخ.

د انسان اختیار او جنیټک اثر

که انسان په خپلو عملونو کې پوره پوره اختیار لري نو د جنیټک عواملو او چاپېریال اغیزه په انسان څه ده؟

سریزه:

یو بحث چې همیشه جنجالي پاتې شوی دی او په تاریخ کې پرې ډېرې خبرې شوې دي د انسان د جبر او اختیار مسله ده که انسان عقیده ولري چې په خپله خوښه اراده کوي او عمل کوي نو عمل به یې یو شان وي خو که په جبر باور ولري نو عمل به یې بل شان وي. دا بحثونه کلامي او فلسفي رنګ لري خو نن سبا د وراثت او چاپېریال مسله زیاتره په اروا پېژندنې او تربیتي علومو کې مطرح کیږي. د اروپېژندنې ځینې مکتبونه لکه عمل ګروهان او اروا پوهان وغیره انسان د چاپېریال او وراثت تر بشپړ اثر لاندې ګڼي او هغه د یو مشین په شان فرض کوي چې له ځانه هیڅ اراده او اختیار نه لري او هر څه چې د ازل استاد وویل چې ووایه وایې یې. د دوی په باور فیزیولیژیکي او چاپېریالي عوامل چې هر لور ته وغواړي انسان بوځي او انسان له ځانه هیڅ اراده نه لري اوس دا پوښتنه پېدا کیږي چې حقیقت څه دی او د چاپېریال او وراثت عوامل په انسان تر کومه حده اثر لري.؟

منل شوې خبره ده چې لکه څرنګه چې ډېرو کسانو منلې ده د چاپیریال او وراثت اثر په انسان ډېر حیرانوونکی دی. خو حقیقت هماغه دی چې په شیعي

کلام کې راغلي دي چې د وراثت او چاپيريال پر اثر سربېره انسان خپل اختيار هم لري.[1]

مخينه:

د دغه بحث اصل له فلسفې راغلی دی خو د تجربې او ساينسي علومو وده او په بل تعبير د ژوند د علم وده سبب شوه چې انسان د يو مشين په شان وګڼل شي چې له ځانه هيڅ اختيار نه لري بلکه د چاپيريال او وراثت عوامل هغه چې هر خواته وغواړي بوځي يې، په دې اساس د دغه بحث تاريخچه په کلام او فلسفې کې هم پيدا کيږي او هم يې د اروا پيژندنې په علم کې موندلی شو.

شهيد مرتضی مطهري د کلام په برخه کې داسې وايي:

کلامي بحثونه لکه څرنګه چې له تاريخونو معلوميږي، د هجرت د لومړۍ پيړۍ له نيمايي پيل شول. په کلامي بحثونو کې ظاهرا تر ټولو زړو بحثونو د جبر او اختيار بحث دی. د جبر او اختيا مسله په لومړي پړاو کې يوه انساني مسله ده او په دوهمه درجه کې يو الهی او يا طبيعي مسله. له دې امله چې د بحث موضوع په هر حال کې انسان دی چې يا مختار دي يا مجبور، دا انساني مسله ده او له دې اړخه چې د مسلې بل لوری يا خدای دی يا طبيعت چې ايا د خدای ارادې او قضا او قدر او يا جبري عواملو او د علت او معلول اصولو انسان ازاد پريښی دی او که نه مجبور کړی يې دی، دې مسلې ته يوه الهي يا طبيعي رنګ ورکړی دی.[2]

دا بحث د هر يو انسان لپاره مطرح دی که هغه مادي فکر کوي او که الهی، څوک چې خدای نه مني نور عوامل لکه طبيعت، وراثت، چاپيريال ماحول او داسې نور څيزونه يې د خدای په ځای راوستي دي. فرق نه کوي چې دغه عوامل د انسان له دننه سرچينه واخلي لکه د بدن کيميايي فعل او انفعالات او که له بهره په انسان وتپل شي. په علم کلام کې له دې امله چې فيصله کوونکی او اراده کوونکی خدای دی نو په انسان د خدای د اثر او ارادې بحث کيږي خو په

---

۱. جعفر سبحاني، الالهيات علي هدي الكتاب والسنة والعقل، ۲ټوک، ۳۱۷مخ.
۲. مرتضي، مطهري، مجموعه آثار، ۱ټوک، ۴۱ او ۴۳مخ.

ساینسي عالمانو او ماده پالو کې بیا د وراثت او چاپیریال مسله مطرح ده.

۱. د جبر او اختیار مفهوم

جبر: جبر په لغت کې یو داسې کار ته د چا مجبورول دي چې هغه کار نه غواړي او یا ورسره مینه نه لري [۱] هم دا راز د قضا او قدر د حتمي والي په معنا [۲] او اصلاح کولو یا مات ترړلو په معنا هم راغلے دے.[۳]

اختیار: اختیار په لغت کې د غوره کولو او انتخاب کولو او..... [٤] لپاره استعمالیږي. همدا راز د دوو کارونو په مینځ کې د ښه اړخ د انتخابولو او کولو په معنا او کله چې انسان مختار شي چې له دوو څیزونو یو غوره او خوښ کړي، نو که څوک د یوه کار د کولو او نه کولو اختیار او توان لري نو دغه شان کس ته مختار ویل کیږي. د مولانا په تعبیر:

این که فردا این کنم یا آن کنم　　　　این دلیل اختیار است اے صنم[۵]

خو مجبور داسې نه دے او له عالم بالا، چاپیریال، وراثت او داسې نورو څیزونو له خوا په هغه باندې کارونه تپل کیږي.

د اروپیژندنې په اصطلاح کې جبر او اختیار: هغه څه چې د جبر او اختیار په هکله بیان شول لغوي معنا یې وه، خو د اروا پیژندنې په اصطلاح کې په نورو علومو کې د مطرحو بحثونو په شان خبره دا ده چې ایا انسان د خپلو کارونو په کولو کې د فیصلې او ارادې اختیار لري او که نه؟ په بله ژبه «دلته له اختیاره مطلب، په یو ډول د انسان روحي وړتیا او توان دے چې انسان د هغه په اساس په یو خاص چوکاټ او حدودو کې د چاپیریال او ماحول او معاشرې اثرات تر خپلې ولکې لاندې راولي او په خپله خوښه آګاهانه خپله لاره وټاکي او غوره یې کړي»[٦]

---

۱. خلیل بن احمد فراهیدي، کتاب‌العین، څېړنه: مهدي المخزومي او ابراهیم السامرائي.
۲. ابن منظور، لسان‌العرب.
۳. علي‌اکبر دهخدا، فرهنگ دهخدا، د جبر د مادې لاندې.
۴. هماغه، د اختیار ماده.
۵. فخرالدین طریحي، مجمع‌البحرین، څېړنه: سید احمد حسیني.
۶. د لیکوال ډله، روانشناسي رشد (۱) با نگرش به منابع اسلامي، ۲۴۵مخ.

دلته جبر د معنې له نظره د اختیار په مقابله کې راځي.
په بله ژبه، د جبر او اختیا په مسله کې د انسان ماهیت څنګه دے «یوه اساسي موضوع چې د انسان له ماهیته تصور روښانه او څرګندوي د ازادۍ ارادې او جبر پالنې تر مینځ په پخوانۍ مجادلې پورې مربوطیږي، د دواړو لورو نظریه ورکوونکو او اندیالو لاندینۍ پوښتنې کړې دي:
ایا مونږ په آګاهانه توګه او هوشیارانه خپل عملونه کنټرولوو؟
ایا مونږ په خپله خوښه خپل افکار او کردان انتخابولے شو او په منطقي توګه له موجودو لارو چارو هغه خوښولے شو؟
ایا مونږ په خپله د چلولو درجه لرو او آګاهي لرو؟
ایا مونږ په خپل برخلیک واکمن یوو او که نه د تېرو تجربو، د چاپیریال د عواملو، بهرنیو محرکاتو او ناهشیارو ځواکونو قرباني یوو؟ هغه عوامل چې مونږ پرې هوشیارانه کنټرول نه لرو؟
آیا بهرنیو پېښو زمونږ شخصیت داسې جوړ کړے دے چې مونږ دخپلو کړو او کردار د بدلولو وس نه لرو؟[1]
دا هغه پوښتنې دي چې تر څو په جبر یا اختیار د انسان عقیده مشخصه نه شي نو ځواب یې ګران دے.

۲. چاپیریال او وراثت:

د چاپیریال او ماحول تعریف:
هر هغه څه چې له انسانه بهر دي او په انسان ولکه او احاطه لري د انسان محیط او چاپیریال ګڼل کیږي. د چاپیریال یا محیط په تعریف کې وایي چې: «چاپیریال... د انسان له وجوده بهر ټولو بدلونونو ته ویل کیږي چې د انسان غوټه کیدو او د نطفې له وخته تر زوکړې او بیا تر مرګه پورې په انسان راځي او په هغه اثر کوي یا له هغه اثر اخلي»[2]

---

۱. شولتز و شولتز، دوان و سیدني الن، نظرّیه‌هاي شخصیت، د یحیي سید محمدي ژباړه، ۴۱مخ.
۲. ناصر بي‌ریا او نور، روان‌شناسي رشد (۱)، ۲۱۹مخ.

د وراثت تعریف:

وراثت هغه صفتونه دي چې له مور او پلاره په کروموزوم کې د موجود ژن په وسیله انسان ته منتقل کیږي. او د هغه شخصیت جوړوي.[1]

په انسان یو ډیر اغیزمن عامل چاپیریال او وراثت دے. په ظاهري نظر کې انسان خیال کوي چې هر څه چې لري له وراثت او چاپیریاله دي ځکه چې ډیر کم کس پیدا کیدے شي چې د واکمن ماحول په خلاف وده وکړي او لوے شي. په ځینو مواردو کې انسان چاره نه لري بې له دې چې هغه څه چې چاپیریال یې وربانديې تپي ومني. چاپیریال هم د مور له خیټې پیل کیږي او ټولنه، ښوونځے، او حتی آب وهوا او موسم او ځای هم پکې شاملیږي.

حل لاره:

دا عقیده چې د انسان د شخصیت رغوونکے، چاپیریال، واکمن کلتور او وراثت دے په علم کلام او اروا پیژندنه کې مطرح وه او دا داسې بحث دے چې له خیټځه تر لویدیځه یې لمن پراخه ده او ډیرو کسانو منلې ده چې انسان د چاپیریال ماحول او وراثت پالل شوے دے.

روسو وایي:

«ټول هغه څه چې د پیدا ایښت په وخت یې نه لرو او په لوی والي کې به ورته حاجت پیدا کوو د تربیت او روزنې په وسیله یې لاسته راړو. دا تربیت یا له طبیعت او ماحول یا له انسانانو او ځیزونو اخستلے شو. د بدني غړیو او قواوو داخلي لوے والے هغه روزنه ده چې مونږ یې له طبیعته اخلو. د انسانانو تربیت مونږ ته راښیي چې څرنګه مونږ د دغه قواوو له پراختیا او لوے والي استفاده وکړو. هغه څه چې پر مونږ د واکمن ماحول د تجربې له مخې یې زده کوو او پر مونږ اثر لري هغه تربیت دے چې ځیزونه یې مونږ ته راکوي. په دې اساس مونږ هر یو انسان د دریو ځیزونو په وسیله تربیت کیږو....»[2]

په دې کې شک نیشته چې لکه څرنګه چې آب و هوا او موسم د ونود میوو په

---

۱. لورا اي برک، روان‌شناسي رشد «از لقاح تا کودکي»، د یحیي سید محمدي ژباړه، ۱ټوک، ۷۳مخ.
۲. ژان ژاک روسو، امیل یا آموزش و پرورش، د غلام حسین زیرک زاده ژباړه، ۷ او ۸مخونه.

رنګ او خوند اثر لري زمونږ په اخلاقو ادابو او تربيت هم اغيره شيندي. په ښکاره ليدل کيږي چې وراثت او چاپيريال په انسان ژور اثر لري او هغه په ماحول او چاپيريال واکمنو دودونو او لارې ته بوځي. ماشوم له درې کلنۍ د شخصيت تر مزبوتيدو پورې زياتره د ژواک له هرې دورې اثر اخلي لکه څرنګه چې د هغه په ژبه، لهجه عاداتو رسومو او کړچار کې ليدلے شو. په دې اساس روغ چاپيريال او ماحول انسان روغ او ښه تربيت کوي لکه څرنګه چې لوے خداى فرمايي: {أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا}[1]؛ ايا دخداى ځمکه لويه نه وه چې هجرت مو پکې کړے وا؟ په يوه ډول دا په انسان د چاپيريال د اثر قبلول دي. خو سره له دغو ټولو چاپيريال او وراثت د دے ميدان يوازې غړي نه دي او د انسان انجام د هغه په خپلو عملونو پورې تړلے دے او هغه خپل برخليک په خپلو لاسو ټاکي.
دخپلې دغې ادعا لپاره ځينې دليلونه ذکر کوو:

۱. د مصلحانو او پيغمبرانو کوشش

خداى تعالى د انسان د هدايت لپاره په هره زمانه کې پيغمبران راليږلي دي او قران هم فرمايي: وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّي نَبْعَثَ رَسُولاً[2]؛ او مونږ چې تر څو يو پيغمبر ونه ليږو هسې څوک نه عذابوو.

که چاپيريال او وراثت انسان د مجبورتيا تر حده راوسته نو بيا خو د خداى د دغه خبرې هيڅ معنا نه وه او په عين حال کې د پيغمبرانو راليږلو هم څه فايده نه لرله. په اسلامي کلام کې د جبر او اختيار په بحث کې دا مسله راغلې ده چې چاپيريال او وراثت تر کومه حده په انسان اثر لري. ايت الله سبحاني په خپل کتاب الهيات کې ليکي:

«په دې کې شک نيشته چې دا عوامل يعنې چاپيريال، وراثت او کلتور د انسان د شخصيت په جوړښت کې اثر لري خو دا اثر تر دې حده نه دے چې له انسانه اختيار واخلي ځکه چې که داسې وي نو بيا به د مصلحانو او پيغمبرانو

---

۱. نساء، ۹۷ آية.
۲. اسراء، ۱۵ آية.

هڅې چټې وي»[1]

له دې امله د انسان اختیار پر وراثت او چاپیرال برې انسان په خپل اختیار سره کولے شي رذیله او بد صفتونه له ځانه لیرې کړي که څه هم دا کار ډېر بدني او روحي مشکلات لري.

۲. په ځینو کارونو کې د وراثت او چاپیریال اثر

انسان ډول ډول کارونه او افعال لري خو په ځینو کارونو او جوړښتونو کې د انسان اراده هیڅ دخالت نه لري بلکه یا د وراثت تابع دي یا د چاپیریال. له دې امله، ځینې کسانو د انسان روحي او جسمي صفات په دوو برخو یعنې بدلیدونکو او نه بدلیدونکو صفاتو ویشلې دي. هغوي نه بدلیدونکي صفتونه لکه د سترګو رنګ روحي خصوصیات، لکه لیونتوب کم عقل توب، او داسې نور د وراثت له امله ګڼلې دي چې نه بدلیږي، خو انسان په ډیرو صفتونو کې اختیار لري لکه میړانه، سخاوت، کنجوسي، ویره او داسې نور، دا صفتونه تر یوه حده د انسان په خپل لاس کې دي او انسان پکې مختار دے نه مجبور.

له دې امله د وراثت اصل د برخلیک په ټاکلو کې د انسان له اختیار سره تر یوه حده غړملتیا لري.[2] هغه څه چې د انسان د اختیار له حدودو بهر دي نه د امتیاز او لوړاوي سبب کیږي او نه هم خدای تعالی د هغو په وجه انسان ته ثواب یا عذاب ورکوي بلکه په اسلام کې د لوړاوي معیار تقوا ده چې یوه اختیاري چاره ده. خدای تعالی د لوړاوي د معیار په هکله فرمایي: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ أُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَاللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ}[3]

«ای خلکو مونږ تاسو له یوه سړي او یوه ښځې پیدا کړئ او تاسو مو قامونه قامونه او خیلونه خیلونه وګرځولئ چې یو بل وپیژنئ بې له شکه په تاسو کې

۱. الالهیات علي هدي الکتاب و السنة والعقل، ۲ټوک، ۳۱۷مخ.
۲. علي رباني ګلپایګاني، جبر و اختیار، ۲۲۸مخ.
۳. حجرات، ۱۳ آیة.

خدای ته تر ټولو نژدې هغه کس دے چې تر ټولو پرهیزګار وي، بې شکه خدای پوه خبر دے»

د تقوا او نیک عمل لرل یا نه لرل د انسان په خپل لاس او اختیار کې دي که څه هم معاشره او چاپیریال هم پکې ځینې اثرات او رول لري خو د دغو څیزونو په انتخاب کې هیڅ رول نه لري دا په خپله انسان دے چې په ارادې سره دا څیزونه غوره کوي نه چاپیریال او وراثت.

۳. چاپیریال او وراثت نیمګړے علت

نن سبا د اروا پیژندنې په علم کې چاپیریال او وراثت په یوه بل ډول مطرح کوي او وایي: «په حقیقت کې نفسیاتي خصوصیات د وراثت او چاپیریال د متقابل عمل نتیجه ده. نن سبا نور څوک د چاپیریال او ماحول په وړاندې د وراثت د پخواني اختلاف او شخړې خبره نه کوي او د هغې په ځای څېړاندي دا پوښتنه کوي چې: وراثت څرنګه د یو انسان توانمنۍ او وړتیاوې محدودوي؟ او یا دچاپیریال او ماحول برابر یا نابرابر حالات څومره د انسان وراثتي تواتمنۍ بدلولې شي؟»[1]

لکه څرنګه چې د ماحول او وراثت عوامل له یوه بل سره په تعامل کې دي او د یوه بل لپاره د معده عواملو په توګه منل کیږي نه د بشپړو او تامه علت په توګه، د انسان د شخصیت په جوړیدو کې هم چاپیریال او وراثت معده علتونه دي نه تامه، بلکه تامه علت د انسان خپله اراده ده. په دې اساس د چاپیریال او وراثت تاثیر د تامه علت په حد کې نه دي. او یوازې ناقصه او نیمګړے علت ورته ویلے شو.[2] په دې بڼه کې هم د انسان اختیار نه سلب کیږي.

نتیجه:

نتیجه داده چې انسان د چاپیریال ا وراثت تر اغیز لاندې راځي خو د انسان اداره کوونکے او چلوونکے هماغه د هغه خپله اراده ده نه چاپیریال یا وراثت، او

---

۱. محمدرضا سالاري، مسعود آذربایجاني، روانشناسي عمومي، ۲۸مخ.
۲. علي رباني ګلپایګاني، جبر و اختیار، ۲۳۱مخ.

وراثت یا چاپیریال معده علت دے نه تامه، پر دې سربېره که انسان مجبوره وي نو بیا د پیغمبرانو او مصلحانو راستول او کوشش هم بې فایدې دے.

د لا ډېرې مطالعې لپاره دغو کتابونوته مراجعه کولې شئ:

۱. علي رباني گلپایگاني، جبر و اختیار، ص ۲۲۸.

۲. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، ج۱، ص ۴۱-۴۳.

۳. محمدرضا، مسعود آذربایجاني، روانشناسي عمومي، ص ۲۸.

حدیث:

رسول الله مبارک(ص) فرمایي: له نیک ملګري او هم نشین سره ناسته پاسته له عطار سره د ناستې پاستې په شان ده چې که په تا عطر خرڅ نه کړي بیا یې هم خوشبوے له تا سره پاتې کیږي او د بد ملګري او بد همنشین کیسه هم د پښ په شان ده چې که د بټ اور یې تا ونه سوزوي بیا هم بد بوی یې تا څوروي.[۱]

---

۱. نهج‌البلاغة، د ابراهیم احمدیان ترجمه، قم، د شهاب‌الدین خپرندویه، ۱۳۸۵، ۵۷۲مخ.

د قدر شپه او د انسان اختیار

که د قدر په شپه د انسان تقدیر لیکل کیږي نو بیا د انسان د اختیار او هلوځلو څه معنا پاتې کیږي؟

د دغه پوښتنې د لا وضاحت لپاره دوو ټکیو ته پام ضروري دی:

۱. د انسان له اختیار سره د قدر په شپې د انسان د برخلیک د ټاکل کیدو د منافاتو او ټکر شبهه یا اعتراض له کومه ځایه سرچینه اخلي؟

۲. د تقدیر او د قدر په شپې د خدای تعالی له خوا د انسان د تقدیر او برخلیک د ټاکل کیدو مطلب څه دی؟

د پوښتنې وضاحت: دا چې د قدر په شپې د انسان د برخلیک ټاکل کیدل د انسان له اختیار سره منافات لري دا خیال او توهم له هغه ځایه پیدا کیږي چې له یوې خوا داسې روایتونه لرو چې د قدر په شپه د انسان د ټول کال برخلیک ټاکل کیږي او د زمانې د ولي په اختیار کې راځي او له بلې خوا همدا تقدیر او تعیین د خدای په علم پورې اړه لري، په دې اساس که انسان د دغه تقدیر چې د خدای له خوا ټاکل شوی او معلوم دی د بدلون وس ولري له دې هم دا لازمیږي چې توبه نعوذ بالله د خدای علم جهل وي او هم یې دغه ټاکل کیدل بې معنا کیږي. او د دې لپاره چې له دغو دوو خبرو ځان خلاص کړو باید له دې خبرې انکار وکړو چې انسان د خپل برخلیک د ټاکلو او لیکلو وس لري، د دې معنا هم جبر دی نو څه کول پکار دي؟

۱. د جبر او اختیار په هکله مختلف نظرونه

د دې لپاره چې د دغې پوښتنې ځواب ښه معلوم شي ضروري ده دې ټکي ته پام وکړو چې د جبر او اختیار بحث په علم کلام کې ډیر پخوانے بحث دے چې په ټولو دیني مکاتب فکر کې موجود و. په اسلام کې په دې اړه درې نظرونه موجود دي چې په دې ډول دي د مطلق جبر نظر چې دا د اشاعره مکتب نظر دے، دوهم د مطلقه ازادي او اختیار چې دا د معتزله مکتب نظر دے او ورته تفویض وایي. او دریم نظرچې «الامر بین الامرین» چې د تشیع د مکتب نظر دے.د اهل بیتو دمکتب پیروان منونکي هم د معصومو امامانو په پیروی او هم په عقلي دلیلونو سره ثابتوي چې د مینځ لاره سمه ده.یعنې د انسان افعال او کارونه نه بلکل دهغه خپل او ازاد دي چې ګوندې خدا ے پکې هیڅ نه شي کولے او نه پوره د خدا ے له خوا دي چې ګوندې د خدا ے له خوا د ثواب او عذاب ورکول بې معنا شي.

د دغه دریم نظر په چوکاټ کې مسلمانو عالمانو د جبر شبهې ته دوه ځوابونه ورکړې دي چې د انسان له اختیار سره د قدر په شپې د انسانانو د برخلیک د ټاکل کیدو د تضاد او ټکر شبهه هم ورسره حل کیدے شي. البته په اخره کې به دغه شبهې او اعتراض ته جدا ځواب هم ورکړو.

لومړے ځواب: خدا ے تعالی دا نړۍ د یو نظام په توګه پیدا کړې ده چې پکې د علیت قانون جاري دے. بې له لومړي مخلوقه چې بې له واسطې او نیغ په نیغه پیدا شوے نور ټول مخلوقات له هغو علتونو صادر شوې دي چې خدا ے تعالی ورپاره ټاکلې دي د مثال په توګه د طبیعت او پنځون نظام په دې ډول برابر شوے دے چې که دانه په خاصو شرایطو کې په خاورې کې کیږدول شي په بوټي بدلیږي. همداراز که نطفه په رحم کې راشي نو که وغواړو او که ونه غواړو جنین او بچے ترې جوړیږي. خو ټول علتونه دومره اسان او واضح نه دي. د ځینو ښکارندو او چارو علتونه پیچلې دي او په هغه کې داسې عناصر لاس لري چې په اسانۍ سره پرې مونږ نه شو پوهیدلے. د انسان اختیاري افعال هم همداسې دي په انسان کې د علیت نظام په دې ډول عمل کوي چې د انسان اختیار او اراده پکې رول لري په دې اساس د انسان اختیار د دغه نظام یوه برخه ده چې خداي تعالی

جوړ کړے دے.

د دغه پوښتني کره کتنه او اعتراض

د دغه تحليل مطابق د برخليک د ټاکل کيدو مطلب دا دے چې خداي تعالی د انسان تقدير هم هغه ته ورپريښے دے. د دې خبرې معنا همدا کيدے شي چې خداي تعالی د انسان په تقدير کې هيڅ دخالت نه لري. دا معنا که څه هم د دريم نظر په چوکاټ کې وړاندې شوې ده خو په عمل کې هماغه تفويض دے چې معتزله يې وايي. او همداراز د دغه تحليل مطابق بايد ومنو چې د انسان په اختياري افعالو د خداے تعالی علم يوازې په دې نظام د خداي د علم په حد کې دے او د انسان د کارونو له جزيياتو نه دے خبر[1] دا هماغه خبره ده چې د ځينو قديمو فيلسوفانو له کلامه يې استنباط کولے شو او علامه مجلسي له قران او سنته د خپلې دقيقې پوهې مطابق هغه د دين د ضرورت په خلاف ګڼلې ده.[2]

دوهم ځواب: د برخليک د ټاکل کيدو د معنا دوهم تحليل دا دے چې خداي تعالی په عين حال کې چې دا نظام پيدا کړے او هغه يې د عليت په قانون برابر کړے دے داسې نه ده چې په دغه نظام کې د تصرف توان ونه لري. له همدې امله يې ويلې دي چې خداي تعالی په هماغه اندازه چې اسباب جوړوونکے دے اسباب ختموونکے هم دے. د مثال په توګه لکه څرنګه يې چې اور د سوزولو لپاره جوړ کړے دے کولے شي چې هغه مخالف اثر هم ولري يعنې په ګلستان بدل کړي. په بله ژبه، سمه ده چې خداي د عليت قانون وضع کړے خو خاص علتونه يې هم وضع کړې او جوړ کړې دي. خداي تعالی دے چې اور يې د سوزولو علت ګرځولے دے. په دې اساس هم هغه دے چې د دغه علت عليت ختمولے شي يا يې د بل څه علت ګرځولے شي.

د دغه تحليل له مخې، د برخليک د ټاکلو مطلب دے د ټاکل شويو معلولونو په لاره کې د علتونو ګرځول؛ په بله ژبه، خداي تعالی په دقيق ډول د انسان برخليک ټاکي حتی د قدر تر شپې مخکې دا برخليک د ختمې او فطرت په عالم

۱. مرتضي مطهري مجموعه اثار ۱ ټوک ۴۵۳ مخ.
۲. محمد باقر مجلسي بحارالانوار ۴ټوک ۸۷ مخ.

کې ټاکلې وي بلکه تر دې لوړ د خداي په ازلي او ابدي علم کې هم دا خبره معلومه او معینه ده چې کوم کسان د نیکمرغۍ او کوم د بدمرغۍ خاوندان دي.او د عارفانو په تعبیر، د هر کس په عین ثابت کې معلومه ده چې له نیکمرغۍ او شقاوت سره څه نسبت لري خو سره له دې دا چاره د انسان له اختیار سره منافات نه لري ځکه چې د اتقدیر او ټاکنه د خداي تعالی له ازلي علمه سرچینه اخلي او د خداي ازلي علم د انسان د اختیار او ارادې تابع دے په بله ژبه خداي تعالی ته علم دي چې پلانکي کس به په پلانکي وخت او په پلانکي حالت کې څه اراده او کار کوي او د همدغه اختیار په اساس په خپله خپل برخلیک ټاکي.

روایتونو ته په مراجعې سره پوهېږو چې د خداي تعالی له خوا د تقدیر د ټاکل کیدو د حقیقت او معنا په باب همدا تحلیل د منلو وړ دي:

۱. امام صادق علیه السلام فرمايي:«... له دې امله چې خداي تعالی ته علم و چې دا کار به هغوي کوي [یعني د هغوي اراده په دې استوارېږي] نو خداي ورته د دغه کار وسایل ورکړل نو کله چې دغه کار کوي توان یې لري»[1]

خداي تعالی انسان ته د کار وسیله او سبب ورکوي او هغه هم له ده سببه استفاده کوي او کار ترسره کوي. خو د یو ټاکلي کار د سبب ورکول مثلا د معصیت او ګناه د اسبابو وربرابرول په دې دلیل دي چې خداي تعالی پوهېږي چې دغه کس به اخر په خپله اراده دا کار کوي.

۲. ابي بصیر له امام صادق علیه السلام روایتوي چې: زه ناست وم چې یو کس له امامه د ګناهګارو د عذاب په هکله د خداي د حکم په باب پوښتنه وکړه..... امام ځواب ورکړ: خداي تعالی دا حکم وکړ او بیا یې خپل مخلوق ته په دغه حکم د پوهیدو درک او پوهه ورکړه او د هغه کار چې وړتیا یې لرله مشقت او سختي له هغو اوچته کړه او ګناهکارو ته یې د ګناه کولو توان ورکړ، ځکه چې له مخکې خبر و چې هغوي به ګناه کوي [2]معروف الحسیني د دغه حدیث په لمنه کې وایي:په دې اساس په دوي د خداي حکم، په دې خبره د خداي له حکمه

---

۱. هماغه ۵ټوک ۴۲ مخ.

۲. هاشم معروف الحسیني، دراسات في الحدیث و المحدثین، ۱۳۹۸ سپوږمیز کال ۲۲۹ مخ.

سرچینه اخلي چې هغوي به د بدمرغۍ او ګناه لاره خپلوي.[1]

دغو دوو روایتونوته په پام سره په کلي توګه ویلي شو چې په ازل کې دخداي تعالی له خوا د برخلیک ټاکل کیدل د خداي ازلي علم ته په پام سره، په دې خبره تقدیر جوړ شوي چې انسان به په خپل اختیار کوم یو کار کوي. نو هیڅ ډول جبر او زبردستي پکې نیشته. دا خبره بالکل داشان ده چې مثلا یو کس د انسان په ارادې له ټولو اغیز اچوونکو عواملو خبر وي او په یقین سره پوهیږي چې دغه کس به په کوم وخت کې کوم کار کوي. سمه ده چې په دې مورد کې دغه کس کولي شي د یو کس د برخلیک فهرست جوړ کړي او دا هم ووایي چې دغه کس به په پلانکي وخت کې دا کار کوي. خو دلته هیڅ جبر او زور نیشته ځکه چې دغه کس هر څه په خپل اختیار کوي.او څه ورباندې تپل شوي نه دي.

د قدر د شپې په هکله هم ویلي شو چې هماغه ازلي او الهي علم او فهرست چې د انسان د یوه کال د کارونو په هکله د خداي د علم په خزانو کې پروت دي نازلیږي نو هیڅ جبر پکې نیشته.

۲. ځانګړي ځواب

په دغه ځواب کې د جبر او اختیار له معمولو ځوابونو وراوړو او د یو موضوعي اصل په توګه منو چې د قدر په شپې یوازې د خداي له ازلي علمه د تنزل مسله مطرح نه ده بلکه په یو ډول د انسانانو لپاره د برخلیک ټاکل او لیکل دي. په دې فرض سره وایو هغه تقدیر چې د قدر په شپې ټاکل کیږي هغه تقدیر نه دي چې بدلیدونکي نه وي په دې اساس په روایتونو کې راغلي دي چې که څوک د قدر په شپه ونه بخښل شو نو هڅه دې وکړي چې د عرفې په ورځ وبخښل شي[2] د دې خبرې مطلب دا دي چې د قدر د شپې تقدیر د عرفې په ورځ یا د کال په نورو ورځو کې بدلیدلي شي. له دې معلومیږي چې د قدر د شپې تقدیر اساسا یو حتمي

---

۱. هماغه حواله ۲۲۹ مخ.

۲. رضي الدین علي بن موسي، سید جعفر بن طاووس، اقبال الاعمال. ۱۴۱۴ ق، ۲۸ مخ، د من لا یحضره الفقیه په حواله. ۲ټوک او کافي څلورم ټوک ۷۲ مخ.

او ارو مرو تقدیر نه دي او هغه علم چې د یو کامل انسان او د زماني د ولي په زړه د قدر په شپې نازلیږي یو تام او حتمي تقدیر نه دي؛ په بله ژبه، هغه علم چې د قدر په شپې له پټ او اثبات لوحه نازلیږي لږ ترلږه په دغه تحلیل کې، د لوح محفوظ علم چې د ازلي الهي علم کاپي ده د زمانې ولي ته نه ورکول کیږي. ځکه چې که داسې شوې واي نو بیا به بدلیدونکي نه و. له دې امله د قدر په شپې د چارو تقدیر د یوه قانون د مسودې په شان دي چې انسان په خپل کوشش او زیار سرههر هغه څه چې دهغه په تاوان دي دهغه په نهایي متن کې په خپله ګټه بدلولي شي.
روایتونو ته په مراجعې سره معلومیږي چې هغه چارې چې د قدر په شپه په امامانو نازلیږي حتمي نه دي او بدلون په کې راتللي شي. د مثال په توګه په تفسیر عیاشي کې له امام صادق علیه السلام روایت لرو چې یو کس د شب قدر په هکله له امامه پوښتنه وکړه؛ امام ځواب ورکړ:

په دې شپه پرښتې او لیکوالان د دنیا په اسمان نازلیږي او څه چې ټاکل شوې وي چې په دغه کال کې وشي او په بندګانو نازل شي لیکي. خو ځینې چارې د خداې په مشیت او ارادې پورې تړلې دي نو خداي تعالی په هغو چارو کې هر څه چې وغواړي مخکې کوي یا یې وروسته کوي او څه چې وغواړي هغه پاکوي یا یې ثابت پاتې کوي او ام الکتاب د خداي په نزد دي[1] د امامانو له بیاناتو هم استفاده کیږي چې دوي د خداي هغه علم نه درلود چې قطعي او نه بدلیدونکي دي، په دې ډول چې دخداي مشیت وربانديې واکمن نه وي. مثلا په یوه معتبر حدیث کې له امام صادق علیه السلام روایت دي چې فرمایي:

امام زین العابدین علي ابن الحسین(ع) تل ویل: که په قران کې یو ایت نه و نو تاسو به مې له هغو پیښو چې د قیامت تر ورځې کیدونکي دي خبر کړې واي؛ عرض یې وکړ کوم یو ایت؟ وې فرمایل: د خداي تعالی دا فرمایش چې «یمحوا الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب» خداي تعالی چې هر څه وغواړي محو او

---

۱. نضر بن مسعود بن عیاش سمرقندي، التفسیر العیاشي، تحقیق سید هاشم رسول محلاتي، بي تا، ۲ ټوک ۲۱۵ مخ.

ختموي او هر څه چې وغواړي ثابت پاتې کوي او ام الکتاب له هغه سره دي»[1]
روايتونه په دې هکله ډير دي.

نتيجه دا چې اول: خو د جبر او اختيار په متعارفو ځوابونو سره د قدر په شپې د جبر شبهه او اعتراض حل کولي شو. په دې بڼه کې، د برخليک د ټاکلو معنا بې د الهي علم له تنزله بل څه نه ده چې هغه هم په خپله د انسان د ارادې او اختيار تابع دي.

دوهمه دا چې: که وهم منو چې هغه څه چې د قدر په شپې پيښيږي «تعيين او ټاکنه» ده نه د علم تنزل. په دې دليل چې حتمي نه دي. او انسان يې د بدليدو وس لري نو د جبر سبب نه کيږي. په اخره کې هم ضروري ده دا ټکي زيات کړو چې د قدر په شپه چې کومه مسوده ليکل کيږي هغه هم چټې اوهسې نه ليکل کيږي بلکه تيرو عملونو، اوسني حالت او نورو په زرګونو عواملو ته په پام سره چې له مونږ پټ دي ترسره کيږي.هغه عوامل چې مونږ په خپل ژوند کې په خپلې ارادې او اختيار سره کړې دي او کيدي شي بيخي مو هير وي خو دخداي په عمل کې ذخيره شوې دي.

د لا ډيرې څيړنې لپاره لاندينيو سرچينو ته مراجعه کولې شئ:

۱. د مولفانو ډله، پرسش هاي و پاسخ هاي دانشجويي (د روژې سره خاصه ګڼه) ۲۵ مخ

۲. تفسير نمونه، ۳۰ ټوک د ليلة القدر سورې په لمنه کې.

وروستے حديث:

امام رضا عليه السلام فرمايي: اميرا لمومنين (ع) به درې شپې نه اوده کيده: د روژې په درې ويشتمه، د وړوکي اختر په شپه او د شعبان د پينځلسمې په شپه. په دغوشپو کې د عمر موده ويشل کيږي او هغه څه بيانيږ ي چې په دغه کال کيدونکي دي.[2]

---

۱. هماغه.

۲. بحارالانوار ۹۷ ټوک ۸۸ مخ.

د حضرت آدم علیه السلام عصیان او له جنته د هغه د زوزات وتل

ولې د حضرت آدم علیه السلام په ګناه د هغه نسل له جنته وویستل شو؟

د پوښتنې سپړنه: خداي تعالی چې حضرت ادم ته وفرمایل چې ته دې له میرمنې سره په جنت کې هستوګن شه او د هغه له نعمتونو په هرځای کې چې مو زړه غواړي خورئ خو دغه ونې ته مه نږدې کیږئ ګني له ظالمانو به وئ» [1]

خو شیطان هغه وسوسه کړ او وې ویل: «اي ادمه! ایا غواړې چې د تل پاتې ژوند او بې زواله ملک ونه درته وښیم؟» [2] «که له هغې وخورئ پرښتې به شئ» [3] دغو خبرو ادم په فکر او سوچ کې یوړه او شیطان له دغه فرصته استفاده وکړه او په سختو قسمونو سره یې ادم ته وویل چې زه ستاسو خیر غواړم او هغه یې تر خپل اغیز لاندې راوسته. [4] له هغې ونې یې وخوړل او خداي تعالی وفرمایل: {وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ} [5] او له جنته وویستل شول. د دې خبرې دلیل دا وه چې حضرت ادم شیطان پوره نه پیژنده او د هغه د دورغو او دوکې تجربه یې هم نه

---

۱. بقره ۳۵ ایت.
۲. طه ۱۲۰ ایت.
۳. اعراف ۲۰ ایت.
۴. اعراف ۲۱ ایت.
۵. طه ۱۲۱ ایت.

درلوده.[1]

امام صادق علیه السلام فرمايي: کله چې جبراييل له حضرت ادمه د غوليدلو سبب وپوښته نو ادم ځواب ورکړ چې شيطان د خداي په نامه قسم وخوړ چې زما خير خواه دي او ما ګمان نه کاوه چې مخلوقات به د خداي په نامه دروغ قسم خوري.[2]

دا چې د حضرت ادم دا کار ګناه ګڼل کيږي او که نه د دې له ځوابه مخکې ضروري ده چې د څوټکيو يادونه وکړو:

سريزه:

الف: د خداي حکمونه که هغه اوامر وي او که نواهي په دوه ډوله دي يا مولوي دي يا ارشادي.

مولوي حکمونه هغه دي چې د انسان په غاړه دنده او فرض اچوي او خداي تعالی د دغو اوامرو لپاره انعام يا سزا هم ټاکلې ده.

خو په دوهم ډول يعنې ارشادي حکمونو کې دخداي له خوا تکليف او دنده نيشته او خداي تعالی يوازې د عمل سپارښتنه کوي او دغه ډول حکمونه يوازې د انسان د لارښوونې او د دې لپاره دي چې انسان په کړاو او ضرر اخته نه شي.

ب: د «عصيان» کلمه په لغوي معناکې او د اطاعت او پيروۍ په مقابل کې ده. عرب د ځاروي بچي ته چې له موره جدا شوي وي او په مور پسې لاړ نه شي عاصي وايي[3]، او کله چې وايو بنده د خپل رب عصيان وکړ يعنې له هغه يې سر وغړاوه. په اصطلاح کې عصيان هغه وخت جرم او ګناه ګڼل کيږي چې له مولوي حکمونو د مخالفت او سرغړونې سبب شي په دې اساس له ارشادي اوامرو سرغړونه ګناه نه ده.[4]

د ذنب د کلمې اصلي معنا ده د حيوان يا بل څه د لکۍ نيول او هر هغه کار ته

---

۱. تفسير نمونه ۱۳ ټوک ۳۲۳ مخ.
۲. الحويزي تفسير نور الثقلين، نشر اسماعيليان، ۲ ټوک ۱۳ او ۱۴ مخ.
۳. لسان العرب، بيروت دار احياء التراث ۹ ټوک ۲۵۱ مخ.
۴. د ايت الله جعفر سبحاني په حواله منشور جاويد ۵ ټوک ۸۲ مخ.

ويل کيږي چې نتيجه يې بده وي. له دې امله ګناه ته ذنب وايي چې په اخرت کې دعذاب سبب کيږي په دې اساس هغه کار چې د کړاو سبب شي هغه ته ذنب ويل کيدي شي[1] او قران همدې معنا ته اشاره کوي {فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ}[2] داسې نه وي چې تاسو له جنته وباسي او په کړاو اخته شئ.

ځواب:

هغه جنت چې حضرت ادم پکې استوګن و تر تکليف او تشريعه مخکې مرحله وه يعنې لا کوم شريعت نه و نازل شوي چې حضرت آدم ونې ته له نزدې کيدو منع شوي وي او دا تکليف او فرض ورته سپارل شوي وي او په اصل کې حضرت آدم له جنته له ويستل کيدو او ځمکې ته له کوزيدو وروسته د تکليف او تشريع نړۍ ته داخل شوي دي نو په دې اساس حضرت ادم هيڅ ګناه نه ده کړې.

له بل پلوه دا نهي او منع کول ارشادي وو چې د حضرت آدم کار ګناه ونه ګڼل شي او قران مجيد هم دې خبرې ته اشاره کوي. حضرت ادم ته يادونه شوې وه چې د دغه ونې د ميوې خوړل له جنته د وتلو او ځمکې ته د کوزيدلو سبب کيږي. د دغه مدعا شاهد د طه سورې ۱۱۷ تر ۱۱۹ ايتونه دي چې له جنته د آدم د ويستلو پايلو او هغو سختيو ته اشاره کوي چې د دغه ونې د ميوې له خوړلوو وروسته ورسره حضرت ادم مخامخيږي.

حضرت امام رضا عليه السلام هم د دغه ايت په هکله د مامون د پوښتنې په ځواب کې فرمايي:تر دغه وخته حضرت ادم په خداي د دروغو قسم نه و اوريدلي او ګمان يې نه کاوه چې څوک دروغ هم ويلي او ددروغو قسم هم خوړلي شي نو ځکه يې دغه کار وکړ. نو د دغه ميوې خوړل يوازې له دې امله وو چې هغوي د شيطان په قسم باور وکړ بله دا چې دا کار حضرت ادم ته د نبوت له ورکولو مخکې و او دا هغه وړه تيروتنه ده چې د وحي له نازليدلو مخکې که انبياء دغه ډول تيروتنه وکړي نو د معافۍ قابله ده. او د نبوت له راتللو وروسته بيا ددغه ډول

---

۱. المفردات، بيروت دارالشاميه، ۱ ټوک ۳۳۱ مخ.
۲. طه ۱۱۷ ايت.

تیروتنې کول جایز نه دي.[1]

یو بل دلیل چې د حضرت آدم عصیان د ګناه په حد کې نه و دا دي چې خدای تعالی هیڅکله دهغه په وړاندې د عذاب وعده نه وه کړې او یوازې د دنیا کړاو او سختۍ ته یې اشاره کړې وه.

نتیجه

په دې اساس حضرت آدم هیڅ ګناه نه ده کړې او هغه عصیان چې په د غه ایت کې راغلي دي د ګناه په معنا نه دي. بلکه د ارشادي نهي په وړاندې تیروتنه او ښوییدنه ده. هیڅکله ښوییدنه له ګناه سره تړلې نه ده. حضرت ایت الله سبحاني فرمایي:«که یو انسان د یو مشفق نصحیت کوونکي خبرې ته غوږ کې نه ږدي او په ژوند کې په کړاو اخته شي دې ته ښوییدنه وایي» [2]نو حضرت ادم ارشادي ښویېدنه کړې ده او دهمدغه ارشادي لغزش له امله په خپله او نسل یې د دنیا د ژوند په کړاو اخته شو.

د نورې مطالعې لپاره وګورئ

١. جعفر سبحاني، منشور جاوید. **۵** ټوک **۷۵** مخ.

٢. یوسف عزیزي داستان پیامبران، **۳۸**مخ

٣. محمد هادي معرفت، تنزه الانبیاء.

وروستے حدیث

امام علي علیه السلام فرمایي:

اي د خدای بندګانو! د خدای له دښمنه ځان وساتئ داسې نه وي چې په خپلې بیمارۍ مو اخته کړي او په خپل غږ مو روان کړي او په خپلو پلو او سپرو لښکرو پر تا سو برید وکړي. په ځان مې قسم شیطان ستاسو لپاره ډیر خطرناک غشي په لینده کې ایښي دي او تر خپله زروه یې راکاږلي دي او له ډیر نږدې یې تاسو په

---

١. یوسف عزیزي داستان پیامبران، تهران لومړي چاپ هادی خپرندویه ټولنه. ۱۳۸۰، هجري لمریز کال **۳۸** مخ.

٢. حضرت آیت الله سبحاني منشور جاوید **۵** ټوک **۷۵** مخ قم اسلامي خپرندویه ټولنه، بې تا.

نبنه کړې يئ.[1]

---

۱. نهج البلاغه ۱۹۲ خطبه/۴.

د پیغمبر عصمت او د توبې سورې ۴۳ ایت

پوښتنه:

خداي تعالی په توبې سورې کې فرمایلې دي: {عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكاذِبين}[1]

«خداي تعالی تـه وبخښلې ولـې دې مخکې لـه دې چې رښتیني او دروغجن وپیژنې هغوي ته اجازه ورکړه؟ (ښه وه چې صبر دې کړی وي چې دغو دواړو ډلو ځانونه ښودلې واي) دا ایت څرنګه د پیغمبر له عصمت سره سمون خوري شي؟

د پوښتنې وضاحت:

دا ایت د منافقانو په هکله نازل شوي چې نه یې غوښتل د تبوک په غزا کې برخه واخلي، نو د خداي رسول ته ورغلل او ډ ول ډول پلمې یې راوړې او په جهاد کې د شرکت نه کولو اجازه یې وغوښتله پیغمبر هم هغوي پیژندل او دهغوي له بې اعتقادۍ او د ایمان له سستۍ خبر و نو هغوي ته یې په ښار کې د پاتې کیدو اجازه ورکړه.

خداي تعالی په دې ایت کې خپل پیغمبر ملامتوي او فرمایي چې خداي تعالی ته وبخښلې؛ ولې دې هغوي ته اجازه ورکړه چې جهاد ته له تللو ډډه وکړي شي؟! [عفا الله عنک لم اذنت لهم] ولې دې پرې نښودله چې هغه کسان چې دروغ وايي او هغه کسان چې رښتیا وايي و پیژندل شي او ته یې په ماهیت خبر شې؟

---

1. توبه ۴۳ ایت.

[حتی یتبین لک الذین صدقوا و تعلم الکاذبین]

ځینو کسانو ویلې دي چې دا غندنه او ورسره یو ځاي بخښنه له دې امله ده چې نعوذ بالله د پیغمبر له خوا هغوي ته اجازه ورکول خلاف او غلط کار و او د پیغمبر له عصمت سره سمون نه لري! زمخشري په تفسیر کشاف کې ویلې دي «خداي تعالی په دغه ایت کې په پیغمبر اعتراض کړي دي او دهغه په کار یې خپګان ښکاره کړي دي او د دې مطلب دا دي چې پیغمبر یوه داسې ګناه کړې ده چې بخښنې ته اړتیا لري»[1]

ځواب:

دا ایت دوه ډوله د توجیه او وضاحت وړ ده:

۱. په دغه ایت کې د پیغمبر له خوا د کوم خلاف کار او ګناه د کیدو هیڅ دلیل نیشته. حتی په ظاهره کې داسې کوم لفظ نیشته چې د ګناه معنا ولري، ځکه چې ټولې نښې وایي چې پیغمبر ښه پوهیده چې که دوي ته اجازه ورنه کړي او غوښتنه یې ونه منې بیا هم دوي په جهاد کې برخه نه اخلې. پر دې سربیره په همدې ایت کې وروسته راغلیو ایتونو ته په پام سره خداي تعالی نه خوښوله چې دغه کسان دې په جهاد کې برخه واخلې ځکه چې د دوي جهاد ته تلل د نورو جنګیالیو د روحیې د کمزورې کیدو سبب کیدل. خداي تعالی فرمایي: {لَوْ خَرَجُوا فيكُمْ ما زادُوكُمْ إِلاَّ خَبالاً وَ لَأَوْضَعُوا خِلالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَ فيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَ اللَّهُ عَليمٌ بِالظَّالِمينَ}[2]

که هغوي له تاسو سره (د جهاد په لور) وتلې واي؛ بې له پریشانۍ او دوه زړه توبه یې بل څه پر تاسو نه زیاتول او ډیر زر به یې په تاسو کې فتنه جوړه کړې وه او په تاسو کې (داسې سست ایمانه) کسان شته دي چې دهغوي خبرې اوري او خداي تعالی ظالمان پیژني.

علامه طباطبایي فرمایي: «ټولو مصلحتونو او مفاسدو ته په پام سره د

---

۱. الکشاف ۲ ټوک ۲۴۷مخ.

۲. توبه ۴۷ ایت.

پیغمبر سیاست تر ټول مناسب ممکن کار و»[1]

بله دا چې د پیغمبر په دغه اجازې کې د مسلمانانو هیڅ مصلحت نه دي خراب شوي او یوازې دا خبره ده چې که پیغمبر هغوي ته اجازه ورکړې واي نو د هغوي څیره به لا زر ښکاره شوې وه او خلکو به زر منافقان پیژندلې واي. نو پیغمبر هیڅ ګناه نه ده کړې او دا ایت د پیغمبر له عصمت سره هیڅ ټکر نه لري.

۲. خداي تعالی په دغه ایت کې فتنه پالي په ډیر لطیف او کنایه وزمه بیان سره معرفي کوي په دې بیان سره چې اي پیغمبره که اجازه دې نه وې ورکړې دهغوي د نفاق څیره به لا ښه او زر روښانه شوې وه. په حقیقت کې د «عفي الله عنک» جمله د خداي تعالی د مهربانۍ کنایه ده لکه څرنګه چې «رحمک الله» او «ساعدک الله» په فارسۍ او پښتو کې دود ده. او مونږ وایوو چې خداي دې خیر درکړي دا دې څه وکړل؟ دا جمله د ترحم او شفقت او د مینې د ښکاره کولو لپاره استعمالیږي. مثلا یو شاعر هغه وخت چې متوکل عباسي د هغه د جلاوطنۍ حکم وکړ نو وې ویل: «عفا الله عنک الاخر تعود بعفوک ان ابعدا» د خداي رحمت او عفو دې و ي پر تا یا که ستا عفوه له ما لیرې شوه نو زما او ستا په مینځ کې کوم حرمت نیشته چې هغه راستنه کړي»[2]

۳. روښانه ده چې شاعر نه غواړي د عفا الله په جملې سره په متوکل کومه ګناه ثابته کړي ځکه چې که داسې واي نو متوکل به لا خپه شوي و.

۴. امام رضا د دغه ایت په هکله د متوکل د پوښتنې په ځواب کې داسې وفرمایل: دا ایت د هغه مشهور متل په شان دي چې وایي: [ایاک اعني و اسمعي یا جاره][3] یعني دلته خداي تعالی پیغمبر ته په خطاب کې په اصل کې دهغه امت په نظر کې نیولې دي. په قران کې نور ایتونه هم شته چې په دغه سیاق او سباق سره نازل شوې دي لکه {لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرين}[4]

---

۱. تفسر المیزان ۹ ټوک ۲۸۵ مخ.
۲. تفسیر فخر رازي ۱۲ ټوک ۷۴ مخ.
۳. دا یو متل دي چې د کنایې په ډول راغلي دي او په دې ویونکي یو لفظ استعمالوي خو معنا ترې بله اخلي.
۴. زمر ۶۵ ایت..

نو د «عفاالله عنک» جمله د خداي په رسول دخداي د ډيرې مهربانۍ او رحمت ښودونه کوي نه دا چې پيغمبر دې کومه ګناه کړې وي.

نتيجه

دا ايت په هيڅ ډول د پيغمبر ذات ته کومه ګناه يا د مصلحت فوت کيدل نه متوجې کوي بلکه سره له دې چې خداي تعالی په پيغمبر ډير لطف او مهرباني لري د «عفاالله عنک» په جملې سره خداي غوښتې دي چې له پيغمبر سره نوره مينه هم وښيي نو دا ايت د پيغمبر له عصمت سره هيڅ ټکر نه لري.

د لاډيرې څيړنې لپاره وګورئ:

۱. جعفر سبحاني، منشور جاويد ، **۵** ټوک **۸۳** مخ

۲. محمد هادي معرفت، تنزيه الانبياء

وروستي حديث:

قال رسول الله:« ان اتقاکم و اعلمکم بالله انا»[۲]

په تاسو کې تر ټولو تقوا لرونکي او خداي پيژندونکي کس زه يم» يوسف عزيزي،داستان پيامبران يا قصه هاي قران از آدم تا خاتم.

---

۱. يوسف عزيزي داستان پيامبران يا قصه هاي قران از آدم تا ختم، تهران، انتشارات هاد ، لومړي چاپ ۱۳۸۰ ۴۹ مخ.

۲. محمد تقي هندي، کنز العمال حديث شماره ۳۱۹۹۱.

ایا د کهف سورې ۱۱۰ ایت د پیغمبر له مطلق عصمت سره سمون خوري؟

پوښتنه: د دغه ایت مطابق:

{وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا}[1] و آیهٔ {وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى ★ إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحى}[2]

مونږ د پیغمبر له پاره د مطلق عصمت قایل وو که هغه په احکامو کې وي او که په موضوعاتو کې. ایا د {أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم}[3]

ایت د نورو ایتونو مخصص او تخصیصوونکي دي او که نه؟ که مخصص وي ایا پورتني آیت یوازې د احکامو په عصمت دلالت کوي؟

له نبوت سره په اړوندو بحثونو کې یهو موضوع چې په کلامي کتابونو کې پرې بحث شوي دي د انبیاوو د عصمت مسله ده. په تفسیرونو کې هم د بحث په تناسب د هغې په هکله خبرې راغلې دي. د انبیاوو عصمت د مختلفو فرقو د علماوو په نزدې یو لړ تفاوتونه او فرقونه لري. یوازینۍ فرقه چې د عصمت په هکله له نور جدا نظر لري امامیه فرقه ده. لکه څرنګه چې شیخ مفید فرمایي:

---

۱. حشر، آیهٔ ۷.
۲. نجم، آیهٔ ۳ و ۴.
۳. کهف، آیهٔ ۱۱۰.

«ليس في الفرق الاسلامية من يوجب لهم العصمة مطلقاً... الا الشيعة الامامية»؛ [1]

په اسلامي فرقو کې يوازې اماميه شيعه فرقه د پيغمبرانو لپاره د مطلق عصمت قايله ده. په دې اساس هڅه کوو د مناسب ځواب لپاره اول د مطلقه عصمت په ثابتولو تمرکز وکړو او بيا د دغه ايت {أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم} مطلب روښانوو.

ځواب:

د ځواب د وضاحت لپاره ضروري ده چې د عصمت معنا او مفهوم ته لنډه شان کتنه وکړو.

عصمت په لغت کې: مقاييس اللغه د «عصم» تر کلمې لاندې ليکي: دا يو داسې اصل دی چې د ځان په ساتلو او ملازمې دلالت کوي او عصمت هم له دې اخستل شوی دی.. [2]

عصمت په اصطلاح کې:

ځينو د عصمت په اصطلاحي تعريف کې هغه د لطف په معنا ګڼلی دی. شيخ مفيد وايي: دمتکلمينو په اصطلاح کې عصمت له هغه څا سره مختص دی چې د خداي په مهربانۍ او په خپل اختيار سره له ګناه او قبيحو کارونو ډډه وکړي. [3]

خو ځينو عالمانو عصمت يوه نفساني ملکه بللې ده. ايت الله جوادي آملي ليکي: عصمت يوه پياوړې نفساني ملکه او مهارت دی چې تل د معصوم انسان په وجود کې حضور او ظهور لري او هيڅ ځواک (لکه غضب او شهوت) د هغه د ختميدو سبب نه ګرځي. [4]

۱. د عصمت او عدالت فرق

د عصمت په تعريف کې مو عصمت ته نفساني ملکه او مهارت ووايه، دلته

---

۱. محمد بن نعمان (شيخ مفيد) اوايل‌المقالات، ټوک۴، مخ۱۲۵، بيروت، دارالمفيد، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.

۲. احمد بن فارس بن زکريا، مقاييس‌اللغة، ټوک۴، مخ۱۳۳، قم، اسماعيليان.

۳. هماغه، مخ۱۲۴.

۴. تفسير موضوعي قرآن کريم، وحي و نبوت در قرآن، ۳ټوک، ۱۹۷مخ، قم، مرکز نشر اسراء، چاپ اول، ۱۳۸۱.

دا پوښتنه پيدا کيږي چې د عدالت او عصمت په مينځ کې څه فرق دي؛ ځکه چې د عدالت په تفسير او تعريف کې هم همدا د نفساني ملکې نوم راغلي دي او هغه ته هم يوه نفساني ملکه او مهارت ويل شوې دي؟

په يوې اجمالي اشارې کې د دغو دوو په فرق پوهيدلي شو: په وجودي مرتبې کې عدالت تر عصمته کمزوري دي. له بلې خوا سهو او نسيان هيره او غفلت له عدالت سره ټکر نه لري حال دا چې له عصمت سره منافات او ټکر لري؛ بله دا چې عدالت يوه عملي ملکه ده نه علمي.

۲. عصمت له انسانوالي سره منافات او تضاد نه لري.

د خداي په مخلوقاتو کې د انسان يو ځانګړي حالت لري. حکيم جوړوونکي د انسان وجود له متضادو ځواکونو او مختلفو قواوو جوړ کړي دي او دا متضاد ځواکونه يې داسې له يو بل سره اخښلې دي چې د هغه د تکامل راز په همدغه پيچلتيا کې دي.

انسان په خپلو باطني قواوو کې د تعادل او انډول په پيدا کولو سره کمال ته د رسيدلو لاره هواروالي او د خداي د عبادت او تقرب په سيوري کې د عصمت مقام ته رسيدلي شي. زمونږ لپاره چې د نفساني غوښتنې او حجابونو په کلا کې يوو په دغه حقيقت پوهيدل که څه هم ګران دي خو دغه د کمال لوړې څوکې ته رسيدل ناممکن او ممتنع نه دي او د عصمت د مقام او د انسانوالي په مينځ کې هيڅ تناقض او ټکر نيشته دي ځکه چې هر انسان د خپل وجودي ظرفيت او وړتيا په اندازه نسبي عصمت لري. خو هغه مطلقه عصمت يوازې له انبياوو سره خاص دي او عقلي او نقلي دليلونه په دې خبره دلالت کوي. که ځينې قراني دليلونه د پيغمبرانو لپاره عام او هر اړخيز عصمت ثابتوي؛ له ځينو نورو ايتونو سره چې فرمايي:

{قل انما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُ}:[1] منافات او ټکر نه لري. ځکه چې په دې خبره هيڅ دليل نيشته چې د انسان معصوم والي ناممکن او ممتنع دي. نو په هغو ايتونو کې چې

---

۱. کهف، آيۀ ۱۱۰.

په عصمت دلالت لري او په دغه ایت کې د عموم او خصوص رابطه نیشته چې په دغـه ایت پـه تمسـک سره پـه عصـمت کـې د تبعـیض او یـا د عصـمت د دایـرې د محدودولو قایل شي.

د عقلي او نقلي دلیلونو له مخې چې وروسته به بیان شي نبیان باید معصوم وي او هم دا راز نبي او رسول باید انسان وي؛ ځکه چې د پیغمبرانو د بعثت دایره په انساني ټولنو کې ده. قران د مشرکانو په منطق نیوکه کوي هلته چې کافرانو وویل:

{ما لِهذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعامَ وَ يَمْشي فِي الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذيراً}؛[1]

ولې دا پیغمبر ډوډۍ خوري او په بازارونو کې ګرځي.؟! (نه د پرښتو دودونه لري او نه د پاچایانو طریقه) ولې له هغه سره یوه پرښته نه ده نازله شوې چې له هغه سره یو ځاي خلک وویروي + انتشارات هاد (او دهغه د ادعا تصدیقوونکې وي)؟!

په انعام سوره کې هم د هغوي له ژبې داسې حکایت شوي دي: {لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ}[2]

په المیزان تفسیر کې د دغه ایت لاندې دهغوي د غوښتنې لپاره دوه احتماله ذکر شوې دي: یا مقصد دا دي چې ملایکې راشي او هغه څه چې پیغمبر یې د عذاب وعده ورکړې ده راوړي یا دا چې یوه پرښته په خپله د رسالت او پیغمبرۍ دنده په غاړه واخلي او د پیغمبر پر ځاي هغه دوي ته بلنه ورکړي..[3]

قران د مشرکانو په ځواب کې فرمایي:{وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلاً}[4].

که فرضا خپل رسول مو پرښته ټاکلې واي، بیا هم ضروري وه چې د انسانانو ټول صفتونه پکې راوړو او هغه د انسان په شکل جوړه کړو؛ یعنې له ظاهري او باطني اړخه هغه د انسان په سیرت سره راولو.[5]

---

۱. فرقان، آیهٔ ۷.

۲. انعام، آیهٔ ۸.

۳. تفسیر المیزان، ټوک۷، ۲۰ ـ ۲۲ مخ، قم، مؤسسهٔ اسماعلیان.

۴. انعام، آیهٔ ۹.

۵. تفسیر نمونه، ۵ټوک، ۱۲۰ ـ ۱۲۲ مخ.

نو په دوارو بڼو کې فرق نه کوي او څوک چې د نبي او رسول په توګه استول کیږي باید د انسان له جنسه وي نه دهغه له مخالف جنسه. علامه بیا داسې نتیجه اخلي:

«فإنزال الملك رسولا لا يترتب عليه من النفع و الأثر أكثر مما يترتب علي إرسال الرسول البشري»؛ [1]

«که پرښته هم نازله شي نو تر هغه څه چې پیغمبر د انسان په شکل کې نازل شوي دي زیاته ګټه نه لري»

نو قران د رسول په توګه د انسان راستول چې ضروري شرایط ولري منجمله عصمت یوه عادي خبره ګڼي. په دې اساس لازمه ده چې اول د عصمت ډولونه بیان شي او بیا یې دلیلونه وجاجول شي.

۳. د عصمت ډولونه

عصمت په دوو ډولونو عملي او علمي تقسیمیږي. دا دوه ډولونه له یوه بله جدا کیدي شي. د انبیاوو عصمت دا دواړه لري یعنې پیغمبران هم په علومو کې معصوم دي او هم د عمل او کردار په ډګر کې.. [2]

۴. د عصمت پړاوونه

الف) له ګناه عصمت

د انبیاوو د عصمت یو مورد دا دي چې هغوي باید له هر ډول ګناه پاک وي. هغه انسان چې د نورو هدایتوونکي او د هغوي دتربیت یوه بیلګه او خلکو ته د الهي وحي د پیغام رسوونکي دي په خپله باید دطهارت او پاکۍ د کمال په درجه کې وي او هغه څه چې له عقلي او نقلي دلیلونو یې استفاده کیږي د انبیاوو مطلق عصمت دي چې په سر کې یې رسول الله مبارک (ص) دي یعنې پاک پیغمبران باید له هر ډول ګناهونو او ککړتیاوو پاک وي.

---

۱. تفسیر المیزان، ۷ټوک، ۲۳مخ، قم، مؤسسهٔ السماعلیان.
۲. تفسیر موضوعي قرآن کریم، هماغه، ۱۹۷ـ۱۹۹مخونه.

ب) د وحي په اخستلو پوهيدلو او رسولو يا تبليغ کې عصمت.

د پيغمبرانو د عصمت دوهم ډګر د وحي په اخستلو، پوهيدلو، ساتلو او رسولو کې عصمت او معصوم والي دي چې هغه غرض او مقصد چې په بعثت کې نغښتي دي تحقق ومومي او تاوان ورته ونه رسيږي. ځکه چې که په دغه يوې چارې کې هم د غلطۍ او خطا احتمال مطرح شي نو دخلکو اعتماد ختميږي.

ج) د شريعت په تطبيق او د ژوند په ورځنيو چارو کې له خطا معصوموالي:

يوه بله چاره او ځاي چې له هر ډول خطا او تيروتنې د پيغمبرانو عصمت پکې ضروري دي د شريعت په تطبيق کې مثلا د لمانځه د رکعتونو او د حدود په اجرا او د ژوند په ورځينو چارو کې کې له هر ډول خطا پاکوالي دي د پيغمبرانو د ژوند دا برخه هم بايد له هر ډول خطا او نسيانه پاکه وي او دا هم د هغوي د عصمت په پراخې ساحې کې شامليږي. د هغو پخو عقلي او نقلي دليلونو له مخې چې ذکر به شي انبياء او په سر کې يې زمونږ ګران نبي (ص) په دغو دريو ساحو کې عصمت لري. شيخ مفيد د قران کريم د دې ايت په ذيل کې:

{وَ النَّجْمِ إِذا هَوى★ ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ وَ ما غَوى}[1] فرمايي: «فنفي بذالك عنه كل معصية و نسيان؛[2]

«خداي تعالی په دې بيان سره د پيغمبر له پاک ذاته هر ډول ګناه او هيره نفي کړله» که څه هم د پيغمبر د سهوې په هکله ځينې بحثونه او حديثونه شته دي او په دې اړه ځينې روايتونه نقل شوي دي خو د قاطعو عقلي او نقلي دليلونو په شتون کې د داسې روايتونو لپاره څه نه پاتې کيږي شيخ طوسي د دغه ډول روايتونو مضمون ته په اشارې سره فرمايي:

«لكنها في نظرنا ساقطة لقيام الدليل العقلي القطعي علي عدم جواز السهو او النسيان علي المعصوم...»؛[3]

---

۱. نجم، آيهٔ ۱ و ۲.

۲. مصنفات شيخ مفيد، المؤتمر العالمي الالفية الشيخ المفيد، ټوک۴، مخ۲۳، اول چاپ، ۱۴۱۳ق.

۳. الاستبصار، ۲ـ ۱ټوک ،۳۲۷ـ ۳۲۸ مخ، بيروت دارالتعارف، ۱۴۱۲ق.

دا ډول روایتونه زمونږ په نزد د اعتبار له نظره ساقط دي او اعتبار نه لري ځکه چې مونږ په معصوم کې د هر ډول سهوې او هیرې د نه جایزوالي لپاره قطعي دلیلونه لرو.

په کتاب تهذیب کې فرمایي:

: «هذا مما تمنع العقول»؛[1]

«یعنې عقلونه دغه ډول حدیثونه نه مني»

د خداي تعالی معرفت او د انبیاوو پیژندل او د بعثت اهدافو ته پام د دغه ډول حدیثونو غیر واقعي والي روښانوي. شیخ صدوق فرمایي:

«من نفی عنهم العصمة في شيء من احوالهم فقد جهلهم...»[2]

«یعنې هر څوک چې د پیغمبرانو د حالاتو او ژوند په یوه برخه کې عصمت نفي کړي په تحقیق سره چې پیغمبران یې نه دي پیژندلي»

لکه څرنګه چې د عارفانو له نظره نبوت او عصمت د الهي خلافت پر مقام ولاړ دي. له دې مخې لازمه ده چې په انسان کې الهي صفات په بشپړه توګه ظهور پیدا کړي؛ یعنې دغه انسان باید د خداي د جمالي او جلالي صفاتو مظهر او بیلګه وي د ایت الله جوادي املي په وینا په دې مینځ کې خلیفة الله یوازیني کس دي چې مطلقه عصمت ته تجلي ورکولې شي.[3]

۵. د انبیاوو د عصمت دلیلونه

د انبیاوو د عصمت په جاج کې مختلف عقلي او نقلي دلیلونه موجود دي چې دلته ورته اشاره کوو:

الف) عقلي دلیل

په تجرید الاعتقاد کتاب کې د عصمت د دلیل په هکله داسې راغلې دي: «و

---

۱. تهذیب الاحکام، ۲ټوک، ۱۸۱مخ، تهران، دارالکتب الامیه، څلورم چاپ ، ۱۳۶۵.
۲. بحار الانوار، ۱۱ټوک، ۷۲ مخ ، بیروت، مؤسسة الوفاء، څلورم چاپ.
۳. تفسیر موضوعي قرآن کریم، ۲۳۷ مخ.

يجب علي النبي العصمة، ليحصل الوثوق فيحصل الغرض... »؛[1]

د پيغمبر او نبي لپاره عصمت ضروري او واجب دي ځکه چې اطمينان حاصل شي او په نتيجه کې د بعثت غرض او هدف لاسته راشي

علامه حلي د محقق طوسي د عبارت په توضيح کې فرمايي:

هغه کسان چې پيغمبر ورته مبعوث شوي دي که په نبي کې دورغ او ګناه جايزه وګني دهغوي په کار کې به هم هر دروغ او معصيت جايز ګڼي په نتيجه کې به د هغه له اوامرو ګټه نه پورته کوي. دې دليل ته په پام سره چې په ډيره لنډه خو بشپړه توګه دا مسله بيانوي د انبياوو د عصمت موضوع د عقلي جاج او څيړنې په برخه کې هم يوه ضروري چاره ښکاري چې خلک د پيغمبر د خبرې په رښتيا والي او سم والي باور پيدا کړي او په هغوي کې د دورغو د احتمال په مهلکې کې له غورځيدو بچ شي.

ب) نقلي دليل

د قران په ډيرو ايتونو کې دا مسله په نظر راځي چې له ګناه او خطا د پيغمبرانو پاکوالي او عصمت يوه روښانه چاره ده. د بحث د لنډ والي لپاره يو څو ايتونه وړاندې کوو:

قران مجيد فرمايي: {وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى★ إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحى}[2]؛ او پيغمبر هيڅکله د خپل نفس او خواهش له مخې څه نه وايي بلکه هر څه چې وايي يوازې د وحي له مخې دي چې په هغوي نازله شوې ده.

په دې اساس د پيغمبر شريعت هغه څه چې د وحي په توګه يې حاصل کړې دي او خلکو ته يې بيانوي هماغه څيز دي چې خداي په هغه نازل کړې دي يعنې پيغمبر په دغه کلام او دهغه په رسولو کې له ګناه او خطا بشپړ پاک دي.

هغه ايتونه چې دلالت کوي پيغمبران د وحي په اجرا کې له غلطۍ او تيروتنې پاک دي يعنې هم د وحي په اخستلو او پرې په پوهيدلو او هم په هغې په ساتلو او

---

۱. کشف المراد، ۱۵۵ ـ ۱۵۲ مخ، قم، مؤسسهٔ امام صادق(ع) چاپ اول، ۱۳۷۵.
۲. نجم، آيهٔ ۳ ـ ۴.

اجرا کولو کې عصمت لري ځيني يې دا دي:

{فَلا وَ رَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حتى يُحَكِّمُوكَ فيما شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا في أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْت...}[1]؛ ستا په رب قسم چې هغوی به مومنان نه وي مګر دا چې په خپلو اختلافونو کې په تا فيصله وکړي او بيا ستا له فيصلې په خپلو زړونو کې خپګان ونه لري.

{وَ لَوْ لا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ وَ رَحْمَتُه... وَ أَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ...}[2]؛

که دخدای فضل او رحمت پر تا نه واي ځينو کسانو پتيلې وه چې تا له نيغې لارې وغړوي ، خو دخدای په مهربانۍ هغوي ځانونه له سمې لارې ليرې کوي او تاته هيڅ تاوان نه رسوي او خداي تعالی تاته کتاب او حکمت درکړ او هغه څه يې چې ته پرې نه پوهيدې دروښودل.

ايت الله جوادي د دغو دوو ايتونو لاندې ليکي: د دغو دوو ايتونو نتيجه دا ده چې له يوې خوا د اسماني کتابونو له استولو د خلکو په مينځ کې دهغه علم پر اساس قضاوت کول دي چې خداي يې پيغمبر ته ښيي.

له بلې خوا په حقه قضاوت په دې پورې اړه لري چې پيغمبر په احکامو او موضوعاتو پوه وي؛ لکه څرنګه چې د نساء سورې ۱۱۳ ايت په دې خبره دلالت کوي..[3]

علامه په الميزان کې د دغو دوو ايتونو لاندې ليکي:

هغه چاره چې عصمت دهغه په وسيله تحقق مومي ؛ يو ډول علم دے چې لرونکی په ګناه او خطا له اخته کيدو منع کوي. په بله ژبه داسې علم دی چې د ضلالت او ګمراهۍ مخه نيسي. هلته چې وې فرمايل:

---

۱. نساء، آيهٔ ۶۵.
۲. نساء، آيهٔ ۱۱۳.
۳. تفسير موضوعي قرآن کريم، ۲۱۸ـ ۲۱۹ مخونه.

{وَ أَنْزَلَ اللهُ عَلَیْكَ الْكتابَ وَ الْحكْمَةَ}[1]

مطلب وحی کتاب او حکمت دی. او هغه یو ډول پیغمبر ته الهي تعلیم دی. خو دخدای دا خبره چې:

{وَ عَلَّمَكَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَم}[2]

له دې علمه مطلب هغه علم نه دے چې د کتاب په وحي او حکمت سره وي؛ ځکه چې د ایت مورد په پیښو او دعواوو کې د پیغمبر قضاوت دي چې د هغه په هکله به یې د پیغمبر نظر غوښته. نو له دغو دوو ځیزونو د مقصد دوه ډوله علم دي: یو د وحي په وسیله تعلیم او بل په زړه د القا او خفي وحي له لارې تعلیم.[3]

په دې اساس پورتني ایت د اسلام پیغمبر په دوو علمونو سنبال ګڼي. هم هغه علم چې د حکم او قضا سرچینه او هم هغه علم چې د موضوعاتو د پیژندلو علم دي. نو د دغه ایت شان نزول یې داسې ذکر کړي دي چې دوو کسانو چې شخړه یې لرله پیغمبر ته خپل شکایت راوړ او هر یو هڅه کول چې ځان وژغوري او بې ګناه وښیي او تور په مقابل لوري وتړي. دلته وه چې ددغه ایت په نازلیدلو سره حق له باطله وپیژندل شو. په دې اساس د نوموړي او ځینو نورو ایتونو مطابق چې دلته ټول نه شو ذکر کولي خبره بلکل صفا او روښانه ده. دخداي نبیان معصوم دي په تیره بیا اولوالعزم پیغمبران او دهغوي په سر کې زمونږ ګران رسول حضرت محمد (ص) د عصمت له لوړې درجې برخمن دي. قران د پیغمبر اطاعت دخداي اطاعت ګڼي او فرمایي:

{مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللهَ}؛[4]

څوک چې د پیغمبر اطاعت وکړي بې له شکه چې دخداي اطاعت یې کړي دي.

فخر رازي د دغه ایت په ذیل کې وایي:

---

۱. نساء، آیهٔ ۱۱۳.

۲. هماغه.

۳. تفسیر المیزان، ټوک ۵، مخ ۷۷ ـ ۸۰، قم، مؤسسهٔ اسماعیلیان، دویم چاپ، ۱۳۶۰.

۴. نساء، آیهٔ ۸۰.

« من اقوى الدلائل علي انه معصوم في جميع الاوامر و النَّواهي... و ايضاً وجب ان يكون معصوماً في جميع افعاله»؛ [1]

«دا ايت تر ټولو قوي دليل دي په دې چې پيغمبر په ټولو اوامرو او نواهي کې معصوم دي.... او همداراز واجبه ده چې پيغمبر بايد په ټولو فعلونو کې معصوم وي»

تر اوسه مو چې کوم عقلي او نقلي دلايل ذکر کړل له هغو دې نتيجې ته رسيږو چې پيغمبران په تيره بيا خاتم پيغمبر چې تر ټولو افضل دي مطلق عصمت لري. نو د دليل اطلاق ته په پام سره باوري يوو چې عصمت په خپلې پراخې لمنې سره د انبياوو په ټول ژوند کې شامل دي لکه څرنګه چې جميل حمود د دغه ايت په ذيل کې

{وَ جَعَلَني نَبِيّا وَ جَعَلَني مُبارَكا} [2]

چې له حضرت عيسى يې نقلوي وايي:

« فلو فرضنا إنّه غيرمعصوم في تشخيص الموضوعات... يستلزم هذا عدم كونه مباركاً»؛ [3]

که فرض کړو چې پيغمبر د موضوعاتو په تشخيص او د هغو په هکله د نظر په ورکولو کې معصوم نه دي نو د دې مطلب به داوي چې په دغه مورد کې مبارک نه دي.

۲. د انا بشر مثلکم د ايت مفاد

د قطعي او عقلي دليلونو په رڼا کې د پيغمبرانو د مطلق عصمت له بيانولو وروسته د انا بشر مثلکم ايت څيړو.

---

۱. امام فخررازي، التفسير الکبير، ۹ ـ ۱۰ ټوک، ۱۹۳ مخ، بيروت، داراحياء التراث العربي.
۲. مريم، آيهٔ ۳۰ و ۳۱.
۳. محمد جميل حمود، شبهة القاء المعصوم نفسه في التهلكة، ۱ټوک، ۳۲۰ مخ.

که چې دلته پوښتنه شوې ده چې ایا دغه ایت د هغو ایتونو مخصص دي چې مطلقا د پیغبمرانو عصمت ثابتوي ؛ په تیره بیا درسول الله مبارک چې د پوښتنه کوونکي مقصد هم همدغه دي. چې که فرضا دا سمه وي نو وویل شو چې پیغمبر یوازې د احکامو په معامله کې معصوم دي نه په نورو معاملو کې؟

دې پوښتنې ته په پام سره باید ووایو چې هغه څه چې د مطلقه عصمت له دلیلونو او ایتونو لاسته راځي ، رسول الله مبارک مطلق معصوم دي؛ هم د وحي په اخستلو او وربانډې په پوهیدلو کې او هم د هغې ساتلو او رسولو کې. او هم یې په اجرا او د خپل ژوند په چارو کې په دغو ټولو کې له عصمته برخمن دي. په دغه ایت کې)لکه څرنګه چې په کهف سورې او فصلت کې راغلي دي(او نورو ایتونو کې د تخصیص او تعمیم رابطه نه ده موجوده. چې په هغه په تمسک سره څوک د پیغمبر لپاره د تبعیض قایل شي.

علامه په المیزان کې د کهف سورې د دغه ایت په ذیل کې راوړې دي : دغه ایت د « انما» په کلمه سره چې د حصر د معنې استفاده ترې کیږي له نورو خلکو سره په شباهت او ورته والي کې د پیغمبر انحصار بیانوي؛یعنې پر دې څه زیات نه لري؛ یعنې هغه څه چې دوي دوي یې ګمان کاوه چې هر څوک د نبوت ادعا وکړي د خدایي او د غیبیه قدرت ادعا یې هم کړې ده. نو دوي له پیغمبره داسې څیزونه غوښتل چې بې له خدایه ورته بل چا نه شو ورکولي. پیغمبر د خداي په امر دغه څیزونه له ځانه نفي کوي او یوازې دا خبره ځانته ثابتوي چې پیغمبر دي او دخداي له خوا ورته وحي کیږي.[1]

په فصلت سوره کې عالمانو دغه ایه شریفه مشرکانو ته د ځواب په مقام کې ګڼلې ده؛ هلته چې فرمایلي یې دي :

{وَ قالُوا قُلُوبُنا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ}[2] ؛

یعنې زمونږ زړونه داسې دي چې هغه څه چې پیغمبر ورته مونږ غواړي په هغه نه پوهیږو او زمونږ په غوږونو کې د کوڼ توب درنې پردې پرتې دي چې هیڅ بلنه

---

۱. تفسیر المیزان، ۱۳ ټوک، ۴۰۵مخ.
۲. فصلت، آیهٔ ۵.

نه اوري زمونږ او ستا په مینځ کې داسې حجاب دي چې ستا لور ته زمونږ د درتللو مخه نیسي. نو ایت د هغوي په خواب کې فرمایي:زه هم ستاسو په شان انسان یم چې ستاسو په مینځ کې ژوند کوم او لکه څرنګه چې تاسو له یو بل سره ناسته پاسته او ژوند کوئ له تاسو سره خبرې کوم لکه څرنګه چې تاسو له یوه بل سره خبرې کوئ. زه له داسې جنسه نه یم چې له تاسو سره فرق ولري چې مثلا زما او ستاسو په مینځ کې حجاب او پرده وي..[1] یعنې زه ستاسو په شان یو انسان یم او ستاسو په شان خبرې کوم نو بیا څنګه زما په خبرو نه پوهیږئ؟ په دې اساس دغه ایت د نورو ایتونو د تخصص لپاره نه دي بلکه مقصد یې دا دي چې دمشرکانو ځینې بې ځایه ګمانونه ، خیالونه ، پلمې او د چتې خبرې رد کړي او رسول الله مبارک د یو داسې انسان په توګه معرفي کړي چې د خداي پیغمبر او د الهي وحي لرونکي دي.

نتیجه

پیغمبران معصوم دي او د اسلام پیغمبر چې اوالعزم او تر ټولو افضل نبي دي مطلق عصمت لري. دا خبره له عقلي او نقلي دلیلونو لاسته راځي او په پراخې ساحې کې او مطلقا د پیغمبر عصمت ثابتوي. نو دغه ایت چې :

{أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم}

له تخصیص سره هیڅ اړه نه لري ؛ شیخ صدوق په دې اړه فرمایي: ربطي به تخصیص ندارد ؛ «إعتقادنا انهم موصوفون بالكمال... لايوصفون في شيء من احوالهم ينقص و لاعصيان و لاجهل؛[2]

زمونږ عقیده دا ده چې نبیان له هر اړخه کمال او بشپړتیا لري او په علم او کمال هم متصف دي. له لومړیو چارو تر اخره. د خپلو چارو په هیڅ برخه کې په نقص، نیمګړتیا او ګناه او جهل موصوف نه دي.

د لاډیر مطالعې لپاره

۱. جعفر سبحاني، منشور جاوید ، قم، دفتر انتشارات اسلامي، ۵ټوک،

۱. تفسیر المیزان، ۱۷ ټوک ، ۳۲۱ مخ.
۲. شیخ مفید ، پیشین، (مصنفات شیخ مفید)، ۹۲ مخ.

۱۷.۴مخ،
۲. محمدتقي مصباح يزدي، راهنماشناسي، تهران، اميركبير، چاپخانه اول چاپ ، ۱۳۷۵، ۹۰ ـ ۱۰۴مخ.
۳. علي شيرواني، معارف اسلامي در آثار شهيد مطهري، قم، د اسلامي چارو او استادانو چارې، ۱۳۷۲ ، ۲۷۲ ـ ۲۷۸مخونه،
۴. محمدامين ارزگاني، پيامبر اعظم در نگاه عرفاني امام خميني، تهران، مؤسسه و تنظيم نشر آثار امام خميني، اول چاپ، ۱۳۸۲ ، ۴۸ ـ ۵۰مخونه.
۵. محمد سعيدي‌مهر، آموزش كلام اسلامي، قم، مؤسسهٔ فرهنگي طه، اول چاپ ، ۱۳۷۸ ، ۷۰ ـ ۸۰ مخونه.

وروستۍ حديث:

رسول الله مبارک (ص) فرمايي: تر ټولو سخته بلا او ازموينه د پيغمبرانو ازموينه ده او بيا دهغو کسانو چې پيغمبرانو ته ورته دي. هر کس د خپلې دينداري په اندازه په بلا او ازميښت اخته کيږي.[1]

۱. نهج الفصاحة، ترجمه: ابراهيم احمديان، ۲۲ مخ.

شفاعت د قرآن له نظره

پوښتنه: آیا شفاعت د بقرې سورت ۱۲۳ ایت سره ټکره نه لري؟

د پوښتنې بیان: ایا د پیغمبر(ص) او د معصومو امامانو(ع) شفاعت د بقرې سورت ۱۲۳ ایت سره، چې فرمايي: {وَاتَّقُواْ يَوْماً لاَّ تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ هُمْ يُنصَرُونَ} ټکره نه لري؟ اول دا چې که له دې نظره ورته وکتل شي چې د دې ايت وروسته او وړاندې ايتونو ته پام ونه شي او یوازې د ایت ظاهري معنی راواخستل شي؛ او دویمه دا چې یوازې هغه ایتونو ته پام وکړې شي چې شفاعت یوازې خدای سره خاصوي او هغه ایتونو ته پام ونه شي چې د خدای په اجازې سره د پیغمبر(ص) او د معصومو امامانو(ع) شفاعت جائز ګڼي؟

ځواب: په قیامت کښې د شفاعت مسئله خو ټول مسلمانان مني او هیچا له دې انکار نه دے کړے. د بقرې سورت ۱۲۳ ایت هم شفاعت نه نفي کوي، په دوو دلیلونو سره:

۱. د هغوې د وړاندې او وروسته ایتونو په ګواهۍ سره، دا ایت هغه شفاعت یادوي چې یهودیان او بني اسرائیل یې د ځان لپاره باوري وو او دا تصور یې کاوۀ چې په هغه دنیا کښې به هم د دې دنیا په شان د دوستۍ په سبب د خدای له عذابه خلاص شي؛[1] نو د «واتقوا» ټکې په دې ایت کښې بني اسرائیلو ته خطاب دے. له

---

۱. محمد حسین طباطبایي؛ المیزان في تفسیر القرآن؛ ۱ ټوک ، ۱۵۵ مخ.

دې وړاندې ايت دا دے: {يا بني اسرائيل اذكروا نعمتي التي انعمت عليكم و اني فضلتكم علي العالمين}[1]؛ اے بني اسرائيلو زما هغه نعمت رایاد کړئ چې په تاسو مې لورلے دے (او همدارنګ یاد کړئ) په تحقیق سره چې ما تاسو ته (د خپل وخت) په نړیوالو باندې لوړاوې درکړ.

۲. دا ایت له خدایه پرته د بل چا شفاعت، چې کله بې د خدای له اجازته وي، نفي کوي. دې مبارک ایت ته په پام سرهدا ایت د ګناهګارانو د شفاعت نفي کولو دلیل نه شي جوړیدے.

سپړنه:

د بحث د لازیات روښانیدو لپاره ضروري ده چې څو مسلو ته پام وکړو:

۱. د شفاعت معنی

شفاعت په لغت کښې له «شَفَع» مادې اخستے شوے دے او بیلا بیلې معنې لري، لکه: د فرد په مقابله کښې جفت، زیاتول، غوښتل، مینځګولي کول او ملاتړ.[2] علامه طباطبايي فرمايي: شفاعت په اصل کښې له «شَفَع» یعنې جفت اخستے شوے دے. په حقیقت کښې شفاعت کوونکې د شفاعت غوښتونکي نیمګړې وسیلې سره یو ځای کیږي او یو زوج او جوړه جوړوي چې د هغې په وسیله هغه غرضونو ته چې خپلې نیمګړې وسیلې سره ورته نه شو رسیدې، ورسي.[3] دې ته په پام سرهشفاعت د سببیت بشپړوونکے دے. ځیرتیا سره دا په لاس راځي چې شفاعت د سببیت له مصداقونو دے چې د لومړي سبب او مسبب تر مینځ واسطه کیږي.

۲. د شفاعت ډولونه

الف) تکویني شفاعت: دا ډول شفاعت یوه عامه معنی لري چې ټولو

---

۱. بقره، ۱۲۲آیة.

۲. د لیکوالانو یو ټولې، مجمع اللغات، ۵۴۳ مخ ، د عربي فارسي ته لویې لغتي کتاب جامع نوین، احمد سیاح.

۳. المیزان، هماغه.

موجوداتو ته شامليږي؛ يعنې ټول مخلوقات د انسانانو لپاره د خدای د رحمت وسيله دي. چې دا په حقيقت کښې غرض ته د رسيدو لپاره زيات مرسته کوونکي ګڼل کيږي.

ب) تشريعي شفاعت: دا شفاعت هر هغې يوې وسيلې ته ويل کيږي چې د انسان نيغې لارې او د حقو شريعت ته سمه لارښوونه وکړي. دا ډول په خپله بيا څو ډوله لري چې د هغې ټولو بيانول دلته ضروري نه دي او يوازې دې مطلب ته اشاره کيږي چې له هغو يو ډول د مغفرت او بخښنې شفاعت دے چې په دې کتاب کښې يې مونږ بحث کوو. په مغفرت کښې شفاعت د ګناهونو، ناپاکو او ککړتياو د بخشش لپاره د وسيلې شونه ده. د دې د لا زياتې څېړنې لپاره چې په دې هکله په قران کښې راغلي ايتونو ته پام کوو چې ايا دا ايتونه د شفاعت تاييد کوي که نه.

۳. په قران کښې شفاعت

هغه ايتونه چې د شفاعت بحث په کښې شوے دے دوه ډوله دي: يو ډول هغه دي چې په کلي توګه شفاعت نفي کوي او بل ډول هغه دي چې شفاعت د خدای په حکم او اجازت سره ګڼي.

الف) د شفاعت نفي کوونکي آيتونه

{ام اتخذوا من دون الله شفعاء قل ا و لو كانوا لا يملكون شيئا و لا يعقلون قل لله الشفاعه جميعا}[۱]؛ آيا هغوي له خدايه علاوه نور شفيعان نولي دي؟! هغوي ته ووايه: ايا له هغوي شفاعت غواړئ چې که څه هم د څه مالکان نه وي او څه درک او شعور نه لري؟ ووايه ټول شفاعت خدای لره دے.

{و اتقوا يوما لا تجزي نفس عن نفس شيئا و لا يقبل منها شفاعه و لا يوخذ منها عدل و لا هم ينصرون}[۲]؛ له هغه ورځې ووېرېږئ چې هيڅوک له بله څه نه شي دفع کولے او نه له هغه شفاعت قلبيږي او نه ترې څه بدل قبيلږي او نه ورسره مرسته کيږي.

---

۱. زمر، ۴۳ او ۴۴ آيتونه.
۲. بقره، ۴۸آية.

- {و اتقوا یوما لفا تجزي نفس عن نفس شيئا و لا یقبل منها عدل و لا تنفعها شفاعه و لا هم ینصرون}؛[1] له هغه ورځې وویرېږئ چې هیڅوک به له بله څه نه شي دفع کولے او نه به تري په بدل کښې څه قبلیږي او شفاعت به هغه ته څه ګټه نه ورکوي او له یوۀ اړخه به هم ورسره مرسته نه کیږي.

- {یا ایها الذین آمنوا انفقوا مما رزقناکم من قبل ان یأتي یوم لا بیع فیه و لا حلّة و لا شفاعة}؛[2] اے هغو کسانو چې ایمان مو راوړے دے! له هغه څه چې تاسو ته مو روزي درکړې ده د خدای په لاره کښې ورکړئ وړاندې له دې چې هغه ورځ راورسي چې نه په کښې خرڅول او اخستل شته، نه په کښې دوستي او شفاعت.

څه رنګ چې تاسو وینئ دا ټول ایتونه شفاعت نفي کوي چې وروستني درې ایتونه په څرګنده توګه په قیامت کښې شفاعت نفي کوي.

ب) شفاعت ثابتوونکي آیاتونه

- {ان ربکم الله الذي خلق السماوات و الأرض في ستة أیام ثم استوي علي العرش یدبر الأمر ما من شفیع الا من بعد اذنه}؛[3] ستاسو پروردګار، هغه خدای دے چې اسمانونه او ځمکه یې په شپږو ورځو کښې پیدا کړل؛ بیا په عرش شو او د کار تدبیر یې وکړ او د هغه له اجازته بغیر هیڅوک شفاعت کوونکے نشته.

- {یومئذ لا تنفع الشفاعه الا من اذن له الرحمن و رضي له قولا}؛[4] په هغه ورځ به د چا شفاعت څه ګټه نه کوي یوازې د هغه چا چې رحمان خدای ورته اجازت ورکړې وي او د هغه په خبرو راضي وي.

- {ان یوم الفصل میقاتهم اجمعین یوم لا یغني مولي عن مولي شیئا و لاهم ینصرون الا من رحم الله انه هو العزیز الرحیم}[5]؛ د بیلتون ورځ د ټولو د وعدې ورځ ده؛ هغه ورځ چې د ملګري ملګرتیا به ملګري ته څه ګټه نه رسوي او له یوې خوا به هم ورسره مرسته نه کیږي مګر هغه کس چې خدای ورباندې رحمت وکړي، ځکه چې

---

۱. هماغه، ۱۲۳ آیة.
۲. هماغه، ۲۵۴ آیة.
۳. یونس، ۳ آیة.
۴. طه، ۱۰۹ آیة.
۵. دخان، ۴۲ – ۴۰ آیتونه.

هغه عزیز او رحم کوونکی دی.

ـ {و قالو اتخذ الرحمن ولدا سبحانه بل عباد مکرمون لا یسبقونه بالقول و هم بأمره یعملون یعلم ما بین ایدیهم و ما خلفهم و لا یشفعون الا لِمنَ ارتضي ـ و هم من خشیته مشفقون}؛[1] هغوي وویل: خدای پاک د ځان لپاره بچی نیولی دی. هغه (له دې عیبه) پاک دی، هغوي (پرښتې) معزز بندګان دي او هیڅکله په خبرو کښې په هغه نه وړاندې کیږي او د هغه په حکم عمل کوي هغه د هغوي په اوسنیو (عملونو) او تیرو خبر دی او هغوي بې د هغه چا لپاره چې خدای ترې راضي دی شفاعت نه کوي او د هغه له ویرې ویریږي.

د دویمې برخې ایتونه؛ لکه څه رنګ یې چې له ظاهره پیدا ده، په قیامت کښې شفاعت د خدای په حکم سره ثابتوي، نو کله چې دا دوه برخې ایتونه جمع کړو نو دا رنګ نتیجه اخستې شو: په قیامت کښې شفاعت یو کلي قانون لري. په دې طریقه چې هلته هر څوک له ځانه شفاعت نه شي کولې بلکې د خدای په اجازت سره به شفاعت کوي؛ یعنې په شفاعت کښې اصل دا دی چې یوازې د خدای لپاره وي، خو په ځینو ځایونو کښې د خدای رحمت د دې سبب کیږي چې نور کسان، لکه پیغمبران او د خدای ولیان د خدای په حکم او اجازت سره شفاعت وکړې شي.

دې ته پام په قیامت کښې د شفاعت کولو مسله منلې شوې ده. اسلامي عالمانو او پوهانو هم دا خبره منلې ده او که څه اختلاف دی نو هغه د شفاعت په معنې کښې دی، نه په اصل شفاعت کښې، د مسلمانانو تر مینځ یوازې معتزله او خوارج، که څه هم اصل شفاعت قبلوي، خو د شفاعت په تفسیر کښې نورو سره اختلاف لري؛ هغوي داسې ګمان کړې دی چې شفاعت د نیکو او اطاعت کوونکیو کسانو لپاره دی، نه د ګناهګارانو لپاره؛ یعنې د پیغمبر(ص) د شفاعت په نتیجه کښې یوازې د نیکو کسانو نیکۍ او درجه زیاتیږي، نه دا چې ګناهګاران ورسره نجات بیامومي.[2]

---

۱. انبیاء، ۲۸ – ۲۲ آیتونه.

۲. عبدالجباز، قاضي، شرح الاصول الخمسه، ۴۲۳ ـ ۴۲۵ مخونه؛ دکتر سمیع دغیم، موسوعه مصطلحات علم الکلام الإسلامي، ۱ټوک ، ۲۲۷مخ.

د اسلام د ځینې عالمانو نظر

علامه طباطبایي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې د شفاعت نفي کوونکي ایتونه او د شفاعت ثابتوونکي ایتونه بیانوي او بیا داسې نتیجه اخلي: که څه هم ځینې ایتونه د شفاعت نفي کوونکي دي، خو که د شفاعت ثابت کوونکي ایتونو ته وګورو نو باید دا مسله ومنو چې د قران ایتونه اصل شفاعت بې له څه اشکاله مني؛ خو ځینې ایتونه په اصل کښې شفاعت یوازې خدای سره خاص ګڼي او له خدایه علاوه د بل چا شفاعت د خدای په رضایت سره ثابتوي.[۱]

فخر رازي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې شفاعت یو منلې شوې څیز ګڼي چې ټول مسلمانان ورباندې یوه خُله دي. خو د معتزله و نورو سره اختلاف یې د شفاعت په تفسیر کښې ګڼلے دے.[۲]

شیخ طوسي هم د دې ایت په ذیل کښې وایي: دا ایت کافرانو سره مربوط دے ځکه چې پیغمبر(ص) د کافرانو په حق کښې شفاعت کوي چې د هغه حضرت د شفاعت نتیجه د ګناهګارانو له عذابه د خلاصي سبب کیږي.[۳]

فتّال نیشابوري د دې ایت {عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا}، په ذیل کښې مقام محمود د پیغمبر(ص) شفاعت سره تفسیر کړےدے او له پیغمبره(ص) یې یو روایت نقل کړے دے: «المقام الذي أشفع فيه لأمتي».[٤]

مرحوم طبرسي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې فرمایي: ټولو مسلمانانو دا منلې ده چې په قیامت کښې به د پیغمبر(ص) شفاعت منلې کیږي که څه هم د هغې په څه رنګ والي کښې د معتزله و او نورو تر مینځ اختلاف دے چې معتزله وایي چې شفاعت د اطاعت کوونکیو لپاره دے او شیعه وایي چې د شفاعت غرض دا دےچې ګناهګارانو ته له عذابه نجات ورکړي. بیا وایي: نه یوازې د پیغمبر(ص) شفاعت بلکې د هغه د خاصو یارانو، معصومو امامانو(ع) او

---

۱. علامه طباطبایي، هماغه، ۱۵۷ – ۱۵۵مخونه.
۲. امام محمد رازي، تفسیر کبیر، ۳ټوک، ۵۹مخ.
۳. شیخ طوسي؛ التبیان في تفسیر القرآن، ۱ټوک، ۲۱۳مخ، د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې.
۴. نیشابوري، محمد بن فتّال، روضة الواعظین، ۵۴۹مخ.

د نیکو او صالحو بندګانو شفاعت هم قبلیږي.[1]

ابوالفتوح رازي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې وایي: دا ایت کافرانو او جهودیانو سره مربوط دے په مسلمانانو کښې بې له معتزله وو نور ټول شفاعت مني بیا ځینې هغه ایتونه چې په قیامت کښې شفاعت ثابتوي راوړي.[2]

میمون بن محمد نسفي هم دې مطلب ته اشاره کړې ده او په قیامت کښې یې شفاعت یو منلې شوې څیز ګڼلے دے چې ټول مسلمانان یې مني.[3]

حتی وهابیان چې ډېر عالمان هغوي د شفاعت منکر ګڼي، شفاعت په کلي توګه نه نفي کوي، بلکه د پیغمبر(ص) شفاعت د قیامت په ورځې د خدای په حکم او اجازت سره مني.[4]

هغه ایتونو ته په پام سرهچې د شفاعت نفي کوونکي دي لکه د بقرې سورت ۱۲۳ ایت، هغه شفاعت ته په پام سرهنازله شوې چې هغه د خدای له اجازته بغیر وي. نو شفاعت یو داسې منلې شوې اصل دے چې په هغې کښې څه شک او تردید کول په اسلامي مسلو کښې شک کول دي.

د لازیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، ۱ټوک، ۴۵۳مخ.
۲. جعفر سبحاني، آیین وهابیت، له ۲۵۹مخه وروسته.
۳. علي اصغر رضواني، سلفي‌گري وهابیت و پاسخ به شبهات، له ۴۵۸ مخه وروسته.

وروستے حدیث

پیغمبر(ص): «مَنْ لَم يَقْبَل العُذرَ مِنْ مُتَنصِّلٍ صادقاً کان او کاذباً لَمْ يَنِلْ شفاعتي»؛ هر یو کس چې ورته څوک یو عذر راوړي که رښتیا وي که دروغ هغه قبول نه کړي، نو زما له شفاعته بې برخې دے.[5]

---

۱. طبرسي، فضل بن حسن، مجمع البیان، ټوک۱، ۲۲۳مخ.
۲. ابوالفتح رازي، روح الجنان، ټوک۱، ۱۲۴ – ۱۷۵ مخونه.
۳. نسفي، میمون بن محمد، تبصره الأدله في اصول الدین، ۲ټوک، ۷۹۲مخ.
۴. امین، سید محسن، کشف الإرتیاب في اتباع محمد بن عبدالوهاب، ۱۹۲ مخ.
۵. نهج‌الفصاحة، د ابراهیم احمدیان ترجمه، ۳۷۰مخ د شفاعت په بحث کښې.

ایا شفاعت د خدای وحدانیت سره ټکر لري

پوښتنه: د پیغمبرانو او امامانو شفاعت د خدای له وحدانیت سره څنګه سمون لري؟

د پوښتنې سپړنه: لکه څنګه چې روښانه شوه د مسلمانانو په نزد شفاعت یو منلې شوې اصل دې. د قران له نظره د شفاعت په ځواب کښې وویل شول چې د خدای په اجازې سره پیغمبرانو، معصومو امامانو او... ته دا ختیار ورکړې شوې دې چې ګناهګار او خطاکار انسانان له هغوي شفاعت وغواړي. د وهابیانو او ابن تیمیه له نظره چې وروسته به ورباندې خبرې وشي، که څوک له پیغمبره، معصومو امامانو او... شفاعت وغواړي نو له مشرک کیږي ځکه چې پیغمبران او معصوم امامان یې له خدای سره سم کړي دي او دا خبره له توحید سره سمون نه لري.

ځواب: «شفاعت» د «شفیع» له مصدره دې، په لغت کښې د وساطت، مینځګړتوب او یوې مطلوبې نتیجې ته د رسیدلو لپاره له چا سره د یو ځای کیدلو په معنی دې[1]. د علم کلام په اصطلاح کښې شفاعت، د خدای د هغه بخشش او رحمت په معنی دې چې د انبیاو او اولیاو په وسیله ځینې بندګانو ته رسي.[2]

---

۱. راغب اصفهاني، مفردات الفاظ قرآن، ۴۵۷ و ۴۵۸ مخونه، د شفاعت په بحث کښې.
۲. علي‌رضا طاهري، فرهنګ اصطلاحات متقابل و متشابه، ۱۱۲ او ۱۱۷مخونه.

د پیغمبر(ص) له وخت راهسې تر اوسه پورې د مسلمانانو طریقه همدا وه چې په ژوند کښې او له مرګه وروسته، له رښتونکیو شفاعت کوونکیو شفاعت وغواړي اسلامي پوهانو یو کس هم تر اوسه پورې داسې غوښته له اسلامي اصولو او حکمونو سره مخالف نه ده ګڼلې، په پینځمې پیړۍ کښې ابن تیمیه، له دې مسلې سره او همدارنګ له نورو ډېرو غقیدو سره مخالفت وکړ. له هغه درې پیړۍ وروسته محمد بن عبدالوهاب نجدي، یو ځل بیا د مخالفت بیرغ ورپاوۀ او د ابن تیمیه مکتب یې ژوندي کړ.[1]

په خپله شفاعت وهابیان مني خو یوازې په ځینې حکمونو او خصوصیاتو کښې بیل نظر لري، د وهابیانو له نظره شفاعت هاله صحیح دے چې انسان نیغ په نیغه له خدایه وغواړي چې پیغمبر او هغه کسان چې د شفاعت اجازت لري د انسان شفاعت وکړي.ابن تیمیه وایي: "که څوک ووایي: خدای ته د نزدې کیدو لپاره له پیغمبر غواړم چې زما شفیع شي، نو دا د مشرکانو له کارونو دي". محمد بن عبدالوهاب وایي: "د شفاعت غوښته باید یوازې له خدایه وي، نه له شافعانو، یعنې باید وویل شي: خدایه! د قیامت په ورځ محمد(ص) زما شفیع وګرځوې"[2]

دغو مطلبونو ته په پام، ضروري ده چې له شفاعت سره اړوند روایتونو ته پام وکړې شي او حقیقي او غیر حقیقي شفاعت وپیژندې شي چې له وحدانیت سره د شفاعت سمون څرګند شي.

له شفاعت سره تړلي ایتونه په اوو ډلو ویشلې شو او له هرې یوې ډلې یو ایت د بیلګې په طور ذکر کوو:

۱. د شفاعت مطلقا نفي کول

ځینې ایتونه، شفاعت مطلقا او په کلي توګه نفي کوي: «أن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ؛[3] او داسې ورځ به راورسي چې په

۱. جعفر سبحاني، آیین وهابیت، ۲۵۹ او ۲۲۱مخونه.
۲. علي اصغر رضواني، سلفي‌ګري، وهابیت و پاسخ به شبهات، ۴۵۸ او ۴۵۹مخونه.
۳. بقره، ۲۵۴آیة.

هغې کښې به نه تجارت وي او نه به پکښې دوستي او نه شفاعت، او کافران ظالمان دي.»

په نورو ایتونو کښې له موجودو نښانو دا په لاس راځي چې په دغو ایتونو کې شفاعت مطلقا او په کلي توګه نه دے نفی شوے بلکه غرض یې د شفاعت ځینې برخه ده چې (باطل شفاعت) دے.

۲. د یهودیانو په نظر کښې شفاعت نفي کول

قرآن کریم فرمایي:

«وَاتَّقُواْ يَوْماً لاَّ تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ هُمْ يُنصَرُونَ»؛[1]

له هغه ورځې وویرېږئ چې هیچا ته به د بل په ځای سزا نه ورکول کیږي، نه به یې شفاعت قبلیږي، نه به تري بدل اخستل کیږي او هغوي سره به مرسته نه کیږي.

د دې ایت مطلب، هغه شفاعت دے په کوم چې بني اسرائیلو د ځان لپاره عقیده لرله. هغوي به ویل: مونږ د پیغمبرانو زامن یو او زمونږ د ګناه بار چې هر څومره هم دروند وي نو زمونږ پلاران به زمونږ په حق کښې شفاعت کوي.

۳. له کافرانو د شفاعت نفي کول

د قران ایتونه په څرګنده وایي چې د قیامت په ورځ، د کافرې ډلې لپاره هیڅ شفاعت او شفاعت کوونکے نشته: «فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ؛[2] د شافعانو شفاعت به هغوي ته څه ګټه نه ورکوي»

۴. له بتانو شفیع په جوړونکو باندې نیوکه

د قران ځینې ایتونه د بتانو په شفیع والي نیوکه کوي: «وَمَا نَرَى مَعَكُمْ

---

۱. بقره، ۴۸آیة.

۲. مدثر، ۴۸آیة؛ ر.ك: اعراف، ۵۳آیة؛ شعرا، ۱۰۱آیة.

شُـفَعَاءكُمُ الَّـذِينَ زَعَمْـتُمْ أَنَّهُـمْ فِـيكُمْ شُرَكَـاء لَقَـد تَّقَطَّـعَ بَيْـنَكُم؛ [1] [د بتـانو عبـادت کوونکي يوې ډلې ته ويل کيږي:] او مونږ له تاسو سره ستاسو هغه شفيعان ولې نه وينو چې تاسو گمان کاوۀ چې دا مونږ سره شريک دي ستاسو تر مينځ ترړون پرې کړې شو.»

بت پالو به دا گمان کاوۀ چې د جوړکړې شوو معبودانو او د لرگي، کانړو او اوسپنې د بتانو په عبادت سره د هغوي پام ځان ته راواړوي چې د خداى په نزد د هغوي شفيعان شي.

۵. له خداى سره خاص شفاعت

د قران کريم ځينې ايتونه شفاعت له خداى سره خاص گڼي او فرمايي: «قُل لِّلَّه الشَّفَاعَةُ جَمِيعاً لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُـون؛ [2] ووايه شفاعت ټول د خداى لپاره دے د هغه لپاره د اسمانونو او ځمکې باچاهي ده، بيا به تاسو هم هغه ته ورگرځئ»

۶. د خداى په حکم شفاعت

ځينې ايتونه د خداى اجازه د شفاعت لپاره مهم شرط گڼي: «مَـن ذَا الَّـذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنه؛ [3] څوک دے چې بې د هغه له اجازته شفاعت وکړي» يعنې يوازې هغه ډله شفاعت کولې شي چې خداى پاک ورته د شفاعت اجازت ورکړې وي.

۷. د شفاعت کوونکيو خصوصيات

هغه ايتونه چې نه يوازې په کلي توگه د شافعانو په هکله خبر ورکوي، بلکه د هغوي نښانې هم ښيي:

---

۱. انعام، ۹۴آية؛ ر.ك: يونس، ۱۸آية؛ زمر، ۴۳آية؛ يس، ۲۳آية.
۲. زمر، ۴۴آية؛ ر.ك: انعام، ۵۱آية، انعام، ۷۰آية؛ سجده، ۴آية.
۳. بقره، ۲۵۵آية؛ ر.ك: يونس، ۳آية؛ مريم، ۸۷آية؛ طه، ۱۰۹آية؛ سباء، ۲۳آية؛ زخرف، ۸۶آية.

«لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى؛[1]

هيڅ کله د خدای له خبرو نه وړاندې کيږي او د خدای په حکم عمل کوي. خدای پاک خبر دے له هغه څۀ چې په دوي وړاندې دي څه په دوي پسې دي او د هغه چا شفاعت کوي چې د خدای خوښ وي.

په کلي طور ويلي شو: هغه ايتونه چې د شفاعت انکار کوي، هغه شفاعت په مستقله توګه نفي کوي او هغه ايتونه چې شفاعت ثابتوي، اول هغه يوازې د خدای لپاره ثابتوي او نور ايتونه دا ښيي چې خدای پاک خپل دا حق حقيقي شافعانو ته ورکوي، چې د هغه په اجازت سره، شفاعت وکړي نو دې ته په پام سرهد خدای نه علاوه د بل چا شفاعت د هغه په اجازت سره قبليږي او دا هغه خبره ده چې قران يې تاييدوي.[2]

د ويلو ده چې د شفاعت غوښته، دعا کول دي. قران له ښو خلکو د دعا غوښتلو وصيت کوي. نظام نيشابوري د دې ايت په تفسير کښې چې وايي: «مَّن يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا...؛[3] هر څوک چې د نيک کار د کولو سبب شي نو هغه ته به د هغې پوره برخه وي.» داسې وايي: د شفاعت حقيقت هماغه د مسلمانانو لپاره دعا کول دي.[4]

فخررازي هم شفاعت د خدای په دربار کښې په دعا سره تفسير کړے دے. هغه د «وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً»[5] په تفسير کښې ليکلي: دا ايت په دې خبرې ګواه دے چې د عرش د حاملانو شفاعت، يوازې د ګناهګارو په هکله دے. نو دې ته په پام، شفاعت د فخررازي له نظره، د ګناهګار په حق کښې د شفيع دعا کول دي.

---

۱. انبياء، ۲۷ و ۲۸ آية؛ ر.ك: نجم، ۲۲آية؛ غافر، ۷آية.

۲. جعفر، سبحاني، الالهيات علي الهدي الكتاب و السنة و العقل، ۳۳۸ – ۳۴۰مخونه.

۳. نساء، ۸۵آية.

۴. محسن، امين، تاريخچة نقد و بررسي وهابي‌ها، د سيد ابراهيم سيد علوي ترجمه، ۲۵۸مخ.

۵. غافر، ۷آية.

د شفاعت غوښته، دعا غوښتل دي.[1] په حدیثونو کښې راغلي دي د یو مسلمان د بل په حق کښې دعا کول، شفاعت دے. ابن عباس له پیغمبر(ص) نقلوي: «کله چې یو مسلمان مړ شي او د هغه په جنازه کښې داسې څلویښت کسان چې مشرکان نه دي لمونځ وکړي، نو خدای پاک د هغه په حق کښې د هغوي شفاعت (دعا) قبلوي"»[2] په دې حدیث کښې دعا کوونکے د شفیع په توګه سره یاد شوے دے.

د سنیانو د روایتونو پر اساس، مسلمانان به په یوۀ خاص وخت کښې امام ته یا نورو مسلمانانو ته ورتلل او له هغوي به یې غوښتل چې له خدایه د باران سوال وکړي. او دا رنګ غوښته بې له شفاعت غوښتلو بل څه نه دي.[3] محمد بن عبدالوهاب هم له ژوندي انسان د دعا غوښته جائز ګڼي.[4]

۸. واقعي او غیر واقعي شفاعت

له باطل او غیر واقعي شفاعت سره د واقعي شفاعت فرق دا دے چې واقعي شفاعت له خدایه شورو کیږي او په ګناهګار ختمیږي او په غیر واقعي او باطل شفاعت کښې د دې اپوټه فرض کیږي. په واقعي شفاعت کښې، مشفوع عنده، یعنی خدای پاک، د وسیلې یعنې د شفیع ټاکونکے دے. او په باطل شفاعت کښې مشفوع له، یعنې ګناهګار، د شفیع ټاکونکے دے یعنې ګناهګار ځان ته څوک شفیع ګرځوي، په غیر واقعي شفاعت کښې چې نمونه یې په دنیا کښې موجوده ده، شفیع د ګناهګار له خوا د شفیع او وسیلې صفت اخستے دے، ځکه چې هغه په خپله دا وسیله ټاکلې ده او شفاعت ته یې مجبوره کړې ده. په واقعي شفاعتونو کښې چې د هغې جاري کوونکي انبیا او د خدای اولیا دي، وسیله او شفیع والے د خدای له خوا دي چې انبیا او ولیان یې وسیله ګرځولي دي.[5]

---

۱. فخررازي، تفسیر کبیر، د سورة غافر د ۷ ایت لاندې،.
۲. مسلم بن حجاج بن مسلم، قشیري نیشابوري، صحیح مسلم، ۲ټوک، ۲۲۵مخ.
۳. محمد بن اسماعیل، بخاري، صحیح بخاري، ۴ ټوک، ۹۸مخ.
۴. نجم‌الدین، طبسي، رویکرد عقلاني بر باورهاي وهابیت، ۲۸ و ۲۹مخونه.
۵. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۳۷ او ۲۳۸ مخونه.

۹. له وحدانيت سره د شفاعت د غوښتلو رابطه

که هر ډول غوښتنه او اطاعت شرک وي، نو د دې لازمه دا کيږي چې ټول خلک د حضرت ادم(ع) له وخته تر ننه پورې مشرکان او کافران وي، ځکه چې هر يو کس په خپل عمر کښې له خپل ځانه له اوچت مقامه غوښتنه کړې ده او يا يې له هغه اطاعت کړے دے. هميشه زامن، نوکران، کارګران او فوځيان، له خپل پلاره، مشره او افسره اطاعت کوي او له هغوي ځينې غوښتنې لري. نو دې ته په پام سرهله بل کسه هر ډول درخواست او غوښتنه عبادت نه دے. لکه څنګه چې هر يوه غوښتنه هم شرک نه دے، ځکه چې عبادت، د حاجتونو غوښتل، که په دې طريقه وي چې ډيرې خوارۍ او ذلت سره او خضوع سره وي او په دې نيت چې هغه شفيع په دنيا او اخرت کښې په مطلقه توګه د هر کار کوونکے دے. کله چې په دې طريقې بې له خدايه له بل چا غوښتنه وشي، نو دا شرک دے[1] له دې امله، علامه طباطبايي فرمايي: شفيع د شفاعت په مقام کښې درې څيزونه نه غواړي:

۱. له خدايه نه غواړي چې خپل مولويت او د بنده عبوديت په نظر کښې ونه ساتي او باطل يې کړي؛

۲. له خدايه نه غواړي چې له خپله حکمه نظر وګرځوي؛

۳. له خدايه نه غواړي چې د مجازات کلي قانون باطل کړي.

بلکه د مولا يو يا څو صفتونو لکه کرم، سخاوت او... چې د خدای پاک د بخشش او عفوې سبب کيږي، سره تمسک وکړي او د بنده هغه صفتونه چې ورسره مغفرت په لاس راځي لکه د بنده بې وسي، خواري، بدحالي... ياد کړي. او همدارنګ ځينې هغه صفتونه چې په په خپله په هغه (شفيع) کښې دي لکه خدای ته نزديکت، د خدای په نزد د منزلت او مقام لرل او... وسيله وګرځوي او له خدايه وغواړي چې د شفاعت غوښتونکي له ګناه تير شي. خدای پاک د مغفرت لپاره دا اسباب ښيي او کله چې دا اسباب ټول موجود شي نو مغفرت هم جاري کيږي.[2]

په بله وينا، لکه څه رنګ چې واجب الوجود په خپل ذات کښې د غير معلول

---

۱. جعفر سبحاني، شفاعت در قلمرو عقل، قرآن و حديث، ۲۷۳ او ۲۷۴ مخونه.

۲. محمدحسين طباطبايي، تفسير الميزان، ترجمه محمدباقر موسوي همداني، ۱ټوک، مخ ۲۴ مخ.

نه دے، په خپلو صفتونو او کارونو کښې هم دا امکان نه لري چې له بل علته اثر قبول کړي. هغه یوازینې مؤثر دے او له هیڅ یوه څیزه اثر نه قبلوي. خدای پاک له مونږ غوښتي دي چې له دې وسیلو او سببونو ګټه واخلو او دا هیڅکله شرک نه دے، بلکه عین توحید دے[1] که چرې دا کار شرک حسابیدے نو خلکو به د پیغمبر(ص) په ژوند کښې او د له هغه له وفاته وروسته له هغه حضرته شفاعت نه غوښته.[2]

۱۰. شفاعت عین وحدانیت

کله چې مونږ د توحید په ځیرتیا سره څیړنه وکړو او په هغې باندې شفاعت تطبیق کړو نو روښانیږي چې نه یوازې دا چې شفاعت له وحدانیت سره سمون لري بلکه شفاعت عین وحدانیت دے.

د توحید ډولونه

توحید ذاتي: خدای پاک یو داسې ذات دے چې شریک او همتا نه لري او د هغه په مقابله کښې، په دوو خدایانو باندې باور کول په ذات کښې له خدای سره شریک ګڼل کیږي.

توحید افعالي: په نړۍ کښې یوازې یو ذات اثر کوونکے دے او د هر یو موجود اثر د خدای له خوا دے، د اور سوزول، د تورې پریکول او...، دا ټول د خدای له خوا او د هغه په حکم دي.

توحید عبادي: د خدای پاک له ذاته پرته بل څوک د عبادت او بندګۍ وړ نه دي. د نړۍ په موجوداتو کښې یو کس هم د عبادت وړتیا نه لري، بتان، کاڼي او... او تر دې حده چې پیغمبران او د خدای ولیان چې د هستۍ د کمال اخري درجې ته رسیدلي دي هغوي هم دا مقام نه لري چې عبادت او پرستش یې وشي.

د توحید قسمونو ته په پام سره، له واقعي او حقیقي شافعانو د شفاعت

---

۱. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۳۹ مخ.

۲. جعفر سبحاني، الالهيات علي الهدي الكتاب و السنة و العقل، ۳۵۷ او ۳۵۸ مخونه.

غوښتل، د توحید په دريو واړو مرتبو کښې له توحید سره سم ټکره نه لري، ځکه چې له اولیاوو شفاعت غوښتل، د دوو خدایانو د جوړېدو سبب نه کېږي (ذاتي توحید) یا د دې سبب نه کېږي چې مونږ یو بل موجود په اثر او فیض رسولو کښې مستقل وګڼو (افعالي توحید) یا د بل چا بندګي قبوله کړو او د هغه عبادت وکړو (عبادي توحید).[1] له دې ځایه دا ویلې شو: شفاعت له یو توحید سره هم ټکره نه لري، ځکه چې د شفیع هغه رحمت بې د خدای له رحمته بل څه نه دے او د شفاعت او رحمت سبب هم له پروردګاره پرته د بل چا له خوا نه دے.[2]

دې ته په پام سره که شفاعت کوونکي، «اله» او واړه خدایان وګڼل شي، په دې طریقه چې هغوي د خدای له اجازته علاوه د شفاعت د مقام مالکان وي او د چا چې هم وغواړي شفاعت کولے شي، نو بې شکه د دوي دا غوښته له خدایه علاوه له بل چا ده او غوښتونکے یې مشرک دے.

خو که شفاعت کوونکي، د خدای مخلوق وګڼل شي چې د خدای پاک په خاص اجازت سره د یوې خاصې ډلې په هکله شفاعت کولې شي او بیا په ځینو شرطونو سره د هغه شفاعت وغوښتې شي نو بې شکه دا غوښته او درخواست له عادي کار سره څه فرق نه لري او دا عمل یې د توحید له پولې نه دے وتلے. نو دې ته په پام سره دا تصور کول چې د خدای له ولیانو شفاعت غوښتل په ظاهر کښې د مشرکانو کارونو ته ورته دے چې له خپلو تبانو به یې شفاعت غوښته، دا بې بنیاده او بې اساسه خبره ده، ځکه چې د یو موحد سړي د خدای د اولیاوو په هکله عقیده د کافر د خپلو بتانو په هکله له عقیدې سره بالکل بدله ده ځکه چې مشرکانو به بتان د شفاعت د مقام مالکان ګڼل چې په هره طریقه او د هر چا لپاره یې شفاعت کولے شو او دا مسله په بتانو باندې د خدایي باور و او شرک ګڼل کېده په داسې حال کښې چې مسلمانان د خدای د ولیانو په هکله د شفاعت د مالکیت عقیده نه لري.[3] او همیشه شپه او ورځ دا وایي: «مَنْ ذَالَّذي يَشْفَعُ عِنْدَهُ

---

۱. جعفر سبحاني، شفاعت در قلمرو عقل، قرآن و حدیث، ۲۸۰ او ۲۸۲ مخونه.
۲. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۴۰ مخ.
۳. سبحاني، جعفر، تفسیر موضوعي، ۲ټوک، ۴۲۲، ۴۲۱، ۳۲۴ مخونه.

الّا بِإِذْنه». [1]

نتیجه

شفاعت یوازې له خدای سره خاص دے. کله کله خدای پاک خپلو ولیانو او بندګانو ته په دوو سببو اجازت ورکوي چې له دې حقه ګټه واخلي:

لکه څه رنګه چې د خدای رحمت (که مادي وي که معنوي) په دې نړۍ کښې د اسبابو په وسیله مونږ ته رسي، لکه څه رنګ چې خدای پیغمبران د انسانانو د هدایت او نیکمرغۍ لپاره رالیږي، لمر پیدا کوي چې خپلو شغلو سره خلکو ته ژوند وکړي او...، همدارنګ د هغه مغفرت او بخشش هم د اسبابو، لکه د خدای د ولیانو په وسیله مونږ ته رسي او اصلي اثر کوونکے خدای پاک دے.

خدای پاک اولیاوو ته د شفاعت د مقام له ورکولو سره دا غوښتي دي چې د هغوي درناوې وکړي او د خدای ته د هغوي قربت او د هغوي د وجود ارزښت خلکو ته وښايي. [2]

د لا زیاتې مطالعې لپاره نورې سرچینې

۱. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۳۷مخ

۲. نجم الدین طبسي، رویکرد عقلاني بر باورهاي و هابیت ۲۸مخ

۳. محسن امیني، تاریخچه نقد و بررسي وهابي‌ها، د سید ابراهیم سید علوي ترجمه، ۲۸۵مخ

اخرنې حدیث

پیغمبر(ص): کله چې عالم او په پل صراط تیریدونکي ما ته راورسي، نو تیریدونکي ته وايي: "جنت ته ننوځه او له خپل عبادته ګټه واخله". او عالم ته وايي: اوس ودریږه او چې د چا غواړې د هغه شفاعت وکړه، ځکه چې شفاعت د هر کس لپاره قبول دے او په دې طریقه به د پیغمبرانو په مقام کښې ودریږي. [3]

---

۱. بقره، ۲۵۵ آیة.

۲. شفاعت در قلمرو عقل، قرآن و حدیث، ۹۰ او ۹۱ مخونه.

۳. الفصاحة، ترجمه ابراهیم احمدیان، ۳۷۰مخ.

د خدای له نه بدلیدونکو سنتونو سره د شفاعت رابطه

پوښتنه: آیا شفاعت د خدای له نه بدلیدونکیو سنتونو سره ټکره نه لري؟

د پوښتنې سپړنه: په دې نړۍ کښې په تکویني او تشریعي عالم کښې ځینې بدلون نه منونکي قانونونه دي چې په هغې کښې هیڅکله بدلون نه راځي او دا قانونونه لکه څه رنګ چې په تیر وخت کښې و همدارنګ په دې وخت او راتلونکي وخت کښې هم حاکم دي او قران دې قانونونو ته سنت الله ویلي دي لکه چې فرمايي:

{فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاًوَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَحْوِيلا}؛[1] «د خدای په سنتونو کښې به هیڅکله بدلون ونه مومې او د خدای په سنتونو کښې به هیڅکله تغییر ونه وینې» د خدای له سنتونو څخه یو ګناهګارانو ته سزا ورکول دي او دا چې خدای پاک به د یو شان ګناهونو لپاره یو رنګ سزاګانې ورکوي. نو دې ته په پام سره ایا شفاعت د خدای له سنتونو سره څه ټکره لري؟ او ایا ګناهګارانو ته سزا نه ورکول د غرض او مقصد له مینځه تلل نه دي؟

ځواب

د خدای پاک مغفرت او لوی رحمت او د ګناهونو معافول د خدای د پیغمبرانو او اولیاوو د سوري لاندې چې په خاصو شرطونو سره ګناهګارانو ته هم شامليږي په خپله د خدای له سنتونو یو سنت او د خدای له له نه بدلیدونکیو

---

۱. فاطر، ۴۳آیة.

قانونونو یو قانون دی، نو دې ته په پام سره چې کله شفاعت په خپله د خدای له سنتونو شو نو څه رنګ کیدې شي چې د خدای له سنتونو سره ټکره ولري؟!!

سپړنه

دا خبره منلې شوې ده چې د خدای سنتونه نه بدلیدونکي دي

په دې خبرې کښې څه شک نشته چې د خدای سنتونه نه بدلیدونکي دي او دا صحیح خبره ده خو باید پام وکړو چې د خدای سنتونه د هغه په یوه صفت باندې نه دي ولاړ او خدای یوازې یو سنت نه لري بلکې خدای ډېرسنتونه لري چې هر یو په خپل ځاي بشپړ او د خدای له نورو صفتونو اخستې شوې او هغو ته شامل دے. د مسلې د لا زیات روښانیدو لپاره د عالمانو خبرو ته لږ پام کوو.

علامه طباطبایي په المیزان تفسیر کښې او ایت الله جوادي املي په خپل موضوعي تفسیر کښې په دې ځایونو کښې داسې فرمایي: په دې کښې څه شک نشته چې دخدای سنتونه یوشان او د هغه لاره نیغه لاره ده؛ خو دا یوهېر او نه بدلیدونکي سنتونه د هغه له صفتونو یوازې په یوه صفت چې «د تشریع صفت» دے باندې نه دي ولاړ چې هیڅ یو حکم او جزا په کښې له خپله ځایه نه شي بدلیدې؛ بلکه دا صفت د هغه خدای په ټولو عالي صفتونو باندې ولاړ او قایم دے. نو دې ته په پام هره یوه پیښه د وجودي نظره د خدای پاک یوه یا څو صفتونو سره اړه لري چې د هغه عالي صفتونو په مناسبت چې کوم اختلاف په هغوي کښې رامینځ ته کیږي او دهغې څه غوښتنه وي نو هغه په وجود کښې راځي. لنډه دا چې د شفاعت واقع کیدل او د هغې په سبب د عقاب او سزا لرې کیدل، دې ته په پام سره چې د بیلا بیلو سببونو نتیجه ده لکه رحمت، مغفرت او د قضا حکم او حقدار ته د هغه حق رسول او صحیح قضاوت او فیصله کول، نو دا د خدای په جاري سنتونو کښې څه بدلون نه راولي.[1]

په حقیقت کښې نیوکه کوونکي دا تصور کړے دے چې عذاب ورکول او

---

۱. محمد حسین، علامه طباطبایي؛ المیزان؛ ۱ټوک، ۱۲۳مخ؛ النشر الاسلامی مؤسسه؛ شپږم چاپ ۱۴۲۱ق؛ عبدالله جوادی آملی؛ تفسیر موضوعی قران کریم؛ ۵ټوک، معاد در قرآن، ۱۵۳-۱۵۴مخونه؛ اسراء خپرندویه؛ ۱۳۸۱.

سزا ورکول اصلي سنت دے خو د شفاعت له مخې بخښل او مغفرت په قانون کښې يوه استثنا ده په داسې حال کښې چې په دې کښې يو هم د بل په نسبت څه استثنا نه لري بلکې هر يو له قطعي سنتونو دے چې په خپل ځاى کښې جاري کيږي نو نه ده پکار چې يو د خداى سنت وګڼو او بل د خداى د سنت سره د مخالفت په معنى تفسير کړو؛ او په اصل کښې چې مونږ وايو د خداى سنت او طريقې نه بدليدونکي دي د دې مطلب دا نه دے چې خداى له يوۀ سنته زيات سنتونه نه لري په داسې حال کښې چې هغه په خپله ځان داسې معرفي کوي {كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ}؛[1] «هره ورځ د هغه لپاره يو کار او ځانته شان دے».

نو دې ته په پام سره د خداى هر يو کار او د هغه له تجلياتو هره يوه جلوه د هغه له صفتونو له يوۀ صفت سره تړلې ده.[2]

نو نتيجه يې دا شوه، که شفاعت د خداى له لوري ترسره کيږي او له چا عذاب اوچتيږي نو د هغه له سنت سره څه ټکره نه لري او نه د هغه په طريقو کښې څه بدلون راځي، بلکې شفاعت د ځينو عواملو لکه رحمت، بخښښ، حکم، قضا او د حقدار د حق ساتلو نتيجه ده. که دا حق هغه پيغمبر(ص) يا امامانو(ع) ته ورکړي نو د سنت مخالف يې څه کار نه دے شوے.

د لازياتې مطالعې لپاره سرچينې

۱. عبدالله جوادي آملي، تفسير موضوعي قرآن کريم، ۵ټوک، معاد در قرآن، ۱۵۳مخ.

۲. جعفر سبحاني، شفاعت د عقل، قرآن او حديث په حد کښې، ۹۰مخ.

۳. جعفر سبحاني، منشور جاويد، ۸ټوک، ۱۱۰مخ.

وروستے حديث:

پيغمبر(ص): ماته يې اختيار راکړ چې يا شفاعت وکړم يا مې نيم امت جنت ته لاړ شي. ما شفاعت خوښ کړ؛ ځکه چې حد يې ډېر دے و کنايش بيشتر است. ايا تاسو دا فکر کوئ چې شفاعت يوازې د پرهيزګارو مؤمنانو لپاره دے؟ نه، بلکې

---

۱. الرحمن، ۲۹آية.

۲. جعفر سبحانى، منشور جاويد؛ ۸ټوک، ۱۱۰مخ؛ دارالقرآن کريم؛ ۱۴۱۰ق.

د هغه ګناهګارو لپاره دے چې په ګناه ککړ شوي دي.[1]

۱. الفصاحة، د ابراهيم احمديان ترجمه، ۳۷۰مخ.

معراج او نوي علمونه

پوښتنه: ایا د پیغمبر(ص) معراج د نویو علمونو له نظره ممکن کار دے؟

د پوښتنې سپړنه: د پیغمبر(ص) د معراج پیښه یوه داسې پیښه ده چې ټولو مسلمانو هغه منلې او قران مجید د هغې په هکله په څرګنده وینا کړې ده. له نویو علمونو او انساني عقل سره د معراج د پیښې د نه برابریدلو شک او پوښتنه هغه وخت ذهن ته راځي کله چې ورته د معجزې او خارق العاده شونې علاوه وکتل شي؛ ځکه چې په فضايي سفر کښې ډیر خنډونه او مشکلات مخې ته راځي او د دغو خنډونو په شتون او د امکاناتو او الاتو په نه شتون سره څنګه کیدې شي چې هغه حضرت اسمان ته تلے وي؟

ځواب:

د دې لپاره چې د دې ځواب مونږ ته په ښه طریقه روښانه شي لومړې باید د معراج پیژندګلي وشي.

۱. د معراج مطلب

۱. په لغت کښې: معراج په لغت کښې د عروج له مادې اخستې شوے دے چې د پورته د تللو په معنې دے. په هغه شپه چې دعا پورته ځي هغې ته «لیلهٔ

المعراج»[1] ویل کیږي. نو دې ته په پام د معراج حقیقت په ځمکه او اسمان کښې سیل کول او ګرځیدل دي.

۲. په اصطلاح کښې: په اصطلاح کښې معراج په اسمانونو کښې د پیغمبر(ص) سفر ته ویل کیږي. د روایتونو پر اساس د پیغمبر(ص) معراج په دوو مرحلو کښې شوےو:

الف) له مسجد الحرامه تر مسجد الاقصی د پیغمبر(ص) تګ او بیرته راتګ چې د سوره اسراء په لومړي ایت کښې دې پیښې ته داسې اشاره شوې ده: «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَي بِعَبْدِهِ لَيلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَي.»[2] دې برخې ته په اصطلاح کښې او د تاریخونو په کتابونو کښې «اسراء» ویل کیږي.

ب) دویمه برخه له مسجد الاقصی اسمانونو ته تلل دي. د روایتونو له مخې پیغمبر(ص) په دې لاره کښې له پیغمبرانو سره لیدل او خبرې کړې دي او جنت او دوزخ او د خدای لوی نښانې یې لیدلي دي چې دې برخې ته یې په اصطلاح کښې «معراج» ویل کیږي.[3]

۲. د معراج کیسه

د خدای د رسول(ص) د معراج کیسه په قران کښې په دوو سورتونو «اسراء» او «نجم» کښې په لنډه توګه بیان شوې ده. خو د ایتونو او روایتونو له مخې لنډه کیسه داسې ده: مشهوره دا ده چې دا د شپې تګ د هغه حضرت په اخرنو ورځو کښې په مکې کښې د پاتې کیدو په وخت کښې پیښ شو.[4] خو دا چې دا سفر د کال په کومو شپو کښې وو په دې هکله له مونږ سره متواتر او دقیق حدیث نشته. علامه په بحار الانوار کښې درې قوله بیانوي: د ربیع الاول د میاشتې په ۱۷ نیټه

---

۱. راغب اصفهاني، حسین، المفردات، د نشر الکتاب دفتر، ۱۴۰۴ق، ۳۲۹مخ.

۲. اسراء: ۱ایت.

۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیرنمونه، ټوک۲۲، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۷۴، ۵۰۴-۵۰۵مخونه.

۴. رسولي محلاتي، سید هاشم، زندګانی حضرت محمد، تهران، د اسلام کلتور د نشر دفتر، ۱۳۷۴، ۱۹۲مخ.

یا د رجب د میاشتې په اووه ویشتمه نېټه او په یو بل روایت کښې د روژې د میاشتې په ۱۷ نېټه.[1] مشهوره دا ده چې هغه شپه د خدای رسول د ابوطالب د لور ام هاني په کور کښې و او له هغه ځایه معراج ته لاړ او هغه ټوله موده چې هغه پکښې مسجد الاقصی او اسمانونو ته لاړ او راغې له یوې شپې زیاته موده نه وه.

د خدای له رسوله(ص) روایت شوے دے چې ویې فرمایل: زۀ د ام هاني په کور کښې د خوب او ویښې په حالت کښې وم چې جبرائیل ماته راغے او ویې ویل: اے محمده! پاځه. زۀ پاځیدم او زما لاس یې ونیوۀ او زمزم ته یې بوتلم. یوې پرښتې ته یې وویل: د زمزم او کوثر له اوبو ځینې اوبه راوړه چې محمد وضو وکړي. پرښتې اوبه راوړې ما وضو وکړ بیا د جبرائیل په حکم مسجد الحرام ته ننوتم. بیا جبرائیل زما لاس ونیوۀ او له جماته یې وباسلم.کله چې بهر وتلم، د جمات په دروازې مې براق ولید. جبرائیل وویل: سپور شه. دا هغه سورلي ده چې ابراهیم(ع) به په هغې باندې د خدای د کور زیارت ته تله. زۀ په هغې سپور شوم او هغې زۀ مسجد الاقصی ته او له هغه ځایه یې اسمانونو ته بوتلم او هلته مې ډېر عجائب ولیدل او د پیدایښت له رازونو خبر شوم او بیا زۀ هغه براق مکې ته راستون کړم.[2]

په روایتونو کښې راغلي دي براق په څو ځایونو کښې ودرید او پیغمبر(ص) لمونځ وکړ: یو په مدینه کښې، دویم د کوفې په جومات کښې، بل په طور سینا او بیت اللحم کښې چې د حضرت عیسی(ع) د زوکړې ځای دے بیا پیغمبر(ص) مسجد الاقصی ته ورسیده او هلته یې لمونځ وکړ او له هغه ځایه اسمانونو ته لاړ.[3]

---

۱ . مجلسي، بحارالانوار، ټوک۱۸ ، (بیروت، مؤسسةالوفا ، ۱۴۰۳ه.ق)، ۳۰۲مخ.

۲ . ر.ک: طباطبایي، سید محمد حسین، المیزان في تفسیر القرآن، ټوک۱۳ ، قم، د اسلامی خپرندویو دفتر، پینځم وار، ۱۴۱۷ ، ۳۲مخ او حسنی أبوالمکارم، محمود بن محمد ، دقائق التأویل و حقائق التنزیل، تهران، میراث مکتوب خپرندویه، ۱۳۸۱المریز کال، ۳۹۳-۳۷۹مخونه.

۳ . ر.ک: مجلسي، بحارالانوار، ۱۸ټوک، (بیروت، مؤسسةالوفا ، ۱۴۰۳ق، باب اثبات المعراج – سیرة النبویة، ابن هشام، مترجم: سید هاشم رسولي، بې تاریخه، اسلامیه کتاب خرڅوونکې،

ابن هشام په خپلې سيرې کښې د معراج د حديث لاندې له ام هاني نقلوي: د خدای رسول په هغه شپه زما په کور کښې و ، د ماځښوتن لمونځ يې وکړ او ويده شو. مونږ هم له هغه سره ويده شو ، سهار نږدې و چې مونږ يې راويښ کړو او د سهار لمونځ يې وکړ او مونږ هم له هغه سره لمونځ وکړ بيا يې ماته مخ کړ او ويې فرمايل: اے ام هاني! لکه څنګه چې تاسو وليدل ما د ماځښوتن لمونځ تاسو سره په دې ځمکه وکړ، بيا بيت المقدس ته لاړم او هلته مو څو لمنځونه وکړل. او لکه څه رنګ چې تاسو ګورئ د سهار لمونځ مې بيا له تاسو سره وکړ.

دا خبره يې وکړه او پاڅيد چې لاړ شي، ما لاس کړ او لمن مې ونيوله او ورته مې وويل: اے د خدای رسوله کومه خبره چې دې مونږ ته وکړه نورو ته يې مه کوه ځکه چې تا به دروغجن وګڼي او تا ته به ازار درکړي، ويې فرمايل: قسم په خدای هغوي ته به يې هم وايم!

ام هاني وايي: ما خپلې وينځې ته چې د حبشې وه، وويل: د خدای رسول(ص) پسې شه، او وګوره چې خلک يې خبره اوري که نه او بيا راشه ماته يې ووايه. هغه وينځه لاړه او کله چې بيرته راغله ويې ويل: کله چې د خدای رسول(ص) خلکو ته خپله کيسه وکړه نو په حيراتيا سره ترې خلکو پوښتنه وکړه: ستا د رښتياوالي نښه څه ده او مونږ ته له کومه ځايه پته ولګي چې ته رښتيا وايې؟

هغه حضرت وفرمايل: د دې نښه هغه قافله او کاروان دے چې زۀ کله شام ته تلم نو په لاره کښې مې په پلاني ځای کښې وليد چې اوښان يې د وريځو د اوازونو له سببه ترهيدل چې يو يې تښتيدلې و او ما هغوي ته د هغه اوښ ځای وښود چې ما شام ته د تللو په وخت هغه ليدلے و د بيرته راتلو په وخت هم په ضجنان (د مکې ښار سره ۲۵ کلوميټره کښې) پلانکي کاروان سره مخامخ شوم چې ټول ويده وو او د اوبو لوښې يې خپلو سرونو ته ايخې و او سرونه يې ورله پټ کړي و او پلانکې کاروان به اوس د تنعيم له درې مکې ته راننوځي او نښه يې دا ده چې وړاندې يې خاورين رنګ اوښ دے او په هغې باندې دواړو اړخو ته بار

۱۳۴۸، ۲۲۱- ۲۵۲مخونه.

دے چې يو اړخ يې تور دے. کله چې خلکو دا خبرې واوريدې نو د تنعيم درې په لور لاړل او کاروان يې له هماغه نښو سره وليد چې پيغمبر(ص) ښودلې وې چې د تنعيم لـه درې رانـنـوت او کـلـه چې هغـه بـل کـاروان مکـې تـه راغـے او د اوښـانو د ترهيدو خبره او د يو اوښ د ورکيدو خبره يې ورنه وپوښتله نو هغوي يې تصديق وکړ.[1]

نو د معراج په مسئله کښې څه شک او ترديد نشته. علامه طباطبايي په دې هکله ليکي: «اسراء» او «معراج» په حقيقت کښې هغه مسلې دي چې د هغو د انکار څه لاره نشته ځکه چې قران د هغې په هکله په تفصيل سره خبرې کړې دي او د هغـې پـه هکلـه شـيعه او سـني او معصـومو امامـانو(ع) د پيغمبـر(ص) متـواتر روايتونه نقل کړي دي.[2] دلته يې مونږ يو څو بيلګې بيانوو او په هغې بسنه کوو:

الف آيت: {سُبْحانَ الَّذي أَسْرى بِعَبْدِه لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذي بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصيرُ}؛

پـاک دے هغـه ذات چې خپـل بنده يې پـه يـوه شـپه کښـې لـه مسـجد الحرامه مسجد الاقصی ته چې ګيرچاپير مو له برکته ډک کړے دے، بوتلـه د دې لپـاره چې هغـه تـه لـه خپلـو نښـانو وښـايو بيشـکه چې هغه(خداى) ښـه اوريـدونکې او ښـه ليدونکې دے.

ب) او جعفر صادق(ع) په دې هکله فرمايي: «ليس من شيعتنا مـن انکـر اربعـةً اشـياء: المعـراج والمسـألةُ فـي القبـر و خلق الجنـةُ و النار، والشـفاعةُ؛[3] هغـه کـس زمـونږ لـه شـيعو نـه دے چې د څلورو څيزونو انکـار وکـړي: معـراج، پـه قبر کښـې

---

۱. ابن هشام، السيرة النبوية، ترجمه: م. سيد هاشم رسولي، تهران، کتابچي خپرندويه، پينځم چاپ، ۱۳۷۵ش، ۱ټوک، ۲۵۲مخ.

۲. طباطبايي، محمدحسين، د الميزان ترجمه، ۱۳ټوک، مترجم: سير محمدباقر موسوي همداني، تهـران د علامـه طباطبـايي کلتـوري او علمـي فاونډيشـن، ۱۳۶۳، ۵۳مـخ، او رك: محمـود زمخشري، الکشاف، ۲ټوک، بيروت، دارالکتب العربي، ۲۴۷مخ، او طبرسي فضل بن حسن مجمع البيان، ۲ټوک، تهران ناصر خسرو خپرندويه، دريم چاپ، ۱۳۷۲ش. ۲۰۹ او بحارالانوار، ۱۸ټوک، هماغه ۲۸۹مخ.

۳. بحارالانوار ۱۸ټوک هماغه ۳۱۲مخ.

پوښتنه، د جنت او دوزخ پیدا ېښت او شفاعت.

ج) حضرت امام رضا فرمايي: «من كذب بالمعراج فقد كذب رسول‌الله؛[1] څوک چې د معراج له کیسې انکار وکړي په حقیقت کښې یې پیغمبر(ص) دروغ ګڼلی دے»

۳. معراج بدني که روحاني؟

د معراج په هکله دا پوښتنه هم شوې ده چې ایا د پیغمبر(ص) معراج روحاني و که بدني او جسماني؟ د دې لپاره چې دا خبره هم زمونږ له بحث سره اړه لري ځکه چې ډېر اشکال او نیوکې د جسماني او بدني معراج په هکله شوې دي نو په دې هکله څو لیدتوګې بیانوو:

۱. دا سیل او معراج روحاني و. جهمیه فرقه باوري ده چې معراج روحاني و او د یو خوب په شکل و.[2] کومو کسانو چې دا لیدتوګه قبوله کړې ده د خپلې دعوې د ثابتولو لپاره یې دوه دلیلونه راوړي دي:

الف) جسماني معراج د انسان له عقل سره سمون نه لري. ځکه چې اسلامي متکلمین او فلسفیان په دې باور دي چې: اول دا چې، درون بدن د پاس په لور حرکت نه شي کولے او په سپک جسم (یعنې فضا) باندې نه شي اودریدلے او د اسمان په لور د هغې اوچتیدل او عروج محال دے. دویم دا چې که جسماني معراج ومنو نو په اسمان کښې خیرې کیدل او بیا بندیدل (خرق و التيام) لازم راځي په داسې حال کښې چې په قوي او فلسفي دلیلونو سره په اسمانونو کښې خرق التیام جایز نه دي. دریمه دا چې په عالمونو کښې د یو جسم سیل کول او اوچتیدل لویې وخت ته اړمن دے، په داسې حال کښې چې د معراج موده دومره اوږده نه وه، بلکې ځینې خو دا وایي چې له یوې شیبې زیاته نه وه او دا په خپله د معراج په ورحاني والي دلیل دے.[3]

---

۱. بحارالانوار ۱۸ټوک هماغه ۳۱۲مخ، ۲۳حدیث.
۲. ابن شهرآشوب، مناقب، النجف الاشرف، مطبعة الحيدرية، ۱۳۷۶هـ ق، ۱ټوک، ۱۵۳مخ.
۳. ر.ك: ابن‌سینا، شیخ الرئیس، معراج‌نامه، رشت، ۱۳۵۲هـ ق، ۱۸مخ.

اسلامي متکلمین او عالمان د فلسفیانو په ځواب کښې وايي: چې د هغه حضرت معراج جسماني و او په همدې بدن سره يې په ټولو عالمونو کښې سیل کړے دے تر دې چې کرسۍ او عرش ته رسیدلې چې د هغوي په عقیدې دا اتم او نهم اسمان دے او د اسمانونو ټول موجودات يې هم لیدلي دي، او هغه نیوکې چې فلسفیانو کړي دي، چې که معراج جسماني وي نو خرق او التیام ترې لازم راځي، دا نیوکه له دې ځایه پیدا شوې ده چې هغوي دا تصور کاوه چې اسمان جسم دے که پیغمبر(ص) په جسم سره اسمان ته تللے وي نو باید چې اسمان چودلے وي او بیا بند شوے وي او دا خبره عقل نه مني[1] په داسې حال کښې چې په نوې علم (ساینس) کښې ثابته شوې ده چې اسمان جسم نه دے.

ب) په اسلامي سرچینو کښې داسې روایتونه شته چې هغه وايي چې دا معراج روحاني و: لکه: له یعقوب بن عتبه روایت شوےدے: «کانت رؤیا من الله صادقة؛[2] دا کار په خوب کښې واقع شوے دے» همدارنګ په یو روایت کښې له بي بي عایشې راغلي دي: «ما فقد جسد رسول الله| ولکن الله أسري بروحه؛[3] قسم په خدای چې د پیغمبر(ص) بدن زمونږ له منځه نه و تلې یوازې د هغه روح اسمانونو ته تلے و.» خو دا روایت، اول دا چې سیاسي ګټه يې لرله اود هغه جنجال د چپ کولو لپاره و چې د معراج په هکله د ځینو تر مینځ شورو شوے و[4] دویمه دا چې دا مطلب له هغه روایتونو سره مخالف دے چې له دواړو فریقو نقل شوي دي.

او دریمه دا چې عایشه د پیغمبر(ص) د اسراء د پیښې په وخت یا پیدا شوې نه وه او یا یوازې یوه ماشومه وه او په کلونو وروسته به د پیغمبر(ص) د ماندینې په توګه د هغه حضرت کور ته راغله. لکه څه رنګ چې ابن حجر عسقلاني، چې یو اهل سنت پوهاند دے، لیکي: عایشه د رسول الله مبارک له بعثته څلور یا پینځه کاله وروسته وزیږیده او د نهه کالو په عمر کښې چې د هجرت اول یا دویم کال و

---

١. ر.ک: تفسیر نمونه، ١٢ټوک، هماغه، ١٢مخ او د المیزان ترجمه، ١٣ټوک، هماغه، ۵۴مخ.
٢. ابن کثیر، الحافظ ابي الفداء، البدایة والنهایة،٣ټوک، بیروت، داراحیاءالتراث العربي، ١۴٠٨ق، ١۴١مخ.
٣. هماغه.
۴. تفسیر نمونه، ١٢ټوک، هماغه، ١۵- ١٢مخ.

د پیغمبر(ص) په نکاح کښې راغله. نو دې ته په پام چې د اسراء پېښه د بعثت په دویم یا دریم کال پېښه شوې ده نو عایشه په هغه وخت کښې لا نه وه زیږېدلې مګر دا چې ووایو چې هغې له ځانه اجتهاد کړے دے.[1]

۲ له مکې تر بیت المقدسه پورې د هغوي سفر جسماني او اسمان او ملکوت ته سفر یې روحاني و[2] دا نظر د مرحوم شیخ احمد احسائي لارویانو چې په شیخیه باندې مشهور دي، وړاندې کړے دے. هغوي باوري دي، پیغمبر(ص) د بدن هغه ثلور عنصرونه چې مخکښان باوري وو چې دا ثلور عناصر اصلي دي، یې په خپل ځای کښې پرېښې و او هور قلیایي بدن چې مثال بدن دے له هغې سره یې په اسمانونو کښې سفر کړے دے.[3] زیدیې او معتزلې فرقې هم دا نظر قبول کړےدے او ویلې یې دي، د پیغمبر معراج تر بیت المقدس پورې روحاني او جسماني و ځکه چې په ایت کښې راغلي دي «الی المسجد الاقصی» او له هغې وروسته اسمانونو ته د هغه حضرت سفر روحاني و.[4]

۳. دا سفر او معراج ته تلل جسماني او په ویښه وو[5] د اسلامي متکلمانو، عالمانو او پوهانو تر مینځ دا خبره مشهوره ده چې دا سفر په حقیقت کښې او جسماني سفر و او دا د اسلام له منلې شوې خبرو ده. او همدا لیدتوګه د معراج په هکله صحیح ده او څرګند ایتونه او روایتونه هم په دې خبرې ګواهي ورکوي. لکه څه رنګ چې د شیعو لوی فقیه او مفسر مرحوم طبرسي په خپل تفسیر «مجمع البیان» کښې لیکلي چې د عالمانو په دې خبره اتفاق دے چې معراج جسماني و.[6]

همدا رنګ د شیعو لوړ رتبه محدث علامه مجلسي(ره) او د اهل سنت مشهور

---

۱. پیشوایي، مهدي، دفتر نشر معارف، شپږم چاپ، ۱۳۸۲، ۱۳۳مخ.

۲. خانی رضا، حشمت الله ریاضی، ترجمة بیان السعادة فی مقامات العبادة، ۸ټوک، تهران او د پیام‌نور پوهنتون خپرندویه، ۱۳۷۲، ۲۲۳مخ.

۳. صدر المتألهین، د فلسفې درې رسالې، قم، دفتر تبلیغات اسلامي، دریم چاپ، ۱۳۸۷هـ ش، ۵۹مخ.

۴. ر.ك: مناقب ۱ټوک ۱۷۷مخ.

۵. خاني رضا، حشمت‌الله ریاضي، د بیان السعادة في مقامات العبادة ترجمه، ۸ټوک، تهران او د پیام‌نور پوهنتون خپرندویه، ۱۳۷۲، ۲۲۳مخ.

۶. مجمع البیان، ۷ټوک، ۳۹۵مخ.

مفسر، فخر رازي باوري دي: ځيرانديي په دې باور دي چې د قران کريم په دلالت سره او د شيعه او سنيانو په متواترو روايتونو سره خدای پاک د پیغمبر(ص) روح او بدن له مکې مسجد الاقصی ته او له هغه ځايه يې اسمانونو ته بوتلۀ او د دې مطلب انکار کول يا تاويلول، چې روحاني مطلب ترې واخستې شي يا په خوب کښې په ليدلو سره تاويل شي، دا د ايمان او يقين د کمزورۍ نښه.[1]

۴. د جسماني معراج دليلونه

د جسماني معراج لپاره زيات دليلونه شته چې د لنډوالي په سبب دلته يو څو دليلونه راوړو:

۱. د «عبد» ټکې په {سبحان الذي أسري بعبده} ايت کښې «اسری بعبده» يعنې خپل بنده يې بوتلۀ. دا عبارت په څرګنده په جسماني او بدني معراج باندې دلالت کوي، ځکه چې د «عبد» ټکې يو داسې ټکې دے چې په هغه انسان باندې چې له بدنه او روحه جوړ دے دلالت کوي[2] نو له دې ايته دا ګټه اخستې شي چې دا سفر په ويښه او جسماني و؛ کله چې ويل کيږي؟ فلانکې کس مو فلاني ځای ته بوتله، يعنې هغه مو هماغه جسم او روح سره بوتلۀ، نه دا چې په خوب او خيال کښې يې بوتلې وي؛ خو دا چې کله د دې په خلاف يوه قرينه (اشاره) وي.

آيت الله سبحاني د دې خبرې په تاييد کښې چې معراج جسماني و فرمايي: قريشو چې کله د پیغمبر(ص) د معراج او مسجدالاقصی او اسمانونو ته د هغه د تللو خبره واريده نو ډېر خپه شول او هغه يې دروغجن وګڼه، د قريشو په محفلونو کښې د معراج خبره چليده. که چرې دا خبره يو خوب و نو بيا قريشو ولې هغه حضرت دروغجن ګڼۀ او جنجال يې جوړاوۀ؛ ځکه چې که څوک داسې ووايي چې ما په شپو کښې يوه شپه په خوب کښې داسې خوب وليد، نو دا خو د

---

۱. بحارالانوار،د مؤسسه الوفاء چاپ، بيروت، ۱۸ټوک، ۲۸۹مخ فخر رازي، مفاتيح الغيب، ۵ټوک، ۵۴۰-۵۴۲مخونه.

۲. تفسير نمونه، ۱۲ ټوک، ۹ مخ.

اختلاف سبب نه جوړېږي.[1] نو له دې چې قریشو دومره شور جوړ کړےو دا معلومېږي چې دا معراج جسماني و او پیغمبر(ص) په خپله هم د جسماني والي دعوا لرله.

۲. د «سبحان الذي» ټکي د سوره اسراء په سر کښي راغلےدے، دا سې حکایت کوي چې دا پیښه یوه معجزه وه چې خدای پاک د خلکو د انکار نه کولو لپاره ځان له هر عیب او نقصه پاک وګڼه، ګني د روح سفر چې بدن ورسره نه وي او له مادي محدودیتونو خلاص وي، داسې ټکو ته اړتیا نه لري.

۳. په سوره «النجم» کښې د «رؤیت» ټکي راوړي شوے دے: «ما زاغَ البَصَرُ و ما طَغي، لَقَد رَأَي مِن آياتِ رَبِّه الكُبري.»[2]؛ د پیغمبر(ص) سترګو څه غلطي او انحراف نه دے کړے هغه د خپل خدای لویې نښې ولیدې. دا دواړه ایتونه په ډېره ښه طریقه دا مطلب رسوي چې دا لیدل په خوب او د مکاشفې په حالت کښې نه وو بلکې په جسماني او د ویښتیا په حالت کښې وو.

۴. زمخشري په خپل تفسیر کښې یو حدیث نقل کړےدے چې د هغې په یوې برخې کښې داسې راغلي دي: «وقد عرج به إلي السماء في تلك الليلة، ... و أنه لقي الأنبياء و بلغ البيت المعمور و سدرة المنتهي؛ په داسې حال کښې چې په دغه شپه کښې هغه اسمان ته اوچت کړې شوے و او د اسمان عجایب هغه ته وښودل شول او له نبیانو سره یې لیدنه وکړه او تر بیت المأمور او سدره المنتهی یې سفر وکړ.»[3] په دې حدیث کښې «عرج» یعنې اسمان ته ختل د هغه جسماني وو؛ له دې ځایه معلومېږي هغه روایتونه چې هغه یوازې په روحاني والي دلالت کوي هغه له دې سببه چې د قران کریم د ظاهر مخالف دي، وربانديې باور نه شي کیدې.

ځواب

---

۱. آیت‌الله جعفر سبحاني، فروغ ابدیت، د اسلامي تبلیغاتو د دفتر خپرندویه، قم چاپ نهم، ۱۳۷۳، ۱ټوک، ۳۸۲مخ.

۲. نجم، ۱۷ او ۱۸.

۳. محمود زمخشري، الکشاف، بیروت، دارالکتاب العربي، چاپ سوم، ۱۴۰۷ق، ټوک۲، مخ۲۴۷.

د معراج د کیسې او د هغې د دلیلونو له بیانولو وروسته مونږ دې اعتراض ته څو ځوابونه ورکولې شو:

۱. دا قطعي او یقیني خبره ده چې د معراج مسله یوه عامه پیښه نه وه، بلکې د پیغمبر(ص) له معجزو یوه معجزه وه او دې ته په پام سره چې معجزه په هغه څه کښې نه کیږي چې عقلا محال وي، نو معراج د عقل له مخې امکان لري او محال نه دے او له نویو علمونو سره هم ضدیت نه لري.[1] ځکه اوس چې کله انسان له پرمختللي علمونو سره دا توان پیدا کړے دے چې یوه وسیله جوړه کړي او ډېر زر ورسره له یوه ځایه بل ځای ته لاړ شي او د ځمکې له جاذبې او راکښونکي طاقته ځان وباسي، نو ایا دا ممکنه نه ده چې خدای پاک پیغمبر(ص) ته داسې سپرلۍ ورکړي چې له دې سفر سره مناسبت ولري او له هر ډول خطرو په امان کښې مقصد ته ورسي؟

۲. د پیغمبر(ص) معراج هغه لومړنۍ مسله نه وه چې خارق العاده وي بلکې د دې غوندې پیښې له تیرو پیغمبرانو سره هم پیښې شوي دي؛ لکه سلیمان(ع) ته د باد اختیار ورکول چې سلیمان یې په خپل اختیار هر چرته بوتلې شي او همدارنګ د عیسی(ع) د خدای په لور او چتیدل لکه چې قران مجید فرمایي: «مَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُواْ فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا؛ بَل رَّفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ»؛[2] هغه یې هیڅکله نه دے وژلے او په صلیب یې نه دے کړے بلکې خبره هغوي ته ګډه وډه شوه او بیشکه کومو کسانو چې د هغه په هکله اختلاف کړےدے هغوي په شک دي او د هغه په هکله ورته څه علم نه و یوازې د خپلو ګمانونو پیروي یې کوله او په یقین سره چې مسیح یې نه دے وژلے بلکې خدای هغه خپل لور ته بوتلۀ.»

نو کله چې د قران له نظره د حضرت عیسی(ع) اسمانونو ته بوتلل، د حضرت سلیمان(ع) د باد په وسیله په ډېر لږ وخت کښې له یوۀ ځایه بل ځاي ته تلل یو منلې

---

۱. رسولی محلاتي، سید هاشم، زندګانی حضرت محمد، تهران، د اسلام کلتور د خپرونې دفتر، ۱۳۷۴، ۱۹۲ مخ.
۲. نساء: ۱۵۷-۱۵۸.

شوي خبره ده، نو عقل په ښه طريقه دې ته رسي چې[1] د پيغمبر(ص) د شپې معراج ته تلل هم معقول څيز دی او عقل دې ته هم رسي او پوهيږي او هيڅوک د دې انکار نه شي کولی.

۳. د اسلام له نظره په دې عالم کښې ډېر رازونه او حيرانوونکي څيزونه شته چې نوي علمونه تراوسه د هغې ځينې برخو ته ورسيدل، چې يو يې په اسمانونو کښې د ژوندي موجوداتو شتون دے چې د ۱۴۰۰ کاله وړاندې د قران ايتونو او اسلامي روايتونو دې خبرې ته اشاره کړې ده، په داسې حال کښې چې انساني علم اوس دې ته ورسيد، مثلا د فضا مجلې په خپلې ۲ گڼې کښې چې په ۱۳۵۱/۱/۵ لمريز کال کښې چاپ شوې په يوې مقالې کښې چې عنوان يې "د پالومار ترتيونونه" دي، د پاسني جهان عظمت دا رنگ بيانوي: "تر څو چې يې د پالومار د تروتيونونو دوربينونه نه وو جوړ کړې، نو د هغه دنيا پراختيا زمونږ په نظر کښې له پينځه سوو نوري کالو زياته نه وه، خو دې دروبين زمونږ د نړۍ پراخيتا زرو مليونو نوري کلونو ته ورسوله، يوه عظيمه، هيروونکي او تياره فضا په نظر راځي چې په هغې کښې هيڅ نه شي ليدې، يعنې رڼا له هغې نه شي تيريدی چې د تروتيونونو د دوربين مخ متاثر کړي. بې شکه په هغه تيرو کښې په هيروونکي او تياره فضا کښې په سلگونو مليونه کهکشانونه شته او زمونږ چې کومه نړۍ ده د هغه کهکشانونو د جاذبې په سبب ساتل کيږي. دغه ټوله دنيا چې مونږ ته په نظر راځي په هغې کښې په زرگونو مليونه کهکشانونه دي، نو زمونږ دا دنيا په هغې کښې له يوې ذرې زياته نه ده او تر اوسه مونږ دا اطمينان نه لرو چې له دې هاخوا يوه بله دنيا نه وي."[2]

يوازې د لمر منظومې په کهکشان کښې چې له لوړو زرگونو کهکشانونو يو کهکشان دی، په دې کښې په سلگونو مليونه لمرونه او پړقيدونکي ستوري شته چې په هغوي کښې د پوهانو د حساب مطابق، د اوسيدو لپاره په مليونو ستوري چې پکښې په ميلياردونو ژوندي موجودات وي، شته دي، دا د نننی فضايي

---

۱. بحار الانوار، ۱۸ټوک، ۲۸۵مخ.
۲. تفسير نمونه، ۱ټوک، ۱۲۹مخ.

پوهانو د اعتراف یوه بیلګه وه چې وایي په ځینې پاسنیو ستوریو کښې ژوندي موجودات شته.[1] خو ځوارلس سوه کاله وړاندې چې د فضا علم او د دنیا لوی تروتیوونو لا نه وې جوړې په هغه وخت کښې قران د دې په هکله خبر ورکړی دی او فرمایي:

الف) «وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَ الْمَلائِكَةُ؛[2] هغه څه چې په اسمانونو کښې دی او هغه څه چې په ځمکې کښې دي له خوزیدونکیو او همدارنګ پرښتې دخدای لپاره سجده کوي.

ب) «وَ مِنْ آياتِهِ خَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَثَّ فِيهِما مِنْ دابَّةٍ؛[3] او د هغه د طاقت له نښو د اسمانونو او ځمکې پیدا ایښت او هغه خوزیدونکي چې په دې کښې خپاره دي»

ج. امام علي(ع) فرمایلي دي: «دغه ستوري چې په اسمانونو کښې دي د ځمکې د ښارونو په شان ښارونه دي»[4]

۴. د ټیکنالوجۍ د وخت د پوهانو له نظره، دا علمي فرضیه منلې شوې ده چې د زمکې د جاذبې چپې په ډېره لږه موده کښې د نړۍ له یوې خوا بلې خوا ته بدلیدی شي او خپل اثر کولے شي. کله چې په دې باور چې د هستۍ د بشپړتیا په حرکتونو کښې ځینې داسې منظومې شته چې د نور له رفتاره هم تیز له مرکزه او د قطب له عالم لیرې کیږي. او کله چې د عقل لپاره دا رنګ له عقله د بهرو ځیزونو منل محال نه وي او عقل یې مني نو د معراج منل هم د عقل له مخې څه منع نه لري او د نوي وخت اصولو سره سمون لري او توجیه کیدې شي.[5]

---

۱. دواني، علي، تاريخ اسلام از آغاز تا هجرت، قم، د اسلامي خپرندویې دفتر، ۱۳۷۳، (تتمه کتاب)، ۲۲مخ.
۲. نحل: ۴۹.
۳. شوري: ۲۹.
۴. نمازي شاهرودي، شيخ علي، مستدرک سفينة البحار، ۹ټوک، قم، مؤسسة النشر الاسلامي، ۱۴۱۹ق، ۲۰۰مخ.
۵. محمد رضا ايزدپور، «معراج پيامبر(ص) در ديدګاه عقل و وحي و آثار تربيتي آن»، کوثر فصلنامه، ۲۸ګڼه، ۱۳۸۵.

۵. په فضايي سفرونو کښې ډېر موانع او خنډونه دي چې دا دي:

الف. د ځمکې د جاذبې طاقت چې له هغې د تښتيدو لپاره په يو ساعت کښې لږ تر لږه څلويښت زره کيلو ميټره سرعت ضروري دے

ب. د ځمکې له حده بهر اکسيجن نشته او له هغې نه علاوه انسان ژوندې نه شي پاتې کيدے.

ج. هغه خطرناکې شغلې چې د ځمکې له حده بهر موجودې دي، لکه د کيهان شغلې او د ماورا بنفش شغلې او د ايکس وړانګې. دا شغلې کله چې د انسان په بدن باندې په کم مقدار کښې راشي نو د انسان بدن ته تاوان رسوي.

له دې ټولو مشکلاتو او ستونزو سره سره بيا هم انسان د خپل علم په طاقت سره په دې بريالے شوے دے او د اسمانونو ستورو ته يې سفر کړے دےاو دا خبره د معراج واقع کيدل يو ممکن څيز ښيي.

۲. که څه هم په تير وخت کښې د معراج د مسلې منل ګران وو خو اوسني انسان د خپل تفکر او علم په طاقت سره دا ثابته کړه چې معراج څه عقلي محال څيز نه دے. ځکه چې انسان له فضايي راکټ جوړولو سره په سرعت سره د ځمکې له حده وتلې شي او په مخصوصو جامو سره ځان له بيله بيلو شغلو، چې د ځمکې له حده بهر دي، ساتلے شي. اوسني انسان په خپل طاقت او پوهې سره داسې راکټونه جوړ کړې دي چې له ځمکې ګير چاپير واټن په يو ساعت او لسو مينټو کښې ووهي، په داسې حال کښې که سل کاله وړاندې چا دا ويلې وې چې يوه ورځ به داسې کار وشي نو خلکو به هغه ته ليونې ويل او کيدې شي د ګاليله په شان چې د ځمکې غونډوالے يې کشف کړه، هغه به يې پانسي کاوۀ او يا به يې بندي کاوۀ.[1]

کله چې انسان په خپل محدود طاقت سره هغه څه چې په ظاهر کښې محال او ناممکن ښکاري، ممکن کولې شي، نو ايا پيغمبر(ص) د خداى په حکم دا کار نه شي کولے؟ بيشکه چې د خداى طاقت د انسان له طاقت ډېر زيات دے او لکه څه

---

۱. زندګانی حضرت محمد، ۱۹۲مخ.

رنګ خدای د موسی همسا په يو لوی مار بدله کړه، په داسې حال کښې چې د هغه وخت د انسان په طاقت کښې دا کار نه و، نو خدای هر يو خارق العاده کار ممکنولے شي.

۷. دې ته په پام سره چې د نړۍ بيلا بيل مذهبونه او تقريبا ټول دينونه، په دنيا کښې د شيطان موجوديت او د انسانانو په زړونو کښې د هغه وسوسې اچول قبلوي، نو عقل حکم کوي چې کله شيطان ته، چې د خدای له درباره شړې شوې و خدای دا طاقت ورکړے دے نو د هغه پيغمبر(ص) په معراج کښې څه شک نه شو کولے چې د خدای له ټولو لوی پيغمبر وي.[۱]

نتيجه

نوي علم ته په پام سره، که څه هم د معراج تصور په تيره زمانه کښې مشکله خبره وه خو په دې زمانه کښې څه مشکله نه ده. نو دې ته په پام سره کله چې د معراج خبره په قطعي دليلونه سره ثابه شوه، نو ټول به هغه مني. له نيکه مرغه په اسلامي سرچينو کښې د دې مسلې د واقع کيدو قطعي دليلونه موجود دي چې خدای پاک د معراج په شپه خپل پيغمبر(ص) په يوه تيزه سورلۍ باندې سپور کړ او اسمانونو ته يې بوتله او له خطرو يې وساتۀ.

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې

۱. سيد هاشم رسولي محلاتي، د حضرت محمد(ص)ژوند، تهران، د نشر فرهنګ اسلامي دفتر، ۱۳۷۴هـ ش.

۲. شيخ الرئيس، معراج نامه، رشت، ۱۳۵۲هـ ش.

۳. علي دواني، د اسلام تاريخ له اوله تر هجرته، د کتابچې تتمه.

وروستے حديث

پيغمبر اسلام: د معراج په شپه مې يوه داسې ډله وليده چې خپل مخونه يې په خپلو نوکونو څيرل، جبرائيل وويل: دا هغه کسان دي چې د خلکو غيبت به يې کاوه.[۲]

---

۱. بحارالانوار،۱۸ټوک، ۲۸۵مخ.
۲. اطيب البيان تفسير، ۱ټوک، ۳۳۲مخ.

د معراج د آسمان مطلب

دا پوښتنه واضحه نه ده، دا پوښتنه اول ځل چا کړې ده. پوښتنه: د معراج په مسله کښې د اسمان څه مطلب دے؟ که له اسمانه مراد یوه نامحدوده فضا وي چې د ځمکې او لمر تر مینځ ده، نو د دې تر مینځ د معراج په نامه څه څیز نشته او که مطلب یې، له لمره پورته وي او خدای پاک د هغې په اووم چت وي نو دا ډول چتونه هم نشته.

سریزه

ځمکه او اسمان، د پیدا ایښت د عالم له پولو څنې پولې دي چې انسان د علم له پرمختګ سره سره، تر اوسه پورې د هغې د رازونو له خبریدو عاجز دے. مفسرانو د اسمان په هکله د ایتونو لاندې په تفصیل سره بحثونه کړي دي او مونږ د هغې ځینې برخو ته اشاره کوو، چې په دې پوه شو چې هغه اسمان چې پیغمبر(ص) ورته د معراج په شپه تلې و هغه کوم یو اسمان دے.

ځواب

دا پوښتنه په ظاهر کښې داسې ښکاري چې له نویو شبهو او نیوکو وي چې د معراج په هکله شوي دي، ځواب ته د رسیدلو لپاره ضروري ده چې اول د اسمان او د اوو اسمانونو او د هغه اسمان چې پیغمبر(ص) هغې ته تلے و ایتونو او روایتونو ته پام سره معنی وکړو.

۱. د اسمان مطلب

«سماء» په لغت کښې، له «سمو» مادې اخستې شوې چې د لوړاوي په معنې دے او د هر یو څیز اسمان د هغه څیز لپاسه څیز ته وایي.[۱] تر دې چې ځینې لغت لیکونکي وايي چې هر یو لوړ څیز د خپل ټیټ څیز په مقابله کښې اسمان دے او هر یو لاندینې څیز د خپل لوړ څیز په مقابله کښې ځمکه ده.[۲] په اسلامي دایرة المعارف کښې له دې وروسته چې دا یې بیان کړي چې "اسمان هغه ظاهري ګنبد دے چې د ځمکې اوسیدونکي یې په هر ځای کښې په خپل سر باندې لپاسه ویني" له ابن منظوره نقل شوي دي: په عربۍ کښې د اسمان مترادف ټکې سماء دی او معنی یې هغه څیز دے چې اوچت وي، لکه چت یا چوپال.[۳]

علامه طبرسي په مجمع البیان کښې فرمایي: «مشهوره دا ده چې سماء هر یو هغه څیز ته وایي چې ستا لپاسه وي یا یې په تا باندې سیورې کړے وي، او د کور سماء د هغې چت دے. وریځو او باران ته هم سماء ویل کیږي.»[٤] په نوي فیزیکس کښې اسمان یعنې: «یو نابود (معدوم) څیز چې د ګنبد په شکل دے چې ځمونږ لپاره د ستورو او سیارو د لیدلو لاره هواروي.»[۵]

د «سماء» او «آسمان» ټکې په قران کښې په مفرده توګه «السماء» او جمع «السموات» له ۳۱۰ ځلو زیات راغلےدے خو په ټولو ځایونو کښې په یوې معنی او مصداق نه دے راغلے. په ټول کښې اسمان په قران کښې په دوو مفهومونو مادي او معنوي کښې استعمال شوےدے، ځینې ځایونه یې دا دي:

۱. د اوچت په معنی: دا معنی له لغوي معنې سره سمه ده او له دې ایته هم اخستې کیږي:

«كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ؛[٦] ښه خبره د ښې ونې

۱. حسن مصطفوي، التحقيق في كلمات القرآن الكريم، ۵ټوک، ۲۱۹مخ.
۲. حسین راغب اصفهاني، المفردات، ۴۲۷مخ، د سماء ټکي لاندې.
۳. احمد تفضلي، دايرة المعارف اسلامي، د اسمان ټکي لاندې.
۴. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ۱۴۸مخ.
۵. ر.ک: بینات، سال دوم، ۸شمیره، منې۱۳۷۴، ۸۲ او ۸۷ مخونه.
۶. ابراهیم، ۲۴آیة.

په شان ده چې جرړې يې په ځمکه کښې ثابتې او څانګې يې اسمان کښې دی»
د اوسنۍ زمانې ځينې مفسرانو دا معنی راوړې ده[1] خو ځينې نور انديال په دې باور دي چې:

«په قران کښې سماء د «اوچت» او د لوړاوي لپاره استعماليږي او ممکنه ده چې په مجازي حالت کښې يا د مسامحې لپاره په قران کښې استعمال شوې وي. ځکه چې د «اوچت» خو جمع نه شو جوړولې او اوچتوالې خو ډېرښت او جمع نه مني په داسې حال کښې چې سماء په ډيرو ځايو کښې جمع «السموات» استعمال شوے دے.[2] نو «سبع سموات» په دې معنې نه شي کيدے.

۲. د ځمکې ګير چاپير حد: هغه ځای کښې چې پکښې وريځې دي او په هغې کښې هوا ده: «وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا؛[3] او له اسمانه مو مبارکې اوبه نازلې کړې»

۳. د ستورو او سيارو ځای: «تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا؛[4] برکتمن دے هغه ذات چې په اسمان کښې يې برجونه جوړ کړل او په هغې کښې يې ډيوه (لمر) او روښانه سپوږمۍ جوړه کړه.»

۴. د قرب او حضور مقام چې د عالم د کارونو د تدبير ځاي دے: ځينې مفسرانو، لکه علامه طباطباي(رح) په څو ځينو ځايونو کښې «سماء» همدې معنې ته ګرځولے دے.[5] له هغو ځينې ايتونه چې په دې معنې دلالت کوي: «يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ؛[6] او (خدای) هغه دے چې د نړۍ چارې له اسمانه تر ځمکې تدبيروي.»

۵. يو عالي او حقيقي موجود: ځينې د ليدتوګې خاوندان وايي: اسمان لکه څنګه چې په قران کښې د مادي اسمان په معنی استعمال شوےدے لکه سموات

۱. ناصر مکارم شيرازي، تفسيرنمونه، ۱ټوک، ۱۲۵ او ۱۲۷مخونه.
۲. محمد تقي مصباح يزدي، معارف قرآن (۳-۱)، ۲۳۴مخ.
۳. ق سورت، ۹آية.
۴. فرقان، ۲۱آية.
۵. ر.ک: علامه طباطبايي، الميزان في تفسير القرآن، ۱۲و ۱۹ټوکونه، ۲۴۷ او ۳۲۷مخونه.
۶. سجده، ۵آية.

سبع، د وجود په مرتبې کښې د لوړاوي او عالي موجود په معنې استعمال شوے دے چې هماغه معنوي سماء او له مادي او ټولې هستۍ نه د اوچت عالم په معنی دے چې له هغه لوړې مرتبې نازليږي.[۱] په د دې ايت: «وَ فِي السَّماءِ رِزْقُكُمْ وَ ما تُوعَدُونَ؛[۲] او ستاسو روزي او هغه څه چې تاسو ته يې وعده درکړې کيږي په اسمان کښې دي»

ډېر احتمال دا دےچې سماء د هغه عالم په معنی دے چې له مادي او معنوي عالمه اوچت دے او له ايتونو داسې په لاس راځي چې څه هم په دې مادي عالم کښې موجود دي، له هغه عالمه چې له مادي اوچت دےنازليږي.[۳]: «وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ؛[۴] د هر يو څيز خزانې له مونږ سره دي او مونږ يې يوازې په معلومه اندازه نازلوو.»

دې ته په پام سره، اسمان په لغت کښې، په نوي علم او قران کښې په يوه معنی نه دے استعمال شوې او په بيلا بيلو معنو استعمال شوے دے.

۲. اووه اسمانونه

په ټول قران کښې اته ځله «سبع سموات» ټکې راغلے دے. په دغه ټکو کښې چې ځير شو[۵] نو پوهيږو چې دغه ټول اوۀ اسمانونه په خپلو کښې په منيځ کښې

---

۱. محمد تقي مصباح يزدي، معارف قرآن ۲۳۴- ۲۳۲ مخونه.
۲. ذاريات، ۲۲آية.
۳. معارف قرآن، ۲ټوک، ۲۳۲مخ.
۴. حجر، ۲۱آية.
۵. «الَّذي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى في خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ؛ هغه کس چې اووه اسمانونه يې چې د اووو منظمو چتونو سره پيدا کړل د رحمن خدای په خلقت کښې به څه تفاوت ونه مومې نو د عقل په سترګو وګوره ايا څه سستي او خلل پکښې وينې» (ملک، ۳آية)؛
«أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا؛ آيا تاسو نه دي ليدلي چې خدای پاک څه اووه اسمانونه طبقې طبقې پيدا کړي دي» (نوح، ۱۵آية)
«هُوَ الَّذي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ؛ (بقره، ۲۹آية)؛
«تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ؛ (اسراء، ۴۴آية).

داسې دي لکه د پیازو د دوو پوستکو تر مینځ هغه نرۍ پرده؛ ځکه چې ډېرو تفسیر لیکونکیو د «طباقاً» ټکي معنی هغه چتونه کړي چې په یو بل لپاسه وي[1].
نو ایتونو ته په پام، دا ټول چتونه له یوۀ چته چې د ګیس دے پیدا شوي دي: «ثُمَّ اسْتَوى إِلَى السَّماءِ وَ هِيَ دُخانٌ؛[2] خدای پاک د ځمکې له پیدا ایښته وروسته په اسمان بوخت شو په داسې حال کښې چې لوړې او بړاس و» یعنې خدای پاک لومړنی کړي له ګیسه جوړې کړې،[3] ځکه چې سماء په هغه حال کښې (له ځمکې جوړېدو وړاندې) لوړې او پنډ ګیس و او ورو ورو نرې شو او اووه اسمانونه ترې جوړ شول.[4] په ټول کښې ویلے شو چې د اووه اسمانونه په هکله دوه احتماله لرو:
الف) دا احتمال شته چې له «سبع سموات» مطلب د ځمکې د راکښلو حد دے. د قران په ځینې ایتونو کښې، چې د اوو اسمانونو ذکر په کښې دے او چت په چت یې یاد کړي دي، دې ته اشاره شوې: «اللهُ الَّذي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ...؛[5] خدای هماغه کس دے چې اووه اسمانونه او د هغې په شان اووه ځمکې یې جوړې کړې»
ځکه پېژندونکیو پوهانو، د ځمکې چتونه د کار او ذمه وارۍ له مخې په اووه چتونو کښې تقسیم کړي دي:
۱. تروپوسفر: تروپو، د متغیر او اسفِر په معنې، د ګول او دائرې او سیمې په معنی دے. د دې چت اوچتوالې په استوا کښې، شپاړس کلومیټره او په قطب کښې لس کلومیټره دے. په همدې برخې کښې وریځې جوړیږي او د ځمکې هوا او موسم ټاکل کیږي.
۲. استراتوسفر: دا چت د تروپوسفر له پاسه شورو کیږي او د ځمکې تر ۳۲ کیلومیټرو پورې دوام لري چې په هغې کښې همیشه تیز بادونه وي.
۳. اوزونسفر: په دې چت کښې د دویم چت څه نه څه برخه راغلې ده او د هغې

---

۱. ر.ک: المیزان، ۱۰ټوک، ۱۵۰مخ.
۲. فصلت، ۱۱آیة.
۳. مجمع البیان، ۹ټوک، ۸مخ.
۴. ابوالفضل داور پناه، انوار العرفان، ۵ټوک، ۸۳مخ.
۵. طلاق، ۱۲آیة.

لوړاوي له شلو کلومیټرو تر پنځوسو کلومیټرو تاکل شوی دی. په دې چت کښې یو ډول اکسیجن شته چې هغه ته اوزون ویل کیږي. دا چت د نورو چتونو په نسبت ګرم دی او د ګرمۍ درجه یې تقریبا تر صفره رسي او سبب یې دا دی چې اوزون د لمر ماورای بنفش شغلې جذبوي.

۴. مزوسفر: په دې چت کښې، اسماني اجرام چې له فضا رائحي، د ډېر سپیلۍ لرلو په سبب له فضا سره د لګیدو له امله ګرمیږي او سوزي او د هغوی ایره ځمکې ته رسي.

۵. یونوسفر: دا چت یو عجیبه او له رازونو ډکه برخه ده چې د هوا د نریوالي له مخې د خلا په شان ده د ځمکې له پنځوسو کلومیټرو اوچتوالي شورو کیږي او تر درې سوو یا شپږو سوو کلومیټرو لپاسه ده. په دې برخه کښې یو ژوندي څیز هم د لمر له ماورای بنفش له شغلو او کیهاني شغلو او شهابونو (کاڼو) بچ نه شي پاتې کیدی مګر په هغو وسیلو سره چې فضایي راکټونه یې لري.[1]

۶. ترموسفر: په دې چت کښې د هوا ذرې بارداري کیږي (الکټریکي بار اخلي).

۷. اکسوسفر: په دې چت کښې ذرې د لاندیني چت په نسبت ډېرې کمې دي او په همدې دلیل، هغې ته تند حرکت ورکوي، همدارنګ په هغو کښې ځینو ته د ځمکې له کشش د بهر وتلو امکان ورکوي.[2]

ب. ځینې نورو پوهان وایي: هغه اووه اسمانونه چې پیغمبر(ص) یې د معراج په شپه سیل کړې و، هغه د ځمکې چتونه نه دي، بلکه اول او شپږم اسمان څه بل څه دي چې مونږ یې له جزئیاتو نه یو خبر.هغوی د خپلې خبرې د ثابتولو لپاره په څو څیزونو سره دلیل راوړی دی: چې سبع سموات او د اووه عدد د شمیرې لپاره وګڼو، نو مفهوم یې د اوو اسمانونو شول دي. د صافات سورت شپږم ایت ته په پام سره چې فرمایي: «إِنَّا زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيا بِزِينَةٍ الْكَواكِبِ؛ مونږ نزدې اسمان

---

۱. سید علي اکبر قرشي، قاموس قرآن، ۳ټوک، ۳۳۴مخ.

۲. هماغه؛ سید علي اکبر قرشي، تفسیر احسن الحدیث، ۱ټوک، ۸۳مخ؛ یعقوب جعفري، کوثر، ۱ټوک، ۱۱۲مخ.

[اول آسمان] پـه سـتورو سـره ښـکلې کـړ» او فصـلت سـورت دولسـم ايـت: «وَزَيَّنَّـا السَّـماءَ الـدُّنْيا بِمَصـابِيحَ؛[1] مـونږ کـوزني اسـمان تـه د سـتورو پـه ډيـوې سـره ښـکلا ورکړه»

روښانيږي چې کوم څه مونږ وينو او د انسان علم او پوهه تر هغې رسي، هغـه ټول په لومړني اسمان کښې دي او له دې ستورو عـلاوه شپږ عـالمونه نور دي چې زمونږ د علم لاس ورته نه رسي.[2]

له دې ايته په ښه طريقه ګټه اخستل کيږي چې کوم څه مـونږ وينـو او د سـتورو جهـان تـرې جـوړ دے، هغـه پـه لـومړي اسمان کښـې دي او لـه هغـې پرتـه، شـپږ نـور اسمانونه دي چې تر اوسه پورې مونږ د هغې په هکله علم نه لرو.[3]

هغـه شـپږ نـور اسـمانونه مـونږ نـه دي پيژنـدلي، خـو دا امکـان شـته چـې پـه راتلونکي وخت کښې له هغې پرده اوچتـه شي، ځکـه چې د انسـان نيمګـړے علـم هرڅومره چې پرمختګ کوي د پيدا ښت نوي نوي عجايب ورته په لاس ورځي.

کوم څه چې بيان شو دې ته په پام سره مونږ داسې ځواب ورکولې شو:

۱. هغه اسمان چې پيغمبر(ص) ورتـه د معراج په شپه تلے و، پـه يقيـن سـره هغـه د ځمکې ګير چاپير چتونه او طبقې نه وې. نيوکـه خـو هالـه کيـدې شي چې مـونږ د پيغمبر(ص) سيل د ځمکو په چتونو کښې وګڼو. ځکه چې د پيغمبر(ص) معـراج، د ټو اسمانونو په هکله خبر ورکوي او داسې څرګنديږي چې دغه اسمانونه د ځمکې د کشش له حده بهر دي. لکـه څنګـه چې ځينې تفسير کـوونکي دا بـاور لـري چـې د دې نړۍ له اسمانه علاوه نور شپږ اسمانونه هم شته.[4]

۲. د پيغمبر(ص) لخوا اسمانونو او اوم اسمان تـه ختـل د خلقت لـه رازونـو يـو راز او خدايي معجزا ده. مونږ له اووه اسـمانونو چـې پـه قـران کښـې بيـان شـوي دي يوازې د دې دنيا اسمان وينو او له دې نه يو خبر چې لـه دې ځمکې او کهکشـانونو

---

۱. فصلت، ۱۲آية.

۲. تفسير نمونه، ۲۴ټوک، ۲۲۱مخ.

۳. هماغه، ۱ ټوک، ۱۲۷ او ۱۲۸ مخونه.

۴. ر.ک: الميزان في تفسير القرآن، ۱۷ټوک، ۳۷۰مخ.

علاوه څومره داسې ستورې او ځمکې شته چې د انسان پوهه ورته نه رسي او کله چې له يو څيز نه يو خبر نو د هغې مطلب دا نه دے چې هغه څيز نشته.[1]

۳. اوسني انسان، له خپل ټول علمي پرمختګ سره سره، دا دعوا نه شي کولې چې په شمسي منظومې کښې موجود ستورې، هغه يوازيني موجود څيزونه دي چې انسان ورته رسيدلے دے او له هغې پرته بل څه نشته. نو څنګه کيدې شي چې له دې اسمانه پرته د بل اسمان له موجوديته انکار وکړي.

نتيجه

کوم څه چې بيان شو له هغې مونږ دې نتيجې ته رسو چې د معراج په مسئلې کښې له اسمانه مطلب، هغه چتونه او طبقې نه دي چې د ځمکې او لمر تر مينځ موجود دي، بلکه مطلب يې د اسمانونو چتونه دي چې مونږ يې يوازې د دې دنيا له چته خبر يو. انسان د علم د کمي او ناتوانۍ له سببه تراوسه پورې هغه شپږو اسمانونو ته نه دے رسيدلے. په دې خبرې باندې له ټولو لوی دليل هغه کشفيات دي چې د نجوم په علم کښې شوي دي. انسان دا حق نه لري چې کوم څيز په خپلو مادي سترګو سره نه شي ليدلے د هغې انکار وکړي؛ ځکه چې د انسان علم او پوهه محدوده ده او په دې کمې پوهې سره د بې نهايتۍ انکار نه دے پکار.

د لازياتې مطالعې لپاره سرچينې

قريشي، سيد علي‌اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلاميه، ۱۳۷۱هـ

مصباح يزدي، محمدتقي، معارف قرآن (۳ ـ ۱)، قم، د امام خميني(ره) د زده کړې او څيړنو مؤسسه، ۱۳۸۴هـ.

طباطبائي، سيد محمدحسين، الميزان في تفسير القرآن، ج۱۲ و۱۹، قم د اسلامي خپرندويو دفتر، ۱۴۱۷هـ ق.

وروستے حديث

امام صادق(ع) فرمايي: «په دې ايت (والسماء والطارق) کښې له سماء مطلب

---

۱. هماغه.

اميرالمؤمنين(ع) د ے او له طارق مطلب هغه روح د ے چې له امامانو سره د ے او هغوي په نيکو علمونو ټينګ ساتي د خداى له خوا لـه امامـانو(ع) سره نښـه او څـه چې په شپه او ورځ کښې کيږي له هغې يې خبروي...[1]

---

١. تفسير شريف لاهيجي، ۴ټوک، ۷۵۷مخ.

په نبيانو باندې د معصومو امامانو(ع) لوړاوې

پوښتنه: شيعه ولې معصوم امامان(ع) له نبيانو لوړ ګڼي؟

د پوښتنې وضاحت

دا پوښتنه له هغه پوښتنو ده چې په دين کښې ډير اهميت لري چې له تيرو زمانو رامينځ ته شوې وه، او په اوس وخت او راتلونکي وخت کښې به هم پوښتل کيږي. که څه هم د دې پوښتنې له پيدا کيدو وړاندې د پيغمبر(ص) په حديثونو کښې داسې نښې شته چې ورسره خپله دعوا ثابتولې شو. ابن ابی الحديد ليکلي: "د فضيلت دا عقيده يوه زړه عقيده ده چې ډېر اصحاب او تابعان په دې عقيدې وو"[1] په دې طريقه معلوميږي چې دا عقيده څه نوې عقيده نه ده او د اسلام له لومړيو تر اوسه پورې شته. له همدې سببه د شيعو لويو عالمانو د امامانو د فضيلتونو په بيانولو کښې ټکنې شوې نه دي. د شيعو لوړ شخصيتونه لکه شيخ مفيد، شيخ طوسي، علامه حلي (يوسف بن مطهر)، علامه مجلسي او اوسني فقيهانو په خپلو کتابونو کښې د دې اعتقاد دليلونه بيان کړي دي. په دې څيړنه کښې دا هڅه کوو چې د هغې ځينې دليلونه ډېره په لنډه طريقه بيان کړو.

ځواب:

---

۱. ابن ابي الحديد معتزلي، شرح نهج البلاغة، د آية الله مرعشي کتابتون خپرندويه قم، چاپ ۱۴۰۴ هـ ق، ۲۰ټوک، ۲۲۱مخ، «و القول بالتفضيل قول قديم قد قال به کثير من الصحابة و التابعين»

۱. د امامانو په لوړاوي باندې قراني دليلونه

چې په ټولو انسانانو، حتى نبيانو بې زمونږ له پيغمبره (حضرت محمد بن عبدالله(ص) لوړاوې لري.

د شيعه و عالمانو او د سنيانو ځينې فرقو، د امامانو د لوړاوي په تيره بيا د حضرت علي(ع) د لوړاوي لپاره د قران ډير ايتونه راوړي دي چې دلته يې ځينو ته شاره کوو:

الف) د ابراهيم(ع) د امامت ايت

قرآن کريم فرمايي:

{وَ إِذِ ابْتَلي إِبْراهيمَ رَبُّهُ بِكَلِماتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قالَ إِنِّي جاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِماماً قالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتي قالَ لا يَنالُ عَهْدِي الظَّالِمينَ}[1]

[ياد کړه هغه وخت] کله چې خداى ابراهيم په بيلا بيلو وسيلو سره وازمويه نو هغه په ښې طريقه دا ازموينې پوره کړې. خداى هغه ته وفرمايل: ته مې د خلکو لپاره امام او مشر جوړ کړې، ابراهيم ورته وويل: زما له نسله به هم (امامان وګرځوې) خداى وفرمايل: زمان دا عهد ظالمانو ته نه رسي (او ستا په اولاد کښې به امامت يوازې هغه کسانو ته رسي چې پاک او معصوم وي اود دې مقام وړ وي)[2]

دا ايت په دې طريقه دلالت کوي چې د حضرت ابراهيم(ع) ژوند له لويو ازميښتونو سره مخامخ و چې دا ايت يې په دې ازميښتونو کښې د بريالي توب وخت بيانوي. هغه ازميښت چې د ابراهيم لوړاوې او مقام يې په بشپړه توګه ثابت او د هغه ارزښت يې څرګند کړ. هغه حضرت چې کله په دې ازميښتونو کښې بريالې شو، نو خداى پاک بايد هغه ته انعام ورکړي، نو ويې فرمايل: "ما ته د خلکو لپاره امام او مشر جوړ کړې" د ابراهيم(ع) ازميښتونه دا وو:

۱. د ابراهيم(ع) له خوا خپل زوې د قربانۍ لپاره بوتلل او هغه په رښتيا د

---

۱. البقره، ۱۲۴آيهٔ.

۲.د آيتونو ترجمه، د آية الله ناصر مکارم شيرازي له ترجمې راخستې شوي دي.

خدای په اطاعت کښې د قرباني لپاره تيارول او د شيطان وسوسه کول، چې هيڅکله يې ابراهيم له خپلې ارادې ايسار نه کړ.

۲. خپل ښځه او بچې د مکې وچې او غير ابادې زمکې ته بوتلل، په داسې ځای کښې چې يو کس هم نه اوسيده، خو ابراهيم بيا هم د خدای د حکم د منلو لپاره دا کار وکړ.

۳. د بابل د بت برستو په وړاندې د هغه ودريدل او د بتانو ماتول او له تاريخي محاکمې سره په ميړنتيا سره مقابله کول.

۴. په اور کښې اچول کيدل چې په دوي کښې هر يو لوی او ګران ازميښت و، خو هغه د خپل ايمان په طاقت په هغه ټولو ازميښتونو کښې بريالې شو او دا يې ثابته کړه چې د امامت د مقام وړتيا لري.

په کوم ايت کښې چې بحث شورو دے له هغې په لنډه توګه داسې پوهيږو: د امامت هغه مقام چې ابراهيم عليه السلام ته په ټولو ازموينو کښې له بريالۍ وروسته ورکړې شوې و، د نبوت او رسالت له مقامه لوړ و. د امامت مقام هغه مقام دے چې له دې لوړ دے او حتی له نبوت او رسالته هم لوړ دے، او دا هماغه مقام دے چې ابراهيم عليه السلام ته له ازمويني ورکړې شو. او له ايته دا ګټه هم اخستې شو چې امام (د خلکو د ژوند په ټولو اړخونو کښې معصوم لاربښود) بايد د خدای له اړخه وټاکل شي ځکه چې:

اول: امامت يو خدايي عهد او تړون دے او دا څرګنده ده چې خدای بايد داسې کس وټاکي چې له هغه سره يې تړون وي.

دويم: هغه کسان چې زياتې يې کړې دے او د هغوي په ژوند کښې توره مخينه موجوده ده، که هغه په ځان باندې ظلم وي يا په بل چا او تر دې چې يو ګړی يې هم بت پالي کړې وي، هغه د امامت وړتيا نه لري او په اصطلاح کښې بايد ووايو چې امام بايد په خپل ټول عمر کښې معصوم وي.

ايا بې له خدايه يې بل څوک له دې صفتونو خبريدې شي؟ او که په دې تله مونږ د پيغمبر (ص) ځای ناستې وټاکو، نو بې له اميرالمؤمنين علي عليه السلامه

بل ځوک نه شي کیدي[1]؛ ځکه چې امام علي علیه السلام د خدای له خوا ټاکلې شوې امام دے. نو له همدې سببه له ټولو مخلوقاتو چې نبیان دي هم پکښې دي لوړ دے.

ب) د مباهله ایت

{فَمَنْ حَاجَّكَ فيه منْ بَعْد ما جاءَكَ منَ الْعلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَـدْعُ أَبْناءَنـا وَ أَبْنـاءَكُمْ وَ نساءَنا وَ نساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللهِ عَلَي الْكاذبينَ}[2]

نو ځوک چې له تا سره په دې مسئله کښې تا ته د علم له راتللو نه پس هم، بحث (جګړه) وکړي نو ووایه: راشئ مونږ خپل زامن او تاسو خپل زامن، مونږ خپلې ښځې او تاسو خپلې ښځې مونږ خپل نفسونه (چې زمونږ د ځان په ځای دي) او تاسو خپل نفسونه، راوبولو بیا (خدای ته) دعا او زاري وکړو او په دروغجنو به د خدای لعنت وکړو

د دلیل سبب

د (أَنْفُسَنا)ټکي مطلب یوازې حضرت علي علیه السلام دےاو جایزه نه ده چې مطلب یې په خپله پیغمبر(ص) وي؛ ځکه چې هغه حضرت په خپله د مباهلې بلونکې و. نو دې ته په پام سره جایزه نه ده چې انسان په خپله ځان ته بلنه ورکړي، بلکې د بلنې مطلب دا دے چې باید نورو ته بلنه ورکړي[3] پر دې اساس اول دا چې: امام علي(ع) د پیغمبر(ص) ځان دے. دویم دا چې پیغمبر(ص) له ټولو نبیانو افضل دے. دریم دا چې: امام علي(ع) له نبیانو افضل دے. څلورم دا چې: ټول امامان له نبیانو بې زمونږ له نبي افضل دي او کله چې قولونه بیانیږي نو معلومه به شي چې دا ایت څه رنګ دلالت کوي چې حضرت علي(ع) بې زمونږ له نبي په ټولو نبیانو لوړاوې لري او کله چې د حضرت علي علیه السلام لوړاوي ثابت شو نو د نورو

---

۱. تفسیر نمونه، ۱ټوک، ۴۴۴مخ.
۲. آلعمران، ۶۱آیهٔ.
۳. محمد جواد نجفي خمیني، تفسیر آسان، اول چاپ، ۱۳۹۸ هـ ق، اسلامیه خپرندویه، تهران، ۲ټوک، ۳۰۹مخ.

امامانو لوړاوي په خپله ثابتيږي د شيعه ډېرو عالمانو دا ايت په دې طريقه تحليل کړےدے.

۲. روايي دليلونه

ځينې هغه روايتونه چې هغه په خليفه ګانو حتی په نبيانو او نورو خلکو باندې د اميرالمؤمنين علی(ع) لوړاوې ښيي، ډېرې هغه خبرې او حديثونه دي چې عالمانو ورسره د خپلې دعوې د ثابتولو لپاره دليل راوړےدے؛ لکه د منزلت حديث، ولايت، اخوت، محبت، وصيت، د مارغه د سور کيدو، ژمنې او نور... حديثونه چې دلته يې يوازې دوه بيلګې بيانوو.

الف) لومړۍ برخه په خلکو باندې د امام علي عليه السلام د لوړاوي دليلونه

اول: د مارغه حديث

«رَوَي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ أَهْدِيَ لِرَسُولِ اللهِ طَيْرٌ فَقَالَ اللَّهُمَّ ائْتِنِي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلُ مَعِي مِنْ هَذَا الطَّيْرِ»[۱] علامه حلي ليکي: دا روايت له هغه روايتونو دے چې د تواتر حد ته رسي او د خاصه او عامه (شيعه او سني) تر مينځ مشهور دے. انس بن مالک وويل: يو سور کړې مارغه چا پيغمبر(ص) ته ډالۍ کړه، هغه حضرت لاس په دعا شو او ويې فرمايل: خدايه ماته هغه ځوک راوله چې ستا تر ټولو زيات خوښ وي چې ماسره دا سور کړې مارغه وخوري انس چې پوهيده چې د پيغمبر(ص) دعا ضرور قبليږي وايي: په زړه کښې مې دا خواهش و چې هغه کس له انصارو وي، له همدې سببه مې وويل: خدايه دا کس له انصارو وګرځوه! خو د پيغمبر(ص) دعا سره سم حضرت علي عليه السلام راغےاو د ننوتلو اجازت يې وغوښته، ومې ويل د خدای رسول(ص) په څه کار بوخت دے هغه ستون شه او لږ وخت وروسته بيا راغے. دې ځل مې بيا ورته هماغه خبره وکړه او ومې ويل: د خدای رسول(ص) په څه کار بوخت دے. په دريم ځل چې هغه راغے، د خدای

---

۱. علامه حلي، کشف اليقين في فضائل أمير المؤمنين(ع)، اول چاپ، ۱۴۱۱هـ ق، د ارشاد د وزارت خپرندويه، تهران، ۲۸۹مخ.

رسول(ص) وفرمایل: ور خلاص کړه. ور مې خلاص کړ. علي(ع) راغې. د خدای رسول وپوښتل: انس سره ستا خبره څه وه؟ ويې ويل: اې د خدای رسوله! دا دريم ځل دی چې د راتلو په غرض ستا د کور تر وره راغلم خو انس هر ځل ويل چې د خدای رسول په څه کار بوخت دی او له راننوتلو يې منعې کړم.

پيغمبر(ص) زه وغوښتم: د دې منعې کولو سبب يې له ما وپوښته چې د هغه له ننوتلو دې ولې منعه وکړه؟ ومې ويل: اې د خدای رسوله! ځکه چې ستا دعا مې اوريدلې وه او پوهيدم چې ستا دعا قبليږي، نو دا مې خوښه وه چې د خدای هغه محبوب بنده زمونږ له قبيلې او انصارو وي. د خدای رسول(ص) وفرمایل: «إِنَّ الرَّجُلَ قَدْ يُحِبَّ قَوْمَهُ إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبَّ قَوْمُه» هو! هر کس خپلو خپلوانو ته خوږ وي او دا خبره يې بيا ځلې وکړه.

له دې روايته پوهيږو چې حضرت علي(ع) د خدای له ټولو خوښ بنده دی او د هغې لاندينۍ برخه په دې دلالت کوي چې پيغمبر(ص) هم لکه د نورو خلکو له خپلوانو سره مينه لري. نو کله چې يو کس خدای او رسول ته خوښ وي نو دا منلې شوې خبره ده چې له ټولو انسانانو او له تيرو نبيانو به لوړ وي.

په متواتره توګه د خدای له علي(ع) نقل شوي دي چې همدا خبر يې د شورا په ورځ چې په خپل کور کښې يې ورونه بند وو او عمر وفات شوی و، په خپل فضيلت کښې د دليل په توګه بيان کړې و او فرمایل يې:

أَنْشُدُكُمْ بِاللهِ هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ! اللَّهُمَّ ائْتِني بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلْ مَعَي مِنْ هَذَا الطَّائِرِ فَجَاءَ أَحَدٌ غَيْرِي فَقَالُوا اللَّهُمَّ لَا فَقَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ

ستاسو دې په خدای قسم وي ايا ستاسو تر مينځ داسې څوک شته چې د هغه په هکله د خدای رسول فرمايلي وي، خدايه ستا تر ټولو خوږ بنده ماته راوله چې ما سره دا سور کړې مارغه وخوري. ايا بې له ما بل څوک راغلل. ټولو وويل: مونږ خدای شاهد نيسو چې نه. ويې فرمایل: خدايه ته ګواه اوسه چې ټولو حاضرانو د دې خبرې په رښتياوالي اعتراف وکړ.

او علي(ع) هيڅ کله په باطلو باندې استدلال نه کوي.[1] د هغه حضرت له دليله دا معلوميږي چې د ضرورت په وخت په هغوي د پيغمبر(ص) په خبرو دليل راوړه.

دوم: د محبت حديث

«قَالَ رَسُولُ اللهِ: وَ الَّذي نَفْسي بِيَدِه لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلاً يُحِبُّ اللهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللهُ وَ رَسُولُهُ لَيْسَ بِفَرَّارٍ يَفْتَحُ اللهُ عَلَي يَدِه وَ أَرْسَلَ إِلَيَّ وَ أَنَا أَرْمَدُ وَ تَفَلَ فِي عَيْنِي وَ قَالَ اللَّهُمَّ اكْفِه أَذَي الْحَرِّ وَ الْبَرْدِ فَمَا وَجَدْتُ بَعْدَهُ حَرّاً وَ لا بَرْداً»[2] قسم په خدای بيرغ به د هغه چا په لاس کښې ورکوم چې خدای او رسول يې خوښ دي او د خدای او د هغه د رسول هغه خوښ دے. هغه هيڅ کله له جنګه نه تښتي. خدای پاک به د يهوديانو دا قلا د هغه په لاس خلاصوي او يو کس يې په ما پسې راوليږۀ او زما په سترګو درد و او د خپلې خُلې مبارکې لاړې يې زما په سترګو ومږلې او ويې فرمايل: خدايه هغه د ګرمۍ او ساړه له ازاره ساته. له دې وروسته هيڅکله ګرمۍ او ساړه نه يم ازار کړې او د سترګو په درد نه يم اخته شوې.

په ځينو روايتونو کښې د سبا ټکې راغلے دے دا په داسې حال کښې دي چې له ابوبکر وروسته يې عمر د خيبر قلا د فتحې لپاره ليږلے و. کله چې هغه هم برياله نه شو او وتښتيد، نو هغه حضرت دا ژمنه وکړه.

ابن هشام دا حديث د حضرت علي(ع) په فضيلت کښې نقلوي او ليکي:

سلمة بن عمرو اکوع وويل: يوه ورځ د خدای رسول د جنګ بيرغ چې سپين بيرغ و د ابوبکر په لاس کښې ورکړ او هغه يې د خيبر د قلا د فتحې لپاره وليږۀ، خو هغه څه ونه کړې شو او قلا يې فتح نه کړه او بيرته راستون شو. د خدای رسول وفرمايل: سبا به بيرغ د هغه چا په لاس کښې ورکوم چې له خدای او د هغه رسول سره مينه لري او خدای او د هغه رسول له هغه سره مينه لري هغه به دا قلا فتح کوي او هيڅ کله (د دښمن په وړاندې) نه تښتي (او کله چې بله ورځ شوه) حضرت

---

۱. شيخ مفيد، الفصول المختارة، اول چاپ، ۱۴۱۳ هـ ق، د شيخ مفيد سمينار خپرندويه، قم ۹۷مخ،

۲. شيخ طبرسي، إعلام الوري بأعلام الهدي، دريم چاپ ۱۳۹۰ هـ ق، اسلاميه خپرندويه، تهران، ۱۸۵مخ.

علی یې راوباله، علی(ع) په هغه ورځ د سترګو درد درلود پیغمبر(ص) وربانډې د خپلې مبارکې خُلې اوبه ومږلې او بیا یې وفرمایل: «خُذْ هَذِهِ الرَّايَةَ فَامْضِ بِهَا حَتَّي يَفْتَحَ اللّهُ عَلَيْك» دا بیرغ ونیسه او وړاندې لاړ شه چې خدای درته قلا خلاصه کړي.[1]

پر دې اساس د خپلې دعوې د ثابتولو لپاره دا رنګ استدلال کولې شو: امام علی(ع) د خدای له ټولو زیات خوښ کس دے، د خدای له ټولو زیات خوښ په خلکو کښې له ټولو لوړ بنده دے، نو امام علی(ع) له ټولو لوړ بنده ده او دې ته په پام چې امامان(ع) ټول له یوۀ نوره دي نو امامان هم تر ټولو له لوړو بندګانو دي.

ب) دویمه برخه: په خلکو باندې د نورو امامانو(ع) د لوړاوي دلیلونه

په دې بله برخه کښې، هغه حدیثونه دي چې په خلکو، بې زمونږ له رسوله(ص) د نورو امامانو لوړاوې بیانوي.

علامه مجلسي په بحار الانوار ۲۶ټوک، ۲باب، ۲۶۷مخ، کښې "د امامانو لوړاوې، په نبیانو، په ټولو خلکو، له پرښتو د هغو لپاره ژمنه اخستل او دا چې ټول خلک او اولوالعزم پیغمبران دې درجې ته ونه رسیدل مګر د هغوي د مینې په واسطه، ۸۸ روایتونه یې نقل کړي دي چې دلته یې یو څو روایتونو باندې بسنه کوو.

۱. په *عیون اخبار الرضا* کښې راغلي دي چې امام رضا(ع) له خپلو پلار نیکونو نقل کړي چې له پیغمبر(ص) نقلوي: «اے علی ته او ستا بچي د خدای خوښ کړي مخلوق يئ،أَنْتَ يَا عَلِيُّ وَ وُلْدُكَ خِيَرَةُ اللهِ مِنْ خَلْقِه».[2]

۲. په خصا کتاب کښې لولو چې جعفر بن محمد له خپل پلاره او هغوي له خپلو پلار نیکونو له علی علیه السلام او هغوي له پیغمبر(ص) نقلوي، چې ویې فرمایل:

اے علی خدای پاک دنیا ته پام وکړاو د جهان په ټولو سړیو کښې یې زۀ

---

۱. عبدالملك بن هشام الحميري المعافري، السيرة النبوية، تحقيق مصطفي السقا و ابراهيم الأبياري و عبد الحفيظ شلبي، بيروت، دار المعرفة، بي تا، ۲ټوک، ۳۳۴مخ.

۲. شيخ صدوق، عيون أخبار الرضا، جهان خپرندويه، ۱۳۷۸ هـ ق، ۲ټوک، ۵۸مخ، ۲۱۸حديث.

خوښ کړم، د دویم ځل لپاره یې بیا پام وکړ او ته یې د ټول جهان په سړیو کښې خوښ کړې، د دریم ځل لپاره یې پام وکړ، د جهان په سړیو کښې یې امامان خوښ کړل، د څلورم ځل لپاره یې پام وکړ، فاطمه زهرا سلام الله علیها یې د ټول جهان په ښځو کښې خوښه کړه.

یَا عَلِيُّ إِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَشْرَفَ عَلَي الدُّنْيَا فَاخْتَارَنِي مِنْهَا عَلَي رِجَالِ الْعَالَمِينَ ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّانِيَةَ فَاخْتَارَكَ عَلَي رِجَالِ الْعَالَمِينَ بَعْدِي ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّالِثَةَ فَاخْتَارَ الْأَئِمَّةَ مِنْ وُلْدِكَ عَلَي رِجَالِ الْعَالَمِينَ بَعْدَكَ ثُمَّ اطَّلَعَ الرَّابِعَةَ فَاخْتَارَ فَاطِمَةَ عَلَي نِسَاءِ الْعَالَمِينَ»[1]

۳. حضرت امام رضا علیه السلام له خپل پلار نیکونو له پیغمبره(ص) نقلوي:

"حسن او حسین له ما وروسته او له خپل مور پلار وروسته په ځمکه کښې تر ټولو غوره کسان دي او د هغوي مور د دنیا په مخ تر ټولو غوره ښځه ده؛الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ بَعْدِي وَ بَعْدَ أَبِيهِمَا وَ أُمُّهُمَا أَفْضَلُ نِسَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ.[2]

۴. په هغه تفسیر کښې امام حسن عسکري(ع) ته یې نسبت ورکړے شوے دے راغلي دي چې حضرت موسی(ع) خدای ته وویل:

خدایه! که محمد ستا په نزد تر ټولو نړیوالو نزدې دے، نو د پیغمبر(ص) په زوزاد کښې زما له زوزاده زیات څوک نزدې شته؟ خدای پاک وفرمایل: موسی! ولې تا ته پته نشته چې د پیغمبر(ص) د ال لوړاوې د ټولو پیغمبرانو په ال باندې داسې دے لکه د محمد لوړاوې په ټولو پیغمبرانو باندې؟

یَا رَبِّ فَإِنْ كَانَ مُحَمَّدٌ أَكْرَمَ عِنْدَكَ مِنْ جَمِيعِ خَلْقِكَ فَهَلْ فِي آلِ الْأَنْبِيَاءِ أَكْرَمُ مِنْ آلِي قَالَ اللهُ جَلَّ جَلَالُهُ يَا مُوسَي أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ فَضْلَ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَي جَمِيعِ آلِ النَّبِيِّينَ كَفَضْلِ مُحَمَّدٍ عَلَي جَمِيعِ الْمُرْسَلِينَ[3]

۵. حذیفة بن اسید په یوه روایت کښې وایي:

پیغمبر(ص) وفرمایل: د یوۀ پیغمبر پیغمبري په اظله عالم کښې نه ده بشپړه شوې مګر دا چې هغه ته وړاندې شوې ده او زما ولایت او زما د اهلبیتو ولایت او

---

۱. شیخ صدوق، الخصال، جامعه مدرسین خپرندویه قم، چاپ کال۱۴۰۳ هـ ق، ۱ټوک، ۹۲مخ.

۲. عیون اخبار الرضا(ع)، وړاندینې، ۲۲۲مخ.

۳. امام حسن عسکري(ع)، تفسیر امام عسکري(ع)، مدرسه امام مهدي(عج) خپرندویه قم، چاپ کال ۱۴۰۹ هـ ق، ۱۱مخ.

د هغوي تمثال د پيغمبرانو لپاره مجسم شوي دي او هغوي د هغوي په ولايت او اطاعت اقرار کړي دے.

مَا تَكَامَلَتِ النُّبُوَّةُ لِنَبِيٍّ فِي الْأَظِلَّةِ حَتَّي عُرِضَتْ عَلَيْهِ وَلايَتِي وَ وَلايَةُ أَهْلِ بَيْتِي وَ مَثُلُوا لَهُ فَأَقَرُّوا بِطَاعَتِهِمْ وَ وَلايَتِهِم

همدارنګ عبد الاعلي په يوه روايت کښې وايي: امام صادق(ع) وفرمايل: "يو پيغمبر هم د پيغمبرۍ مقام ته نه دے رسيدلے، مګر زمونږ د حق په پيژندګلو او په نورو باندې د زمونږ د لوړاوي په پيژندګلو؛ مَا نُبِّئَ نَبِيٌّ قَطُّ إِلَّا بِمَعْرِفَةِ حَقِّنَا وَ بِفَضْلِنَا عَلَي مَنْ سِوَانَا[1]

کوم څه چې بيان شو، دا له هغه څه يوه ذره دي چې شيعو په خپلو کتابونو کښې نقل کړي دي او څوک چې يې کتل غواړي نو اصلي سرچينو ته دې رجوع وکړي. نو د دا رنګ دليلونو په سبب شيعه امامان په نبيانو لوړ ګڼي.

۳. په نبيانو باندې د امامانو د لوړاوي په هکله د عالمانو ليدتوګې

الف) د علامه حلي نظر

علامه حلي په ***کشف المراد*** کښې ليکي:

> ټول روحي او بدني کمالونه په دوي کښې په هر يو کښې موجود دي او په دوي کښې هر يو لکه څه رنګ چې په خپله کامل دي، د نورو هم کمال ته رسوونکي دي. او دا دلالت کوي په دې چې په دوي کښې هر يو په ټولو باندې د مشرۍ وړ دے؛ ځکه په دوي کښې هر يو په خپل وخت کښې په نورو ټولو باندې فضيلت لري، او د عقل په حکم مفضول په فاضل باندې وړاندې کول بد دي.[2]

نو د دې دليل چې امامان بايد په نورو خلکو په حکومت او مشرۍ کښې وړاندې وي، هماغه دے چې دوي په خپل وخت کښې په نورو فضيلت لري او د

---

۱. محمد بن حسن بن فروخ صفار، بصائر الدرجات، د آية الله مرعشي د کتابتون خپرندويه قم، ۱۴۰۴ هـ ق، ۵۱مخ.

۲. العلامه الحلي، کشف المراد في شرح تجريد العتقاد، جامعه مدرسين حوزه علميه قم، يوولسم چاپ ۱۴۲۷ هـ ق، ۵۴۰مخ.

هغوي په وخت کښې له هغوي سره برابري منتفي ده.

ب) د نراقي ليدتوګه

د انيس المؤحدين ليکوال، د امامت په برخه کښې، د امامانو د افضليت قايل شوےدے او ليکلي يې دي چې د دوي د امامت ثابتيدل له هر يوۀ څيز زياته روښانه ده. که هغه د حديثونو او نصوصو له مخې وي چې د فريقينو په واسطه نقل شوي دي او که د هغو د عصمت له مخې وي او د هغوي افضليت که د کرامتونو د څرګنديدو له مخې وي. په هغه ځای کښې چې د افضليت له مخې د امامانو د امامت د ثابتولو په برخې کښې ليکي: "او د افضليت له لارې معلومه ده چې په دوي کښې هر يو په خپله زمانه کښې، د خپلې زمانې په ټولو خلکو افضل وو او په دې معنې باندې ټول مسلمانان يوه خُله دي او څوک يې انکار نه کوي چې څه دليل ته اړتيا ولري".[1]

ج) په احتجاج کتاب کښې د احمد طبرسي ليدتوګه

د «رساله باهره در فضل عترت طاهره» ليکوال وايي: «أنَّ الْمَعْرِفَةَ بِهِمْ كَالْمَعْرِفَةِ بِهِ تَعَالَى فِي أنَّهَا إِيمَانٌ وَ إِسْلامٌ وَ أنَّ الْجَهْلَ بِهِمْ وَ الشَّكَّ فِيهِمْ كَالْجَهْلِ بِهِ وَ الشَّكِّ فِيهِ فِي أنَّهُ كُفْرُ وَ خُرُوجٌ مِنَ الْإِيمَانِ»له هغه مطلبونو چې په خلکو باندې د امامانو لوړاوې بيانوي دا دے چې په حقيقت کښې خدای زۀ هدايت کړې يم په دې چې د هغوي پيژندګلو د خدای پاک د پيژندګلو په شان ده، ځکه چې پيژندګلو د ايمان او اسلام له پيژندګلو عبارت دے او دا چې له هغوي جاهلول او د هغوي په هکله ترديد کول داسې دےلکه د خدای په هکله جهل او ترديد دے؛ ځکه چې دا جهل کفر او له ايمانه خارجيدو ته رسي. بيا يې د ټولو شيعو او سنيانو په اجماع سره دليل راوړےدے چې د هغوي افضليت ورسره ثابتوي او وايي: بې له شافعي مذهبو هيڅوک د دې خبرې منکر نه دي او وړاندې وايي خدای پاک ټولو

---

[1] ۱. محمد مهدي نراقي، انيس الموحدين، الزاء خپرندويه، بي جا، اول چاپ، ۱۳۶۳هـ ش، ۲۱۵ او ۲۲۰مخونه.

زړونو ته الهام کړې دې او د هغوي د مقام لوړاوي او جلال او مرتبه يې د ټولو په روحونو کښې (سره د عقيدې او مذهب د اختلافه) اچولې دې.[1] د امامانو پيژندګلو د خداى د پيژندګلو په شان ده، خو د نبيانو پيژندګلو داسې نه ده، نو له دې روښانيږي چې امامان په نبيانو لوړاوي لري.

د) په بحار کښې د علامه مجلسي ليدتوګه

په بحار کښې، په ټولو خلکو او نبيانو باندې د امامانو لوړاوې او دا چې د هغوي لپاره يې له ټولو خلکو، ملائيکو او اولوالعزم پيغمبرانو (چې دې مرتبې ته نه دي رسيدلي مګر د هغوي په محبت سره) ژمنه اخستې ده، راغلي دي:

قَالَ مُوسَي يَا رَبِّ اجْعَلْنِي مِنْ أُمَّتِه فَقَالَ لَهُ يَا مُوسَي أَنْتَ مِنْ أُمَّتِه إِذَا عَرَفْتَ مَنْزِلَتَهُ وَ مَنْزِلَةَ أَهْلِ بَيْتِه إِنَّ مَثَلَهُ وَ مَثَلَ أَهْلِ بَيْتِه فِيمَنْ خَلَقْتُ كَمَثَلِ الْفِرْدَوْسِ فِي الْجِنَانِ لَا يَنْتَشِرُ وَرَقُهَا وَ لا يَتَغَيَّرُ طَعْمُهَا فَمَنْ عَرَفَهُمْ وَ عَرَفَ حَقَّهُمْ جَعَلْتُ لَهُ عِنْدَ الْجَهْلِ عِلْماً وَ عِنْدَ الظُّلْمَةِ نُوراً أُجِيبُهُ قَبْلَ أَنْ يَدْعُوَنِي وَ أُعْطِيَهُ قَبْلَ أَنْ يَسْأَلَنِي[2]

حفص له امام صادق عليه السلامه نقلوي:

حضرت موسي وفرمايل: خدايه ما د محمد (ص) له امته وګرځوه! خداى پاک وفرمايل: ته د هغه له امته يې کله چې د هغه او د هغه د کورنۍ مقام او منزلت وپيژني؛ ځکه چې په مخلوقاتو کښې د هغه او د هغه د کورنۍ مثال داسې دې لکه فردوس چې د بهشت په نسبت وي چې د ونو پاڼې يې نه غورځيږي او خوند يې نه بدليږي، څوک چې د هغوي له مقام او حقه خبر وي، نو د نه پوهيدو په وخت يې لاربښود يو او په تيارو کښې ورته رڼا ورکوو؛ وړاندې له دې چې وغواړي غوښتې يې پوره کوو او هغه ته عطا کوو له دې وړاندې چې وغواړي.

هـ) په شواهد التنزيل کښې د حسکاني ليدتوګه

حسکاني په ***شواهد التنزيل*** کښې ليکي: جابر بن عبد الله انصاري وايي

---

۱. احمد بن علي طبرسي، الإحتجاج علي أهل اللجاج، مرتضي خپرندويه، مشهد، اول چاپ، ۱۴۰۳، ۲ټوک، ۵۰۲مخ.

۲. بحار الأنوار، مؤسسة الوفاء بيروت – لبنان، چاپ کال ۱۴۰۴ هـ ق، ۲ټوک، ۲۸مخ.

پیغمبر(ص) فرمایي:

انّ الله جعل علیاً و زوجته و ابنائه حجج الله علي خلقه و هم ابواب العلم في امّتي من اهتدي بهم هدي الي صراط مستقیم[1]

خدای پاک علی علیه السلام او د هغه ښځه او بچي په خلکو باندې خپل حجت ګرځولي دي او هغوي د امت لپاره د علم دروازې دي. څوک چې د هغوي په واسطه د هدایت په لټه کښې وي نو نیغې لارې ته هدایتیږي.

دا روایت چې د اهل سنتو په یو مهم کتاب کښې راغلے دے، ډېر په روښانه توګه زمونږ په دعوې یعنې په خلکو باندې د امامانو په لوړاوي باندې دلالت کوي، ځکه چې هغوي په خلکو باندې د خدای حجت دي.

لنډیز

عالمانو په نبیانو باندې د امامانو د فضیلت لپاره ډېر ایتونه راوړي دي او د ابراهیم د امامت ایت او د مباهلې ایت له ټولو زیات روښانه دي؟ همدارنګ پیغمبر(ص) په بیلا بیلو ځایونو کښې د امیرالمؤمنین صفتونه بیان کړي دي او په ډېرو روایتونو کښې یې هغه حضرت د حق او د عملونو تله، د خدای له ټولو خوښ او له ټولو اصحابو زیات فضیلت لروونکې ښودلے دے، همدارنګ په بیلا بیلو روایتونو کښې چې زمونږ په کتابونو کښې له پیغمبر(ص) موجود دي داسې ټکي شته دي چې د امامانو لوړاوي په ښه طریقه ثابتوي. شیعو عالمانو هم دغو ایتونو او روایتونو ته په پام سره چې ځینې یې د اهل سنتو په کتابونو کښې هم موجود دي، دا خپله ذمه واري ګڼلې ده چې په تفصیل سره د هغه حضرت د شخصیت په هکله خبرې وکړي او د هغوي ځلانده څیره راتلونکیو ته وښایي. په دې هکله ډېر بحثونه د کلام په کتابونو کښې لیکل شوي دي او دا رنګ موضوعات په کښې په ښه طریقه روښانه شوي دي.

د لا زیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. محمد جواد نجفي خمیني، ***تفسیر آسان***، ، اسلامیه خپرندویه، تهران. (فارسي)، ۲ټوک، لومړې چاپ، ۱۳۹۸ هـ ق

۱. عبید الله بن احمد حسکاني، شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، سازمان چاپ او وزارت ارشاد اسلامي خپرندویه، تهران، اول چاپ، ۱۴۱۱ هـ ق، ۱ټوک، ۷۲مخ، ۸۹حدیث.

۲. شـیخ طبرسـي، ***إعـلام الـوري بأعلام الهـدي***، اسـلامیه خپرندویـه، تهران.(ترجمه فارسي) ، دریم چاپ، ۱۳۹۰ هـ ق

۳. شـیخ مفیـد ، ***تفضـیل أمیرالمـؤمنین(ع)***، شـیخ مفیـد نړیـوال سـمینار خپرندویه، قم، ۱۴۱۳هق.

۴. موسي خسروي، ***بخش امامت- د بحارالانوار د اووم ټوک ژباړه***، اسلامیه خپرندویه تهران، دویم چاپ، ۱۳۶۳هـ ش.

۵. محمـد مهـدي نراقـي، ***شـهاب ثاقـب درامامـت***، د نـراقیین د درنـاوي سمینار، ۱۳۸۰.

ورو ستے حدیث

پیغمبر(ص) پـه یـو حـدیث کښـې امیرالمـؤمنین تـه وفرمایـل: اے علـي درې بیلګې د ایمان حقیقت دي: پـه تنګلاسـۍ کښـې بخښـنه، لـه خپلې خوا خلکـو تـه انصاف ورکول او علم غواړي ته علم وربخښل.[1]

---

۱. بحارالانوار، ۷۴ټوک، ۴۴مخ.

د امام علي عليه السلام عصمت او په خطا باندې د اعتراف مسله

پوښتنه: امام علي عليه السلام فرمايلي دي: «ځان له دې لوړ نه ګڼم چې خطا او غلطي ونه کړم...»[1] آيا دا خبره د هغوي له عصمت او پاکۍ سره سمون لري؟

ځواب

د امامانو عصمت په تيره بيا د امام علی(ع) عصمت د شيعو پوهانو تر مينځ منلې شوې او قطعي دي. علامه حلي په کتاب الالفين کښې په دې هکله په تفصيل سره زر نکتې بيان کړي دي له قرانه ډېر ايتونه، لکه د تطهير ايت ۱۲۴ سوره بقره[2] او د دې غوندې نور د امامانو په عصمت دلالت کوي او همدارنګ ډېر روايتونه شته چې د اهلبيتو عصمت بيانوي.

په خطا باندې د امام علی(ع) اعتراف په دې معنې نه دے چې د ګناهونو او محرماتو مرتکب شي، او د عصمت له مقام سره ټکره ولري. ځکه چې هغه حضرت د خدای پاک په پيژندګلو او خدای ته د نزدې والي له مخې په يو داسې لوړ مقام کښې دے چې خپل عبوديت او بندګي د هغه لايزال خدای د لوړ مقام وړ نه ګڼي؛ له همدې سببه، کله کله معصوم د ترک اولی لپاره هم ځان خطاکار ګڼي او له

١ . فإنّي لست في نفسي بفوق أن أخطيء و لا آمن ذالک من فعلي الا أن يکفيالله من نفسي؛ محمد دشتي،د نهج البلاغې ترجمه، ۴۴۴مخ، ۲۱۲خطبه.

۲ . {و اذابتلي ابراهيم ربه ... .}.

خدايه بخښنه غواړي چې دا کار د هغه له عصمت سره څه ټکره نه لري. البته دا پوښتنه نوي پوښتنه نه ده چې زمونږ له زماني سره خاصه وي. دا بحث په ***کشف الغمه***[1] کتاب کښې مرحوم اربلي او د نهج‌البلاغه په شرحو کښې لکه د ابن ابي‌الحديد[2] په شرحه او د ***نهج البلاغې په ترجمې***[3] چې مرحوم دشتي ليکلې ده هم بيان شوې دے او لکه څه رنګ چې پکار وو د دې پوښتنې ځواب ورکړې شوې دے.

له همدې سببه کله چې مونږ د امامانو(ع) په نسبت د ګناه او خطا معنى وکړو نو دې نتيجې ته به رسيږو چې په ګناه باندې د هغوي اعتراف زمونږ په ګناه باندې له اعتراف سره فرق لري او د هغوي اعتراف له عصمت سره څه ټکره نه لري.

۱. خطا او د ګناه مرتبې

هره يوه خطا ګناه نه ده؛ له همدې سببه يې په فارسۍ کښې د «خطا» معنى «اشتباه» کړې ده. خو ځينې خطاګانې ګناه دي. له همدې سببه دا جمله صحيح نه ده "خطا هغه ګناه ده چې قصدا نه وې شوې يعنې په غلطۍ او بې پامۍ سره شوې وي"[4]، ځکه چې تکليف (فرض) هله راځي کله چې دې ورته پام وي په عملونو کښې سهو او هيريدل تکليفي حکم نه لري. که يو پاک انسان په غلطۍ سره د اوبو په ځاى شراب وڅښي، د هغه دا عمل ګناه نه حسابيږي. ځينې روايتونه، له نبيانو او امامانو هر ډول خطا نفي کوي.[5]

ګناه څو ډوله ده: قانوني يا شرعي (چې د ګناه کومه مشهوره معنى ده). زمونږ د اعتقاد مطابق ټول معصومين(ع) له داسې ګناه پاک دي.

اخلاقي ګناه، يعنې د ښو اخلاقو مخالفت، که څه هم د شرعې له نظره حرام نه وي. اخلاقي ګناه د خلکو د حالت مطابق مختلفه وي؛ مثلا په لارو کوڅو کښې د

---

۱. کشف الغمه، علي بن عيسي الاربلي، ۳ټوک، ۴۳مخ، دارالکتب الاسلاميه، ۱۴۱۰ق.
۲. شرح نهج البلاغه، ابن ابي الحديد، ۱۱ټوک، ۱ او ۷مخونه، محمد ابوالفضل ابراهيم چاپ، قم.
۳. نهج البلاغه، د محمد دشتي ترجمه، ۴۴۴مخ، ۲۱۲خطبه
۴. فرهنګ فارسي عميد، حسن عميد، د خطاء ټکي په ذيل کښې.
۵. بحارالانوار، ټوک۱۷، ۱۰۸ او ۱۰۹ مخونه.

اوبو یا شربت وغیره څښل، دا کار د ځینې کسانو په نظر کښې څه عیب نه دے، خو ممکنه ده داسې کار د ځینې کسانو لپاره د اخلاقو مخالفت وګڼل شي او څوک چې دا کار وکړي په هغه بد وویل شي. دې ته په پام چې معصومین(ع) د نورو خلکو لپاره بیلګه دي نو باید له داسې عمله (ترک اولی) هم لېرې وي.

۲. د محبت په مقام کښې ګناه

د محبت او مینې مقام ځینې لوازم لري که چرې یو محب په دوي کښې په یوۀ باندې هم عمل ونه کړي او ورنه غافل شي، نو دا کار د ځان لپاره له لویو ګناهونو ګڼي او پرله پسې د هغه لپاره توبه او استغفار کوي.[1] لکه څنګه چې نبیانو او امامانو به تل توبه او استغفار کاوۀ، مرحوم اردبیلي یو له هغه کسانو دې چې په دې حقیقت باندې یې ټینګار کړې دے او په دې کښې ځیریدو سره او د امام موسی کاظم(ع) د وینا په برکت ډېرو ښو پایلو ته رسیدلے دے.[2]

هغه ګناه چې معصومین(ع) له هغې د تیښتې لار نه لري او د هغې د جبران کولو لپاره ژړا او فریاد کوي، هغه د خدای په حرامو اخته کیدل نه دي، بلکې د خپلو خطاګانو لپاره یې یوه بله تله په نظر کښې ساتلې ده، هغوي د ځان لپاره هغه څه ګناه ګڼي چې نور خلک ترې په اسانۍ سره تیریږي؛ مثلاً داسې ډېر کسان شته چې په خپل فرض لمونځ قضا کیدو باندې ورله څه خپګان نه ورځي خو داسې پرهیزګاران هم کم نه و چې د مستحب لمونځ په قضا کیدو به یې ژړا او فریاد کاوۀ او دا لړۍ همداراز دوام لري او هیڅ کله نه ختمیږي. د خدای د لارویانو په زړونو کښې چې د خدای مینه او پیژندګلو یې څومره زیاتیږي نو په خپلو اوږو دومره زیات بوج او ذمه واري محسوسوي او له وړاندې نه زیات په خپلې خطا (لکه څه رنګ چې خدای لایق دے په عبادت نه کولو) پوهیږي. مرحوم اردبیلي له یو بل اړخه د معصومینو(ع) د ګناه احساس کولو ته نظر کړے دے: "پیغمبران او امامان(ع) د خدای په لارې کښې یوه لوړه مرتبه کښې وو او هر کله چې له دې

---

۱. تفسیر المیزان، ۲ټوک، ۳۷۳مخ.
۲. کشف الغمه، الاربلي، ۳ټوک، ۴۳مخ.

مرتبې لړ هم ښکته کیدل لکه د ضرورت له مخې خوړل، څښل، میرمنو سره یوځای کیدل یا د ټولنې کارونه او مسلې هوارول، نو دا به یې د ځان لپاره یوه لویه ګناه ګڼله. او استغفار او توبه به یې کوله چې داسې پرهیز د خدای خاصو مینه والو او نزدې کسانو سره ښایي. په همدې اساس پیغمبر(ص) فرمایي: «حسنات الابرار سیئات المقربین»[1]. کیدې شي چې ځینې عملونه چې د ښو خلکو لپاره ښه عمل وي خو د مقربینو لپاره بد وي.

نو دې ته پام سره هغه ګناهونه چې معصومین(ع) له هغې ځان ساتي، هغه عملونه دي چې د فقهې په ژبه کښې حرام ګڼل شوي دي. البته د داسې عمل پرېښودل چې د فقهې په ژبه واجب ګڼل شوې وي هغه هم ګناه ده خو د ګناه او خطا دا ټکي چې په عربۍ کښې «ذنب» او «عصیان» دے د دې د استعمال پولې لویې دي او «ترک اولی» ته هم شاملیږي او د داسې خطا او ګناه انجام کول له عصمت سره څه منافات نه لري.

امام(ع) وفرمایل: «فإنّي لست في نفسي بفوق أن أخطئ و لا آمن ذلک من فعلي، الا أن یکفي الله من نفسي ما هو أملک به مني فإنّما أنا و انتم عبید مملوکون لربّ لا ربّ غیره، یملک منا ما لانملک من انفسنا؛[2] ځان له دې اوچت نه ګڼم چې غلطي ونه کړم او له هغې ځان په امن کښې نه ګڼم، مګر دا چې خدای ما وساتي. نو مونږ او تاسو د خدای بندګان او مریان یو چې له تا پرته بل پروردګار نشته. هغه زمونږ مالک دے او مونږ په خپل نفس څه اختیار نه لرو».

د امام علی(ع) دا خبره هم له عصمت سره څه ټکره نه لري، ځکه چې هغو قیدونو ته په پام سره چې کوم دلته راوړي شوي دي لکه د «في نفسي» قید چې بې د خدای له مرستې له داسې خطا بچیدل ناممکن دي. سره د دې جملې چې فرمایي: "مګر دا چې خدای له ما سره په دې کار کښې کفایت او بسنه وکړي" دا خبره یې په ډېره روښانه توګه بیان کړې ده او عصمت یې د خدای له لورې یو

---

۱. هماغه، ۴۵مخ.

۲. محمد دشتي، ترجمه نهج البلاغه، ۴۴۴مخ، ۲۱۲خطبه.

توفیق ګڼلی دی.[1] یعنې هغه حضرت فرمایي، که یوازې زهٔ او زما نفس وې، نو خطا او غلطي به مې کوله، خو خدای پاک تل زما لاس نیولی او نیسي، له همدې سببه خطا او اشتباه نه کوم.

مرحوم محمد دشتي، وایي: «کوم څه چې امام علی(ع) وفرمایل: بې د خدای له مرستې، له خطا بچ نه یم، دا په خپله عصمت ثابتوي.»[2]

د عصمت دا معنی نه ده چې د خدای له تاییداتو دې بې نیازه وي. خدای پاک په قران کریم کښې پیغمبر(ص) ته وفرمایل: "که ته مې ثابت قدم نه وې ساتلې نو نزدې وه چې هرومرو دې د هغوي په لور ګروهنه پیدا کړې وای."[3]

پیغمبر(ص) خپل انساني او بشري طبیعت سره د مشرکانو د وسوسو قبلیدلو ته نزدې شوې و خو د خدای په تایید سره خدای هغه وساتلو او ویې ژغوره.
حضرت یوسف(ع) هم فرمایي: بې د خدای له رحمته بدو ته د بلونکي نفس له پنجې نه شوم خلاصیدې: {و ما ابري ءنفسي ـ ان النفس لاماره بالسوء الا مارحم ربي}؛[4] زهٔ ځان له عیبه بري نه وینم؛ ځکه چې د انسان نفس تل هغه خطا او بدی ته بلي، مګر هغه کسان چې زما خدای ورباندې رحم کړې وي.

نتیجه

د معصومو امامانو عصمت د شیعه مذهب له منلو شویو عقیدو دی او څه شک په کښې نشته. په خطا باندې د حضرت علی(ع) اعتراف په دې معنی نه دی چې معصیت یې کړې وي، ځکه چې هره یوه خطا د عصمت له مقام سره ناسازه نه ده؛ ځکه چې ځینې داسې خطا ګانې او معصیتونه دي چې معصوم بله چاره نه لري چې ترسره یې کړي. چې هغه د هغوي په نسبت ګناه ګڼل کیږي.

عصمت د خدای په توفیقاتو سره ترلاسه کیږي. امام علی(ع) له خدای سره د خپل نزدې والي او پیژندګلو په سبب خپله بندګي د هغه د مقام ور نه ګڼله له

---

١. شرح نهج البلاغه ابن ابي الحدید، ١١ټوک، ١٠٧مخ.
٢. هماغه، ۴۴۸مخ.
٣. اسراء، ۷۴آیة.
۴. ابراهیم، ١١آیة.

همدې سببه يې د ترک اولی لپاره هم استغفار کړے دے.

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې:

۱. ***الالفين في امامه مولانا امير المؤمنين علي بن ابيطالب***×، علامه جمال الدين الحلي.

۲. ***امامت و شفاعت***، علي اکبر ناصري.

۳. په قران کښې ***امامت او د امامانو عصمت***، رضا کاردان.

وروستے حديث:

ابن عباس له پيغمبر(ص) **روايت کوي:** «ان علي و الحسن و الحسين و تسعة من ولد الحسين مطهرون معصومون؛[۱] **علي، حسن، حسين او د حسين نهه بچي پاک او معصوم دي».**

---

۱. سليمان قندوزي، ينابيع الموده، ۱۱۵مخ.

د پیغمبر(ص) له خوا د ځای ناستي په توګه د علی(ع) ټاکل

پوښتنه: ایا د پیغمبر(ص) لـه خوا د علي(ع) ټاکل د خلیفـه او ځای ناسـتي پـه توګه وو یا هغه یې د یو ښه کس په توګه وښوده.

سریزه

د امام علی(ع) د خلافت او جانشینۍ بحث د پیغمبر(ص) لـه وختـه موجود و. هغه حضرت(ص) هیڅکله دومره مهمه مسله مبهمه نه ده پریښې؛ د هغه حضرت لـه وفاته وروسته چې د خلافت او ځای ناستي والي مسله عملي او د اجرا مرحلې تـه ورسیده، نو په دومره څرګندې خبرې کښې د ځینې عواملو پـه سبب اختلاف پیـدا شو او د مسلمانانو تر مینځ په دې هکله بیلا بیلې عقیدې او بـیلا بیلـې پوښـتنې پیدا شوې چې تر اوسه پورې هغه بحثونه شورو دي او په دې هکله ډېر کتابونـه هم لیکلي شوي دي.

معصـومو امامـانو(ع) او پوهـانو، د قـران کـریم پـه ایتونـو او د پیغمبـر(ص) حدیثونو او پـه مطمئنـو تـاریخي شـهادتونو سره هیڅکلـه هم د دې پـه هکلـه چې څومره پوښتنې شوي دي بې ځوابه یې نه دي پریښې او په ښه روښـانه طریقـه یـې دا بحث کړےدے او له همدې سببه په دې هکله پوښـتنې، نیـوکې او د هغـې ځوابونـه په څو مخونو کښې بیانوو.

ځواب: دغه پوښتنه په دوو برخو کښې ده، یوه د پیغمبر(ص) له خوا د علي(ع) د خلیفه په توګه ټاکل او دویمه د حضرت علی(ع) ورتیا چې هغـه د دې مقام ورتیـا

لرله؟ د دې پوښتنې په ځواب کښې درې احتمالونه موجود دي:

۱. د پوښتنې دواړه برخې نه دي واقع شوې؛

۲. د پوښتنې يوه برخه واقع شوې ده؛

۳. د پوښتنې دواړه برخې واقع شوي دي؛

حقيقت دا دے چې د خداى رسول(ص) اميرالمؤمنين(ع) له ځانه وروسته هم د خليفه په توګه ټاکلې او هم يې د يو وړتيا لرونکي او غوره کس په توګه ښودلے دے. نو راځئ چې په دې دواړو باندې په لنډه توګه خبرې وکړو:

۱. د يو وړتيا لرونکي او غوره کس په توګه د امام على(ع) معرفي کول.

امام علي(ع) داسې شخصيت او بيلګې لري چې نور کسان يې له لرلو بې برخې دي؛ له همدې سببه د حضرت على(ع) له ټولو فضيلتونو او مناقبو خبريدل يوازې د خداى او د هغه د رسول لپاره ممکن ده. لکه څه رنګ چې پيغمبر(ص) د هغه په شان کښې وفرمايل: "اے على! بې له خدايه او ما بل څوک ستا حقيقي پيژندګلو نه لري.[1]

الف) امام على تر ټولو ښه انسان

امام علي(ع) د خداى د رسول(ص) په کلام کښې تر ټولو ښه انسان ښودلے شوے دے. پيغمبر(ص) وفرمايل: "على(ع) له ټولو ښه انسان دے او څوک چې په دې کښې شک وکړي هغه کافر دے.[2]

۱. محمدباقر مجلسي، بحارالانوار، ۳۹ټوک، ۸۴مخ..

۲. علاءالدين علي المتقي بن حسام الدين متقي هندي، کنزالعمال، تحقيق، شيخ بکري حياني، ۱۱ټوک، ۲۲۵مخ، ۳۳۰۴۵حديث؛ علي بن عيسي اربلي، کشف الغمة في معرفة الأئمة، ۱ټوک، ۱۵۵مخ.

ب) امام علي(ع) تر ټولو عالم کس

امام علي(ع) تر ټولو عالم کس او د امت له ټولو ښه قاضي دے. د خدای رسول(ص) وفرمايل: "له وروسته زما د امت تر ټولو عالم کس د ابوطالب زوې علي(ع) دے".[1] او همدارنګ يې وفرمايل: "د ابوطالب زوې علي، تر ټولو خلکو زيات په خدای په رسول باندې عالم دے. تر ټولو زيات له کلمه ويونکو سره مينه کوي او د هغوي درناوے کوي".[2] پيغمبر(ص) د حضرت علي(ع) د قضاوت په هکله فرمايي: "علي له ما وروسته زما د امت تر ټولو ښه قاضي او ښه عالم دے."[3]

ج) حق له علي(ع) سره

د اميرالمؤمنين(ع) او حقو تر مينځ بيلتون ممکن نه دے، د خدای رسول فرمايي: "علي له حقو سره او حق له علي سره دي او يو له بله به نه جدا کيږي تر دې چې د قيامت په ورځ د حوض(کوثر) غاړې ته ما ته راورسيږي»[4]

د) قرآن له علي(ع) سره

د اميرالمؤمنين(ع) او د قران تر مينځ بيلتون ممکن نه دے. پيغمبر(ص) وفرمايل: "علي له قران سره او قران له علي سره دے او هيڅکله له يوه بله نه جدا

---

۱. علاءالدين علي المتقي بن حسام الدين متقي هندي، هماغه، ۲۱۵مخ، ۳۲۹۷۷حديث؛ موفق بن احمد خوارزمي، المناقب، تحقيق: شيخ مالک محمودي، ۸۲مخ؛ ابراهيم بن محمد جويني حمويني، فرائد السمطين في فضائل المرتضي والبتول والسبطين ولأئمة من ذريتهم، تحقيق: محمد باقر محمودي، ۱ټوک، ۹۷مخ؛ علي بن عيسي اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۲. علاء الدين بن علي متقي هندي، هماغه، ۱۱ټوک، ۲۲۵مخ، ۳۲۹۸۰حديث.

۳. محمد بن علي صدوق، الامالي، ۴۴۰مخ، ۲۰حديث؛ موفق بن احمد خوارزمي، هماغه، ۸۱مخ؛ ۶۲حديث؛ محمد بن محمد حاکم نيشابور؛ المستدرک علي الصحيحين؛ تحقيق؛ دکتر يوسف مرعشلي؛ بيروت: دارالمعرفة، ۱۴۲ق؛ ۳،ټوک، ۱۳۵مخ؛ احمد بن عبدالله طبري؛ زخائر العقبي في مناقب ذوي القربي، ۸۳مخ؛ ابن سعد، الطبقات الکبري، ۲ټوک، ۳۳۸مخ؛ علي بن عيسي اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۴. ابوالقاسم علي بن الحسن ابن عساکر، تاريخ دمشق (ترجمة الامام علي بن ابي طالب(ع))، تحقيق، محمد باقر محمودي، ۳ټوک، ۱۱۷مخ؛ قاضي نورالله تستري، الصوارم المهرقة في نقد الصواعق المحرقة، تحقيق، سيد جلال الدين المحدث، ۱۴۸مخ؛ شيخ سليمان بن شيخ ابراهيم قندوزي حنفي، ينابع الموة، تصحيح وتعليق: علاء الدين اعلمي، ۱ټوک، ۱۰۴مخ.

کیږي تر دې چې د حوض په خوا کښې ما ته راشي".[1]

هـ) د علی(ع) مینه د پیژندګلو معیار او تله

د خدای د رسول(ص) لـه نظره د امیرالمؤمنین ملګرتیـا د مؤمن او منـافق د پیژندګلو معیار او تله ده. فرمايي: "اے علی! مؤمن بـه تـا دښمن نـه ګڼي او منـافق به له تاسره مینه او ملګرتیا نه کوي".[2]

و) علي(ع) په علم کښې

کـه څوک غـواړي چې د خدای د رسـول(ص) د علم ښـار تـه ننوځي نـو بایـد د امیرالمؤمنین له دروازې ننوځي. د خدای پیغمبر(ص) وفرمایـل: "زۀ د علـم ښـار او علی یې ور دے. نو څوک چې علم غـواړي بایـد د هغې لـه دروازې راننـوځي".[3] همدارنګ یې وفرمایل: "زۀ د حکمت سرای یم او علی یې ور دے".[4]

---

١. هماغه؛ ١ټوک، ١٠۴مخ؛ جلال الدين عبدالرحمن بن ابي‌بکر سيوطي، الجامع الصغير، ٢ټوک، ١٧٧مخ.

٢. ابن ابي الحديد، شرح نهج البلاغه، تحقيق: محمد ابوالفضل ابراهيم، ١٨ ټوک، ١٧٣مخ؛ شيخ سليمان بن شيخ ابراهيم قندوزي حنفي، هماغـه، ١ټوک، ۵٢مخ؛ احمد بـن حنبـل، مسـند احمد؛ ١ټوک، ٨۴مـخ؛ احمد بـن شعيب نسـائي، سـنن نسـائي، ٢ټوک، ١١٢مـخ؛، سليمان بـن احمد طبراني، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي عبدالمجيد سلفي، ٢ټوک، ٣٢١مخ؛ محمد بـن عيسي ترمذي، سـنن ترمـذي، تحقيـق: عبـدالوهاب عبـداللطيف؛ ۵ټوک، ٣٠٢مـخ؛ شـهاب الـدين ابـي الفضل احمد بن علي بن حجر عسقلاني، لسان الميزان، ٢ ټوک، ۴۴٢مخ.

٣. علاء الدين علي المتقي بن حسام الدين متقي هندي، هماغه، ١١ټوک، ٢١۵مخ، ٣٢٩٧٩حديث؛ شيخ سليمان بن شيخ ابراهيم قندوزي حنفي، هماغه، ١ټوک، ٨۴مـخ؛ موفـق بـن احمـد خـوارزمي، هماغه، ٢٠٠مخ؛ شيخ جعفر الغطاء كاشف الغطاء، كشف الغطاء، ١ټوک، ١١مخ؛ محمد بن علي شيخ صدوق؛ هماغه؛ ۵٢١مخ؛ امين الاسلام فضـل بـن حسـن طبرسـي، اعـلام الـوري، ١۵٩مخ؛ سليمان بن احمد طبراني، هماغه، ١١ټوک، ۵۵مخ؛ شـهاب الـدين ابـي الفضـل احمـد بـن علـي بـن حجر ابـن حجـر عسـقلاني؛ هماغه؛ ١ټوک، ١٩٧مـخ؛ قاضـي نـورالله تسـتري، هماغـه، ١٣٢مـخ؛ جلال الدين عبدالرحمن بن ابي‌بكر سيوطي، هماغـه، ١ټوک، ۴١۵مـخ؛ علـي بـن عيسـي اربلـي، هماغه، ١١١مخ.

۴. متقـي هنـدي، هماغـه، ١١ټـوک، ٢٠٠مـخ، ٣٢٨٨٩حـديث؛ قنـدوزي حنفـي، هماغـه، ١ټوک، ٨۴مـخ؛ ابـن حجـر عسـقلاني، هماغـه، ۴ټوک، ١۴۴مـخ؛ خـوارزمي، هماغـه، ٨٣مـخ؛ حـاکم نيشـابوري، هماغـه، ٣ټوک، ١٢٢مـخ؛ تسـتري، هماغـه، ١٣٣مـخ؛ سـيوطي، هماغـه، ١ټوک،

ز) علی د فضیلتونو لرونکے

امیرالمؤمنین د ټول عالم له ادمه تر خاتم پورې د فضیلتونو لرونکے دے. په ولیانو کښې غوره، د رسولانو او د خدای د ټولو مخلوقاتو وارث دے. پیغمبر(ص) وفرمایل: "څوک چې وغواړي چې ادم ته په علم کښې، نوح ته په تقوا کښې، ابراهیم ته په صبر کښې، موسی ته په هیبت کښې او عیسی ته په عبادت کښې وګوري نو باید د ابوطالب زوي علی(ع) ته دې وګوري".[١]

ح) د حضرت علی(ع) بې شمیره صفتونه

د حضرت علی(ع) صفتونه او فضیلتونه د شمیرلو وړ نه دي؛ د خدای رسول(ص) وفرمایل: "که ټولې ونې قلم شي، ټول دریابونه رنګ، پیریان حساب کوونکي، ټول انسانان لیکونکي شي نو بیا هم د حضرت علی(ع) د فضیلتونو د شمارلو توان نه لري".[٢]

۲. د ځای ناستي په توګه د امام علی(ع) ټاکل

پیغمبر(ص) په بیلا بیلو ځایونو کښې حضرت علی(ع) د خپل ځای ناستي په توګه ټاکلے دے چې په لنډه توګه یې بیانوو.

الف) علي(ع) وارث او ځای ناستې

پیغمبر(ص) د بعثت په دریم کال، د دې ایت له نازلیدو وروسته { وَ أَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ }؛ خپل نزدې خپلوان دې وویروه[٣] د عبدالمطلب اولاد چې څلویښت کسان وو راوبلل، دویمه ورځ یې د ډوډۍ خوړلو وروسته هغوي ته وفرمایل: په تاسو کښې کوم یو کس زما ملګرتیا کوي او په ما ایمان راوړي چې له ما وروسته زما ورور او ځای ناستې شي؟ امیر المؤمنین پاڅید او ویې فرمایل:

۴۱۵مخ، ۲۷۰۵حدیث؛ ترمذي، هماغه، ۵ټوک، ۳۰۱مخ؛ اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۱. اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۲. قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۱۴۴مخ؛ ابن حجر عسقلاني، هماغه، ۵ټوک، ۲۲مخ.

۳. شعراء، ۲۱۴آیة.

اے د خدای رسوله! زۀ حاضر یم یې چې له تا سره په دې لاره کښې مرسته وکړم؛ پیغمبر(ص) وفرمایل: کښېنه. پیغمبر(ص) بیا خپله خبره وکړه؛ او بې له علي(ع) بل چا څه ځواب ورنه کړ؛ پیغمبر(ص) وفرمایل: کښېنه. پیغمبر(ص) په دریم ځل بیا خپله خبره وکړه؛ دې ځل هم یوازې علي پاڅېده او د پیغمبر(ص) د ملګرتیا لپاره یې خپل چمتووالے څرګند کړي. دغه وخت پیغمبر(ص) وفرمایل: "دا علي زما ورور، وصي، وارث او له ما وروسته په تاسو کښې زما ځای ناستې دے.[1]

ب) په مدینه کښې علي(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې

کله چې پیغمبر(ص) د تبوک غزا ته تلله نو په مدینه کښې یې امیرالمؤمنین خپل ځای ناستې وټاکه. امام علي(ع) وفرمایل: "ایا ما د ماشومانو او ښځو تر مینځ پرېږدې؟" پیغمبر(ص) وفرمایل: "ایا په دې نه یې خوښ چې ته ماته داسې شې لکه چې هارون موسی ته و، خو دا چې له ما وروسته بل پیغمبر نشته؟"[2]

---

۱. د لا زیاتې خبرتیا لپاره وګورئ: علامة امیني، الغدیر؛ محمد بن جریر طبري، تاریخ طبري، ۲ ټوک، ۶۲ و ۶۳ مخونه؛ علي بن ابي الکرم محمد ابن اثیر، الکامل في التاریخ، ۲ ټوک، ۴۱ او ۴۲ مخونه؛ احمد بن حنبل، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ؛ شهاب الدین بن حجر ابن حجر عسقلاني، د فتح الباري شرح صحیح بخاري سریزه، ۸ټوک، ۱۱۴مخ؛ جارالله محمود بن عمر زمخشري خوارزمي، الکشاف عن حقائق التنزیل و عیون الاقاویل في وجوه التأویل، ۱ټوک، ۳۴۷مخ؛ متقي هندي، هماغه، ۱۳ټوک، ۱۳۱مخ، ۳۶۴۱۹حدیث؛ نورالدین علي بن ابي بکر هیثمي، مجمع الزوائد و منبع الفوائد ،۸ ټوک، ۳۰۲مخ؛ احمد بن عبدالله طبري، هماغه، ۷۱مخ؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۳۱۲مخ؛ ابن ابي الحدید ، هماغه، ۱۳ټوک، ۲۱۰مخ.

له څېړنه دا معلومېږي چې د یوم الدار حدیث معنوي تواتر لري، ځکه چې د متن له مخې په ټولو سرچنیو کښې یوشان نه دے.

۲. احمد بن حنبل، هماغه، ۱ټوک، ۱۷۷مخ؛ محمد بن اسماعیل بخاري، صحیح بخاري، ۳ټوک، ۵۸مخ؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۵۹مخ، مسلم بن الحجاج نیشابوري، صحیح مسلم، ۷ټوک، ۱۲۰مخ؛ محمد بن اسحاق ابن هشام، سیرة ابن هشام، څېړنه: محمد محي الدین عبدالحمید ، ۴ټوک، ۹۴۷مخ؛ نورالدین علي بن ابي بکر هیثمي، هماغه، ۹ټوک، ۱۰۹مخ؛ متقي هندي، هماغه، ۱۳ټوک، ۱۰۶مخ، ۳۶۳۴۵حدیث؛ حاکم نیشابوري، هماغه، ۳ټوک، ۱۰۹مخ؛ شمس الدین محمد بن احمد ذهبي، سیراعلام النبلاء، څېړنه: شعیب الأرنؤوط و حسین الاسد ، ۱ټوک، ۱۴۲مخ؛ سیوطي، هماغه، ۲ټوک، ۱۷۷مخ؛ خوارزمي، هماغه، ۱۹۹مخ؛ احمد بن عبدالله طبري، هماغه، ۸۷مخ؛ ترمذي، هماغه، ۵ټوک، ۳۰۲مخ؛ احمد بن یحیي بلاذري، انساب الاشراف، ۱ټوک، ۲۱۷مخ.

ج) په غدیر کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې

دا ایت {الْیَوْمَ أَکْمَلْت لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْت عَلَیْکُمْ نِعْمَتی وَ رَضِیت لَکُمُ الاسلَمَ دِیناً}[1] په دې ایت کښې ټول مفسران په یوه خله دي چې دا ایت د اخرني حج په موقع د پیغمبر(ص) له وفاته څو میاشتې وړاندې نازل شوے و. له دې وروسته چې کافران یې د دې دین له خرابولو نهیلې کړل او ویې فرمایل: {الْیَوْمَ یَئس الَّذِینَ کَفَرُوا مِن دِینِکُمْ فَلا تخْشوْهُمْ وَ اخْشوْنِ}[2]؛ په دې خبرې ټینګار کوي چې نن ستاسو دین بشپړ شو او خپل نعمت مې په تاسو پوره کړ.

هغو ډېرو روایتونو ته په پام سره چې د دې ایت په شان نزول کښې راغلي دي، دا روښانېږي چې د دین بشپړتیا د کافرانو نهیلي سره سمه وه او دا کار د ځای ناستې په ټاکلو سره و چې پیغمبر(ص) د خدای له اړخه علی(ص) د خپل ځای ناستې په توګه وټاکه؛ ځکه چې د اسلام دښمنان په تمه وو چې د پیغمبر(ص) له وفاته وروسته، دې ته په پام سره چې د هغه نارینه اولاد نشته، اسلام به بې له مشره پاتې شي او کمزورې به شي، خو د ځای ناستې په ټاکلو سره د اسلام دین بشپړ شو او د خدای نعمت په خلکو پوره شو.[3]

پیغمبر(ص) له اخرني حجه د راوپسیدو په وخت ټول حجیان په یو ځای کښې چې نامه یې "غدیر" وه جمع کړل او یوه تفصیلي خطبه یې ولوسته او علی(ع) یې د ټولو لپاره د ځای ناستې په توګه وټاکه او ټولو له هغه حضرت سره بیعت هم وکړ.

علامه امیني په الغدیر کتاب کښې د غدیر دا حدیث له ۱۱۰ صحابیانو او ۸۴ تابعینو او ۳۶۰ مشهورو پوهانو نقل کړے دے او دا یې د تاریخ له متواترو پیښو ګڼلے، داسې چې په سند کښې یې څه شک نه شته.

نور حدیثونه

۱. په یو روایت کښې د اهل سنت له مشرانو لکه حمویني راغلي دي چې ابوبکر او عمر له دې وروسته چې امام علي(ع) د مسلمانانو د مشر په توګه وټاکل

---

۱. مائده، ۳آیة.

۲. هماغه.

۳. محمد تقي مصباح یزدي، آموزش عقاید، ۳۱۲مخ.

شو له پيغمبره(ص) پوښتنه وکړه چې ايا دا ولايت يوازې له علي(ع) سره خاص دے؟ پيغمبر(ص) يې په ځواب کښې وويل: "خاص دے له علي سره او زما له وصيانو سره د قيامت تر ورځې پورې". پوښتنه وشوه ستا وصيان څوک دي؟ هغه حضرت وفرمايل: "علي زما په امت کښې له ما وروسته زما ورور، وارث، او ځای ناستې دے او د هر يو مؤمن ولي دے. له هغه وروسته زما زوې حسن او بيا مې حسين زوې او بيا د حسين اولاد په يوه بل پسې دي چې قران له هغوي سره او هغوي له قران سره دي، هيڅکله به له يوه بله نه جدا کيږي تر دې چې د ډنډ (حوض کوثر) په غاړه ماته راورسي".[1]

د دې حديث مطابق، پيغمبر(ص) د لومړي او دويم خليفه په ځواب کښې په څرګنده د حضرت علي او د امامانو(ع) د ځای ناستي توب خبره کړې ده.

۲. کله چې دا ايت {يـا أَيُّهَـا الَّـذِينَ آمَنـوآ اَطيعُـوااللهَ وَاَطيعُواالرَّسُـولَ وَاُولِي الْأَمْـرِ مِنْكُمْ}[2] نازل شو او په بې له څه شرطه د اولوالامر پيروي واجب شوه او د هغوي اطاعت او د رسول اطاعت سره يو شان وګڼل شو، جابر بن عبدالله انصاري د خدای له رسوله(ص) پوښتنه وکړه: «اولواالامر» چې اطاعت يې واجب دے کوم کسان دي؟ پيغمبر(ص) ورته په ځواب کښې وفرمايل: "اے جابره! هغه زما ځای ناستي او د مسلمانانو پيشوايان دي چې لومړې يې د ابوطالب زوې علي او له هغه وروسته حسن او ورپسې حسين او بيا علي بن حسين او بيا محمد بن علي چې په تورات کښې ورته باقر ويلې شوي دي؟ اے جابره! په راتلونکي وخت کښې به ته هغه وګورې او کله چې يې وګورې نو زما سلام ورته ورسوه او له هغه وروسته به جعفر بن محمد او بيا موسی بن جعفر او بيا علي بن موسی او بيا محمد بن علي او بيا علي بن محمد او بيا حسن بن علي او له هغه وروسته به زما په نامه او زما په لقب، د ځمکې په مخ د خدای حجت او په بندګانو کښې د خدای

---

۱. جويني حمويني، هماغه، ۲ټوک، ۲۲مخ؛ ابوالمکارم سيد هاشم بن سيد سليمان بحراني، غاية المرام وحجة الخصام في تبيين الامام من طريق الخاص والعام، څيړنه: سيد علي عاشور، ۱ټوک، ۱۴۰۱ او ۳۹مخونه.

۲. نساء، ۵۹آية.

باقې پاتې د حسن بن علی زوې وي..." [1] په دې حديث کښې هم د امام علی او د امامانو(ع) خلافت او امامت بيان شوې او بيا له هغوي وروسته د يو يو امام نامه اخستې شوې ده.

۳. پيغمبر(ص) د شعبان په مشهوره خطبه کښې د اميرالمؤمنين ځای ناستي توب او خلافت په څرګنده بيان کړےدے: "خدای پاک زۀ او ته له يوه نوره پيدا کړو او خوښ يې کړو، بيا يې زۀ د نبوت لپاره او ته يې د امامت لپاره وټاکلې، څوک چې ستا له امامته انکار وکړي، نو هغه زما د نبوت انکار کړے دے. اے علی! ته زما وصي او وارث او زما د بچو پلار او د زما د لور خاوند يې، ستا حکم زما حکم دے او ستا منع زما منعه ده. قسم مې دې په هغه خدای وي چې زۀ يې نبي او له ټولو ښه نيکي کوونکې جوړ کړے يم، بې شکه چې ته په خلکو باندې د خدای حجت يې او د خدای د رازونو امين يې او د خدای په بندګانو باندې د خدای خليفه يې". [2]

د دې خطبې پر اساس، د حضرت علی(ع) د جانشينۍ او خلافته انکار د پيغمبر(ص) د نبوت انکار دے. د امام علی(ع) امر او نهي د پيغمبر(ص) امر او نهي دي. دا حديث هم د حضرت علی(ع) په خلافت او ځای ناستي باندې په څرګنده دلالت کوي.

نتيجه

د فريقينو په معتبرو کتابونو کښې تحقيق او څېړنه دا ښيي چې پيغمبر(ص) اميرالمؤمنين(ع) د يو غوره او وړتيا لرونکي کس او له خپل ځانه وروسته د اسلامي امت لپاره د خليفه په توګه ټاکلےدے. د پيغمبر(ص) له خوا د مسلمانانو لپاره د امام علی(ع) د خليفه په توګه ټاکل يو منطقي کار و ځکه چې هغه کس چې د خدای له رسول(ص) وروسته يې د دې کار وړتيا لرله، هغه يوازې امام علی(ع) او

---

۱. سيد هاشم بن سيد سليمان بحراني، هماغه، ۳ټوک، ۱۱۳مخ؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۳ټوک، ۳۹۹مخ؛ اربلي، هماغه، ۳ټوک، ۳۱۲مخ؛ محمد بن حسن حرعاملي، اثباة الهداة بالنصوص والمعجزات، ۳ټوک، ۱۲۳ مخ.

۲. قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۲۳مخ.

د هغه پاک اولاد دي چې په بېلا بېلو وختونو کښې د پیغمبر(ص) له خوا ښودل شوي دي.

البته د خدای د رسول له خوا د امام علی(ع) د خلیفه او غوره کس په توګه ښودل او د هغهٔ ځانګړو فضیلتونو بیانول په دې معنې نه دي چې خلک هم د هغه حضرت له ټولو فضیلتونو خبر نه وو. د هغه حضرت حقیقي پېژندګلو خو یوازې د خدای او د هغه د رسول(ص) لپاره ممکنه ده. امام علی(ع) د پیغمبر(ص) په وخت کښې په خپل عمل سره په بېلا بېلو وختونو کښې ټولو ته خپله وړتیا وښودله. خو پیغمبر(ص) د دې لپاره چې مخالفانو ته د هغه په خلافت باندې د نیوکې څه ځای پاتې نه شي هغه یې په بېلا بېلو ځایونو کښې خلکو ته وښوده او معرفي یې کړ.

د لا زیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. عبدالصالح انتصاري، غدیر خم او د اهل سنت له کتابونو د هغې د پوښتنو ځوابونه، قم، داوري خپرندوې اداره، ۱۳۸۱، ۱، ۲ټوک.

۲. علامه امیني، الغدیر، د محمد تقي واحدي ترجمه، قم، بنیاد بعثت، ۱۳۸۲، ۱ټوک.

۳. محمد باقر انصاري، اسرار غدیر، قم، تک خپرندویه، ۱۴۲۷ق.

وروستے حدیث

امام علي(ع): «الامامهٔ نظام الأمهٔ؛ امامت د امت نظام دے»[1]

۱. غررالحکم، ۱۰۹۵.

د لمر راګرځول او د امام علی(ع) فضیلت

پوښتنه

پوښتنه: وخت «متصرم الوجود» دے؛ یعنې چې کله تیر شو هغه بیرته نه راګرځي. له بلې خوا ډېر روایتونه لرو چې نبي او امام ته وايي چې لمونځ په لومړي وخت کښې کوئ؛ نو دې ته په پام سره، اول دا چې «ردالشمس» "د لمر راګرځول" څه رنګ ممکن دي؟ دویم دا چې کله چې د حضرت علی(ع) لمونځ قضا شو نو ردالشمس د هغه په فضیلت باندې څه رنګ دلالت کوي؟

ځواب

دا پوښتنه دوه برخې لري:

۱. د لمر د بیرته راګرځیدو په کیسه کښې شک

۲. د امام علی(ع) په فضیلت باندې د دې کیسې دلالت

د لومړۍ برخې ځواب: چې له معجزې او ولایت تکویني سره اړه لري. له دې وړاندې چې اصل ځواب ورکړو ضروري ده چې د بحث په بنیادي ټکو رڼا واچوو:

الف) معجزه: معجزه له «عجز» اخستے شوے ده چې د ناتوان او د هر څیز د شاته پاتې کیدو یا د پاتې راتللو په معنی ده.[1] د پیغمبرانو او وصیانو معجزې دومره پخې او طاقتورې دي چې که څوک وغواړي له هغو سره مقابله وکړي، نو

---

۱. «عجز الانسان، مؤخره، العجز أصله تأخر عن الشيء»، راغب، اصفهاني، مفردات، طلیعة النّور، دوم وار، ۱۴۲۷ق، ۵۴۷مخ.

ناتوانه کیږي، نو له همدې سببه خارق العاده کارونو ته معجزه ویل کیږي.
معجزه او کرامات د نفس له تاثیر سره اړه لري. د معجزې خاوندان د خدای په حکم د هغه د ورکړې شوي طاقت په وسیله دومره طاقتور نفس لري چې په ټولو غالبیږي. هغه مبداء او سرچینه چې د نبیانو په نفسونو کښې موجوده ده هغه له مادي څیزونو نه ده، ځکه مونږ که هر یو مادي څیز فرض کړو، نو ممکنه ده چې له هغې زیات طاقتور کس پیدا شي.[1]
معجزه او کرامت په دې معنی نه دی چې د فطرت قانون ورسره خراب شي. معجزې داسې علتونه او اسباب لري چې هغه له طبیعته پورته او بهر دي یا له داسې طبیعته دي چې پیژندلي شوي نه دي، خو په دې معنې نه چې که هغه علتونه کشف شي نو د معجزې اړخ یې له منځه ځي؛ بلکه په دې نظر سره چې معجزې داسې علتونه لري چې په هغې څوک غالبیدې نه شي او هغه ماتې نه خوري.[2]
معجزې او خارق العاده کارونه د عقل له مخې محال نه دي؛ ځکه چې د ډېرو عاقلانو عقلونه په سلګونو کالو د هغه معجزو په وړاندې تسلیم و او هغه یې منلې دا معجزات په اصل کښې هغه څیزونه دي چې د طبیعت عادي جریان د هغې انکار نه کوي؛ لکه د یو مړ کس ژوندي کیدل او د ژوندي کس مړیدل.
د عادي طبیعت او معجراتو تر مینځ فرق دا دے که په طبیعت کښې مړکیدل او ژوندي کیدل، د خاصو سببونو معلول دے چې په خاصو زماني او مکاني شرائطو سره ترسره کیږي، خو په معجزو کښې هغه اسباب او شرائط په خاص زمان او مکان کښې نه شي لیدل کیدې.[3]
او دا خبره چې د پیغمبرانو او ولیانو معجزې د خدای په حکم سره دی، له

---

۱. محمد حسین طباطبائي، المیزان، ترجمه ناصر مکارم، دویم وار، ۱۳۶۴، بنیاد علمي و فکري علامه طباطبائي، ۱ټوک، ۱۰۰مخ.
۲. المیزان هماغه، مخ ۱۰۲، ناصر مکارم شیرازي و همکاران، پیام قرآن، پینځم وار، ۱۳۸۱، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۷ټوک ۲۷۲ مخ.
۳. المیزان، هماغه، ۹۲ و ۹۳مخ.

توحید سره څه ټکره نه لري.[1]

ب) تکویني ولایت: «ولایت» چې «تکویني ولایت» په جملې کښې راغلے که واو یې په زبر سره ووایو نو د مینې په معنی دے او که واو یې په زیر سره ووایو نو د نزدې والي او مسلط شونې، تصرف او تدبیر په معنی دے.[2] سلطنت او تصرف خدای ته د نزدې کیدو نتیجه ده. هر څوک چې خدای ته زیات نزدې وي، خدای هغه ته د عالم په چارو کښې د تسلط او تصرف زیات طاقت ورکوي. له همدې سببه پیغمبران او د خدای ولیان ډېر طاقت او تسلط او تصرف لري.

«تکوین» په «تکویني ولایت» کښې، په لغت کښې د یو نوي څیز د ایجادولو په معنی دے.[3] او د متکلمینو په اصطلاح کښې د یو داسې څیز ایجادول چې له اوله ماده لري؛ د ابداع په اپوټه چې له نیشت نه د یو څیز پیدا کول دی. تکویني ولایت، له معجزې سره سم دے. په زړې اصطلاح کښې د معجزې ټکې استعمالیدۀ او په نوي اصطلاح کښې د تکویني ولایت ټکې ویل کیږي.[4] ولایت په ټول کښې په دوه ډوله ویشل کیږي: یو تکویني ولایت چې هغې ته اشاره وشوه.

بل تشریعي ولایت چې هماغه د خدای قانوني سرپرستي او حاکمیت دے چې کله کله په محدود توګه لکه په ماشوم باندې د پلار او نیکه ولایت او کله کله په پراخه توګه لکه د اسلامي حاکم په هغه ټولو څیزونو باندې ولایت چې له حکومت سره تړلي وي او همدارنګ د اسلامي هیواد چلول. تشریعي ولایت په پراخه توګه له پیغمبرانو او د خدای له وصیانو سره خاص دے چې په خپله دوه برخې لري یو سیاسي مشر او بله دیني مرجعیت.

د تکویني ولایت یو ډول د خلقت په چارو کښې تصرف کول دي، لکه دا چې خدای پاک خپل یو بنده یا پرښتې ته دا توان ورکړي چې ځینې سببونه پیدا کړي

---

۱. پیام قرآن، هماغه، ۲۷۲ – ۲۸۱مخ.
۲. طریحي، مجمع‌البحرین، ۴ټوک، ۵۵۳ مخ؛ ابن منظور، لسان العرب، ۱ټوک، ۴۰۱مخ.
۳. ابن منظور، لسان العرب، ۱۲ټوک، ۱۹۲مخ.
۴. کاظم الحائري، الامامه و القیادة المجتمع، ۱۱۹مخ.

یا یې ختم کړي. دا کار څه محال نه دے، ځکه چې خدای قدرت لرونکے دے او چا ته چې وغواړي دا قدرت ورکوي. لکه څه رنګ چې پرښتو ته د عالم په ځینو چارو کښې د تصرف او لاس وهنې طاقت ورکړے دے همدا رنګ یې انسان ته هم دا توان ورکړےدے.[1]

د لمر ګرځولو کیسه هم د تکویني ولایت په ترڅ کښې ده. د لمر راختل او غورځیدل د ځمکې د حرکت په سبب دي. څوک چې تکویني ولایت ولري، نو دا توان لري چې د ځمکې دا حرکت لږ وروسته کړي چې دغه وخت د ماځیګر د لمانځه وخت شي. تکویني ولایت په لاندینیو دلیلونو سره ثابتیدې شي:

۱. د تکامل د قانون مقتضی او غوښتنه

د عالم ټولې چارې د خپل شان مطابق د تکامل او بشپړتیا په لاره روانې دي؛ په تیره بیا انسان چې د بشپړتیا تر ټولو زیاته وړتیا لري؛ بلکه دا عالم او ټول موجودات د انسان د کمال لپاره پیدا کړې شوي دي، لکه څه رنګ چې قران مجید فرمایي:

{هوالذي خلق لکم ما في الارض جمیعاً}؛ او هغه دے چې هغه څه چې په ځمکه کښې دي، ستاسو لپاره یې پیدا کړي دي.

او په قدسي حدیث کښې فرمایي:

«خلقت الاشیاء لاجلك وخلقتك لاجلي»؛ ټول عالم مې ستا لپاره او ته مې د ځان لپاره پیدا کړې.

لکه څه رنګ چې انسان ورو ورو کمال ته رسي، ـ چې د ټولو انسانانو زیات کامل انسان خاتم الانبیاء او د هغه معصوم ځای ناستي دي ـ همدا رنګ د شریعت کمال او نبوت او امامت هم هغه ته ورو ورو په لاس ورځي. د ټولو شریعتونو زیات کامل دین او شریعت د اسلام شریعت دے او له ټولو نبوتونو کامل نبوت د

---

۱. ناصر مکارم شیرازي و همکاران، پیام قرآن، ۹ټوک، ۱۲۱ – ۱۲۳مخونه؛ ولایت په فیض کښې د واسطې په معنې او په مطلوبو کارونو کښې د دعا د قبلیدو په معنی او همدارنګ د تکویني ولایت له مصداقونو دے چې د لا ډېرې مطالعې لپاره پیام قران کتاب ۹ټوک، ۱۲۱ مخونو وروسته وګورئ.

پیغمبر(ص) نبوت دے.[1] او د کامل نبوت او امامت غوښتنه دا ده چې تکویني ولایت ولري. ځکه چې د ولایت او امامت د ثابتولو یوه لاره د معجزې څرګندونه او د تکویني ولایت د کارونو ترسره کول دي. کامل انسان د ځمکې په مخ د خدای خلیفه اود خدای د صفتونو څرګندوونکے دے. خارق العاده کارونه د خدای په حکم او هغه طاقت سره چې خدای خپل پیغمبر او وصي ته ورکړے دے، ترسره کوي. او د ردالشمس (د لمر ګرځولو) کیسه هم د تکویني ولایت له کارونو یو کار و؛ له همدې سببه د لمر راګرځول یو ممکن کار دے.

۲. د حکمت غوښتنه (اقتضاء)

د خدای حکمت هم دا غوښتنه لري چې مقدس ذاتونه دې تکویني ولایت ولري؛ ځکه چې هغوي د خدای د دین چلوونکي دي او باید داسې مقام ولري چې د خدای په دین کښې د شک څه ځای پاتې نه شي.

۳. د لومړیتوب غوښتنه

د لومړیتوب غوښتنه دا ده چې کله اصف بن برخیا (په هغه کمې پوهې سره چې له کتابه یې لرله) هغه رنګ تکویني ولایت ولري، نو پیغمبر(ص) اود هغه اهلبیت(ع) چې د کتاب بشپړ او کامل علم لري باید په بشپړهتوګه تکویني ولایت ولري، نو دې ته په پام سرهد لمر د راګرځولو خبره د تکویني ولایت له لارې هم ممکنه ده.

۴. د آیتونو او روایتونو غوښتنه

د لمر د راګرځولو تر ټولو څرګند دلیل دا دے چې تکویني ولایت واقع شوے دے؛ لکه څه رنګ چې قراني ایتونه د دې بیلګې بیان کړي دي؛ چې ځینې یې:

---

[1] ۱. علامرضا باقري نجفي، انوارالهدایة في مباحث الاماة والولایة، ۴۲۱ – ۴۲۲مخونه.

الف) د حضرت یوسف(ع) د پلار په نظر راوستلو کښې تصرف

{إذهبوا بقميصي هذا فألقوه علي وجه أبي يأت بصيراً}[1]؛ زما دا قميص يوسئ او د پلار په مخ مې واچوئ، نو نظر به يې روغ شي، {فلمّا أن جاء البشير القاه علي وجهه فارتّد بصيراً}؛[2] نو کله چې خيرې ورکوونکے راورسيد، هغه قميص يې د هغه په مخ واچاوۀ، نو ناڅاپه د هغه نظر روغ شو.

په دې پېښه کښې، تکويني ولايت د عالم په چارو د تصرف او لاس وهنې په معنې دے او د پلار د نظر واپس راتللو کښې د يوسف(ع) طاقت اثر لرلو، که چرې دا کار د خداې د ارادې معلول وې، نو د قميص ليږلو څه دليل نه جوړيدۀ؛ بلکه چې دعا يې کړې وې نو روغ شوې به و، نو واقعي سبب يې هماغه د يوسف اراده وه او قميص يوه ساده وسيله وه چې هغه حضرت ترې ګټه واخسته.

ب) د حضرت عيسی تصرف:

{انّي أخلق لکم من الطين کهيئة الطير فانفخ فيه فيکون طيراً باذن الله و أبريء الاکمه والابرص وأحي الموتي باذن الله}؛[3] ما ستاسو د پروردګار له خوا نښنه راوړې ده، ما ستاسو لپاره له خټو د مرغۍ مجسمه جوړه کړه، نو په هغې کښې پو کوم، نو د خدای په حکم به هغه يوه مرغۍ شي او مادرزاد ړوند او برګي لرونکي ته شفا ورکوم او د خدای په حکم مړي ژوندي کوم.

په دې ځای کښې هغه حضرت ځان د دې کارونو کوونکے ښيي. له اذنه مطلب لفظي اجازت نه دے؛ بلکې باطني اذن او اجازت دے، يعنې خدای داسې کمال او طاقت ورکړے چې دا رنګ کارونه ورسره کولې شي.

ج) د سپوږمۍ د دوه ټوټې کولو معجزه:

{اقتربت الساعة وأنشق القمر وان يرو آية يعرضون ويقولوا سحر مستمر}؛[4]

---

۱. يوسف، ۹۳آيۀ.
۲. هماغه، ۹۶آيۀ.
۳. آل عمران، ۴۹آيۀ.
۴. قمر، ۱و ۲آيۀ.

قیامت نژدې شو او سپوږمۍ وچوده او کله چې د خدای یوه نښه ووینې، نو مخ تاوهې او وایې دا دوام داره جادو دی.

د سپوږمۍ دا چودیدل د قیامت د وخت هغه چودیدل نه دي؛ ځکه چې دویم ایت په دې هکله د مشرکانو اعتراض او نیوکې بیانوي. او روایتونه هم په دې ټینګار کوي. تفسیر کوونکي دا ایت په دې دنیا کښې د سپوږمۍ د چودیدلو په هکله ګڼي.[1] د لمر د راګرځولو کیسه هم د دې له مصداقونو ده.

د فریقینو د روایتونو مطابق د لمر راګرځیدو کیسه دوه ځله شوې ده:

اول ځل د پیغمبر(ص) په ژوند کښې وشوه. امام علی(ع) د لـه خدای رسول(ص) سره و. د همیشه په شان کله چې په پیغمبر(ص) وحي نازله شوه، نو د پیغمبر(ص) وجود درون شو او د مجبورۍ له مخې یې د امیرالمؤمنین په زانګون باندې خپل سر کیښود او سر یې اوچت نه کړ تر دې چې لمر پریوت او امیرالمؤمنین(ع) (له دې سببه چې د پیغمبر(ص) سر یې په ځمکه نه شو کیښودی) د ماځیګر لمونځ د ناستې په حالت کښې وکړ. کله چې د خدای رسول(ص) خپل حالت ته راغی نو امیرالمؤمنین(ع) ته یې وفرمایل: د ماځیګر لمونځ دې قضا شو؟ ویې فرمایل: ستاسو په سبب او دهغه حالت په سبب چې د وحي د اوریدو په سبب په تاسو راغلی و. نو دا مې نه شو کولی چې ستاسو سر په ځمکه کیږدم نو په ناسته مې په هماغه حالت کښې لمونځ وکړ.

په ارشاد کتاب کښې د مفید (رح) په نقل، پیغمبر(ص) علی(ع) ته حکم وکړ چې دعا وکړي او له خدایه وغواړي چې لمر ورته راستون کړي (د ځمکې وضعي حرکت) چې د ماځیګر د لمانځه وخت شي؟ خدای پاک هم په دې سبب چې د خدای او د هغه په اطاعت کښې د هغه دعا قبلوي نو د ځمکې وضعي حرکت یې ودراوۀ او د ماځیګر وخت شو او حضرت علی(ع) لمونځ وکړ بیا ځمکه د لمر پریوته حالت ته لاړه.[2]

---

۱. مجمع البیان، ۵ټوک، ۱۸۲مخ ؛ مفاتیح الغیب، طبع نخستین مصر، ۸ټوک، ۷۴۸مخ ، د سوره قمر لاندې.

۲. شیخ مفید، ارشاد، ۱ټوک، ۳۴۵مخ له اهل البیت ډیجیټل کتابونه اخستل شوې.

د نورو په نقل، چې یو یې ابن مغازلي په المناقب کتاب کښې دے: چې وایي پیغمبر(ص) دعا وکړه او ویې فرمایل: علی ستا او ستا د رسول په اطاعت کښې و، او لمونځ یې د ولاړې په حالت کښې ادا نه کړ، نو لمر راوګرځوه (د ځمکې وضعي حرکت)! راوي وایي: ما لکه څه رنګ چې مې د لمر غورځیدل لیدلي وو، دهغه حضرت له دعا وروسته مې ولیدل چې لمر بیا څرګند شو او د ماځیګر په وخت کښې ودرید؟ نو حضرت علی(ع) خپل لمونځ وکړ او بیا لمر پریوت.[1]

دویم ځل ردالشمس د پیغمبر(ص) له وفاته وروسته (کوفی سره نزدې) په بابل ښار کښې، وشو. امام علی(ع) له فراته تیریدهٔ، په داسې حال کښې چې ډیرو ملګرو یې خپل ځاروي او د کور سامانونه له اوبو تیرول، هغه حضرت له یوې ډلې سره د ماځیګر لمونځ وکړ او تر اوسه پورې یې ټول ملګري او دوستان له اوبو نه وو تیر شوي چې لمر پریوت او د ډیرو لمونځ قضا شو او په هغه حضرت پسې د جَمعې د لمانځه فضیلت یې هم له لاسه ورکړ. په خپلو کښې یې په دې هکله خبرې وکړې او کله چې هغه حضرت د هغوی خبرې واوریدې، خدای ته یې دعا وکړه چې لمر بیرته راستون کړي چې ټول ملګري یې له هغه حضرت سره د جمعې لمونځ وکړي. خدای د هغه دعا قبوله کړه او لمر بیا راوګرځید تر هغه ځایه چې د ماځیګر د لمانځه وخت و او کله چې ټولو لمونځ ختم کړ، بیا پریوت.[2]

دې ته په پام سره، د تکویني ولایت کومې بیلګې چې په قران او روایتونو کښې بیان شوي دي، هغه د ردالشمس په کیسې باندې څرګند دلیل دی.

د دویمې برخې ځواب

د دویمې برخې پوښتنه دا ده چې په نبي او امام باندې خو په اول وخت کښې لمونځ واجب دے. کله چې د حضرت علی(ع) لمونځ قضا کیږي، نو د لمر د راستنیدو کیسه د هغه په فضیلت باندې څه رنګ ګواهي ورکوي؟

---

۱. تاریخ دمشق، ۲ټوک، ۲۸۲ – ۳۰۵مخونه، کفایت الطالب، ۳۸۰مخ؛ المناقب للخوارزمي، ۳۰۲مخ؛ تذکرة الخواص، ۵۵مخ؛ ابن مغازلي، المناقب، له اهل البیت ډیجیټل کتابتونه اخستل شوې.

۲. محمد بن نعمان مفید، الارشاد هاشم رسولي محلاتي ترجمه او شرحه، تهران، د اسلام کلتور خپرندویه، ۱۳۷۸، ۲ټوک، ۵۰۴ – ۵۰۲ مخونه، له اهل البیت ډیجیټل کتابتونه اخستل شوې.

اول دا چې د مرحوم مفید د روایت مطابق، هغه حضرت خپل لمونځ په وخت او په ناسته ادا کړې و او قضا شوې نه و او د ردالشمس له پیښې وروسته یې بیا په ولاړه لمونځ وکړ. دویمه دا چې نبوت اصل دے او لمونځ فرع. نو دې ته په پام سره د نبوت د مقام درناوے د لمانځه تر درناوي زیات دے، وویل شول چې د وحي د نازلیدو په وخت به په پیغمبر(ص) باندې د درنیدو حالت راتله او ورته به د تکیې د ځای ضرورت و. کله چې یې خپل مبارک سر د حضرت علی(ع) په زانګون باندې کیښود، نو هغه حضرت دا نه شو کولې چې د هغوي سر په ځمکه کیږدي چې په ولاړه لمونځ وکړي. له همدې سببه هغه حضرت لمونځ په ناسته وکړ او د نبوت د مقام درناوے یې وکړ. دریمه دا چې د ردالشمس پیښه د هغه حضرت په فضیلت دلالت کوي، که دا ردالشمس د هغه حضرت په دعا وي او که د پیغمبر(ص) په دعا، که د حضرت علی(ع) د دعا نتیجه وي نو د تکویني ولایت یو مصداق دے چې د نفس د کمال نتیجه ده، لکه څه رنګ چې بیان شول. که د پیغمبر(ص) د دعا نتیجه وي بیا هم د هغه حضرت په فضیلت دلالت کوي، ځکه چې پیغمبر(ص) د هغه حضرت لپاره دعا وکړه او خدای پاک د حضرت علی(ص) په حق کښې د خپل پیغمبر(ص) دعا قبوله کړه، او دا له حضرت علی(ع) سره د خدای او د پیغمبر(ص) مینه څرګندوي.

نتیجه

ایتونو او روایتونو ته په پام سره، د ردالشمس پیښه ممکنه ده او پیښه شوې هم ده او د تکویني ولایت له اثراتو ده. قران مجید د تکویني ولایت بیلګې بیان کړې دي. د ردالشمس پیښه د تکویني ولایت نتیجه ده او د حضرت علی(ع) په فضیلت باندې دلالت کوي؛ ځکه چې د نفس د بشپړتیا او تکامل نتیجه ده. نفس ته د خدای د نزدې والي په اثر دا طاقت ورکول کیږي چې د عالم په څیزونو کښې اثر کوي. معجزې او کرامتونه د نفس د لوړاوي له طاقته پیدا کیږي. دا ټولې معجزې او کرامتونه د نفس له لوړې درجې سرچینه اخلي. د ولایت ټولې مرحلې خدای پاک د نزدیکت نتیجه ده. حدیث قدسي دا حقیقت بیانوي: یو بنده هم ماته په داسې وسیلې نه دې نزدې شوې چې هغه وسیله ماته زما له فریضو زیاته ګرانه

وي. بیشکه چې زما بنده د هغه نافله لمونځونو او سنتو په وسیله ماته نږدې کیږي، چې ما نه دي فرض کړې خو هغوي يې زما د مینې په سبب ترسره کوي چې زهٔ هم ورسره مینه وکړم. نو کله چې زما محبوب شول، نو زهٔ د هغوي هغه غوږونه جوړیږم چې ورسره اوري، او د هغوي هغه سترګې جوړیږم چې وررسره ګوري، دهغوي هغه ژبه جوړیږم چې ورسره خبرې کوي، د هغوي هغه لاس جوړیږم چې په هغې سره کار کوي.[1] که د ردالشمس کیسه د پیغمبر(ص) د دعا نتیجه وي نو دا هم د حضرت علی(ع) په فضیلت باندې دلالت کوي، ځکه چې دعلی(ع) په حق کښې د پیغمبر(ص) د دعا قبلیدل دي. د حضرت علی(ع) لمونځ هم قضا نه شو، بلکه د پیغمبر(ص) د عزت لپاره چې د نبوت د مقام خاوند و، هغه لمونځ يې په ناسته وکړ او بیا يې په دویم ځل په ولاړه وکړ.

د زیاتو لوستلو لپاره کتابونه

محمدحسین طباطبائي، تفسیر المیزان، ۱ټوک، ۱۰۰مخ.

ناصر مکارم شیرازي و ملګري، پیام قرآن، ۸ټوک ۲۷۲مخ؛ ۹ټوک، له۱۲۱مخه وروسته.

مرتضي مطهري، ولاءها و ولایتها، ۷۲مخ.

وروستې حدیث

امام علي(ع): بیشکه چې زهٔ ستاسو تر مینځ په تیارو کښې د هغه روښانه څراغ په شان یم چې څوک هم د هغې خوا ته راشي نو د هغې له نوره رڼا اخستې شي.[2]

---

۱. شرح اصول کافي، ۹ټوک، ۴۲۴مخ ، له اهل البیت ؑ څخه روایت شوی کتابونه اخستل شوي: «قال الله عزّوجلّ : ما تقرّب إلي عبد بشيء أحبّ إلي ممّا إفترضت علیه وإنّه لیتقرّب إلي بالنافلة حتّي أحببته کنت سمعه الّذي یسمع به و بصره الّذي یبصر به و لسانه الّذي ینطق به و یده الّذي یبطش بها. إن دعاني أجبته وإن سألني أعطیته»

۲. غررالحکم، ۳۸۸۳.

نړیوال عدالت د امام مهدی(عج) په انتظار

پوښتنه: ولې نړیوال عدالت اجرا کول د پیغمبر او علي په ذمه نه شول او د امام زمان په غاړه شول؟

ځواب: خدای پاک د انسان له پیدائېښته، د هدایت لپاره پیغمبران رالیږي او رهبری او مشر ته اړتیا یې د انسان په وجود کښې ایښې ده. خدای پاک باید انسان په هره زمانه کښې، تر اخري زمانې پورې وساتي، د پیغمبرانو رالیږل اوله پیغمبره وروسته د امامانو ټاکل، د تکامل د لارې د بشپړتیا لپاره دي.[1]

خدای پاک د هرې زمانې له شرطونو سره سم، د هر یو امت لپاره پیغمبران رالیږلي دي، خو یو پیغمبر هم د خپلو پروګرامو په جاري کولو کښې په کامله توګه کامیاب نه و او د یو نړیوال عدل د حکومت په جوړولو کښې کامیاب نه شو، ځکه چې ټول خلک د عدل د حکومت منلو ته تیار نه و. کله به چې د خدای پیغمبرانو خلک د یو خدای عبادت ته بلل نو د هغوي له انکار او مخالفت سره به مخامخیدل، په تیره بیا د مشرانو او شته منو کسانو له مخالفت سره چې په خپل مال او عیش نوش کښې مست و[2] یا په خپل مال مقام او علم باندې مغرور و[3] نو د

---

۱. آیة الله العظمي مکارم شیرازي، پنجاه درس اصول عقائد، مدرسة الامام امیرالمؤمنین(ع)، ۱۳۷۲، ۱۵۴ـ۱۲۲ مخونه؛ محمد تقي مصباح یزدي، آموزش عقائد، د اسلامي تبلیغاتو سازمان، ۲ـ۱ ټوک، ۲۲۲ـ۲۲۷ مخونه.

۲. ابراهیم : ۹؛ مؤمنون : ۴۴.

۳. غافر: ۸۳؛ قصص:۷۸؛زمر: ۴۹.

پیغمبرانو له بلنې سره به یې په سخته مقابله کوله او ډېر زیاتې ډلې به یې په ځان پسې کړې وې او د حقو له منلو به یې منعې کولې.[1] له همدې سببه د ټولنې ډېرو کمو کسانو د پیغمبرانو خبره منله او ایمان به یې راوړه[2].

ډېر کم به داسې کېدل چې یوه ټولنه په صحیح عقیدو سره او د عدل په اصولو او د خدای او د پیغمبرانو په لاره جوړه شي، لکه څه رنګ چې د سلیمان پیغمبر په زمانه کښې وشول، که څه هم د پیغمبرانو ځینې ښوونې به د ټولنې په کلتور کښې راغلې او خلکو به ومنلې، نو دې ته په پام سره د پیغمبرانو د بعثت لومړنے غرض د انسان د بشپړتیا او پرمختګ لپاره د لارې ایستل و چې دا په الهي وحي سره وشول. د نبیانو له غرضونو یو د چمتو کسانو د عقلاني پرمختګ او روحي او معنوي تربیت سره مرسته کول وو. ټولو نبیانو کوشش و چې یوه ایډیل توحیدي ټولنه جوړه کړي او په ټوله ځمکه کښې عدالت خپور کړي او هر یو پیغمبر د خپل توان تر حده او د خپلې زمانې مطابق، په دې لارې کښې ګامونه پورته کړي دي او ځینو په کښې د خپل توان تر حده په خاص جغرافیایي حدونو او یوه خاصه زمانه کښې خدایي حکومتونه جوړ کړي دي خو د یو نبي لپاره هم په ټوله نړۍ کښې د نړیوال عدل حکومت د راوستو موقع په لاس ورنه رغله خو دا موقع په لاس نه ورتلل او د نړیوال عدل د حکومت نه جوړول په دې معنی نه دي چې د خدای ښوونې ورته نه وې رسیدلې، ځکه چې د خدای غرض دا دے چې خلکو ته داسې ښوونې ورسي چې په خپل اختیار سره هغوي د خدای په لور روان شي: {لئلایکون للناس علي الله حجة بعد الرسل} د حق دین په قبلولو او د الهي پیغمبرانو په پیروي کولو کښې په خلکو باندې څه الزام او جبر نشته.

پیغمبر(ص) د خدای د اخرني استازي په توګه او امام علي(ع) او له هغه حضرته وروسته امامان(ع) چې د هغوي ذمه واري هم د نړیوال عدل په لور د خلکو بلل وو، د خلکو د روحي او فکري شرطونو د نه پوره کیدو په سبب د نړیوال عدل حکومت رانه وستے شو، ځکه چې د خلکو عقلي او فکري پوهه دې حد ته نه وه

---

۱. احزاب:۲۷؛ سباء: ۳۱-۳۳.

۲. هود : ۲۷ - ۳۲.

رسیدلې چې په هغوي کښې د عدل د حکومت د قبلولو توان پیدا شي. په حقیقت کښې انسان د یو داسې ماشوم په شان دے چې پوهې ته اړتیا لري چې خپل اخرني رُشد ته ورسیږي او درجه په درجه باید دا مرحلې تیرې کړي. همدا سبب و چې الهي رهبرانو د شرطونو د نه پوره کیدو په سبب د نړیوال عدل حکومت قائم نه کړې شو او په دې کښې د هغوي څه نقص نه و. بلکه مشکل دا و چې په خلکو کښې هغه شرطونه نه وو او هغوي دې ته تیار نه وو. د اسلامي روایتونو پر اساس، د اسلامي عدل د حکومت قبلول او د خلکو فکري تحول او بدلون، په دې پورې تړلې دے چې ټولنه فکري او کلتوري تیاري او د عقلونو بشپړتیا او... ولري چې دا ټول شرطونه به د امام عصر د ظهور په وخت کښې پوره شوي وي‌ے ځینې موارد دا دي:

۱. ټولنیز چمتوالے

د امام زمان(عج) د ظهور له شرطونو یو شرط د ټولنې او نړۍ چمتوالے دے.[۱] د امام زمان(عج) له ظهوره وړاندې به په ځمکه کښې بې عدالتي او ظلم زیات شي، د هیوادونو او قومونو تر مینځ به لوی لوی جنګونه وشي او ځمکه به له مړو ډکه شي، امام صادق(ع) فرمايي: «امام زمان(عج) به تر هغه وخته پورې ظهور نه کوي چې په دریو کښې دوه برخې خلک مړه نه شي. پوښتنه وشوه: نو څومره کسان به پاتې وي؟ وې فرمایل: ایا په دې نه یې راضي چې په دریو کښې یوه برخه پاتې شي؟»[۲]

په هغه وخت کښې به مالي او ځاني امنیت له منځه لاړ شي، لارې او سړکونه به ناامن شي، ویره به په ټولو انسانانو کښې خپره شي.[۳]

ناڅاپه او د بې وخته مرګونه به په ټولنه کښې زیات شي. امام علي(ع) فرمايي: «د امام مهدي(عج) د ظهور لپاره نښې دي، چې له هغې ځنې نړیوالې

۱. آیة الله مکارم شیرازي، مهدي انقلاب بزرګ، قم، هدف مطبوعاتي خپرندویه، ۸۳مخ.
۲. محمد باقر مجلسي، بحار الانوار، بیروت، مؤسسة الوفا، ۵۲ټوک، ۲۰۷مخ، ۴۴حدیث.
۳. هماغه، ۱۴۵مخ.

وژني، ناځاپه، ناخوښ او په يو بل پسې مړګونه او د طاعون خپريدل دي.»[1]

د روايتونو پر اساس، په هغه زمانه کښې به بې ګناه ماشومان د ظالمو مشرانو له لاسه په سخت ظلم سره وژل کيږي.[2] او وژونکې ناروغۍ (کيدې شي د مړيو د بوی يا د کيمياييي وسلو په سبب) به زياتې شي.[3] په داسې سختو حالاتو کښې به د انسانانو ټولنه په نهيلۍ اخته شي او مرګ به د انسان لپاره د خدای يوه ښه ډالۍ ګڼل کيږي او د خلکو يوازينۍ ارمان به د هغوي د ژوند ختميدل وي. په هغه وخت کښې به خلک د يو بل د حقونو د پامال کيدو په سبب د مرګ ارمان کوي.[4]

په داسې حالاتو کښې چې د خلکو پام به د خدای په لور واوړي شي او يو نړيوال انقلاب او بدلون ته به تيار شي او په ټوله نړۍ کښې به دا اسماني غږ تر غوږو کيږي. ای د دنيا خلکو! د ظالمانو د باچاهۍ وخت ختم شو او مهدي ظهور وکړ. دا اسماني غږ به د خلکو په مړو بدنونو کښې يو نوے روح واچوي او له عشق او ايمان او خوشحالۍ سره به يو نوے ژوند پيل شي.

نو دې ته په پام سره د امام زمان(عج) د ظهور له شرطونو يو شرط د ټولنې تياريدل او چمتووالې دے چې خلک بايد په نړۍ کښې له موجود ظالمانه نظامه تنګ شي او د دې مادي ژوند تريخوالې داسې وڅکي چې نهيلي په ټولو انسانانو کښې خپره شي او خلک يو ايماني انقلاب ته تيار شي. نو په داسې حالاتو کښې به امام زمان(عج) ظهور کوي.

۲. فکري او کلتوري چمتووالے:

د امام زمان(عج) د ظهور له شرطونو يو شرط، د انساني ټولنې کلتوري او فکري چمتووالے دے.[5] البته د فکر د سطحې دې مرحلې ته رسيدل، هغه وخت

---

۱ . حسين بن حمدان حسيني حصيني، الهداية الکبري، مؤسسة البلاغ، ۳۱مخ.
۲ . شيخ محمد رضا طبسي نجفي، الشيعة والرجعة، نجف ۱۳۸۵ق، ۱ټوک، ۱۵۵مخ.
۳ . هماغه.
۴ . محمد باقر مجلسي، بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۴۸مخ.
۵ . آية الله مکارم شيرازي، مهدي انقلاب بزرګ، ۸۲مخ.

کیدې شي چې خلک په خپل عمل کښې نسل، بیلا بیلو جغرافیایي سیمو، جوړ کړې پولو، ژبې او نورو... ته پام ونه کړي او د نمر د رڼا، د تاندوونکې هوا، او باران لرونکیو ورځیو او د نورو طبیعي قدرتونو په شان، پولو او حدونو ته څه پام ونه کړي او ټوله نړۍ یو هیواد وګڼي[1]. نسل پرسستي، ملي ګروهنه او... قدرت نه لري چې د بشري ټولنې یو مشکل هم حل کړي. بشري ټولنه باید د فکري او کلتوري نظره د معنویت او توحیدي اخلاقو پر اساس پرمختګ وکړي چې امام زمان(عج) ظهور وکړي.

۳. صنعتي او علمي چمتووالې:

د امام د ظهور له شرطونو یو بل شرط علمي او صنعتي چمتووالے دے. آیةالله مکارم شیرازي فرمایي: "د یو نړیوال نظام د ایجادولو او د هغې د قابو کولو لپاره ځینې داسې وسیلې پکار دي چې ډېرې ماډرن او جدیدې وي چې د هغې په وسیله دا توان ولري چې په لږ وخت کښې ټوله نړۍ د سترګو لاندې وساتلې شي، او له ټولو ځایونو خبرداري واخستے شي، او ضروري ځیزونه ورسره له یوه ځایه بل ځای ته یوړې شي، ضروري پیغامونه، اطلاعات او اعلانونه ورسره په یو لنډ وخت کښې د نړۍ ټولو سیمو ته ورسولې شي... که د نړۍ له یوې خوا تر بلې خوا د یو پیغام رسولو لپاره یو کال وخت پکار وي نو پر نړۍ څنګه حکومت کیدے او عدالت په هر ځای کښې څنګه جاري کیدې شي؟"[2]

په دې هکله ځینې حدیثونه شته چې له بیلا بیلو اړخونو یې دې مسلې ته کتلي دي. بې شکه چې د هغه حضرت د وخت له ټیکنالوجي به د دې وخت له ټیکنالوجۍ سره ډېر فرق ولري دا زمانه په بې دینیۍ اخته شوې ده. د هغه حضرت په وخت کښې به داسې نه وي چې حاکم به ټیکنالوجۍ محدودیت لري بلکه د هغه د حکومت حدونه په له دې ډېر پراخ وي چې اوسنې انسان یې درک کړي.

د حدیثونو پر اساس، د ظهور په وخت کښې به، د صنعت او ټکنالوجۍ د

---

۱. هماغه، ۸۲مخ.
۲. هماغه، ۸۴مخ.

بشپړتیا په سبب، ټوله نړۍ د یو ښار په شان وي، د لویدیځ خلک به د ختیځ خلک ویني او د هغوي خبرې به اوري. امام صادق(ع) فرمايي: "د امام زمان(عج) په زمانه کښې به یو ایماندار سړے چې په ختیځ کښې ژوند کوي خپل ورور چې په لویدیځ کښې ژوند کوي ویني".[1]

آیـةالله مکـارم فرمـايي: "د ټیکنـالوجۍ او صـنعت مخپرتـګ، پـه تیـره بیـا د ټرانسپورټ او ارتباطي صنعت به په هغـه زمانـه کښـې داسـې وي چـې د نـړۍ لـویې سیمې به داسې شي لکه یو بل سره نزدې دوه ښارونه؛ او لویدیځ او ختیځ به د کـور په شان شي، د زمان او مکان مشکل به مکمل حل شي... کیـدې شـي پـه دې کښـې ځینې څیزونه د هغه وخت د یو صنعتي غورځنګ لـه مخـې وي، خـو نتیجـه دا ده چـې یـو ډول علمـي چمتـووالې بایـد د ظهـور پـه درشـل کښـې ترسـره شـي."[2] "د پرمختللو صنعتونو وجود، نه یوازې دا چې د نړیـوال عـادلانه حکومـت خنډ نـه دي بلکې له دې پرته هغه نړیوال حکومت ته رسیدل محال دي."[3]

۴. د علم او پوهې پراختیا

دیـن پـالنـه بـه د هغـه حضرت پـه زمانـه کښـې لـه علم او سـاینس سره یـو ځـای پراختیا مومي او د هغه وخت انسان به، دینداري لـه علمـي پرمختـګ سره پـه ټکـر کښـې نـه ګڼـي، انرجي او لـه لمـر عـلاوه لـه نـورو انرجـو ګټـه اخسـتل،[4] تیـزې او زر رسیدونکې وسیلې[5]، اواز او تصویر په شهودي او حضوري توګه بـه پـه ټـول عـالم کښـې کارول کیږي[6] هر یو څیز به د لاس د تلي غوندې د انسان مخې تـه وي او هغـه حضرت به په ټول عالم باندې حکومت کوي[7] نیکـان خلـک بـه مکمـل ازاد او بـدان

۱. محمد باقر مجلسي، بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۹۱مخ.
۲. مهدي انقلاب بزرګ، ۲۴۵مخ.
۳. هماغه، ۸۴.۸۵ مخ.
۴. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۷مخ.
۵. هماغه، ۳۲۱مخ.
۶ . هماغه، ۳۹۱مخ.
۷. هماغه، ۳۲۸مخ.

به په حدونو کښې وي[1] دا هر څه به د هغه حضرت په حکومت کښې ترسره کیږي او انسان به د هغه په شان حکومت نه وي لیدلې.

البته دا دومره پرمختګ به په معجزې سره نه وي بلکې دا پرمختګ به د ظهور د وخت د علم د بشپړتیا په سبب وي، ځکه چې په دې عالم کښې د انسان ژوند باید د هغو سنتونو او قاعدو مطابق وي چې په طبیعت باندې حاکمې دي، نه په معجزې سره چې هغه یو استثنایي څیز دے او په ضروري وختونو کښې ترسره کیږي. دې ته په پام سره د هغه حضرت د ظهور په وخت کښې به علم او ټیکنالوجي بشپړتیا او تکامل پیدا کوي.

امام صادق(ع) فرمایي: "علم او پوهه اووه ویشت ټکي دي او ټول هغه څیزونه چې پیغمبرانو راوړي دي یوازې دوه حرفه دي او خلک تر اوسه بې له هغه دوو نورو ته نه دي رسیدلي او کله چې زمونږ قایم قیام وکړي نو نور پینځه ویشت ټکي به بهر راوباسي او هغه به د خلکو تر مینځ خپاره کړي او هغه دوه ټکي به هم ورسره کړي او ټول به اووه ویشت ټکي د خلکو تر مینځ خپاره کړي"[2] له دې روایته ګټه اخلو چې انسان که څه هم د علم او پوهې له نظره پرمختګ وکړي، د امام مهدي(عج) په وخت کښې به په یو ځل دولس برابره پرمختګ وکړي. په لږ غوندې فکر سره پوهیږو چې د هغه حضرت په زمانه کښې به څومره پرمختللې علم او حیرانوونکي ترقي وي.

۵. د عقلونو بشپړتیا:

خلک باید له عقلي نظره یوې لوړې مرتبې ته ورسي چې هغه حضرت ظهور وکړي. امام باقر(ع) فرمایي: «د امام زمان(عج) د ظهور په زمانه کښې به خدای پاک د خپل رحمت لاس د ټولو بندګانو په سر کیږدي چې په دې طریقه د خلکو ذهنونه متمرکز شي او بشپړتیا پیدا کړي.»[3]

---

۱ . هماغه، ۳۹۰مخ.
۲ . هماغه، ۳۳۲مخ، ۲۷باب ، ۷۳حدیث.
۳. هماغه، ۵۲ټوک، ۳۲۸مخ.

د زمانې امام(عج) به اسلامي حکمونه په پوره توګه جاري کوي او همدا به د خلکو د فکري پرمختګ سبب کيږي او د پيغمبر(ص) مطلب چې فرمايي: «زۀ د دې لپاره مبعوث شوې يم چې د خلکو اخلاق کمال ته ورسوم»[1]، به سر ته ورسي. د امام زمان(عج) حکومت به د عقلونو د پراختيا او بشپړتيا، ويښتيا او د انسانانو د پټو استعدادونو د سر ته رسيدا سبب شي. انسان به د خدای په رحمت سره او له ډېرو اوږدو تجربو وروسته په دې پوه شي چې انساني تدبيرونه د انساني ټولنې د مشکلاتو د حل کولو لپاره کافي نه دي. له همدې سببه به ټول خلک ښه په رضا د امام انقلاب ومني او هغه ته به هرکلې ووايي.

۲. اخلاقي او معنوي بشپړتيا:

د حديثونو مطابق د امام زمان(عج) په وخت کښې به اخلاقي او معنوي بشپړتيا ترسره شي. محدثينو دا جمله له پيغمبر(ص) نقلوي چې د امام مهدي(عج) له بيلګو يوه بيلګه د عدل خپريدل او د ظلم او جور ختميدل دي. دا جمله «يملأ الله الارض قسطاً و عدلاً» د دې بشپړتيا بيانوونکې ده.

پيغمبر(ص) فرمايي: "کله چې امام مهدي(عج) قيام وکړي نو خدای به غنا او بې نيازي د خپلو بندګانو په زړونو کښې کيږدوي، په دا رنګ چې هغه حضرت به اعلان وکړي چې څوک هم مال او دولت ته اړمن وي رادې شي، خو څوک به نه راوړاندې کيږي"[2] د حديث په دې جملې کښې عباد ټکې راغلے دے چې دا بيانوي چې ټول انسانان به په هغه زمانه کښې له روحي نظره بدل شوي وي چې له ظهوره وړاندې داسې نه وو.

روايتونه، د امام(عج) د ظهور د وخت نړۍ يوه متمدنه او د علمي صنعتي، اخلاقي او معنوي او عقلي پرمختګ په اخري حد کښې، معرفي کوي چې د علم او صنعت له اوسني پرمختګ سره په فرسنګونو فاصله لري. البته له دې زمانې

---

۱. ميرزا حسين نوري طبرسي، مستدرك الوسائل، قم، مؤسسة آل البيت لاحياء التراث، ۲ټوک، ۲۸۲مخ.

۲. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۷مخ، ۲۷باب، ۷۷حديث.

سره د امام زمان(عج) د وخت د پرمختګ اصلي فرق دا د ے چې زمونږ په وخت کښې د علم او صنعت پرمختګ د انساني ټولنې د اخلاقو او کلتور د غورځيدو سبب د ے که څه هم د سائنس له نظره يې ترقي کړې ده، له انسانيته جدا شوي او په فساد او تباهۍ او د يو بل په وژلو اخته دي خو د امام(عج) په زمانه کښې به دا خبرې بلکل اپوټه وي؛ يعنې انسانان به که څه هم د علم او صنعت په اخرنۍ درجه کښې وي خو په هماغه اندازه به انساني بشپړتيا او اخلاقو ته نژدې وي.

نتيجه:

د يو هراړخيز عادلانه حکومت د شرطونو پوره کيدل چې د علم، صنعت، عقل، معنويت، اخلاقو او... د بشپړتيا سبب شي، د پيغمبرانو او د ټولو امامانو په وخت کښې ممکن نه وو. دا شرطونه به يوازې د امام عصر(عج) په وخت کښې پوره شي. له همدې سببه يو له هغه سببونو چې خلک به د امام(عج) حکومت قبلوي د انساني ټولنې او نړۍ هغه بد حالت د ے چې د بې رحمه جنګونو او وينو تويولو وروسته به پيدا کيږي. د نړۍ خلک بايد له ظلم زياتي او موجوده نظامونو ستړي شي په دا شان چې مايوسي او ناهيلي به هر لور ته خپره شي چې خلک يو ايماني انقلاب ته تيار شي. په داسې حالاتو کښې به امام زمان (عج) ظهور کوي. نسل پالنه او ملي ګروهنه او داسې نور به د انساني ټولنې د مشکلاتو د حل توان نه لري. له دې علاوه د انسان ټولنه بايد له فکري او کلتوري نظره د معنويت او توحيدي اخلاق پر اساس پرمختګ وکړي او د صنعت او ټکنالوجۍ له نظره بايد چمتو وي چې د هغه حضرت ظهور، نړيوال عدل حکومت، د علمونو پرمختګ او د انساني ټولنې معنوي او اخلاقي بشپړتيا ووينې. لکه حمزه بابا وايي:

بې رنګه بهار د ے وچ د زړه ګلزار د ے

ا ے د زمانې امامه تا ته انتظار د ے

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې

آيهٔ الله مکارم شيرازي، مهدي لوی انقلاب، ۸۳مخ.

سيد اسد الله هاشمي شهيدي، د حضرت مهدی(عج) ظهور د اسلام او نړيوالو مذهبونو له نظره، ۹۹مخ.

وروستے حدیث

پیغمبر(ص) فرمايي: "کله چې امام مهدي(عج) قيام وکړي نو خدای به غنا او بې نيازي د خپلو بندګانو په زړونو کښې واچوي، په دا رنګ چې هغه حضرت به اعلان وکړي چې څوک هم مال او دولت ته اړمن وي رادې شي، خو څوک به نه راوړاندې کيږي"[1]

1. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۷مخ، ۲۷باب، ۷۷حديث.

د اروا پیژندنې له نظره په ژوند کښې د انتظار رول

پوښتنه: د اروا پیژندنې له نظره په ژوند کښې د انتظار څه رول دے؟

ځواب: انتظار د اروا پیژندنې له نظره، د منتظرانو په ژوند کښې ډیر لوی رول لري چې لاندې یې ځینو ته اشاره کوو:

۱. د برې هیله

انتظار د هیلې او امید په معنی دے[۱] راتلونکې ښه وخت ته هیله منیدل، د طبیعت د نظام کلې بهیر او د تاریخ تکاملې تړاو په یو روښانه راتلوونکې وخت اطمینان، په روایتونو کښې د فرج او ظهور په معنې بیان شوے. د فرج انتظار، له اسلامې کلې اصولو یعنې د خدای له لطف او رحمت او د یأس او نهیلۍ له حرام والې، راوتے دے لکه چې قران مجید فرمایې: {وَ لاَتَیْأَسُوا مِـن رَّوْحِ اللهِ إِنَّـهُ لاَ یَیْـأَسُ مِن رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْکَافِرُونَ}[۲] د خدای له رحمته مه نهیلې کیږئ ځکه چې یوازې کافران د خدای له رحمته نهلیې کیږي.

د خدای رحمت او لطف ته هیله د امام علی(ع) د کلام په رڼا کښې داسې بیان شوې: «د فرج انتظار کوئ او د خدای له رحمت او لطفه مه نهیلې کیږئ، ځکه چې

۱ .سید اسدالله هاشمي شهیدي، ظهور حضرت مهدي(ع) اسلام او د نړۍ د مذهبونو له نظره، ۲۰۴مخ.
۲. یوسف، ۸۷آیة.

د خدای په وړاندې له ټولو ښه کار د فرج انتظار دے.»[۱] دې ته په پام سره، د ایتونو او روایتونو پر اساس، خدای پاک مسلمانانو او مستضعفانو ته د بریالیتوب وعده ورکړې ده. دا وعده د غیبت په وخت کښې د منتظر انسان په فردي او ټولنیز ژوند کښې اساسي رول لري، ځه چې منتظران په دې هیلې چې حق به په باطل بریالې کیږي د خپلې ټولنې جوړونه او سمونه کوي او د مشکلاتو او ظلم او زیاتي په وړاندې ودریږي. د بریالي توب حتمي وعده د منتظران لپاره روحي او رواني چمتووالے راولي.[۲] دې ته په پام سره منتظرانو په ټول تاریخ کښې په ښې روحیې او لږو امکاناتوؤ وسلې او وسایلو سره دا توان لرلے دے چې له پرمختللو وسله والو سره مقابله وکړي او هغوي ته ماتې ورکړي.

د شهنشاه د ظالم نظام په مقابله کښې د امام خمیني(رح) په مشرۍ کښې د ایران د اسلامي انقلاب برې، صدام سره په اته کلن تپلي شوي جنګ کښې د ایران برې، په ایټمي انرجۍ کښې ډېره کامیابي، د اسرائیل د پوځ په وړاندې د لبنان د حزب الله برې، د امام مهدي(ع) د عقیدې په ترخ کښې وو.

د دنیا مستکبرین په علم، صنعت او ټکنالوجۍ او پوځي سازو سامان کښې ځان له مسلمانانو لوړ ګڼي. بیا هم، له روحي او رواني نظره د مسلمانانو په وړاندې ماتې خوړونکي دي او هیڅ کله د مقابلې توان نه لري. له همدې سببه ویلیام هنوي انتظار د ژوند سبب ګڼلے دے او وایي: "که دا انتظار نه وې نو انسان به د شمعې په شان ورو ورو مړیدهٔ یا به بې مطلبه ژوند ته به ګروهنه کوله»[۳]

۲. د استکبار د هیبت او شان ماتیدل

د دیني زده کړو پر اساس، استکبار د تاریخ یو واقعیت دے چې د انسان له پیدایښته موجود و؛ لکه فرعون، نمرود، ابولهب او ابوجهل چې د مستضعفانو دښمنان وو.

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۳مخ.
۲. یوسف مدن، سیکولوجیه الانتظار، ۱۲۲مخ.
۳. جلال ستاري، اسطوره در جهان، ۲۲۸مخ ، د ایران هویت په نقل، له سامانیانو تر قاجاریانو.

نن سبا، د مستکبرانو نظامي او ټیکنالوجي لوړاوي، د دنیا د مستکبرانو د جرات او د مستضعفانو د ضعف او کمزورۍ سبب شوې ده. ډېر اسلامي هیوادونه د خدای قطعي او نه بې لوظه کیدوونکې وعدې ته پام نه کوي او د مستکبرانو له امکاناتو او پرمختللو وسلو متاثر شوي دي او پوښتنه کوي: امام مهدي(عج) به توري سره د اوسنۍ نړۍ داسې پرمختللې وسلو سره څۀ رنګ مقابله کوي؟ د دې پوښتنې ځواب، لاندې ټکو ته په پام سره روښانیږي:

۱. په ایتونو او روایتونو کښې د برې او د ظهور وعده، د مسلمانانو د روحي او معنوي طاقت د زیاتیدو سبب کیږي اود اسلام لارویان ورسره لا زیات طاقور کیږي او د مستکبرانو رعب او هیبت ورسره ختمیږي، لکه څه رنګ چې خدای پاک د اصحاب کهب په وړاندې د استکبار رعب او هیبت ختم کړ.[1]

آیةالله صافي فرمایي: "همدا وعدې وې چې مسلمانان یې په لویو پیښو لکه د بني امیه، سلیبي جنګونو او نورو په وړاندې ودرول او اخر یې مسلمانان د هغوي په مقابله کښې جهاد ته وهڅول. هغه وعدې چې د هغې تصدیق منلې شوي دیني او تاریخي حقیقتونو مکمل ثابت کړےدے، تل دا بشارت ورکوي چې اسلام به هیڅ کله له منځه لاړ نه شي او ځینې حکومتونه لکه د بني امیه او بني عباسو او د نورو رژیم سیاسي ظالمانو حکومتونه هیڅکله په حقه نه دي او د دوي په وړاندې په شاتګ نه دے پکار، باید له خپلو مورچو او پولو حفاظت وکړو چې هغه ښه وخت او د حقو او عدالت مطلق حکومت راورسي."[2]

۲. د دنیا د مستکبرانو روحیه، که څه هم پرمختللې وسلې او ټکنالوجي لري، د مسلمانانو په وړاندې ضعیفه او کمزورې ده او په روحي او رواني توګه یې ماتې خوړلې ده او له هغوي یې د ولاړتیا توان اخستے دے. امام صادق(ع) فرمایي: «کله چې زمونږ د امر وخت (د مهدي حکومت) راورسي خدای پاک به زمونږ د شیعو له زړونو ویره اوچته کړي او د هغوي د دښمنانو په زړه کښې به یې واچوي. هغه وخت کښې زمونږ په شیعو کښې هر یو له بله زیات میړنې او زړه ور

۱. یوسف مدن، وړاندینۍ سرچینه، ۱۹۵مخ.
۲. لطف‌الله صافي ګلپایګاني، امامت او مهدویت، ۲ټوک، ۳۷۱مخ.

شي.»[1]

د روايتونو مطابق، د حضرت مهدي(عج) د ظهور په وخت به د شيعو له وجوده سستي او ضعف ليرې کړې شي او د هغوي زړونه به د وسپنې په شان مزبوت شي.[2] په شيعو کښې به هر کس د شير په شان زړه ور او له نيزې به زيات ځيرونکې وي او دښمنان به په پښو سره وهي او لاسونو سره به يې مړه کوي.[3]

روايتونو ته په پام سره، د جنګ پرمختللي امکانات به امام مهدي(عج) سره وي، خو د دښمنانو له نظره به پټ وي او د دښمنانانو جنګي او دفاعي سامان به د امام مهدي(عج) د سامان مقابله نه شي کولې. امام صادق(ع) فرمايي: «د امام مهدي ملګري که دومره فوځيانو سره چې د ختيځه تر لويځه وي، سره په جنګ شي نو هغوي به بې ځنډه نابودوي او د دښمن وسلې به په هغوي باندې څه اثر نه کوي.»[4] بې شکه چې د هغه حضرت وسلې به د هغه وخت د وسلو په مقابله کښې ډېرې بدلې وي. په روايتونو کښې د «سيف» ټکي له وسلې کنايه ده او مطلب يې يوازې توره نه ده. د روايتونو مطابق د امام مهدي(عج) د فوځيانو وسلې به د وسپنې وي، خو داسې به وي چې که په يوۀ غرۀ هم ورشي نو هغه به دوه ټوټې کوي.[5] هغه حضرت او ملګري به يې د هغه وخت له ټولو پرمختللې وسلې لري. د خداى رسول(ص) فرمايي: «له تاسو وروسته به داسې قومونه راشي چې ځمکه به يې د پښو لاندې غوټه شي او دنيا به ورته وغوړېږي... ځمکه به د سترګو په رپ کښې د هغوي د پښو لاندې تيرېږي».[6] هغه حضرت سره به د فرښتو، مؤمنانو او همدارنګ د دښمنانو په زړونو کښې د رعب او ويرې په سبب مرسته کيږي.[7] دې ته په پام:

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۲مخ.
۲. هماغه، ۳۱۷مخ.
۳. هماغه، ۳۱۸مخ.
۴. محمد بن الحسن بن فروخ صفار قمي، بصاير الدرجات، ۱۴۱مخ.
۵. هماغه.
۶. ابوشجاع شيروية بن شهدار بن شيرويه ديلمي، فردوس الاخبار، ۲ټوک، ۴۴۹مخ.
۷. بحارالانوار، ۵۲ټوک ، ۳۳۲مخ.

۱. هغه ویره چې د امام مهدي(عج) له ظهوره وړاندې د منتظرانو په زړونو کښې راغلې وي، له ظهوره وروسته به د مسلمانانو له عقلونو وباسلې شي.
۲. د امام مهدي(ع) ظهور سره به د مستکبرانو په زړونو کښې رعب او ویره پیدا شي او د ولاړتیا هر توان به له هغوي واخستې شي.
۳. د خدای قطعي زیرو او بشارتونو ته په پام سره، د عزت او لوړاوي روح به په منتظرانو کښې پیدا شي او دې باور او یقین ته به ورسي چې هغوي داسې پوځیان او طاقت لري چې هیڅ یو طاقت ورته نه شي رسیدے. هغوي به داسې لوړې روحیې سره د یوې شیبې لپاره هم د مستکبرانو په وړاندې له ولاړتیا لاس نه اخلي، ځکه چې هغوي ته پته ده چې د اصحاب کهف سره چې څه وشول هغه به امام مهدي(عج) سره هم کیږي.

۳. د منتظرانو درناوې او د مستکبرانو سپکاوې

ځینې روایتونو د غیبت په وخت د منتظرانو شخصیت ستایلے دے. امام سجاد(ع) فرمایي: «د غیبت د زمانې هغه خلک چې د هغه امامت مني او د هغوي د ظهور په انتظار وي د هرې زمانې له خلکو لوړ دي ځکه چې خدای پاک هغوي ته دومره عقل او پوهه ورکړې ده چې د هغوي په نزد د امام غیبت د هغه د حضور د وخت په شان شوے دے. خدای پاک د هغه وخت کسان د هغه مجاهدینو په شان ګرځولي دي چې د خدای د رسول(ص) په حضور کښې توره وهي. هغوي حقیقي مخلصان او واقعي شیعه او په ښکاره او پټه د خدای دین ته بلونکي دي.»[۱]
د غیبت د وخت د خلکو لپاره انتظار، د پیغمبر(ص) له نظره له ټولو ښه عمل ګڼل شوے دے:
«د فرج انتظار عبادت دے او د خدای پاک په نزد زما د امت له ټولو زیات ارزښت لرونکے عمل د ظهور انتظار کول دي.»[۲]
ډیرو روایتونو، مستکبران او منحرفان بې عزته کړي دي او د هغوي عیبونه

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۲مخ.
۲. هماغه.

یې بیان کړي دي. امام صادق(ع) فرمايي: «مستکبران به (د قيامت په ورځ) د میږو په شکل وي خلک به هغوي د پښو لاندې کوي تر دې چې خدای د هغوي له حسابه خلاص شي.»[1] امام علي(ع) هم فرمايي: «پلار مې د بهترينو کنيزانو له بچي (امام زمانه) قربان شه. [ظالمان او بدکاران به] خوار او ذليل کړي او په هغوي به د زهرو جام وڅښوي او د تورې په وسيله به هغوي سره ډېر جنګونه وکړي.»[2] د دې دوو ډوله روايتونو مثبت اثار د منتظرانو په ژوند او روح او روان کښې دا دي:

۱. د مستکبرانو په وړاندې د منتظرانو معنوي طاقت او توان زياتيدل.

۲. د منتظرانو روحي او رواني طاقت مزبوتيدل

۳. مستکبرانو سره په معامله کښې د منتظرانو طاقت او لوړاوې ساتل.

د مستکبرانو له سپکاوي مطلب د هغوي ذلت او خواري ده چې که څه هم دومره پرمختللې امکانات او وسله لري بيا هم د هغوي سپکاوې بيانيږي او د منتظرانو ستاينه کيږي دا د مستضعفانو په روح او روان کښې د ژوند په بيلا بيلو برخو کښې د توان سريزه پيدا کوي او د ماتې له خطره يې ساتي.

۴. د ټولنيزو بې لاريو په وړاندې ولاړتيا

د انتظار د عقيدې يوه ګټه د ټولنيزو بې لاريو په وړاندې د منتظرانو ودريدل دي په بري باندې ايمان لرل او د نړۍ په غوړيدو باندې عقيده لري، ډېر تربيتي اثرات لري. په روايتونو کښې راغلي دي: «هر څوک چې زمونږ د قائم د غيبت په وخت کښې زمونږ په ولايت باندې باقي پاتې شي خدای پاک به هغه ته د بدر او احد د زرو شهيدانو برابر اجر ورکړي.»[3]

د پيغمبر(ص) په وينا کښې راغلي دي: «له تاسو وروسته به داسې خلک راشي چې په هغوي کښې به يو کس ستاسو د پنځوسو برابر اجر لري؛ وويل شول: اے د خدای رسوله! مونږ په بدر، احد او حنين کښې تاسو سره وو او قران زمونږ

---

۱. شيخ کليني، اصول کافي، ۲ټوک، باب الکبر، ۳۱۱مخ، ۱۱حديث.
۲. محمد بن ابراهيم بن جعفر الکاتب النعماني، غيبت نعماني، ۲۲۹مخ.
۳. ري شهري، ميزان الحکمه، ۱ټوک، ۲۸۲مخ.

تر مینځ نازل شو! حضرت(ص) وفرمایل: که هغه څه چې د هغوي په سر به راځي، ستاسو په سر راشي نو تاسو د هغوي په شان صبر نه کوئ.»[1]

آیة الله صافي په دې باور دے: «انتظار، د چا لپاره د امر بالمعروف او نهي عن المنکر د پریښودو او د ضعف او سستۍ او مسامحې لپاره عذر نه جوړیږي او چپتیا او بې حرکتۍ او موجوده حالاتو ته تسلیمیدل او مایوسي او نهیلي ورسره توجیه نه شي کیدے. دا انتظار، حرکت، نهضت، فداکاري، د انحراف ختمول او بیرته تړ او ارتداد سره مقابله ده. حرکت او نتظار د یوبل تر څنګ دي او یو تربله نه جدا کیږي. انتظار د حرکت سبب او حرکت ورکوونکے دے.» دې ته پام سره په داسې انتظار باندې عقیده لرل چې هغه ولاړ نه وي، د دې سبب کیږي چې د اسلامي نړۍ مجاهدان د دنیا د ټولو مستکبرانو په وړاندې ودریدې شي او په زړه کښې هیڅ تزلزل نه راولي او د حقو د حکومت جوړولو لپاره یو تربله وړاندې کیږي.[2]

۵. د هیلې او نهیلۍ تله

ډېر روایتونه داسې دي چې د ظهور، او د مسلمانانو د مرستې او برې په هکله خبر ورکوي. پیغمبر(ص) فرمایي: «ای خلکو! تاسو ته د ظهور زیرې درکړې شوے دے او بیشکه چې د خدای وعدې سره مخالفت نه کیږي او حکم یې نه رد کیږي او هغه (خدای) له هر څه خبر دے او بې شکه چې برې او ګټه نزدې ده.»[3]

د روایتونو پر اساس، د اوږد غیبت په وخت کښې په بیله توګه په اخره زمانه کښې، لویې لویې بې لارۍ رامنځ ته کیږي. امام علی(ع) فرمایي: "ځمکه د ظلم او زیاتي ډکه شي، تر دې حده چې څوک به د خدای نامه په ژبه نه شي اخستې مګر په پټه! دغه وخت کښې به خدای پاک یو نیک قوم راولي چې ځمکه به د عدل او انصافه ډکه کړي."[4]

---

۱. هماغه، ۲۸۱مخ.
۲. لطف‌الله صافي ګلپایګاني، وړاندینۍ، ۳۸۵ او ۳۸۷ مخونه.
۳. کامل سلیمان، وړاندینۍ سرچینه، ۲۲۲مخ.
۴. هماغه، ۴۹۴مخ.

د پیغمبر(ص) له رحلته وروسته به فتنې پراخه شي او ډېر لوړ حد ته به ورسي. پیغمبر(ص) فرمايي: "په انسانانو به يو داسې وخت راشي چې انسانان به په هغه وخت کښې د مرګ هيله کوي."[1]

نن سبا بې لارې او د مسلمانانو ستونزې او د اسلام طاقت او انسجام په نظر راځي. مسلمانان طاقت او اسلامي اتحاد ته هيله منيږي او له بې لاريو او ستونزو په تکليف کښې دي او له هغو نهيلي کيږي. هغه روايتونه چې د مسلمانانو او منتظرانو د برې زيرې ورکوي او د انتظار په فضيلت کښې دي او منتظرانو ته د بدلې ورکولو خبره کوي هغه د انتظار کوونکي په شخصيت کښې د هيلې او نهيلې تر مينځ تعادل او برابري راولي، چې د اوږد غيبت په وخت کښې هغه روحي او رواني کمزورۍ چې تر اوسه پورې د ذمه وارۍ نه قبلولو لپاره خنډ جوړيدې، ختمې کړي او د مستکبرانو په زړونو کښې رعب او ويره پيدا کړي.

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې

لطف‌الله صافي گلپايگاني، امامت او مهدويت، ۲ټوک، ۳۷۰مخ.

سيد اسدالله هاشمي شهيدي، د اسلام او نړيوالو مذهبونو له نظره د امام مهدي ظهور، له۲مخه وروسته.

علي رضا، په فردي او ټولنيز ژوند کښې د انتظار اغيزې، له ۲مخه وروسته.

وروستے حديث

د امام زمان(عج)د ظهور په وخت کښې به خداى پاک خپل د رحمت لاس د خپلو بندګانو په سر راکاږي او په دې طريقه به د خلکو عقلونه متمرکز شي او بشپړتيا به پيدا کړي.[2]

---

۱. احمد بن حنبل، المسند، ۲ټوک، ۲۳۲مخ.
۲. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۲۸مخ.

د صحیح انتظار ضرورتونه

پوښتنه: صحیح او رغنده انتظار کوم ډول انتظار دے؟

ځواب: صحیح او رغنده انتظار «د خدای په نزد نر ټولوښه عمل»[1] او «تر ټولو ښه عبادت دے».[2] منتظر انسان «د هرې زمانې له انسانانو زیات پوه دے».[3]

صحیح او جوړوونکے انتظار ډېر ډولونه لري چې د ځو بیلګو په بیانولو یې بسنه کوو:

۱. د حرکت عامل

انتظار د هیلې او امید په معنې دے[4] بې شکه چې امید او هیله د انسان په ژوند کښې د حرکت لپاره ډېر مؤثر عوامل دي. د دې امیدوارۍ بنیاد او بنسټ د راتلونکي وخت لپاره د انسان ښه هیله او د خدای پاک هغه حتمي وعده ده چې په قران مجید کښې یې د مستضعفانو او کمزورو د کامیابۍ وعده ورکړې ده. قران

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۲مخ.

۲. معجم احادیث الامام المهدي(عج)، د مؤسسه المعارف الاسلامي لیکلې شوې او خپور شوې، ۱ټوک، ۲۲۸مخ.

۳. لطف الله صافي ګلپایګاني، منتخب الاثر في الامام الثاني عشر، ۲ټوک، ۲۴مخ، ۱حدیث.

۴. سید اسدالله هاشمي شهیدي، ظهور حضرت مهدي(عج)د اسلام او نړیوالو مذهبونو له نظره، ۲۰۴مخ.

مجید فرمایي: «مونږ غوښتل چې د ځمکې په مستضعفانو منت وکړو او هغوي د ځمکې مشران او وارثان جوړ کړو»[1] او همدارنګ فرمايي: «مونږ له توراته وروسته په زبور کښې داسې وليکل چې په راتلونکي وخت کښې نيکان د ځمکې وارثان وي.»[2]

معصومو امامانو به هم خلک اميدوارۍ او انتظار ته تشويقول او له نهيلۍ او مايوسۍ يې ويرول. امام علي(ع) فرمايلي دي: «د فرج انتظار کوئ او د خدای له لطف او رحمته مه نهيلې کيږئ.»[3]

که يو خدای منونکي مظلومان او غازيان د هيلې او اميد طاقت بخښونکے عنصر له خپل ژونده وباسي نو د جهاد لپاره به يې هيڅ توان پاتې نه شي ځکه چې په داسې لارې کښې زور کول چې د هغې اخري سر شک ته رسي دا به ورته يو غير عقلي کار ښکاره شي.[4]

قران مجید فرمایي: "د خدای له رحمته مه نهيلې کيږئ، ځکه چې يوازې د کافرانو ډله د خدای له رحمته نهيلې کيږي.»[5]

ياس او نااميدي تر ټولو لوی دام دے چې ابليس د انساني فضيلتونو او د حيثيتونو د ختمولو لپاره د انسانانو په لاره کښې ايښے دے.

نااميدي يعنې د انسان د پيدايښت له سره خدای پاملې کول، هغه راز چې د بشپړتيا د څرخې د لارې وهل دي.

نااميدي يعني وداع با سرّ الاسرارِ آفرينشِ آدمي که همان پيمودن چرخهٔ تکامل است.

رغنده انتظار، د اميد او هيلې يو داسې څراغ دے چې د منتظر انسان په زړه کښې بليږي او هغه د جهاد، حرکت، پاڅون، ايثار او شهادت لپاره تيارووي. له همدې سببه انتظار له حرکت سره پيوند او نزدې اړيکې لري، ځکه چې حرکت د

---

۱. قصص، ۴آية.
۲. انبياء، ۱۰۵ و ۱۰۲ آيتونه.
۳. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۳مخ.
۴. دکتر محمد جواد باهنر د اسلامي انقلاب کلتور، ۳۴۲ تا ۳۴۹مخونه.
۵. يوسف، ۸۷آية.

انتظار له پایلو او انتظار حرکت ته لور ورکوونکے دے.[1]

۲. اصلاح غوښتل او له ظلم سره مقابله

منتظر انسان باید د خپل ځان او ټولنې د اصلاح او د عدالت راوستلو او د ظلم د لرې کولو لپاره هڅه وکړي. د نړیوال اصلاح کوونکي منتظر باید په خپله صالح او مصلح وي.

په دیني ښوونو کښې له اخلاقي، سیاسي او ټولنیزو فسادونو سره مقابله د امربالمعروف او نهی عن المنکر په چوکاټ کښې په ډېر ټینګار سره بیان شوې ده.

د ښو کارونو حکم کول او له بدو منعې کول د اسلامي فقهې له نظره د ټولو ذمه واري ده. د دې ذمه وارۍ تر سره کوونکي ته مصلح ویل کیږي.

قران مجید فرمایي: «تاسو له ټولو ښه امت یئ چې خلکو ته ځرګند شوي یئ چې د ښو کارونو حکم کوئ او له بدو منعې کوئ او په خدای باندې ایمان لرئ.»[2]

د خدای رسول وفرمایل: «باید د ښو کارونو حکم وکړئ او له بدو منعې کړئ ګني خدای به ستاسو بد کسان ستاسو په نیکو او پاکو کسانو بریالي کړي او ستاسو د ښو کسانو دعا به نه قبلوي.»[3]

د امام مهدي(عج) خوشحالي هم په دې کښې ده چې ښه کارونه عملي شي او بد کارونه پریښودل شي. دې ته په پام سره منتظر انسان په تیره بیا ځوانان مسلمانان زلمیان، باید په دې هکله بې پامي ونه کړي. د ظهور په وخت کښې به امام مهدي(عج) له ټولو لوی کس وي چې د ښو کارونو حکم کوي او له بدو به منعې کول کوي؛ منتظره ټولنه هم یقیناً د هغه حضرت خوشحالي غواړي او د هغه پیروي کوي او د خدای د حکمونو د جاري کولو لپاره باید سستي او بې پامي له ځانه لیرې کړي.

---

۱. انتظار،فصلنامه، د مهدویت تخصصي مرکز، دویم کال، ۲ شمیره، زمستان ۱۳۸۱، ۶۹ مخ.
۲. آل عمران، ۱۱۰آیة.
۳. صادق احسانبخش، آثار الصادقین، ۱ټوک، ۱۲۵مخ، ۲۲حدیث.

۳. د ایمان څوکیدار

د انتظار په وخت کښې له لویو ذمه وارو یوه ذمه واري، د دین او د عقیدتي پولو ساتل دي. باید د ایمان او یقین نور د خلکو په زړونو کښې محفوظ پاتې شي او د ځوانانو زړونه د حقو باورونو ته تیار شي او ایمان د هغوي د وجود برخه شي او د وینې په شان د هغوي ټول وجود ګرم کړي چې د هغوي د ژوند ملغره شي.

د غیبت په وخت کښې باید د پټو او څرګندو شیطانانو د شبهو او نیوکو په وړاندې ودریږو او هغه له عقلونو پاکې کړو. د دیني باورونو ساتل، پراختیا او د پیژندګلو ظهور سره په نزدې وخت کښې ګټه ور، بلکې ضروري دي، ځکه چې یوازې هغه کسان له ظهوره وړاندې پیښو کښې نه غرقیږي چې صحیح باورونه او عمل لري. باید د امام مهدي(عج) د ظهور تر وخته صحیح عقیده او نیک عملونه د منتظرانو تر مینځ وساتل شي، په حدیثونو کښې هم د غیبت په وخت کښې د ایمان اهمیت بیان شوے دے.

د خدای رسول(ص) وفرمایل: «تاسو زما اصحاب یئ، خو زما وروڼه هغه کسان دي چې په اخره زمانه کښې به راځي هغوي به زما په نبوت او دین باندې ایمان راوړي که څه هم زۀ یې نه یم لیدلې... په هغوي کښې به هر یو کس خپل باوري او دین په ډېرو سختیو کښې داسې ساتي لکه چې یو کس د مغیلان له ازغو ډک لرګي څخه په توره شپه کښې پوستکې لیرې کوي. هغه مؤمنان په تیرو کښې رڼې ډېوې دي خدای به هغوي د اخرې زمانې د تورو شخړو نه ساتي.»[۱]

امام زین العابدین(ع)، ابوخالد کابلي ته وفرمایل: «اے ابوخالده! هغه کسان چې د غیبت په وخت کښې به وي او منتظر او عقیده لروونکي به وي د ټولو وختونو له خلکو غوره دي، ځکه چې خدای پاک هغوي ته عقل، پوهه او د پیژندګلو داسې توان ورکړے دے چې د غیبت وخت هغوي ته د حضور د وخت په شان دے. دا خلک خدای د اسلام د لومړیو فوځیانو غوندې ګرځولي دي؛ د هغه فوځیانو په شان چې د پیغمبر په څنګ کښې به یې توره وهله او جنګ به یې کاوۀ.

---

۱. بحارالانوار، هماغه ۱۲۴مخ.

هغوي حقيقي مخلصان او شيعه دي او هغوي (په پټه او څرګنده) خلک د خدای دين ته بلي.»[1] دا ايمان او باور بايد د ظهور تر وخته ترو تازه پاتې شي.

۴. د شيعه و د باقي پاتې کيدو او ولاړتيا سبب

رغنده انتظار، د مقاومت او ولاړتيا له لويو سببونو دے او مسلمانان په بيله توګه شيعه د ظلمونو او فسادونو په وړاندې مزبوت او پر ځای ثابت ساتي چې د اسلامي دښمنانو په وړاندې ولاړتيا وکړي او په خپله عقيده کښې ټينګ پاتې شي او دا د شيعو لپاره يوه لويه روحي پانګه ده.[2]

جيمز دارمستر، د فرانس مشهور ختيځ پوهاند او ژب پوهان هم انتظار د شيعه و د باقي پاتې کيدو او ولاړيتا سبب ګڼلے دے: «په حله کښې چې بغداد سره نزدې ده به هره ورځ د ماځيګر له لمانځه وروسته سل کسان څرګندو تورو سره تلل او د ښار له حاکمه به يې يو زين شوې اس ستناوۀ او ... فرياد به يې کاوۀ چې اے د زمانې امامه(عج) بهر راوځه.» هغه وايي:

«يو قوم چې داسې احساساتو سره لوی شوې وي، هغوي مړه کولې شي خو خپل مطيع او لارويې يې نه شې ګرځولې.»[3]

د شيعو د فخر په ډک تاريخ کښې، د ظلمو په وړاندې د شيعو د ودريدو له ټولو لوی سبب د حضرت امام مهدی(عج) د ظهور عقيده وه. آيةالله صافي فرمايي: «د خدای د رسول(ص) له وفاته او د اميرالمؤمنين او امام حسين عليهما السلام له شهادته وروسته تر اوسه پورې، د باطل په خلاف د شيعو او مسلمانانو د ټولو ګوندونو او حرکتونو جرړه، هماغه په انتظار باندې ټولنيز باور او د باطل په خلاف د حقو تر برې، ولاړتيا وه.»[4]

---

۱. هماغه، ۲۵ټوک، ۱۲۲مخ.
۲. د حضرت مهدي ظهور د اسلام د نړيوالو مذهبونو له نظره، وړانديني، ۲۲۴مخ.
۳. دارمستر، مهدي د اسلام له اوله تر ۱۳ هجری، د محسن جهان سوز ژباړه، ۳۹ و ۷۹مخ.
۴. امامت و مهدويت، ۱ټوک، ۳۵۳مخ.

۵. عدالت سره پسليدل

منتظران بايد ځان د عدالت، تقوا او پرهيزګارۍ په ګانه ښکلې کړي. استاد حکيمي وايي: «د امام مهدي انتظار کوونکي چې د نړيوال عدل حکومت په انتظار دي، بايد هميشه د عدل او عدل غوښتنې بيلګه وي.»[1] قرآن مجيد فرمايي: «لکه څه رنګ چې د تقوا او پرهيزګارۍ حق دے د خداي (د حکمونو نه منلو) ځان وساتئ.»[2] که يو کس له ګناه په ليرې کيدو او د تقوا په اختيارولو سره په ځان کښې د عدل ملکه پيدا کړې شي او د نفس د قوتونو تر مينځ د عدالت په ايجادولو سره اخلاقي ژوند په خپل وجود کښې راولي، نو هغه وخت دا توان لري چې د ظهور او د مطلق عدل د راتلو په وخت کښې ځان د نوي مهدوي توحيد ماحول سره سم کړي.

د لازياتې مطالعې لپاره سرچينې

۱. ډاکټر علي قائمي، انتظار د ولاړتيا او حرکت سبب، قم شفق.

۲. د انتظار د ليکوالانو ځينې غونډه په تفکر کښې، قم، د حضرت مهدي(عج)کلتوري فاونډيشن.

۳. مهدويت او د فرج انتظار (تبليغيانو سره خاص) د اسلامي تبليغاتو سازمان، د شعبان د مياشتې پينځلسمه ۱۴۱۲ق.

وروستے حديث

پيغمبر(ص) فرمايي: «څوک چې په داسې حال کښې مړ شي چې د خپلې زمانې امام ونه پيژني نو هغه د جاهليت په مرګ مړ دے.»[3]

---

۱. حکيمي، خورشيد مغرب، ۲۷۲مخ.

۲. مائده، ۸آية.

۳. شيخ صدوق، کمال الدين و تمام النعمه، تصحيح و تعليق علي اکبر غفاري، ۲ټوک، ۴۰۹مخ، ۳۸باب، ۹حديث.

د انتظار نښه

پوښتنه

په شیعو کښې د انتظار نښه او بیلګه څه ده؟

ځواب

اول د «نماد یا بیلګې» معنی کوو. نماد د سواد په وزن دے یعنې ظاهر شو او څرګند شو. دا ټکې د ظاهرولو او څرګندولو په معنې هم استعمال شوے دے.[1] دې ته په پام سره نماد هغه علامت او نښې ته وايي چې د يو څيز څه رنګوالې او ماهيت ښيي. لکه څه رنګ چې ټول مفهومونه لکه سیاسي، ټولنیز، اخلاقي او اعتقادي هله د څرګندیدو او ظهور مرحلې ته رسي چې نښې يې څرګندې شي. نو انتظار هم په شیعو کښې د يو ارزښت لرونکي مفهوم او د ځان جوړنې او د ټولنې د اصلاح او دعا او غوښتې او همدارنګ د هغو خبرونو د عزت چې امام زمان(عج) سره نسبت لري، په توګه څرګند شوې دے، په لاندې برخه کښې په دې هکله لنډه غوندې توضیح ورکوو.

۱. د نفس اصلاح

د انتظار تر ټولو لویه نښه، تقوا او د نیکو اخلاقو لرل دي. امام باقر(ع) فرمایي: "تقوا اختیار کړئ او د انتظار دروند بار د تقوا او پرهیزګارۍ او د خدای

---

۱. محمد حسین بن خلف تبریزي، برهان قاطع، ۴ټوک، ۲۱۲۷مخ.

په ډېر اطاعت او عبادت سره خپل منزل ته ورسوئ.[1]

امام زمان(عج) د غیبت په زمانه کښې خپل انتظار کوونکي نیکو اخلاقو او نیکو عملونو ته غوښتي دي: "په تاسو کښې هر یو کس باید هغه څه وکړي چې هغه زمونږ د ملګرتیا سبب کیږي او له هر هغه څه ځان وساتي چې زمونږ د ناخوښۍ سبب کیږي، ځکه چې زمونږ حکم به ناڅاپه رارسي او بیا به په هغه زمانه کښې توبه او بیرته ستنیدل چاته څه ګټه نه ورکوي او له ګناه پښیماني به څوک زمونږ له عذابه نه شي ژغورلې.[2]

نیک اخلاق لرل، که څه هم د انتظار کوونکیو له مهمو دندو وارو دي، د انتظار له بهترینو نښو هم ګڼل شوي دي. امام صادق(ع) فرمایي: "د چا چې دا خوښه وي چې هغه دې د امام زمان(ع) په یارانو کښې وګڼل شي باید د انتظار په زمانه کښې دې د نیکو اسلامي اخلاقو څرګندوونکې وي. داسې کس که د امام له ظهوره وړاندې مړ شي، نو د هغه جزا د هغه کسانو په شان ده چې هغه حضرت یې لیدلې وي او ورته رسیدلے وي.[3]

۲. د ټولنې اصلاح

د ټولنې اصلاح هم د انتظار له مهمو نښو ده. انتظار کوونکي د دې نه علاوه چې ځان سم کړي باید د ټولنې د سمیدو، د عدالت د راوستلو او د ظلم او زیاتي د ختمولو لپاره هم هلې ځلې وکړي یعنې هغه کس چې د نړیوال اصلاح کوونکي په انتظار دے باید هم په خپله نیک وي او هم اصلاح کوونکې وي.

د خدای رسول(ص) د امربالمعروف او نهي عن المنکر د بیانولو په وخت فرمایي: "باید امر بالمعروف او نهي عن المنکر وکړئ ګني خدای به له ټولو بد او شریر کسان ستاسو په نیکو او پاکو کسان بریالي کړي او ستاسو د ښو کسانو دعا به نه قبلوي."[4]

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۴۰مخ ، ۵۱حدیث.
۲. هماغه، ۱۴۰مخ ، ۱۵حدیث.
۳. هماغه، ۱۴۰مخ ، ۵۰حدیث.
۴. صادق احسان بخش، آثار الصادقین، ۱ټوک، ۱۲۵مخ ، ۲۲حدیث.

د حضرت مهدي(عج) رضا او خوشحالي هم په دې کښې ده چې معروف او نیکو ته بلل عملي شي او منکر او بد ځيزونه پرېښودلې شي. نو دې ته په پام سره منتظر کس باید د خپلې ټولنې د اصلاح لپاره کوشش وکړي او په دې لاره کښې د خپل امام په لاره لاړ شي ځکه چې د ظهور په وخت کښې به هغه حضرت(عج) به له ټولو لوی امربالمعروف او نهي عن المنکر کوونکے وي. منتظره ټولنه هغې ټولنې ته ویل کیږي چې د حضرت مهدي(عج) خوشحالي غواړي او د هغه پیروي کوي او د خدای د حکمونو د قائمولو لپاره کوشش کوي.

۳. دعا او راز و نیاز

۱. دعاي ندبه: دا دعا په شیعو کښې د انتظار له څرګندو نښو وه او تر اوسه پورې ده. د صاحب الزمان(عج) انتظار کوونکیو په ټول تاریخ کښې د خپل زړه سوے په دې دعا سره درمل کړے دے. په حقیقت کښې دعای ندبه په نړۍ کښې د پیغمبرانو او ولیانو د راتللو یو لنډ تاریخ دے؛ هغه لړۍ چې له حضرت ادمه(ع) شورو کیږي او د خدای تر اخرنې حجته، حضرت مهدي(عج) به دوام لري.

کوم کس چې له دې دعا سره مینه پیدا کړي او د زړه له کومې د پیغمبر(ص) د ځای ناستو مظلومیت وپیژني، نو په زړه کښې یې د ولایت د مینې اور بلیږي او د هغه ټول وجود د خدای حجت ته د اړمیندو احساس کوي. د دعای ندبې لوستونکے، د هغه بدې پیښې ویښ ته رسي چې د خدای د اخرینې حجت د غیبت په سبب انساني ټولنې ته راپیښه شوې ده او د هغه مصیبت د لوی والي پته ورته لګي چې د امام معصوم له وجوده د محرومیدو په سبب په انسانانو نازل شوے دے. او بې له دې بله لار نه ویني چې ندبه او ژړا وکړي او په خپل بد حال باندې ژړا او فریاد وکړي.

خو دا ژړا او فریاد، په هغه ټولو کسانو باندې نیوکه ده چې د اخرنې امام د غیبت اسباب یې رامینځ ته کړي دي او دا دعا د امام (عج) بیا راتللو ته یو ډول د چمتووالي اعلان دے. دعای ندبه امام صادق(ع) خپلو ملګرو ته وښودله[1] او

۱. سیدبن طاووس، مصباح الزائر، ۴۵۳مخ.

هغوي ته يې وفرمايل چې دا دعا په څلورو اخترونو (وړوکي او لويي اختر، د غدير او د جمعې په ورځ) لولئ. همدارنګ د امام صادق(ع) په حکم سره مونږ دا ذمه واري لرو چې د غيبت په زمانه کښې د دې دعا په وسيله امام زمان(عج) ته د زړه رازونه بيان کړو[1] او له خدايه د هغه د ظهور لپاره دعا وکړو.

۲. د هغه حضرت د سلامتۍ او په ظهور کښې د بيړې لپاره دعا: د انتظار له نښو يوه نښه د امام زمان(عج) د سلامتيا او د هغه په ظهور کښې د بيړې (تعجيل) لپاره دعا ده. امام صادق(ع) فرمايي: "کوم يو کس چې د سهار او ماسپښين له لمانځه وروسته ووايي: اے خدايه! په محمد او د هغه په کورنۍ درود ووايه او د هغوي په ظهور کښې بيړه وکړه، نو نه به مړيږي تر دې چې قائم (امام زمان) ووينې.[2] د امام زمان د ظهور لپاره دعا د هغه زمانې له فتنو د ژغوريدو سبب کيږي. لکه څه رنګ چې امام حسن عسکري(ع) فرمايي: قسم په خداى! امام مهدي به داسې غيبت ولري او په هغه وخت کښې به هغه کسان له هلاکته ژغورل کيږي چې خداى هغوي د امام په قول ثابت لرلي وي او د هغه حضرت د ظهور د بيړې لپاره د دعا کولو توفيق ورکړې وي.[3] امام زمان(عج) په يو توقيع کښې اسحاق بن يعقوب ته وايي، شيعه د فرج (ظهور) لپاره دعا ته وبوله: "د ظهور د بيړې لپاره زياته دعا کوئ ځکه چې ستاسو پراخي په ظهور کښې ده".[4]

نو دې ته په پام سره د هغه حضر ت د ظهور د بيړې لپاره دعا، که څه د هغه د حکم اطاعت دے، د خپلو کارونو د پراخۍ لاره مو هم ده. انتظار کوونکي د دې نه علاوه چې د هغه حضرت د ظهور د بيړې لپاره دعا وکړي بايد د سلامتيا لپاره يې هم دعا وکړي، ځکه چې زمونږ دعا له هغه حضرت سره د مينې نښه ده او د هغه حضرت د حق ادا کول دي[5] او د دې نه علاوه د دنيا او اخرت پکښې اتيا ګټې

---

۱. شيخ عباس قمي، مفاتيح الجنان، دعاي ندبه.
۲. بحارالانوار، ۸۲ټوک، ۷۷مخ، ۱۱حديث.
۳. لطف الله صافي ګلپايګاني، منتخب الاثر في الامام الثاني عشر، ۲۸۸مخ، ۵حديث.
۴. ابومنصورطبرسي، الاحتجاج، ۲ټوک، ۵۴۵مخ.
۵. سيد محمدتقي اصفهاني، وظيفة الامام في غيبة الامام، ۵۵ مخ.

دي.[1]

۴. د حضرت ولي عصر(عج) سره د منسوبو ځایونو درناوے

له امام زمان(عج) سره ډېر ځایونه منسوب دي چې هر یو یې نن د انتظار د نښو په شکل کښې راغلے دے. انتظار کوونکیو شیعو ته تاکید شوے دے چې دې ځایونو ته راټول شي او په نړۍ کښې بدل حال او د هغه حضرت د اوږد غیبت په هکله له هغه حضرت سره غمرازي وکړي او د هغه حضرت د ظهور د بیړې لپاره دعا وکړي. ځینې ځایونه چې له هغه حضرت سره نسبت لري په لنډه توګه دلته بیانیږي:

۱. د کوفې جمات: د کوفې جمات یو پاک ځای او د انتظار له نښو دے. دا پاک جمات به د ظهور په وخت د امام زمان(عج) تبلیغاتي مرکز وي. لکه څه رنګ چې به یوه زمانه کښې د اهلبیتو(ع) د کورنۍ مینه وال د امیرالمؤمنین وینا ته راټولیدلو او د هغه حضرت له وینا به یې ګټه اخسته، د ظهور په وخت به هم د هغه حضرت مینه وال د کوفې په لوی جمات کښې راټولیږي او د نور د اخرني امام له خبرو به ګټه اخلي. دا حقیقت د امام صادق(ع) په حدیثونو کښې راغلے دے: «داسې ښکاري لکه چې قائم(عج) ته ګورم چې د کوفې په منبرناست دے او ۳۱۳ ملګري یې ګیر چاپیر دي چې د خدای په بندګانو کښې د خدای بیرغوال او مشران دي[2] امام باقر(ع) هم دې تاریخي پیښې ته په یوه بله وینا اشاره کوي: «مهدي(عج) به کوفې ته ننوځي، درې ډلېبه چې په خپلو کښې په جنګ وي په یو صف کښې راغونډیږي. هغه به منبر ته خیژي، خطبه به لولي او خلک به یې په مینه کښې دومره ژاړي چې د هغه په خبرو به نه پوهیږي».[3]

د کوفې په جمات کښې د عبادت فضیلت: امام باقر(ع)د کوفې د جمات په فضیلت کښې فرمایي: «که چرې خلک له هغه فضیلته چې د کوفې په جمات کښې

---

۱. سید محمد تقي اصفهاني، مکیال المکارم، ترجمه سید مهدي حائري، ۲ټوک، ۷۱ او ۷۲مخ.
۲. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۲۶مخ.
۳. ابي الحسن علي بن عیسي بن ابي الفتح الاربیلي، کشف الغمة، ۲ټوک، ۴۲۳مخ.

د ے خبر واې، نو له ليرې ليرې به يې بارونه تړل او د هغه په لور به تلل [بيا يې وفرمايل:] په هغه جمات کښې يو فرض لمونځ کول له يو حج کولو سره سم د ے او په هغې کښې يو نافله لمونځ کول له يوې عمرې سره سم د ے».[1] همدرانګ يې وفرمايل: «د کوفې په جمات کښې يو فرض لمونځ د يو قبول شوي حج او يو مستحب لمونځ پکښې د يوې قبولې شوې عمرې برابر د ے».[2]

۲. د سهلې جمات: دا جمات د کوفې له جمات وروسته مهم جمات د ے. (په عراق کښې) دا جمات د کوفې له جماته شمال لويځ اړخ ته د ے او د انتظار له نبنو يوه نبنه ګڼل کيږي د امام زمان(عج) د ظهور انتظار کوونکي د سهلې جمات ته چې د هغه حضرت کور د ے، راځي او له خدايه د هغه حضرت د ظهور لپاره دعا کوي. د سهلې په جمات کښې يو ځاى د ے چې د هغه حضرت په مقام باندې مشهور د ے چې په هغه ځاى کښې د هغه حضرت د زيارت لوستل مناسب دي. د زيارتونو په ځينې کتابونو کښې نقل شوي دي چې ښايي په دې ځاى کښې په ولاړه او د فرياد په حالت کښې زيارت وکړې شي: «سلام الله الکامل التام الشامل العام و... .»[3]

امام صادق(ع) وفرمايل: «دا سې ښکاري لکه چې هغه حضرت له خپلې کورنۍ سره د سهلې په جمات کښې وينم». بيا يې وفرمايل: «يو پيغمبر هم نه د ے تير شوې مګر دا چې د سهلې په جمات کښې يې لمونځ کړې د ے». د هغه حضرت(ع) يو ملګري ابوبصير وويل: «آيا امام قائم(عج) به هميشه په دې جمات کښې وي؟» ويې فرمايل: «هو د سهلې جمات د امام قايم(عج) کور د ے».[4]

د صالحانو، عالمانو او د هغه حضرت د شيعو چې د هغوي ديدار به يې له خدايه غوښته، طريقه دا وه چې ځينې به پکښې څلويښت شپ جمعې د کوفې سهلې جمات ته راتلل او يا به د چهارشنبې په شپه د شپه رونولو لپاره د سهلې

۱. جعفر بن محمد بن قولويه، کامل الزيارات، د جواد ذهني تهراني ترجمه، ۷۰۳مخ.
۲. هماغه، ۷۴مخ، ۵حديث.
۳. شيخ عباس قمي، مفاتيح الجنان.
۴. بحارالانوار، ۴ټوک، ۴۳۲مخ.

جمات ته راتلل او خدای ته به یې ژړا او فریاد او عبادت کاوۀ چې له هغه حضرت سره ملاقات یې نصیب شي[1] او له هغه حضرت سره رازو نیاز او د زړه خبرې وکړي.

۳. د جمکران جمات: د جمکران جمات په قم ښار کښې د کاشان په لاره کښې دے. دا لوی مقام د هغه حضرت د خاص پام وړ ځای دے. امام زمان(عج) په خپله له شیعو غوښتي دي چې دې ځای ته لاړ شي او د هغې درناو، وکړي هغه حضرت حسن بن مُثله ته وفرمایل: «خلکو ته ووایه چې دې ځای (د جمکران جمات) ته مایل شي او د هغې درناوې وکړي...» بیا د جمکران جمات د تحیت لمونځ او د امام زمان(ع) لمونځ یې هغه ته ورزده کړ او ویې فرمایل: «څوک چې دا دوه لمونځونه وکړي د هغه چا په شان دے لکه چې په کعبه کښې یې لمونځ کړے وي».[2]

له ډېره وخته د هغه حضرت منتظران او عاشقان له ټول اسلامي ایرانه او د ټولې اسلامي نړۍ د چهارشنبې په شپه، په لمدو سترګو او د اهلبیتو(ع) له مینې په ډکو زړونو سره د جمکران جمات ته راځي او هلته د جمات لمونځ او د امام زمان(ع) لمونځ ادا کوي او لاس په دعا کیږي او د هغه حضرت د غیبت د اوږد والي اود شیعو د مظلومیت او د نړۍ د بد حال په هکله ورته د زړه درد بیانوي او د اسلامي نړۍ د بد حال او مشکلاتو د حل کیدو او د بیمارانو د روغتیا لپاره له هغه حضرت سره توسل کوي اود هغه د ظهور د بیړې لپاره هغه حضرت ته دعا کوي.

۴. د صعصعه جمات: دا جمات هم د کوفې له جماتونو یو جمات شریف دے. د حضرت قایم(عج) د انتظار کوونکیو یوې ډلې هغه حضرت په دې جمات کښې ولید چې دوه رکعته لمونځ یې وکړ او دا دعا یې وکړه: «اللهم یا ذالمن السابغة والآلاء الوازعة...». له دې عمله دا معلومیږي چې دا دعا له دې جمات سره خاص ده او د دې جمات له عملونو ده، لکه د سهلې جمات د عملونو په شان او نور... خو له

---

۱. شیخ عباس قمي، مفاتیح الجنان.
۲. میرزا حسین طبرسي نوري، نجم الثاقب، ۲۱۲مخ.

دې سببه چې هغه حضرت دا دعا ولوسته نو دا احتمال شته چې دا دعا د رجب د ورځو له دعاګانو وي له همدې سببه د دعاګانو په کتابونو کښې دا دعا د رجب د میاشتې په دعاګانو کښې بیان شوې ده.[1] د صعصعې جمات ته هم د هغه حضرت منتظران راځي او لاس په دعا کیږي او د خپل غایب امام په جدایۍ کښې ژړا کوي او د هغه حضرت د ظهور د بیړې لپاره دعا کوي.

د لازیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. علي‌اکبر مهدي‌پور، با دعاي ندبه در پگاه جمعه

۲. حسین کریمي بیدګلي، فرهنګ موعود، ۲۲۳مخ

وروستے حدیث

د فرج د بیړې لپاره زیاته دعا کوې ځکه چې ستاسو خلاصے په فرج کښې دے.[2]

---

۱. مفاتیح الجنان، د ۲څپرکي په اخر کښې؛ حسین کریمي بیدګلي، د موعود کلتور، ۲۲۲ او ۲۲۳مخ.

۲. ابومنصور طبرسي، الاحتجاج، ۲ټوک، ۵۴۵مخ.